МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КООРДИНАЦІЙНЕ БЮРО З ПРОБЛЕМ КРИМІНОЛОГІЇ НАПрН УКРАЇНИ
Кафедра кримінології
та кримінально-виконавчого права

КРИМІНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Матеріали
міжвузівської науково-практичної конференції
(Київ, 24 березня 2017 року)

Частина 1

До 40-річчя з дня заснування кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Київ
2017

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КООРДИНАЦІЙНЕ БЮРО З ПРОБЛЕМ КРИМІНОЛОГІЇ
НАПрН УКРАЇНИ
Кафедра кримінології
та кримінально-виконавчого права

КРИМІНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Матеріали
міжвузівської науково-практичної конференції
(Київ, 24 березня 2017 року)

Частина 1

До 40-річчя з дня заснування кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Київ
2017

УДК 343.9(477)(063)
ББК Х628.3
К823

Редакційна колегія:

Чернєй В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарєв С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Шакун В. І., голова Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Джужа О. М., головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Василевич В. В., учений секретар вченої ради Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор;

Левченко Ю. О., завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Братель С. Г., професор кафедри адміністративної діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Корольчук В. В., старший науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 22 лютого 2017 року (протокол № 6)

Матеріали подано в авторській редакції. Редакційна колегія не завжди поділяє висловлені позиції та не несе відповідальності за їх зміст

К823 **Кримінологічна** теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення [Текст] : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 24 берез. 2017 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – Ч. 1. – 321 с.

УДК 343.9(477)(063)
ББК Х628.3

© Національна академія внутрішніх справ, 2017
© Координаційне бюро з проблем кримінології НАПрН України, 2017

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні друзі!

Від імені ректорату і вченої ради Національної академії внутрішніх справ дозвольте привітати всіх учасників міжвузівської науково-практичної конференції «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення», присвяченої 40-річчю створення кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права.

Участь у заході беруть представники Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Національної поліції України, Служби безпеки України, працівники суду, знані адвокати, провідні вчені-кримінологи вищих навчальних закладів і наукових установ правоохоронного спрямування. Авторитетне представництво й широка географія закладів, установ та організацій стали можливими завдяки активним творчим зв'язкам колективу кафедри, а також сприянню співорганізатора конференції – Координаційного бюро з проблем кримінології Національної академії правових наук України.

Запропонована для обговорення тематика є надзвичайно актуальною, а тому викликає неабиякий інтерес наукової спільноти та юристів-практиків. Упродовж декількох років відмічено погіршення окремих показників криміногенної ситуації в країні. Зазначене зумовлено впливом низки зовнішніх і внутрішніх чинників політичного, військового, економічного, соціального, правового, організаційно-управлінського та суто криміногенного характеру, серед яких: військова агресія, що триває; відсутність контролю над частиною території та державного кордону; активізація міграційних процесів; кризові явища в економіці; послаблення впливу правоохоронної системи та її певна дезорієнтація, викликані неузгодженістю, а іноді поспіхом у здійсненні заходів з реорганізації її складових, відтоком професійних кадрів, нагальністю проблем матеріально-технічного та фінансового забезпечення, соціального захисту й мотивації працівників.

У межах реалізації стратегії Міністерства внутрішніх справ України Національна академія послідовно здійснює заходи, що передбачають усебічне вирішення комплексу питань, пов'язаних із пошуком адекватних відповідей на нагальні кримінальні загрози, що якісно трансформуються. Зокрема,

з цієї проблематики на базі нашого навчального закладу лише за останнє півріччя відбулися спільне засідання президій національних академій медичних, педагогічних і правових наук, знакові науково-практичні конференції та круглі столи: «Формування правових позицій щодо розслідування міжнародних злочинів», «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі», «Злочинність в Україні: сучасні тенденції та чинники», низка семінарів і тренінгів з різних аспектів фінансових розслідувань, запровадження аналітичної розвідки, протидії незаконному обігу вогнепальної зброї тощо за участі експертів Консультативної місії ЄС, Фонду Ганса Зайделя та інших провідних міжнародних організацій.

Сподіваємося, що цей збірник доповідей і повідомлень учасників конференції сприятиме жвавій науковій дискусії, а результати обміну думками слугуватимуть підґрунтям для напрацювання конструктивних пропозицій з удосконалення чинного законодавства та правозастосовної практики.

Бажаю всім плідної роботи!

Чернєй Володимир Васильович – ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Шакун В. І. – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, голова Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України

НЕПОТИЗМ ЯК УКРАЇНСЬКА РЕАЛЬНІСТЬ

Період незалежності України можна визначити як час суттєвих суспільних змін, що зумовили формування нового соціально-економічного і політичного устрою. З огляду на це, у соціальній структурі суспільства виникли нові соціальні верстви: великі власники, акціонери, рантьє, банківські та біржові працівники, фермери, безземельні селяни та безробітні, трудові мігранти та ін. Значних масштабів набуло таке не типове для України явище, як тотальна бідність. Відбулося різке розмежування населення за політичними, ідеологічними, світоглядними, регіональними, мовними ознаками, що під упливом зовнішніх чинників переросло в довготривалий збройний конфлікт на Сході України та спричинило анексію АР Крим.

Через відсутність реальної продуктивної та спільної ідеї суспільство перебуває в стані невизначеності, що призводить до його поступової організаційної, інтелектуальної та моральної деградації. Це спричинено також наявністю біженців і внутрішньо переміщених осіб, які втратили житло, землю та майно, потерпають від несправедливості й нерівності, пов'язаної з вимушеним переселенням. Економічна, соціальна, політична й етнокультурна несправедливість визначає цивілізаційні орієнтації населення. Зрештою, несправедливість постає безпосереднім фактором криміналізації суспільства, особливо корупції, оскільки провокує втручання осіб зі значними статками в політику та державне управління. Одним з таких криміногенних факторів можна вважати непотизм, що став визначальною рисою реалій української сучасності.

Непотизм (лат. *nepos, tis* – онук, племінник; англ. *nepotism*; нім. *nepotismus*) – службове заступництво щодо родичів та близьких незалежно від їх здібностей, професіоналізму й заслуг, тобто кумівство, протекціонізм. Цей публіцистичний термін набув поширення в XV–XVI ст., однак нині його вживають досить рідко. На сьогодні його використовують для позначення

службового фаворитизму, несправедливості та привілеїв для родичів і друзів, які надають незалежно від професійних якостей і користі для справи переважно в тих сферах, де родинні зв'язки та симпатії недоречні (наприклад, під час прийому на роботу до державних установ).

Непотизм як явище, яке полягає в здатності правлячої еліти контролювати суспільне життя через родинно-сімейні зв'язки, формувалося паралельно з людською цивілізацією. Непотизм є корисним для представників цих еліт, але шкідливим для суспільства, оскільки більшість непотів (як засвідчує історія) самі були бездарними працівниками та сприяли формуванню аналогічного оточення, перешкоджаючи становленню талановитих особистостей, що призводило до руйнування їхньої кар'єри, а також шкодило державі, суспільству. Однак існували й поодинокі винятки. Зокрема, Петро І нерідко призначав на важливі державні посади талановитих людей із кола своїх бойових товаришів, друзів, які принесли користь своїй країні [1].

Нині в Україні непотизм набув характеру стихійного лиха. Це явище стало надмірно поширеним в органах державної влади й управління, бізнес-структурах, фінансовій сфері. Найчастіше непот прагне максимально швидко забезпечити власний матеріальний добробут і створити резервний капітал, розміщуючи його за межами країни, задля чого нерідко порушує закон. Якщо раніше для людей, які претендували на посади чиновників, улаштовували екзамени та перевірки, то нині такі заходи нерідко стають способом збору грошей із претендентів на посаду.

Звичним явищем стало обрання дітей високопосадовців у Верховній Раді України народними депутатами, призначення на важливі державні посади родичів, кумів, друзів, бізнес-партнерів та ін. Чиновники цинічно ігнорують законодавчі заборони, якими передбачено, що близькі родичі не можуть працювати на підлеглих посадах в органах влади і управління. Створюючи «закриті» для сторонніх осіб зони, де зосереджено мільярдні статки, непоти тривалий час можуть залишатися безкарними та грабувати народ. Протистояння таких осіб перетворюється на війну кланів, що можна спостерігати на прикладі справи нещодавно відстороненого голови Державної фіскальної служби України Р. Насірова. Саме непотизм, передбачаючи створення корупційних кланів, сприяє вчиненню корупційних злочинів. Чимало шкоди народу й

державі завдали так звані львівський, дніпропетровський, донецький олігархічні клани.

Існування олігархів – це політичне питання, яке слід вирішувати політичним шляхом. Одним з елементів боротьби з олігархічним впливом на владу є змінення виборчого законодавства, адже протеже олігархів проходять саме за мажоритарними виборчими округами. Якщо партійні списки українська громада певним чином може контролювати, то мажоритарні кандидати підлягають значно меншому контролю. Але хіба олігархічна влада здатна подолати олігархів? На жаль, кожен високопосадовець в Україні, який заявляв про боротьбу з олігархами, зрештою домовлявся з ними [2]. Нещодавно Європейський суд аудиторів визнав Україну найбільш корумпованою країною Європи. «Олігархічні клани продовжують чинити домінуючий вплив на економіку, політику і засоби масової інформації України», – зазначено у звіті цієї інституції, опублікованому 7 грудня 2016 р. [3].

В економічній сфері кумівство, клановість руйнує принципи, правила ринкової економіки, унаслідок чого взаємодія відбувається між впливовими людьми з різних організацій (установ), які поєднані бізнесовою інформацією та соціальними зв'язками. З метою законодавчого забезпечення власної економічної вигоди за будь-яких умов бізнесмени встановлюють кумівські зв'язки з парламентарями й урядовцями. У результаті посадовці можуть надавати чи лобіювати надання певним підприємствам своїх друзів або родичів більш сприятливих умов господарювання та різних вигод. Таким чином, відбувається нівелювання конкуренції як передумови економічної свободи. Самостійно обираючи в такий спосіб переможців і переможених, чиновники руйнують вільний ринок, створюють державу корпоративного, а не загального добробуту, залучаючи політиків і бізнесменів до корупції та «відкатів» [4].

Становлення непотів починається з дитинства. Їм надано можливість навчатися в спеціальних навчальних закладах (наприклад Кловський ліцей), за кордоном, а також вступати до вишів в Україні за підробленими результатами зовнішнього незалежного оцінювання. Таку можливість часто отримують молоді люди з багатих сімей [5]. Однак навчатись у виші, навіть за підробленими результатами, вважають за потрібне не всі.

За підрахунками фахівців з питань освіти, кожен десятий український народний обранець має фальшивий диплом [6].

Непотизм є досить поширеним явищем і в науці, де непот, усвідомлюючи свій непрофесіоналізм, прагне видалити зі свого оточення (найчастіше з навчального закладу, науково-дослідної установи) справжніх вчених. За відсутності таких осіб він сам стає «фахівцем», оточує себе такими самими непотами, які вважають свою посаду засобом неправомірного збагачення. Часто непот прагне увійти до складу спеціалізованих вчених рад, очолити їх та брати хабарі за захист неякісних дисертацій. Нерідко він сам або разом зі своєю командою є автором цих дисертацій, які пишуть або перекладають з інших мов за винагороду на замовлення майбутніх «науковців». Непотизм у науці виявити нескладно. Сучасні вчені-непоти не намагаються приховати свою некомпетентність. До того ж, у сфері науки вони чисельно переважають, є доволі організованими, часто за посередництва мережі Інтернет, де діють під прикриттям «спільних» інтересів, позбавлених наукового змісту. Причиною такого ганебного явища, як непотизм, є недієвість закону. Наживаючись на захисті неякісних дисертацій, перешкоджаючи розвитку науки, вимагаючи винагороду за надання можливості захистити якісну дисертацію, вони усвідомлюють, що в умовах безкарності закону уникнуть покарання.

Певною мірою науковці залежать від ситуації в державі. Зарплати співробітників науково-дослідних інститутів НАН України близькі до мінімального рівня. Не набагато більші й зарплати професорів (ідеться не про тих професорів, які водночас є чиновниками, депутатами, бізнесменами, олігархами). Професори вишів, працівники науково-дослідних установ повинні видавати книги, наукові статті власним коштом, причому бажано публікуватися не будь-де, а в журналах, зареєстрованих у міжнародних наукометричних базах, публікація статті в яких коштує від 1000 доларів США. До того ж, бути професором у виші нині зовсім не престижно, оскільки їх більше не поважають, на що існують вагомі причини. Цілком закономірним є суспільне переконання, що докторський диплом, як і будь-який інший, сьогодні можна купити або отримати в інший протиправний спосіб [7].

Отже, однією з форм корупції слід вважати непотизм, який разом із протекціонізмом, фаворитизмом, клановістю, лобізмом називають «м'якою корупцією». Корупція ставить під

загрозу власне факт існування держави, постає основною перешкодою для підвищення рівня життя населення, розвитку економіки, становлення громадянського суспільства. Підсумовуючи викладене, вважаємо за необхідне більш поглиблено досліджувати проблему непотизму та його вплив на формування корупційних відносин в Україні.

Список використаних джерел

1. Дашков Г. В. Криминологические вопросы совершенствования координационной деятельности правоохранительных органов Российской Федерации / Г. В. Дашков // Государство и право. – 2016. № 10. – С. 48 56.
2. Дацюк С. Олігархи – не зло і не добро, вони – проблема України // [Електронний ресурс] / С. Дацюк. – Режим доступу: http://ipress.ua/mainmedia/oligarhy_ne_zlo_i_ne_dobro_vony problema_ukrainy filosof_89641.html. Назва з екрана.
3. Аудит ЄС: Україна – найбільш корумпована країна Європи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news/2016/12/7/7129082/. – Назва з екрана.
4. Дорош Л. Непотизм як політико-правова проблема українського державотворення / Л. Дорош, О. Івасечко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua: 8080/bitstream/ntb/29695/1/004_013_020.pdf/. Назва з екрана.
5. Дети чиновников и нардепов поступали в вузы по поддельным результатам ВНО – ГПУ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.obozrevatel.com/crime/74089-deti-chinovnikov-i-nardepov-postupali-v-vuzyi-po-poddelnyim-rezultatam-vno-gpu.htm. – Загл. с экрана.
6. «Слуги народу» без освіти: стало відомо, хто з народних обранців має фальшивий диплом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://patrioty.org.ua/politic/sluhy-narodu-bez-osvity-stalo-vidomo-khto-z-narodnykh-obrantsiv-maie-falshyvyi-dyplom-video-162238.html. – Назва з екрана.
7. Афанасьева В. Пять причин, по которым не следует становиться профессором [Электронный ресурс] / В. Афанасьева. – Режим доступа: http://www.vzsar.ru/blogs/3174. – Загл. с экрана.

Костенко О. М. – доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

НЕ КАРОЮ ЄДИНОЮ! КОНЦЕПЦІЯ «АНТИКРИМІНАЛЬНИХ ЛЕЩАТ»

Нинішня вітчизняна злочинність – це симптом тяжкої хвороби, що уразила українське суспільство. Лише правильно розуміючи особливість вітчизняної злочинності можна ефективно їй протидіяти. Злочинність існує в будь-якій країні, але особливість нашої злочинності полягає в тому, що вона здатна зводити нанівець будь-які спроби звільнитися від системної соціальної кризи.

Злочинність в Україні – це не просто ізольоване явище, а органічний наслідок більш фундаментального явища – соціальної кризи. Саме так її потрібно сприймати! Це означає, що сучасна злочинність в Україні є *злочинністю кризового типу*, сутність якої полягає в тому, що вона породжена соціальною кризою і дедалі поглиблює цю кризу.

Злочинність кризового типу можна подолати лише тоді, коли буде усунено соціальну причину, яка її породжує, одним з проявів якої є цей тип злочинності. Що ж це за причина?

Причиною є *такий стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами не вигідно.* Як свідчить історичний досвід, навіть смертна кара не зупиняє від порушення соціальних норм, якщо жити і працювати відповідно до соціальних норм важко і не вигідно.

Світогляд соціального натуралізму визначає, що жити за соціальними нормами, – це жити «згідно із законами соціальної природи», і лише це повинно бути вигідно в нормальному суспільстві, яке має існувати у злагоді із законами соціальної природи. А стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами не вигідно, є соціальною аномалією, що породжує так звані кримінальні аномалії, тобто кримінальні ексцеси, які можна визначити як «злочини, спричинені соціальною аномалією».

Саме феномени таких «злочинів, спричинених соціальною аномалією» наявні в нашій країні. Наприклад, це «бурштинова кримінальна аномалія» на територіях багатих покладами бурштину чи «митна кримінальна аномалія», що уражає жителів прикордонних місцевостей України. Ці кримінальні ексцеси є реакцією на аномальний стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами не вигідно.

Отже, злочинність кризового типу є феноменом «злочинів, спричинених соціальною аномалією». *Злочинність* – це феномен реальний, але протиприродний, адже є проявом порушення законів соціальної природи, з якими має узгоджуватися суспільне життя людей.

Протидія «злочинам, спричиненим соціальною аномалією» (зокрема корупційним злочинам цього типу) не може бути ефективною без реформ. Саме реформування має усунути соціальні аномалії, що спричинюють ці злочини.

Водночас у вітчизняній стратегії протидії злочинності в Україні реалізується «антикримінальна» ілюзія, згідно з якою, для подолання злочинності достатньо вдосконалювати лише адміністративні інструменти (антикримінальне законодавство і антикримінальні органи), не викорінюючи саму соціальну причину злочинності кризового типу, тобто не усуваючи той аномальний стан суспільства, за якого жити і працювати згідно з соціальними нормами не вигідно.

Поверхове уявлення про чинники, що породжують злочинність, зокрема плутанина щодо таких чинників, як «причини злочинності» і «умови, які сприяють злочинності», можуть привести до серйозних помилок в антикримінальній політиці, внаслідок яких відбудеться гіпертрофія адміністративних (репресивних) інструментів у протидії злочинності, що є притаманним «поліцейській державі».

На відміну від концепції «голої репресії», яка є основою чинної антикримінальної політики в Україні, нині ефективною є концепція «антикримінальних лещат». Згідно з нею, повинно відбуватись поєднання (здвоєння, як «губ» у лещатах):
1) адміністративних (репресивних) засобів; 2) реформ, спрямованих на створення у суспільстві такого стану, за якого жити і працювати відповідно до соціальних норм буде вигідно. Зауважимо, що застосування «голої репресії» до злочинців (тобто лише одного принципу) приречене на неефективність.

Концепція «антикримінальних лещат» цілком узгоджується з правилом, сформульованим відомим кримінологом Чезаре Беккаріа: «Злочину краще запобігти, ніж потім карати за нього».

Сьогодні влада України вирішує дилему: або, намагаючись подолати аномальну злочинність без усунення її соціальної причини, стати «поліцейською державою»; або, усуваючи соціальну причину вітчизняної аномальної злочинності, подолати її засобами, властивими демократичній державі.

Якщо в Україні буде реалізовано концепцію «голої репресії», то це неодмінно призведе до надмірного застосування антикримінальними органами специфічних («поліцейських») повноважень у протидії злочинності.

Нині в процесі формування антикримінальної політики (відповідно до концепції «голої репресії») влада не розглядає питання про те, що подолання злочинності кризового типу потребує таких соціальних (економічних, політичних, правових, моральних) реформ, внаслідок яких жити та працювати за соціальними нормами стане вигідно. Лише за таких умов адміністративні інструменти (тобто антикримінальне законодавство й антикримінальні органи, що його застосовують), які є безумовно необхідними, можуть бути ефективними без «гіпертрофії поліцейських повноважень». Про це свідчить сінгапурський досвід протидії злочинності. Там було застосовано концепцію «антикримінальних лещат», яка полягає в органічному поєднанні двох чинників: «(1) створення такого соціального порядку, за якого жити і працювати відповідно до соціальних норм є вигідним, (2) застосування адміністративних і репресивних інструментів проти проявів злочинності».

З концепції «антикримінальних лещат» випливає: якщо ми хочемо, щоб реагування на злочинність кризового типу («аномальну злочинність») не призвело до застосування в Україні методів «поліцейської держави», то потрібно не обмежуватися удосконаленням антикримінального законодавства й антикримінальних органів, а здійснювати політичні, економічні, правові та моральні реформи, які поліпшать суспільне становище.

Подолання злочинності кризового типу (тобто злочинності, спричиненої соціальною аномалією) нерозривно пов’язано з розбудовою нової України – країни без соціальної аномалії.

Джужа О. М. – доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІВНІВ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Пасивність, розгубленість, примиренське ставлення до негативних явищ і правопорушень знижує дієвість правозастосування у сфері протидії злочинності.

В. Г. Лихолоб

Запобігання злочинам є взаємоузгодженою системою. Залежно від ієрархії детермінант злочинності виокремлюють основні рівні запобіжної діяльності: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний, індивідуально-профілактичний.

Загальносоціальний рівень (загальна превенція) [1, с. 41–42] охоплює діяльність держави, суспільства, їх інститутів, спрямовану на розв'язання суперечностей у сфері економіки, соціального життя, морально-духовній сфері тощо.

Спеціально-кримінологічне запобігання [2, с. 48–50] реалізують у формі відомчих і міжвідомчих планів (програм) з координації та посилення протидії злочинності. У них передбачено систему заходів, спрямованих на запобігання конкретним видам і групам злочинів на певній території (регіоні, країні) [3, с. 15].

Індивідуальний рівень (індивідуальна превенція) охоплює діяльність щодо конкретних осіб, поведінка яких конфліктує з правовими нормами [4, с. 41–42]. Розрізняють чотири види індивідуальної профілактики злочинів.

Перший вид індивідуального запобігання злочинам здійснюють відносно суб'єктів, які перебувають на початковому етапі криміналізації особи. У цей період вони вчиняють різні правопорушення, що утворюють своєрідний вид антигромадської діяльності. Умовно цей вид можна назвати ранньою індивідуальною профілактикою злочинів.

Другий вид індивідуального запобігання злочинам стосується осіб, які вчиняють або вчинили злочин.

Профілактична діяльність у цьому разі полягає в тому, щоб:

– схилити особу до відмови від учинення злочину;

– припинити його на стадії підготування;

– сприяти формуванню в особи почуття каяття від учиненого, бажання сприяти розкриттю злочину (у випадку його вчинення).

Третій вид індивідуального запобігання злочинам охоплює осіб, які вчинили злочин і були засуджені до різних термінів кримінального покарання.

Цей вид профілактики реалізують:

– у діяльності кримінально-виконавчих установ під час вирішення завдання щодо виправлення засуджених;

– відповідними державними органами та громадськими організаціями під час звільнення особи від реального покарання (умовне засудження).

Четвертий вид індивідуального запобігання злочинам застосовують щодо осіб, які відбувають кримінальне покарання та підлягають нагляду з метою запобігання рецидиву.

Рівневий підхід до превенції злочинності впливає на структуризацію державних органів, установ і громадських організацій, які здійснюють означену діяльність. Від науково обґрунтованого вибору рівня профілактики зрештою буде залежати її ефективність.

Список використаних джерел

1. Марцев А. Е. Уголовная ответственность и общее предупреждение преступлений / А. Е. Марцев. – Омск : ОВШМ МВД, 1973. – С. 41–42.

2. Биргеу М. М. Спеціальна профілактика як основна система профілактики злочинів / М. М. Биргеу // Право і безпека. – 2004. – № 3. – С. 48–50.

3. Комплексное изучение системы воздействия на преступность (методологические и теоретические основы). – Л., 1978. – С. 15.

4. Женунтій В. Регламентація індивідуальної профілактики правопорушень / В. Женунтій, П. Біленчук // Право України. – 1992. – № 4. – С. 41–42.

Головкін Б. М. – доктор юридичних наук, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СЦЕНАРІЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ

На нашу думку, існує два типові сценарії віктимізації. Перший пов'язаний з неналежним сприйняттям загальновідомих для місцевих жителів кримінальних загроз і неготовністю реагувати на них належним чином. Люди, життя яких організоване за часовим графіком, у конкретній місцевості та має прогнозований і циклічний характер, перебувають у зоні психологічного комфорту, суб'єктивного відчуття безпеки. Одноманітність і звичність усього, що відбувається довкола, формують однотипний образ мислення, викликають знайомі почуття та стереотипну модель поведінки, створюючи незмінний стан буття, суб'єктивну реальність, в якій свідомість, підсвідомість та інші форми вищої нервової діяльності працюють за шаблоном. Проте вдавана стабільність порушує адекватність просторово-часового сприйняття навколишньої дійсності та негативно впливає на мислення й поведінку. В потоці буденності людський мозок перестає належним чином сприймати і критично оцінювати інформацію про зовнішнє середовище, а органи чуття не передають сигнали про явну та приховану небезпеку. Іншими словами, звичність місцевості, черговість і передбачуваність розвитку подій, ситуацій та заздалегідь відоме коло спілкування поступово знижують здатність свідомості до розпізнавання кримінальних загроз і адекватного реагування на них. У нейронних структурах головного мозку утворюються стійкі зв'язки між подіями, ситуаціями і звичним способом реагування на них. Циклічність й одноманітність життя ослаблює контроль над оточуючим середовищем і власною поведінкою. Якщо тривалий час небажана подія не трапляється, то формується хибне уявлення про маловірогідність її як зараз, так і в майбутньому. Однак об'єктивна реальність та її суб'єктивне сприйняття – це різні речі. Життєве середовище постійно зазнає змін, наповнюється новими викликами і загрозами, непередбачуваними ситуаціями і випадковими подіями. Динамічні зміни в оточуючій дійсності

значно швидше знаходять емоційний відгук, аніж усвідомлюються суб'єктом. Раціональне мислення вибірково вихоплює окремі фрагменти реальності, залишаючи поза увагою різні дрібниці. До них зазвичай належать ледь помітні зміни в оточуючій обстановці, порушення часового графіку, перебування в нових місцях, хамовита манера спілкування з незнайомими людьми, шкідливі звички, неуважне ставлення до власного майна, легковажність і наївність у відносинах, забудькуватість, зневажання деталями тощо. Більшість людей не дотримується елементарних правил безпеки під час виконання буденних справ і сприймає їх, як щось другорядне і обтяжливе. Люди часто вважають ці правила дрібницями, які не варті зайвої уваги. Дотримання правил елементарної безпеки створює зайвий клопіт, відволікає, вимагає концентрації уваги, докладання додаткових зусиль, витрат часу. Натомість мотивація пересічних громадян працює за відомим законом «збереження енергії», коли необхідні цілі досягають найлегшими шляхами і спрощеними засобами, що дають швидкий результат. Інертність мислення порушує відчуття реальності та «запускає» до кінця не вивчений механізм «економії» мотивації та прийняття рішень. Це призводить до втрати самоконтролю, контролю за оточуючою дійсністю і поведінкою інших людей.

Показово, що кримінальну загрозу, яка загрожує всім, не сприймають серйозно. Особливо це відчутно, коли ми перебуваємо в публічних місцях серед людей. У групі усі поводяться інакше, відчувають відносну безпеку, адже здається, що треба остерігатись безлюдних місць, а також зустрічі з незнайомцями у темний час доби. Під впливом стереотипів формується ілюзія обману щодо джерел кримінальних загроз. Незнання останніх призводить до хибних уявлень і помилкових рішень. Саме когнітивна ілюзія середовищної та територіальної безпеки формує мотивацію до віктимної поведінки за певних обставин і ситуацій. Віктимна поведінка викликає злочинну мотивацію та рішення про вчинення злочину проти конкретної особи і, зрештою, призводить до взаємодії злочинця і жертви.

Отже, головною відмінністю першого сценарію віктимізації є обізнаність про ймовірні кримінальні загрози на місцевому рівні, однак неналежне їх сприйняття та неготовність адекватно реагувати на них.

Другий сценарій віктимізації пов'язаний із тимчасовою дезорієнтацією в просторі та часі в разі потрапляння в нові місця, незнайомі ситуації, а також під час випадкових зустрічей з небезпечними людьми. Зазначимо, що мислення та поведінка людей зазнає змін під впливом нового місця і часу перебування, незнайомої оточуючої обстановки, а також в разі неочікуваного розвитку подій та дій осіб, з якими доводиться взаємодіяти. Через різні причини, люди час від часу змушені перебувати на незнайомій території, вступати у випадкові відносини, потрапляти в неординарні ситуації. Під час перебування на незнайомій (чужій) території, у невідомих місцях, людина зосереджує увагу на виконанні конкретного завдання, що супроводжується емоційним захопленням. На чужій території люди зосереджуються на конкретній справі, заради якої вони туди прибули. Водночас для людей в таких умовах характерним є бажання якнайшвидше повернутися на знайому місцевість, у звичне середовище. Погане орієнтування в нових умовах виявляється в розгубленості, невпевненості дій, ослабленні контролю за навколишньою дійсністю та поведінкою оточуючих. За невпевненою ходою, поганою орієнтацією на місцевості злочинці досить точно вираховують потенційних жертв серед натовпу і водночас оцінюють їх фізичні можливості для чинення опору. Значно посилює ризики віктимізації випадкове заходження людей на підконтрольну криміналітету територію або залишення транспорту чи майна у віктимогенних місцях. Місцеві жителі зазвичай обходять такі місця стороною, а приїжджі через незнання особливостей місцевого ландшафту і криміногенної обстановки потрапляють у «пастку», де на них вже очікують злочинці.

Таким чином, віктимізація нероздільно пов'язана з умовами та якістю середовища проживання на місцевому рівні, а також з безпечністю територіального простору, в якому відбувається соціальна взаємодія між людьми з різних питань. Життєве середовище і територія перебування сприяють віктимізації, підвищують ступінь уразливості людей.

Отже, жертвами злочинів зазвичай стають дві категорії людей. З одного боку, це погано адаптовані до сучасних умов життя особи, які здебільшого керуються інтуїтивним мисленням у розпізнаванні кримінальних загроз і виборі стратегії поведінки під час соціальної взаємодії з іншими учасниками суспільних відносин. Вони виявляють підвищену

уразливість перед злочинними посяганнями і психологічну готовність прийняти роль жертви.

Друга категорія людей керується раціональним мисленням, що переважно дає змогу правильно орієнтуватися у джерелах та видах кримінальних загроз і уникати небезпечних ситуацій. Їхня уразливість перед злочинними посяганнями має тимчасовий характер і пов'язана з часом та місцем перебування.

Бараш Є. Ю. – доктор юридичних наук, доцент, начальник Інституту кримінально-виконавчої служби

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ

Позбавлення волі – це найсуворіший вид кримінального покарання, яке відповідно до закону застосовується до неповнолітніх. Стосовно названої категорії злочинців позбавлення волі зазвичай застосовують за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів (95 %). Виховні колонії (ВК) є місцем відбування зазначеного виду покарання.

Очевидно, у виховних колоніях, як і в інших виправних установах, кількість вчинюваних неповнолітніми засудженими злочинів залишається відносно стабільною. Кількість злочинів у виховних колоніях не знижується, відзначаються факти протидії встановленому порядку відбуття покарання, з'являються спроби створення організованих структур злочинців у виховних колоніях.

Виховні колонії – це установи, в яких сконцентровані соціально дезадаптовані та небезпечні підлітки. Згідно з судовою статистикою, за останні п'ять років до реального позбавлення волі щорічно засуджують приблизно 23 % неповнолітніх засуджених. Це означає, що суди не прагнуть застосовувати до підлітків максимально сувору міру покарання. Відповідно до принципів ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Ріядські керівні принципи, прийняті в 1990 р.), «поміщення молодих осіб до виховно-виправних установ потрібно здійснювати як крайній захід і на мінімально необхідний термін, причому первинне значення мають інтереси підлітка».

Спостереження практичних працівників і аналіз статистичних відомостей підтверджують, що серед засуджених неповнолітніх постійно зростає кількість осіб, які засуджені за умисне вбивство, завдання тяжкої шкоди здоров'ю, розбій, грабіж. Збільшується кількість засуджених, які вже мали до засудження кримінальний досвід: їх раніше звільняли від відбування призначеного покарання з випробуванням, вони перебували на обліку в підрозділах Національної поліції, ніде не працювали, не навчалися.

Кількість підлітків, які відбувають покарання вдруге і більше (пенітенціарний рецидив) за 5 років скоротилася на 30 %. Важливо, що більше половини злочинів (65,7 %), за які засуджені неповнолітні, були здійснені у групі, причому в 34 % випадків вони були в ролі виконавців, 15,7 % – пособників, приблизно 2 % – підбурювачів, 15 % – організаторів злочинів, а понад 40 % підлітків були учасниками групових дій. У 15 % випадків злочини вчиняли з використанням зброї, причому в 10 % випадків її застосовували, в 4 % лише демонструвалася. Більшість підлітків, які є членами злочинних угруповань, зазвичай носять та зберігають зброю.

Особи, що відбувають покарання у ВК, втратили інтерес до навчання, не відвідували школу, ніде не працювали, коло їх спілкування і характер поведінки визначався нормами кримінального середовища. До того ж, близько 30 % вихованців ВК є розумово відсталими.

Багато хто з неповнолітніх до засудження зловживав алкоголем і вчинив злочини в стані алкогольного сп'яніння, виховувалися в неблагополучних сім'ях, де дітям не приділяли належної уваги. У низці випадків підлітки покидали свої сім'ї через матеріальні труднощі.

Такі підлітки вчиняють злочини здебільшого через відсутність засобів існування. Для них життя в колонії є складнішим, ніж для інших засуджених: вони мають досить обмежені можливості спілкування із зовнішнім світом, їх майже ніхто не відвідує, а після звільнення з ВК їм нікуди їхати, адже їх ніхто не чекає (у них часто немає ні житла, ні роботи, ні друзів).

Певні особливості має злочинність неповнолітніх осіб жіночої статі. Найчастіше дівчата вчиняють такі злочини, як крадіжки, хуліганство, проте останнім часом збільшується

кількість грабежів, розбоїв, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, убивств, співучасть у зґвалтуванні. Приблизно чверть злочинів ці особи вчиняють з особливою жорстокістю. Більшість злочинів дівчат мають груповий характер (близько 80 % від кількості уперше засуджених), причому 20 % з них були організаторами злочинів.

Частині засуджених дівчат притаманне раннє набуття сексуального досвіду, що переростає в статеву розбещеність, а потім – у лесбійство. Чимало з них займалися проституцією.

У місцях позбавлення волі спосіб життя цієї категорії засуджених можна розділити на три типи: 1) менш деформований, 2) деформований, 3) значно деформований. Усі вказані типи включені в більш загальне поняття – «антигромадський спосіб життя».

Характерним для всіх типів способу життя засуджених у ВК є небажання або недостатнє бажання вчитися і працювати, негативне ставлення до виховних заходів, а також до покарань, режиму й дисципліни. Вони прагнуть отримати вигоду з власних дій, завоювати авторитет у будь-який спосіб (від порушення режиму до вчинення злочинів). Проте кожен тип антигромадського способу життя має свої особливості. Так, малодеформованому способу життя притаманні: недисциплінованість, вияв грубості, утиск слабкіших, прагнення бути членом угруповання нейтральної спрямованості. Ці засуджені допускають незначні порушення режиму відбуття покарання. Деформованому способу життя властиві, крім зазначено, вчинення бійок, побиття неугодних. Вони виявляють цікавість до кримінальної субкультури, можуть бути членами угруповань негативної спрямованості, здійснюють грубі порушення режиму. За умов значно деформованого способу життя зазначені риси виражені яскравіше. Вони прагнуть до дотримання норм кримінальної субкультури, переважно є членами угруповань негативної спрямованості, усіляко намагаючись стати лідером оточення. Вони систематично порушують режим або підбурюють до його порушення інших засуджених. У їх поведінці виявляється схильність до вчинення злочинів, зокрема задля помсти, відновлення «справедливості», самоствердження тощо.

Знання вказаних типів способу життя засуджених у ВК дає змогу здійснити відповідну диференціацію, а отже, краще та більш цілеспрямовано будувати профілактичну роботу, а також

здійснювати виховно-профілактичну дію відносно різних категорій засуджених. Опитування підлітків у колоніях засвідчило, що лише 50 % засуджених не хочуть продовжувати злочинний образ життя після звільнення з колонії, а 7 % – чітко заявили, що знову продовжать злочинну діяльність, 9 % – вказали, що встануть на цей шлях лише в разі виникнення труднощів, 34 % – утрималися від відповіді.

Цю інформацію потрібно враховувати не лише під час організації профілактичної роботи з підлітками, звільненими з ВК, а й безпосередньо в колонії, оскільки вони свідчать про міру деформації способу життя неповнолітніх і вимагають застосування відповідних заходів, сил і засобів. Таким чином, з метою підвищення ефективності виховно-профілактичної дії необхідно враховувати міру деформації способу життя та застосовувати відповідні профілактичні заходи.

Важливу роль у колонії відіграє кримінальна субкультура, що насаджує закони злочинного світу. Дослідження засвідчують, що прибічників кримінальної субкультури, які наслідують злодійські закони, можна умовно розділити на три категорії: 1) авторитетні засуджені («боси», «пахани»);
2) «хлопчаки» – засуджені, такі, що пройшли «прописку» і претендують на вищий статус у системі неформальних відносин; 3) засуджені, які ще не пройшли «прописки» або випробувального терміну. Окрім вищезгаданих категорій, є «чушки» – засуджені з низьким статусом, які виконують брудну роботу, обслуговуючи «авторитетів». Нижчий ступінь посідають «скривджені», «опущені», які є об’єктами знущань. Вони мають зазвичай найгірші умови проживання.

Таким чином, в колонії є дві полярні категорії: засуджені з високим статусом – «верхи» і з низьким – «низи». Вони дотримуються чіткої субординації, за якої «низи» повинні беззаперечно підкорятися «верхам».

Норми кримінальної субкультури передбачають строгі санкції за їх порушення. Ці норми забороняють видавати таємниці, обманювати «своїх», зобов’язують беззаперечно виконувати вимоги «авторитетів» та проходження новачками «прописки». За цієї процедури «новачка» перевіряють на винахідливість, кмітливість та вміння постояти за себе. Це нерідко має жорсткий, витончений характер і пов’язано з ризиком для здоров’я засудженого. Відомо, що відносно підлітків, які проходили «прописку» в одній із ВК,

використовували такі форми, як «загадки» – 43 %, «приколи» – 32 %, фізичні випробування – 24 %. Форми «прописки» залежать від режиму і традицій колонії, від виду досконалого злочину.

Вивчення дисциплінарної практики виховних колоній підтвердило, що зниження рівня злочинності в місцях позбавлення волі відбувається переважно шляхом визнання діянь, що містять ознаки злочину, видом дисциплінарної провини. Ця ситуація є досить «зручною» для окремих керівників виховних колоній, які таким чином покращують офіційні статистичні показники діяльності установи.

Список використаних джерел

1. Джужа О. М. Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі : навч. посіб. / О. М. Джужа ; ред. О. Г. Колб, В. В. Василевич ; МОН України. – Луцьк, 2010. – 544 с.

2. Кримінологічний довідник / за наук. ред. О. М. Бандурки ; за заг. ред. О. М. Джужі, О. М. Литвинова ; Кримінологічна асоціація України. – Київ, 2013. – 412 с.

Тогочинський О. М. **–** доктор педагогічних наук, доцент, ректор Академії Державної пенітенціарної служби;
Денисова Т. А. **–** доктор юридичних наук, професор, помічник ректора з наукової та науково-методичної роботи Академії Державної пенітенціарної служби

НАГАЛЬНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ВІДПОВІДІ КРИМІНОЛОГІВ

Цікаво було б дізнатися, як розвиватиметься кримінологічна наука… Залишається лише сподіватися, що в пам'яті нащадків, передусім науковців-кримінологів, збережуться думки, ідеї, висновки та сподівання…
А. П. Закалюк [1]

У XXI ст. створення надійної системи запобігання злочинності є пріоритетним напрямом державної політики щодо гарантування безпеки суспільства. До того ж, українське суспільство повинно обрати основною ідеєю – зупинити злочинність.

На жаль, сучасні реалії є невтішними, оскільки громадяни вимушені постійно стикатися зі злочинами, а також проведенням антитерористичної операції Сході України, що викликають гнів та осуд, несуть тяжкі наслідки, сіють смерть, розруху, знищення моральних та матеріальних цінностей тощо.

Злиденний спосіб життя, руйнування реального добробуту, безробіття, зміна соціальної психології населення сформували стійке уявлення про неможливість чесно заробити не лише на нормальне (не заможне) життя. Процес первинного накопичення капіталу, виникнення реальної соціальної нерівності та внутрішніх суперечностей у розгортанні ринкових реформ, а також посилення культурно-ідеологічного та інформаційного «бомбардування» свідомості людей призвів до загострення вчинення різних видів злочинів. Сьогодні усі науковці, практичні працівники, політики, пересічні громадяни й українська громада констатують неймовірне зростання злочинності за усіма показниками. Так, В. І. Борисов зазначив, що «рівень злочинності в Україні створює серйозну загрозу подальшому проведенню державницьких реформ і національній безпеці України, перепони на обраному нею шляху до євроінтеграції» [2, с. 21]. Окрім широковідомих крадіжок та грабежів, системна криза призвела до неочікуваного збільшення розбійних нападів, убивств, бандитизму та інших тяжких злочинів, про що у своїй доповіді «Соціальна роль кримінального права» зазначив В. І. Шакун [3, с. 6−13]. У контексті необхідності збереження й забезпечення верховенства права на національному й міжнародному рівнях, учений наголосив, що: «зараз в Україні гостро постала проблема кримінально-правової протидії корупції та шахрайству. Адже Україна підійшла до небезпечної межі, за якою відсутність реальних повсякденних заходів щодо протидії корупції може призвести до розпаду держави або до нелегітимної зміни державного ладу. Не менш важливою є проблема тероризму, який завдає удару по цінностях, що визначають людське існування…» [3, с. 10−11].

Політична нестабільність, економічна розбалансованість, руйнування соціальної сфери призвели до зубожіння населення, зневіри у майбутнє, відчаю тощо. Задля безпеки і захисту себе та рідних, власної домівки та бізнесу населення почало активно використовувати зброю та згуртовуватись у формування, які

переважно мають кримінальний відтінок. Функціонування злочинних угруповань, їх збільшення і набуття транснаціонального характеру було прогнозованим ще з 1990-х рр., оскільки політична, економічна нестабільність, соціальні негаразди і розпад Радянського Союзу не могли не призвести до накопичення небезпечних згубних явищ. Відомо, що організовані злочинні групи формуються із загальнокримінального середовища, а їх діяльність організована за територіальним або галузевим принципом. Якщо враховувати кількість осіб, які перебували в місцях позбавлення волі, то не виникає жодних питань стосовно того, як і хто наповнює такі групи.

Нині склалися ще більш сприятливі умови щодо виникнення різного роду воєнізованих та інших збройних формувань. Це зумовлено політичною нестабільністю або політичною волею. Такі формування можуть створюватися під егідою певних політичних сил, які використовуватимуть їх як засіб досягнення власних цілей, як інструмент впливу на будь-які державні органи або суспільство. Такі випадки вже відомі в історії Української державності. Незаконна діяльність збройних формувань часто призводить до вчинення злочинів, що мають високий рівень латентності.

Перелік несприятливих викликів сьогодення можна продовжувати. Проте суспільство повинно застосовувати різні засоби і сили, щоб не допустити порушень кримінального закону, утримати своїх членів від вчинення протиправних дій та стимулювати їх правослухняну поведінку.

Прагнучи до здобуття європейських цінностей та стандартів держава й суспільство повинні дбати про своїх громадян. Повага до людини, розширення її прав і свобод, наповнення їх новим змістом і створення гарантій їх повноцінної реалізації та захисту є обов'язком держави. Людина, її життя та здоров'я, права та свободи, недоторканність і безпека повинні стати найвищою соціальною цінністю, як зазначено у ст. 3 Конституції України [4].

Відповідні завдання покладено державою на правоохоронні органи. Проте, О. Н. Ярмиш вказує, що «під час проведення поліцейської реформи в Україні в усіх напрямах та ділянках було припущено багато помилок і прорахунків, що стало наслідком браку професіоналізму та знань у керівників процесу, відсутності єдності їхньої спрямованості» [5, с. 14]. В умовах сучасних суспільно-економічних і політичних

трансформацій, входження України до європейського освітнього простору, а також реформування правоохоронної системи, нагальним є розв'язання проблеми якості підготовки курсантів і слухачів вищих навчальних закладів МВС України до професійної діяльності. Про це зазначено як у документах, що регламентують професійну підготовку майбутніх фахівців (освітньо-кваліфікаційних характеристиках на випускників, освітньо-професійних програмах, наказах і директивах МВС України), так і в Указах Президента, нормативно-правових актах Кабінету Міністрів і Верховної Ради України. Особливе значення надають умінням правоохоронців будувати конструктивні відносини і спілкуватися з різними соціальними групами та верствами населення, застосовувати досвід соціальної взаємодії під час вирішення життєвих проблем, брати на себе відповідальність, виявляти ініціативу, запобігати і вирішувати конфлікти, бути толерантним і коректним під час охорони громадського порядку.

На початку доповіді нами надано чітку відповідь кримінологів на загрозливі виклики сьогодення, а саме − зупинити злочинність. Варто додати до цього заходи, що вкажуть на необхідність об'єднання зусиль практики й науки у цьому напрямі. Так, В. В. Голіна зазначає, що «виник небезпечний феномен відчуження між наукою і практикою: практики не бажали сприймати висновки науки, а деякі кримінологи відмовилися від орієнтації на пошуки ефективних заходів впливу на злочинність» [6, с. 5]. Ми переконані, що можливості кримінологічної науки й практики у протидії злочинності невичерпні, що дає змогу активно протистояти негативним викликам сьогодення.

Список використаних джерел

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – Київ : Ін Юре, 2008. – Кн. 3 : Практична кримінологія. – 320 с.

2. Протидія злочинності : теорія та практика : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (19 жовт. 2016 р.). – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. – 634 с.

3. Шакун В. І. Соціальна роль кримінального права / В. І. Шакун // Соціальна функція кримінального права : проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (12–

13 жовт. 2016 р.) / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2016. – 564 с.

4. Конституція України : Основний Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

5. Ярмиш О. Н. Реформа правоохоронної системи в сьогоденній Україні : здобутки, втрати, перспективи / О. Н. Ярмиш // Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези Всеукр. наук.-практ. конф. (3 берез. 2017 р.). – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2017. – 1068 с.

6. Голіна В. В. Сучасна кримінологія : досягнення, проблеми, перспективи / В. В. Голіна // матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (9 груд. 2016 р.) / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2016. – 564 с.

Топчій В. В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології, директор Навчально-наукового інституту права Університету Державної фіскальної служби України

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Злочин – це спотворена, руйнівна форма самореалізації, самовиявлення окремих аспектів людської природи, а також таких властивостей людини, як інтелект, воля, пристрасть тощо. Однак філософську науку цікавлять метафізичні й онтологічні засади світового буття, що зумовлюють існування кримінальної реальності. Під час пошуків першопричин кримінальних подій вона схильна виходити за межі природного і соціального світів, будуючи казуальні, пояснювальні моделі метафізичного характеру. Предметом осмислення злочину є метафізична реальність, потаємний світ вищих першопричин, які оберігають людину від злочинів або підштовхують її до них. Існує невідома людині лінія долі, адже нею керують вищі безособові сили, влада яких над особою безмежна. Причини вчинених людьми злочинів можуть перебувати далеко за межами сфер, доступних

людському сприйняттю й розумінню. Метафізичний підхід передбачає, що в злочині завжди є, те що можна піддати міркуванню, розумінню. І тут людині нічого не залишається, як задовольнятися імперативом, який вимагає осягнення незбагненого через усвідомлення його незбагненності феноменології злочинності.

Феноменологія (від грец. *phainomenon* – явище і *logos* – слово, вчення) [1] є галуззю філософії, яка розглядає якості, ознаки об'єктів і відносини між ними як необхідність і явища природи. Завданнями феноменології є формалізація відносин між об'єктами і вираження їх у формі законів і взаємозалежності. Феноменологія суспільства вивчає за допомогою формальних засобів структуру суспільних систем, груп, інших складових елементів, їх розвиток і взаємодію та залежності. Феноменологія є самостійною науковою галуззю в системі теоретичного суспільствознавства – науки про суспільство і його закони. Під час досліджень вона бере за основу явища, факти, події (феномени) і ґрунтується на положеннях філософського методу виявлення явищ – феноменів у реальній дійсності, вивчає їхню природу та соціальні відносини, які виникають у зв'язку з їх сприйняттям [2].

У юридичній науці існують різні визначення поняття злочинності, засновані на різних уявленнях про природу злочинності. Соціальний феномен злочинності виражено у кримінальній активності окремих членів суспільства. Численні фактори, що зумовлюють вчинення злочинів, і злочинність як суспільний феномен у різні часи, періоди розвитку суспільного життя і на різних територіях є неоднаковими не лише за поширеністю та змістом, а й за інтенсивністю, тривалістю, стійкістю зв'язків, поглибленістю впливу. За цими показниками феноменологія злочинності досліджує такі характерні риси конкретної злочинності, як масовість, небезпечність, інтенсивність, спрямованість, прояв індивідуальних та групових чинників та їх причини (економічні, соціальні, демографічні, регіональні). Так, А. П. Закалюк на основі вказаних факторів визначив злочинність як «феномен суспільного життя у вигляді неприйнятної та небезпечної для суспільства масової, відносно стійкої, по різному зумовленої кримінальної активності частини членів цього суспільства» [3].

Феноменологія злочинності деталізує вказані підходи і фактори залежно від виду злочинності, її причин і умов,

основуючись на тому, що в кримінології злочинність часто визначають як суспільний або суспільно-правовий феномен, відносно масове, історично мінливе соціальне явище, що має кримінально-правовий характер, класову сутність та складається з усіх злочинів, вчинених у певній державі у відповідний період. Отже, на сьогодні, в період становлення в Україні суспільних відносин, змінюються якісні та кількісні показники злочинності, що потребує вироблення сучасних методів дослідження. Відбувається переоцінка соціальних цінностей, системи їх захисту та охорони. Таким чином, кримінологія повинна оновити методологічні підходи, розробити та запропонувати дієві заходи запобігання і
протидії сучасній злочинності.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія [Електронний ресурс] // Українська енциклопедія : [сайт]. – 2004. – Режим доступу: file:///C:/Users/Andrii/Desktop/evpe_2014_4_16%20(2.pdf. – Назва з екрана.

2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: в 3-х т. / А. П. Закалюк. – Т. 1. – Київ : ЮрінЕ. – 2007. – 423 с.

3. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность : монография / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Юрид. лит-ра. – 1969. – 424 с.

Кваша О. О. – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

УТІЛЕННЯ ІДЕЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

Принципи кримінальної політики (політики у сфері протидії злочинності) не збігаються за змістом із принципами кримінального права, проте є визначальними для останніх. Кримінальну політику вчені трактують як ширше за змістом поняття, ніж кримінальне право, оскільки кримінальна політика не лише визначає кримінально-правові методи та засоби протидії злочинності, а й спрямована на розв’язання проблем, пов’язаних із профілактикою правопорушень, тобто охоплює правові, соціальні, організаційні, ідеологічні та інші засоби

[1, с. 70]. Вітчизняний фундатор досліджень кримінальної політики М. П. Чубинський у праці «Нариси кримінальної політики», аналізуючи погляди Беккаріа, акцентує увагу на такому твердженні: «Не можна назвати справедливим чи необхідним (що одне й те саме) покарання за злочини до того часу, поки закони не прагнуть до попередження цих злочинів…» [2, с. 447]. Отже, справедливість тісно пов'язана із запобіганням злочинності, її слід розглядати як панівну ідею кримінальної політики держави. На підставі аналізу зазначеної праці видатного вченого у вступному нарисі до Антології української юридичної думки (2004) ми спільно з О. М. Костенком констатували, що М. П. Чубинський керувався в науковій діяльності важливим принципом – «*справедливість вимагає»*, який має стати фундаментальним для кримінального права та кримінальної політики сучасної Української держави.

Принципи невідворотності відповідальності та покарання, індивідуалізації покарання мають забезпечувати реалізацію справедливості у кримінальному праві. Будь-яка законодавчо визначена санкція та її застосування не повинні суперечити, насамперед, природній ідеї справедливості (а не лише принципу законності). Тільки те покарання, у якому втілено ідею справедливості, буде належно сприймати як особа, щодо якої його застосовано, так і потерпілий від злочину та суспільство. Принцип справедливості у кримінальному праві як одну з умов досягнення цілей покарання застосовують у відплатних правовідносинах і конкретизують у правилі: «кожному – те, на що він заслужив» [3, с. 16]. Визнаючи провідну роль природної ідеї справедливості, поділяємо положення концепції натуралістичної юриспруденції, основоположником якої в Україні є О. М. Костенко: «з допомогою цієї концепції є можливим відкриття законів соціальної природи для втілення їх у чинному законодавстві» [4, с. 83].

Проте сучасна концепція розподілу права і нормативно-правового акта засвідчує, що принципи права можуть виникати й діяти не тільки завдяки правотворчості та функціонуванню нормативно-правових актів. Вони існують передусім у людській свідомості у вигляді найзагальніших уявлень про добро і зло, справедливість і несправедливість, порядність і непорядність, повагу й неповагу тощо [5, с. 5]. Тому справедливість не можна ставити в один ряд з іншими принципами, адже системний характер принципів обумовлює їх ієрархічність. Саме

справедливість є тією універсальною природною ідею, яка стоїть на верхньому щаблі, її втілення створює підґрунтя для дотримання таких принципів, як законність, гуманізм тощо. Обґрунтовуючи впровадження в науковий обіг поняття раціонального гуманізму, Ю. С. Резнік виокремлює справедливість з-поміж інших принципів: «раціональний гуманізм як засада, узгоджена зі справедливістю й іншими кримінально-правовими принципами…» [6, с. 8].

Водночас про належне втілення природної ідеї справедливості в сучасній кримінальній політиці поки що не йдеться. Така найвиразніша тенденція, як протидія корупції, часто виявляється в постановленні несправедливих судових рішень. Громадянське суспільство очікує від державних органів ефективних заходів щодо запобігання корупції, суворого покарання корупціонерів, однак ці заходи не повинні суперечити принципам кримінальної політики, насамперед справедливості. Негативною рисою політики у сфері протидії корупції в Україні є необґрунтоване та несправедливе притягнення до відповідальності осіб, які не причетні до корупції. До цього призводить, насамперед, недосконаліть чинного законодавства. Воно має бути максимально чітким, визначеним і не залишати можливості для довільної інтерпретації його норм залежно від конкретної ситуації. Однак аналіз Закону України «Про запобігання корупції» дає підстави для висновку про нечіткість і неоднозначність низки його положень, а найголовніше – наявність понять, які не мають нормативних дефініцій у відповідному регулятивному законодавстві.

Суспільного резонансу набула справа 2016 р. про правопорушення, пов’язане з корупцією, щодо працівниці Національного антикорупційного бюро України К. О. Вєзєлєвої-Борисової, яка брала участь як викладач у тренінгу. Постановою Солом’янського районного суду м. Києва вона визнана винною в учиненні правопорушення, передбаченого ст. 172^4 Кодексу України про адміністративні правопорушення. У цій справі необхідно було з’ясувати, чи є тренінг викладацькою діяльністю, адже це поняття законодавчо не визначено. Ствердній відповіді на це питання було присвячено низку публікацій, згідно з якими зміст викладацької діяльності слід трактувати як передання нових знань від одного суб’єкта до іншого з метою набуття останніми теоретичних знань, а також практичних умінь і навичок [7].

Не скасування рішення Солом'янського районного суду м. Києва могло стати прецедентом щодо притягнення до відповідальності тих осіб, які працюють у правоохоронних органах, є висококваліфікованими фахівцями та можуть передати свій практичний досвід і знання іншим особам на тренінгах, що проводять для навчання співробітників державних органів. Тренінги, як й інші інтерактивні форми навчання, активно застосовують працівники науки та освіти. З огляду на спеціалізований характер майже всіх тренінгів, що проводять поза межами освітніх рівнів, тренерами можуть бути переважно особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Протидія корупції як пріоритетний напрям сучасної кримінальної політики нашої держави в жодному разі не повинна спричиняти порушення принципів законності та справедливості. Будь-яка особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є, насамперед, громадянином України та має всі права, гарантовані Конституцією України, зокрема право на справедливий розгляд і вирішення справи (ст. 21 Кримінального процесуального кодексу України).

Тому поновленням справедливості вважаємо скасування Апеляційним судом м. Києва постанови суду першої інстанції у справі про адміністративне корупційне правопорушення щодо К. О. Везєлєвої-Борисової від 10 лютого 2017 р. Приймаючи рішення, суд керувався принципом верховенства права, закріпленим у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема правової визначеності, з огляду на відсутність законодавчо визначеного поняття «викладацька діяльність».

Загалом ця резонансна справа стала підтвердженням безсистемного та хаотичного прийняття нормативно-правових актів і внесення до них змін, що призводить до суперечностей чи прогалин у законодавстві, зрештою – до прийняття неоднозначних судових рішень, порушення принципу справедливості. У цьому контексті зауважимо, що прийняття «Закону Савченко», унаслідок якого один день попереднього ув'язнення зараховують як два дні позбавлення волі, призвело до погіршення криміногенної ситуації в Україні. Тому 23 лютого 2017 р. було прийнято в першому читанні

законопроект «Про внесення змін до статті 72 Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування строку попереднього ув'язнення» від 10 жовтня 2016 р. № 5259.

Як підсумок доречно згадати вислів англійського письменника Ч. Колтона: «Закон і справедливість – дві речі, які Бог об'єднав, а людина роз'єднала» [8, с. 13].

Список використаних джерел

1. Ковалев М. И. Соотношение уголовной политики и уголовного права / М. И. Ковалев // Советское государство и право. – 1978. – № 12. – С. 69–73.
2. Антологія української юридичної думки : в 10 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – Київ : Юрид. кн., 2002. – Т. 7 : Кримінальне право. Кримінальний процес / [упоряд.: О. М. Костенко, О. О. Кваша ; відп. ред. О. М. Костенко]. – 2004. – 616 с.
3. Васильчук В. О. Справедливість як категорія права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Васильчук Вікторія Олександрівна. – Львів, 2013. – 23 с.
4. Костенко О. М. Що є право? Про основи «натуралістичної» юриспруденції у світлі соціального натуралізму / О. М. Костенко // Право України. – 2010. – № 4. – С. 83–91.
5. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Колодій Анатолій Миколайович. – Київ, 1998. – 382 с.
6. Резнік Ю. С. Принцип гуманізму та його реалізація в кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Резнік Юлія Степанівна. – Київ, 2017. – 203 с.
7. Кваша О. «Стратити не можна помилувати» (Тренінг: вид викладацької діяльності чи правопорушення, пов'язане з корупцією? / О. Кваша // Юридичний вісник України. − 2016. − № 46–47 (1114–1115). – С. 14–15.
8. Закон и правосудие в афоризмах, мыслях и изречениях / [сост. С. Р. Тагиев и др.]. – Луганск : ЛОТ, 2008. – 171 с.

Користін О. Є. – доктор юридичних наук, професор, заступник директора Департаменту персоналу, організації освітньої та наукової діяльності МВС України – начальник управління професійної освіти та науки

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Реалізація процесу національного оцінювання ризиків організованої злочинності забезпечить поглиблене усвідомлення пов'язаних із цим явищем проблем, зокрема методів, які використовують злочинці в певний період часу, а також спричинених цим явищем загроз на міжнародному, національному та місцевому рівнях, динаміку їх можливого поширення в майбутньому. Процес національного оцінювання ризиків допоможе окреслити пріоритетні напрями правоохоронної діяльності, надасть можливість визначити й реалізувати найбільш ефективні та скоординовані стратегії, які забезпечать ефективне запобігання та розслідування організованої злочинної діяльності. З огляду на це, держава та її правоохоронні органи зможуть досягти вагомих результатів у розв'язанні проблеми протидії організованій злочинності, досягти відповідного рівня безпеки та підвищити рівень суспільної довіри.

Корисність оцінювання ризиків організованої злочинності доводять певні ознаки вказаного процесу, який загалом передбачає:

– можливість більш ефективного захисту держави та її громадян від наслідків організованої злочинності;

– інституціоналізацію процедур, за допомогою яких інформацію щодо організованої злочинності можна систематично збирати, оцінювати й публікувати;

– важливий організаційний інструмент політики й управління щодо визначення пріоритетів і прийняття рішень стосовно розподілу ресурсів;

– визначення більш ефективних напрямів діяльності щодо запобігання та притягнення до відповідальності;

– відмінний інструмент моніторингу;

– формування підґрунтя, на підставі якого можуть бути побудовані інші інформаційні та розвідувальні інструменти;

– важливий внесок у досягнення більш високого ступеня прозорості й забезпечення форуму щодо дискусії залучення зацікавлених сторін (бізнес-групи, лідери громад та ін.) у процеси ефективного протистояння організованій злочинності;

– забезпечення механізму сприяння співпраці та взаємодії зацікавлених організацій державного і приватного секторів.

Таким чином, реалізація національного процесу оцінювання ризиків організованої злочинності сприяє обізнаності, допомагає приймати ефективні рішення, оптимізує використання державних ресурсів тощо. Зазначений процес передбачає виявлення загроз й оцінювання відповідних пов'язаних з організованою злочинністю ризиків, які є нагальними для країни нині та в майбутньому, виявлення прогалин у чинній системі протидії та визначення відповідних заходів щодо їх уникнення, а також розроблення управлінських рекомендації стосовно виявлених загроз.

До того ж, оцінювання ризиків організованої злочинності забезпечує поглиблене вивчення цього явища в країні, його специфіки та динаміки можливого поширення в подальшому, урахування впливу організованої злочинності як у межах країни, так і зовні (зовнішні загрози). Ідеться про весь спектр організованої злочинної діяльності, а не лише про особливий окремий її вид. Оцінюванню підлягають різноманітні кримінальні ринки та сектори вияву організованої злочинності, а також структура злочинних груп, долучених до такої діяльності. Це масштабна і далекоглядна система, що спирається на інформацію, наявну в операційних звітах. Водночас вона здебільшого не містить деталей про окремих підозрюваних, адже це стратегічний продукт, а не тактичний.

Важливе значення для функціонування системи оцінювання ризиків організованої злочинності (СОРОЗ) має визначення суб'єкта розроблення СОРОЗ та здійснення оцінювання, стосовно чого існує чимало варіантів. В окремих країнах це – особливе агентство з відповідними повноваженнями (для збору та аналізу оперативної інформації), або агентство, правовий статус якого нормативно зобов'язує провадити таку діяльність з урахуванням його ролі в процесі

запобігання або розслідування організованої злочинності. До зазначеної роботи як зовнішнє агентство також може бути залучено незалежну агенцію або навчальний заклад.

Серед ключових елементів реалізації СОРОЗ варто виокремити ресурси. Для розв'язання проблеми необхідною є невелика команда з двох-трьох аналітиків (дослідників) та керівника. Ця група повинна тісно співпрацювати з правоохоронними органами та мати широкий доступ до інформації. Переважно члени команди є досвідченими кримінальними аналітиками, особистостями з творчим і критичним мисленням.

Потенційною є потреба в навчанні не лише менеджерів та аналітиків робочої групи. Одна з частин відповідного звіту щодо оцінювання ризиків та управліннями ними потребує висвітлення відповідної навчальної програми для фахівців правоохоронної системи із зазначенням прогалин у чинній системі професійної підготовки.

У деяких країнах національну оцінку ризиків організованої злочинності уряд використовує як початковий організаційний блок для ідентифікації цілей і розподілу ресурсів на національному рівні, що вкотре підтверджує важливість означеного процесу.

Національна СОРОЗ є цінним інструментом для керівників і працівників правоохоронних органів (інших організацій державного та приватного секторів), оскільки здатна інформувати щодо останніх тенденцій та напрямів поширення протиправних явищ. Це також допомагає визначити пріоритетні напрями та найбільш ефективні заходи щодо впровадження дієвих механізмів. В окремих країнах це сприяло розвитку так званої поліції з розвідувальної інформації, де визнано важливість своєчасної, точної інформації, а також її аналітичної обробки задля ефективного розв'язання проблеми протидії організованій злочинності.

Богатирьов І. Г. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології Університету Державної фіскальної служби України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Злочинність в районі проведення антитерористичної операції (АТО) є не лише складовою загальної злочинності в Україні. Вона також постає феноменом, який виник після Революції гідності в 2014 р., а тому аналізоване соціальне явище має концептуальні особливості й перешкоджає ефективному функціонуванню всіх інститутів суспільства та держави на обмеженій території, у зв'язку з проведенням на ній АТО.

Вивчення стану злочинності на території проведення АТО повинно відбуватися з метою своєчасного прогнозування його можливих негативних змін та корегування напрямів і форм запобігання та протидії окремим її видам. Це певним чином залежить від раціонально використання правоохоронними органами своїх владних повноважень щодо нормалізації кримінологічної обстановки на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей.

З огляду на те, що проблема злочинності в районі АТО не була предметом детального кримінологічного дослідження, звертаємо увагу наукової спільноти на той факт, що злочинність на цій території з'явилась не сама по собі, її створило соціальне середовище (ситуативні злочинці, раніше засуджені, безробітні, психічно хворі, ображені на владу, зрадники національних інтересів, іноземні найманці), тобто це випадки, які вийшли з-під контролю держави.

Згідно з концепцією боротьби з тероризмом, АТО – це комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, гарантування безпеки населення, знешкодження терористів, а також на мінімізацію наслідків терористичної діяльності [1].

Районом проведення АТО є визначені керівництвом операції ділянки місцевості або акваторії, транспортні засоби, будівлі, споруди, приміщення та території чи акваторії, прилеглі до них, у межах яких проводять зазначену операцію (п. 19, ч. 1 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом») [2].

Здійснений нами аналіз злочинності в районі АТО дає змогу визначити її як екстремальну ситуацію або фактор внутрішньодержавного характеру та збройного конфлікту в особливих умовах бойового протистояння військових частин і силових підрозділів й окреслити коло проблем, які суттєво впливають на її стан, динаміку та рівень.

Перша проблема – це інформаційна війна Російської Федерації проти України, яка, за визначенням І. Штогрі, призвела до того, що більша частина опитаних росіян негативно налаштовані до українців [3].

Друга проблема – це насильство щодо цивільних осіб у районі проведення АТО. Окрім обстрілів міст і сіл, основною небезпекою для жителів регіону стало викрадення та пограбування, які вчиняють як незаконні збройні формування «ЛНР» та «ДНР», так і представники місцевого криміналітету.

Третя проблема – це незаконне вивезення зброї, бойових припасів, вибухових речовин і пристроїв із району проведення АТО. Саме з використанням такої зброї зловмисники вчиняють тяжкі та особливо тяжкі злочини. Щоденно ЗМІ повідомляють про вчинення злочинів на території України із застосуванням зброї (гранат, і автоматів і пістолетів).

Четверта проблема – злочинність в районі проведення АТО сприяє криміналізації економіки, легалізації тіньового капіталу, зловживанню владою і шахрайству, міграції населення, неконтрольованості зброї.

З цього приводу слушно зазначають вітчизняні вчені О. М. Джужа та А. В. Гаркуша. Вони вважають, що бойові дії (зокрема антитерористична операція) є як екстремальною ситуацією для населення, а тому злочинність в екстремальних ситуаціях полягає в порушенні звичного способу життя, дезорганізації системи забезпечення життєдіяльності цілих регіонів. Протидія злочинності, підтримання правопорядку в цих умовах практично неможливі [4, с. 28–29].

П’ята проблема – злочинність в районі проведення АТО має терористичну спрямованість, а також для неї характерна безліч форм і проявів: використання інформаційної зброї, вибухів, підпалів, захоплення заручників і цілих територій. Проблеми, пов’язані з такою ситуацією, є ситуативними, які можна вирішити дипломатичним шляхом, та затяжними, розв’язання яких потребує чимало часу.

На думку С. Р. Тагієва, вчинення злочинів на ґрунті тероризму мають певні особливості, виражені характером злочинних задумів терористів, організованістю та жорстокістю протидій, латентністю, високою мобільністю, оснащенням та інтернаціоналізацією власних дій, достатнім фінансуванням тощо [5, с. 436–437].

Шоста проблема – це наявний дефіцит підготовлених і кваліфікованих кадрів, які мають досвід у сфері запобігання вчиненню тяжких та особливо тяжких злочинів.

Проведені в правоохоронних та судових органах реформи, на жаль, спричинили відтік високопрофесійних кадрів з органів внутрішніх справ і прокуратури, спровокували низку організаційних упущень, зокрема: відсутність у діяльності правоохоронних органів системності та тісної взаємодії між поліцією, прокуратурою і судом; трансформування злочинності в нові форми. Все це знизило ефективність протидії криміналітету в районі проведення АТО.

Негативним явищем є також тенденція звільнення фахівців правоохоронної діяльності, зокрема досвідчених слідчих поліції та прокуратури, оперативних працівників, суддів, що набуває все більшого масштабу, адже це негативно впливає і на чинну правоохоронну систему.

Сьома проблема – це участь молоді у звільненні захоплених територій Донецької і Луганської областей. Це ті люди, які раніше не знали, що таке війна, а тому їхня готовність до такої екстремальної ситуації мала нульовий індекс. До того ж, вони гинули іноді не від кулі ворога, а через власну необачність, алкоголь та наркотики, які вживали для притуплення відчуття страху і психофізичного навантаження.

Отже, розглянуті нами актуальні проблеми злочинності в районі АТО пов’язані з довгостроковістю її проведення. І чим довше вона буде продовжуватися, тим більше це

породить проблем і негараздів в українському соціумі, що є своєрідним підґрунтям для живлення і зростання злочинності в Україні [6, с. 205].

Таким чином, знання про злочинність в районі проведення АТО дають змогу вченим, правоохоронним органам іншим державним інституціям, громадськості, зосередити увагу і зусилля не лише на причинах і умовах її виникнення, а й на локалізації та нейтралізації її наслідків, зокрема економічних, політичних, соціальних та психологічних, а також на існуванні необхідності розроблення державної програми запобігання злочинності в районі АТО.

Список використаних джерел

1. Про концепцію боротьби з тероризмом : Указ Президента України від 25 квіт. 2013 р. № 230/2013 // Офіційний Вісник України – 2013. – № 34. – Ст. 1202.
2. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.
3. Штогрі І. Називай агресією «захистом»: принципи інформаційної війни проти України / І. Штогрі // Свобода. – 2015. – 6 травня.
4. Джужа О. М. Актуальність кримінологічного дослідження екстремальних умов (ситуацій), що сприяють злочинності підчас проведення антитерористичної операції / О. М. Джужа, А. В. Гаркуша // Юридичний часопис НАВС. – 2014. – № 2. – С. 28–29.
5. Тагієв С. Р. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному процесі України: теорія і практика : монографія / С. Р. Тагієв. – Чернігів : Десна Поліграф, 2015. – 512 с.
6. Лень В. В. Незаконний обіг вогнепальної зброї бойових припасів, вибухових речовин та пристроїв пов’язаний із проведенням антитерористичної операції: окремі питання запобігання / В. В. Лень, Г. В. Олійников // Право і суспільство. – 2016. – № 1. – С. 205.

Книженко О. О. – доктор юридичних наук, професор, старший викладач відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях Національної академії прокуратури України

ПРОТИДІЯ КІБЕРЗЛОЧИНАМ: ПРОБЛЕМИ НОРМОТВОРЧОСТІ

Нині нікого не потрібно переконувати в існуванні кіберзагроз та шкоди, яку завдають кіберзлочини. Проте широке використання цих понять не розкриває їхній зміст, що негативно впливає не лише на правозастосовну практику, а й на формування державної політики в цій сфері, передусім побудову чіткої системи органів, які б протидіяли цим злочинам.

Так, Указом Президента України від 15 березня 2016 р. було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 р. «Про Стратегію кібербезпеки України». В цій Стратегії використано 10 термінів, які містять префікс «кібер-», а саме: «кібербезпека», «кіберзлочинність», «кіберпростір», «кібератаки», «кіберзахист», «кіберзагрози», «кібероборона», «кіберінциденти», «кібертероризм», «кібершпигунство». Проте жоден із зазначених термінів не розтлумачено в цій стратегії.

Подібна ситуація наявна в багатьох нормативно-правових актах. Зокрема, поняття «кіберзахист» та «кіберзлочинність» вжито у «Воєнній доктрині України», затвердженій Указом Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015, однак відсутнє їхнє визначення.

Поняття «кібербезпека» та «кіберзагроза» використані без розкриття їхнього змісту в рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 р., яким затверджено Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України.

Широко використовують префікс «кібер-» в назві правоохоронних органів та інших установ, діяльність яких пов’язана з виявленням та запобіганням кіберзагрозам.

Так, відповідно до ст. 14 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України», утворено

Національний координаційний центр кібербезпеки як робочий орган Ради національної безпеки і оборони України. Указом Президента України від 7 червня 2016 р. затверджено положення про цей центр.

Завданнями цього центру є здійснення аналізу: стану кібербезпеки; результатів проведення огляду національної системи кібербезпеки, стану готовності суб'єктів забезпечення кібербезпеки до виконання завдань з питань протидії кіберзагрозам; здійснення заходів щодо профілактики кіберзлочинності та протидії їй; стану фінансового та організаційного забезпечення програм та заходів щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення кібербезпеки України; стану виконання вимог законодавства щодо кіберзахисту державних електронних інформаційних ресурсів, інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, а також критичної інформаційної інфраструктури; даних про кіберінциденти стосовно державних інформаційних ресурсів в інформаційно-телекомунікаційних системах; стану забезпечення кадрами національної системи кібербезпеки та підготовки пропозицій щодо її удосконалення. До кола завдань також належить:

– прогнозування та виявлення потенційних і реальних загроз у сфері кібербезпеки України;

– розроблення концептуальних засад і пропозицій щодо забезпечення кібербезпеки держави, спрямованих на підвищення ефективності заходів щодо виявлення й усунення чинників, які формують потенційні та реальні загрози у сфері кібербезпеки;

– підготовка проектів відповідних програм і планів щодо їх попередження та нейтралізації;

– узагальнення міжнародного досвіду в сфері забезпечення кібербезпеки;

– участь в розробленні та впровадженні суб'єктами забезпечення кібербезпеки механізмів обміну інформацією, необхідною для організації реагування на кібератаки і кіберінциденти, усунення їх чинників і негативних наслідків;

– оперативне, інформаційно-аналітичне забезпечення Ради національної безпеки і оборони України з питань кібербезпеки;

– розроблення і внесення Радою національної безпеки і оборони України в установленому порядку відповідних пропозицій;

– здійснення моніторингу стану розроблення та впровадження національних стандартів і технічних регламентів застосування інформаційно-комунікаційних технологій, гармонізованих зі стандартами ЄС та НАТО;

– опрацювання питань щодо визначення способів і механізмів вирішення проблем, що виникають під час реалізації державної політики у сфері забезпечення кібербезпеки;

– участь у забезпеченні здійснення контролю за станом виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України з питань кібербезпеки держави, введених у дію указами Президента України;

– вивчення міжнародного досвіду створення та функціонування національних систем кібербезпеки, поширення його між організаціями, установами і закладами відповідно до компетенції проведення моніторингу щодо його впровадження в Україні;

– участь в організації та проведенні міжнаціональних і міжвідомчих кібернавчань і тренінгів у сфері забезпечення кібербезпеки, розроблення відповідних методичних документів і рекомендацій.

Коло окреслених завдань є досить широким, проте очевидно, що цей центр є передусім аналітичним за своєю суттю. До його утворення частину із зазначених завдань виконували та виконують донині спеціалізовані структурні підрозділи Державного центру кіберзахисту та протидії кіберзагрозам Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, що з 2009 р. було акредитовано у Форум команд реагування на інциденти інформаційної безпеки (FIRST – Forum for Incident Response and Security Teams). Отже, існує потреба щодо розмежування повноважень вказаних установ у частині аналізу інформації про кіберзагрози, кіберінцеденти, усунення їхніх чинників тощо. Також необхідно виробити ефективні засоби взаємодії вказаних центрів.

У формуванні та забезпеченні реалізації державної політики щодо попередження та протидії кримінальним правопорушенням, механізму підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання електронно-

обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку також бере участь Управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України. До кола його завдань додатково зараховано попередження та протидію кримінальним правопорушенням, учиненим із використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Управління сприяє в порядку, передбаченому чинним законодавством, іншим підрозділам МВС України в попереджені, виявлені та припиненні кримінальних правопорушень, а також у проведенні досудового розслідування. З утворенням Національного координаційного центру кібербезпеки постало питання щодо вироблення ефективних заходів взаємодії з новоутвореним центром.

Варто зауважити, що терміни з префіксом «кібер-» ще не отримали сформованого загальновизнаного значення ні на науковому, ні на нормативно-правовому рівні, а тому досі є предметом відкритої дискусії.

Так, Конвенція про кіберзлочинність не визначає поняття кіберзлочинності, вказуючи лише на правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем, пов'язані з комп'ютерами або з порушенням авторських та суміжних прав.

Складність нормативного визначення кола цих злочинів у національному законодавстві зумовлена відсутністю однозначного розуміння кіберпростіру. У вузькому розумінні кіберпростір – це віртуальний простір, що відкидає його матеріальну (апаратну) складову. Віртуальний простір визначають як змодельований за допомогою комп'ютера інформаційний простір, у якому наявні відомості про осіб, предмети, факти, події, явища і процеси в математичному, символьному або будь-якому іншому вигляді, що перебувають у процесі руху локальними і глобальними комп'ютерним мережами, або відомості, збережені в пам'яті будь-якого фізичного або віртуального пристрою, а також іншого носія, призначеного для їхнього зберігання, обробки й передачі. Кіберпростір виявляється в єдності інформаційних ресурсів, представлених у вигляді електронних комп'ютерних даних, а також комплексу технологій, що забезпечують можливості їх обміну та перетворення.

Також кіберпростір тлумачать як простір, сформований інформаційно-комунікаційними системами, де проходять

процеси перетворення (створення, зберігання, обміну, обробки та знищення) інформації, представленої у вигляді електронних комп'ютерних даних.

Вважаємо, що законодавче визначення ознак кіберзлочинів сприятиме побудові ефективної системи органів протидії цим правопорушенням. Також нормативне закріплення ознак кіберзлочинів дасть змогу відмежовувати їх від суміжних злочинів. На нашу думку, ці ознаки доцільно визначити не в Кримінальному кодексі України, а іншому спеціальному нормативному акті, в якому розкрито питання протидії кіберзлочинам. Такий підхід забезпечить стабільність кримінального законодавства, оскільки розвиток інформаційних технологій спонукатиме й до переосмислення базових знань, що потребуватиме внесення відповідних змін до законодавства. Тому саме банкетні норми закону про кримінальну відповідальність в таких випадках здатні забезпечити його стабільність.

Бусол О. Ю. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

ФІЛОСОФСЬКЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Беззаперечним є вплив кримінології на філософію, адже дослідження багатьох проблем кримінології набувають важливого значення для подальшого розвитку філософського розуміння світу людини [1, с. 5]. Отже, проблема запобігання корупції може бути розкрита не лише через кримінально-правові аспекти, а й набуває особливого значення через її філософське обґрунтування.

Філософські аспекти проблеми вивчали М. Вебер, Т. Гоббс, Н. Макіавеллі, Р. Мертон, Д. Кауфман, О. М. Костенко, В. О. Навроцький, Б. В. Романюк та ін.

Від постійного обговорення пресою, політиками, вченими, громадськими організаціями, іншими членами суспільства питання про те, як подолати це негативне явище, вже втомилися як самі громадяни, так і ті, хто постають в ролі «борців» з корупцією в Україні. Серед основних причин корупції

визначено: брак політичної волі [2], недосконаліть законодавства, недопрацювання спеціалізованих інституцій [3], недостатня соціальна культура членів українського суспільства [4], і навіть, списання проблеми на менталітет нації. Проте визначення цих причин так і не дало відповіді на такі запитання. Як на практиці підвищити соціальну культуру? Як змусити політиків бути чесними перед собою і суспільством? Який саме досвід створення антикорупційних інституцій варто обрати як приклад для України? Корупція обов'язково виникає там, де людина отримує можливість збагатитися, покращити власне матеріальне становище, і не важливо яким чином. Для деяких людей – це бажання отримати мільйонні та мільярдні статки, а для деяких – це бажання просто купити бажану, необхідну річ.

Іноді людина проголошує себе таким затятим «борцем» за справедливість, тому що за можливостями свого соціального статусу не може скористатися корупційними схемами. Однак, коли ця особа отримує перспективи збагатитися внаслідок корупційних дій, то вона може поступитися власними принципами. Так, пересічний громадянин, критикуючи владу за її неспроможність подолати корупцію в державі, несе хабар медичним працівникам за операцію, педагогам за «успішне» навчання своєї дитини, працівнику митниці за провезення забороненого товару через державний кордон тощо. І. Анеденес зазначає, що в аспекті дослідження загальнопревентивного покарання, людей можна розділити на три групи: 1) законослухняні особи, які не вчиняють злочинів незалежно від загрози покарання; 2) потенційні злочинці, які б вчинили злочин, якби не загроза покарання; 3) злочинці, які можливо порушили б закон, проте не настільки, щоб це утримувало їх від вчинення злочинів [5]. Схильність до корупції закладена у природі людини. Лише первісні общини, які не мали спільного майна, не були схильні до корупції. Сучасна людина за своєю природою досить слабка перед спокусою покращити власне матеріальне становище за чужий рахунок. Навіть добропорядні християни не гребують порушенням заповіді «Не вкради». Здавалося б, саме релігія має стати на заваді такому явищу, як корупція, проте це не так. Суперечність полягає в тому, що термін «чесний» в Україні є синонімом слова «бідний». Хіба релігія закликає до зубожілості? Жодна людина не хоче бути бідною. Завжди дуже мало тих великих постатей, які стійко

відстоювали власні моральні принципи протягом всього життя та зазвичай були переслідувані режимом. Вони відомі суспільству як певні «білі ворони», хоча і схвально оцінювані пересічними громадянами саме за їх несхожість з іншими та з ними самими.

Чому корупцію взагалі визнають злом? Негативні наслідки корупції для держави відомі – це скорочення робочих місць, збільшення податків, і як наслідок, відчуження влади від народу, зменшення об'єму інвестицій, зниження ВВП, зменшення політичних і економічних позицій на міжнародній арені, впритул до втрати державності тощо. Однак науково доведено, що в результаті корупції, в певних умовах, може відбуватися пожвавлення та зростання економіки; підвищення ефективності розподілу ресурсів між сторонами в суспільних відносинах. Організована корупція нейтралізує її негативний вплив та наслідки – вона не дає їй вийти за межі встановлених правил, і тому завжди контрольована, що не дає можливості завдати збитку державі більший, ніж передбачається. Корупція також певним чином долає бюрократизацію. У цьому випадку вона дає більше користі, ніж негативу, як державі, так і сторонам корупційних відносин. Завдяки усуненню бюрократичних перешкод, вона прискорює процеси прийняття управлінських рішень та сприяє ефективному веденню бізнесу. Корупція здатна запобігти конфлікту, зокрема воєнному, між старою та новою владою, що важливо для спокою суспільства та безперешкодної трансформації інститутів [6]. Отже, взаємовідносини між державою та великим бізнесом мають бути побудовані не на конфронтації та намаганні очистити владу від впливу олігархів, без яких поки що не обійтися, а на обопільній співпраці задля забезпечення економічного зростання держави. Заслуговує на увагу американська система фінансування політичних партій великим бізнесом, що здійснюється цілком відкрито.

Поряд з позитивними функціями корупції, від корупційних діянь чиновників зазнає збитків держава, причому в набагато більшому ступені, ніж її громадяни. Корупція в масштабах окремих її членів між собою може не визнаватися корупцією, а лише – вдалим певним комерційним рішенням.

Нині в Україні взаємовідносини суспільства і державного апарату перебувають у стійкій конфронтації, а механізмів впливу громадян на владу в Україні нині фактично не існує. Навіть такий, традиційно дієвий в будь-якому демократичному

суспільстві інструмент, як преса, майже не сприймається владою як загроза своєму корупційному існуванню.

Таким чином, вірним шляхом до зміни ситуації є вибори. Водночас слід констатувати наявну недосконалість фінансування передвиборчого процесу. І хоча останнім часом було прийнято низку важливих змін щодо фінансування виборів, основні проблеми не було усунуто Відповідно до чинних законів про вибори люди не мають альтернативи, окрім вибору серед тих осіб, які мають змогу фінансувати виборчу компанію. Проте, доступ до вищих виборних посад мають мати не лише успішні бізнесмени, олігархи, а й громадяни, джерелом існування яких є заробітна плата. Посаду Президента України звісно може займати успішний у минулому бізнесмен, але репутація такої людини має бути бездоганною. Отже, необхідними є зміни виборчого законодавства. Інші важелі впливу на владу задля проведення дієвих реформ, в Україні не працюють.

Філософське осмислення природи корупції дає підстави дійти висновків, які корисно врахувати для сприяння її мінімізації. По-перше, варто визнати природну слабкість людини перед спокусою. Її прояв залежить лише від розміру хабара. По-друге, усі заклики церкви до ведення добропорядного способу життя будуть невдалими, адже ніхто не хоче бути бідним. По-третє, громадянам не слід бути байдужими до корупційних діянь високопосадовців, адже ніхто не змусить чиновників за власною волею змінювати свої корупційні принципи. Однак буде навіть корисно не позбавлятися остаточно від впливу олігархів, а взяти від їх діяльності те позитивне, що вони можуть дати економіці України. А правильна побудова взаємовідносин держави та великого бізнесу і може сприяти мінімізації корупції в загальнодержавному масштабі. Також основним шляхом до вирішення проблеми знищення корупції в Україні є ініціація громадянським суспільством необхідних змін до виборчого законодавства. До того ж, потрібно обирати владу саме з тієї малочисельної групи високоморальних людей – відомих авторитетів, які здатні саме з причин своєї унікальної відмінності від більшості, запропонувати унікальні способи вирішення проблеми.

Список використаних джерел

1. Лановенко И. П. Криминология как комплексная наука / И. П. Лановенко. – Київ, 2002. – С. 5.
2. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Мельник Микола Іванович. – Київ, 2002. – 506 с.
3. Романюк Б. В. Законодавство України та зарубіжних країн щодо протидії корупції. Міжнародний досвід боротьби з корупцією : монографія / Б. В. Романюк, О. Ю. Бусол. – Кіровоград : Поліграф-Сервіс, 2010. – 628 с.
4. Костенко О. М. Культура і закон у протидії злу / О. М. Костенко. – Київ : Атіка, 2008. – 352 с.
5. Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений / И. Анденес. – М. : Прогресс, 1979. – 264 с.
6. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія / О. Ю. Бусол. – Київ : Ін Юре, 2014. – 564 с.

Нежурбіда С. І. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права і криміналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ЕТІОЛОГІЯ ЗЛОЧИНУ: РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ

Серед основних проблем української кримінології в Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI ст. було визначено проблему підняття на значно вищий якісний рівень наукової розробки проблем причин і умов злочинності та злочинної поведінки.

Дійсно, проблема етіології злочину – найскладніша, а тому й дискусійна. Ця проблема буде існувати допоки буде існувати зло і його основний прояв – злочин. За весь період розвитку кримінології проблема з'ясування етіології злочину не втратила актуальності. Зацікавленість кримінологів світу,

зокрема й України, проблемою етіології злочину сприяла появі величезної кількості теорій причин злочину.

Здійснений нами аналіз теорій етіології злочину дав змогу дійти конкретних висновків.

Вітчизняна кримінологія не володіє різноманіттям ідей і наукових поглядів щодо причини злочину, хоча у світовій науці процес такого оновлення відбувається безперервно. Не припиняється і процес аналізу таких теорій. Заслуговує на увагу і модифікація самих праць, що аналізують теорії причин злочину. Характерними рисами такої модифікації є надання переваги аналізу теорій причин злочину «соціального» спрямування та дотичному аналізу біологічних і психологічних теорій. Водночас аналіз теорій причин злочину здійснюється переважно в контексті висвітлення загальних проблем кримінології. Здебільшого він має характер історичного та елементарного.

Потрібно виділити такі напрями сучасних теорій причин злочину: філософський; нетрадиційний (з поділом на неокласичний, механістичний, демонологічний); біологічний; соціологічний.

Антична філософія злочину передбачає своєрідний «методологічний підхід» до розуміння сутності злочину та протидії йому. Вплив цієї філософії наявний під час формування сучасних підходів до дослідження причин злочину та злочинності, зокрема американськими (Т. Хірші) й українськими (О. М. Костенко) кримінологами. Особливе місце посідають погляди представників німецької класичної філософії, філософського просвітницького напряму, сучасної соціальної філософії. Її завдання полягає в тому, щоб дати відповідь не лише на запитання «Що таке суспільство і яке місце в ньому займає людина?», а й «Яке місце в цьому суспільстві займає злочинність, що таке злочинність і ким є людина, яка вчиняє злочин?».

Зв’язок кримінології з економічними науками виявляється не лише у процесі вивчення злочинності у сфері економіки, а й під час оцінювання ролі матеріальних факторів (чинників) у генезисі злочинності, розробленні економічних заходів її подолання в окремих сферах господарювання. Останніми

роками зміцнюється зв'язок кримінології з релігієзнавством, природничими й точними науками, зокрема математикою, фізикою, хімією. Так, положення геометричної (променевої) оптики, а саме – закон прямолінійного поширення світла, може бути використано для з'ясування механізму утворення, існування та розвитку тіньової економіки. Розвиваючи механістичну концепцію причин злочинності, висунуто гіпотезу про можливість з'ясування природи організованої злочинності, користуючись законами фізики, що дає змогу пояснити її стан і запропонувати напрями протидії. У межах «демонологічного» напряму проаналізовано релігійні теорії причин злочинів з розглядом філософсько-методологічних концепцій «карми», «божественного провидіння», «спокуси й одержимості». Однак усі вони переважно мають теоретичний характер і не підтверджені емпірично.

Потрібно виділити три поширених біосоціальних підходи до дослідження злочинних поведінкових актів: генетичний, еволюційний, нейробіологічний. За допомогою генетичного підходу до природи злочинної поведінки науковці прагнуть визначити: роль генетичних факторів у визначенні особливостей такої поведінки; спадковість та мінливість такої форми поведінки; вплив спадкових процесів на експресію генів, що призводить до вчинення злочину. У контексті еволюційного підходу злочинну поведінку розглядають як адаптацію. Характеризуючи нейробіологічний підхід до пояснення причин вчинення злочинів, зазначимо, що на сьогодні існує дві нейробіологічні теорії: теорія впливу нагороди (Reward Dominance Theory); теорія предфронтальної дисфункції (Prefrontal Dysfunction Theory). Хоча біосоціальний напрям теорій причин злочинності не є революційним за своїми принципами, але помітна значна інтенсивність, з якою він розвивається в XXI столітті. Це зумовлено багатьма факторами, які пов'язані з переглядом чинних поглядів на причини вчинення злочинів, а також спричинені ще більшою інтенсифікацією досліджень у сфері медицини, біології, хімії, фізіології, психології, генетики (наук, які досліджують особливості функціонування та діяльності людини).

Класифікація теорій причин злочину соціологічного напряму є складним завданням. Більшість кримінологів

виділяють дві групи теорій: соціально-структурні та соціально-процесні. Зазвичай представники першої групи теорій вважають, що злочинність є проблемою нижчого класу суспільства і наголошують на «розриві» у соціальній структурі, який збільшує розрізненість осіб усередині цього соціального прошарку та призводить до незаконної поведінки (теорії аномії/напруження, соціальних суперечностей, культурної девіантності, соціально-екологічні теорії). Соціально-екологічні теорії є теоретичним базисом для розвитку окремих напрямів у кримінології (архітектурна віктимологія, географія злочинності, топографія злочинності, дизайн-протидія злочинності).

Серед другої групи теорій (теорії соціального навчання, контролю, соціальної реакції) особливий інтерес становлять теорії соціального контролю, основні положення яких засновані на твердженні, що недостатній контроль або його відсутність є головною причиною злочину. Кримінологи аналізують два види контролю: зовнішній (соціальний) і внутрішній. Причому більшість кримінологів визнає недоліки в останньому як причину злочину.

Здійснення порівняльно-кримінологічного дослідження сучасних теорій причин злочину показало необхідність створення реєстру кримінологічних досліджень причин злочину або реєстру кримінологічних шкіл. На нашу думку, це дало б можливість володіти інформацією про наявність системних поглядів на причини злочину. У результаті порівняльно-кримінологічного дослідження сучасних теорій причин злочину стало очевидно, що центральною їх категорією є людина як носій потреб. Цей факт змушує замислитись над питанням потребнісної сфери самої людини, її природи.

Переконливими є аргументи щодо активізації проведення міждисциплінарних («стикових») досліджень у кримінології, інтеграції та диференціації наукових знань, активізації використання досягнень психології, філософії, математики, фізики, хімії, біології, медицини тощо.

Список використаних джерел

1. Нежурбіда С. І. Етіологія злочину : теорії, аналіз, результат : монографія / С. І. Нежурбіда. – Чернівці : Друк Арт, 2013. – 432 с.

Осадчий В. І. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правосуддя Державного університету інфраструктури та технологій

РЕФОРМУВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ, ЯК ДІЄВИХ ЗАСОБІВ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» № 2897 (далі – Проект) передбачає суттєве реформування Кримінального кодексу (КК) України.

В Пояснювальній записці розробники Проекту зазначили, що його метою «є реалізація державної політики із гуманізації кримінальної відповідальності, наслідком якої вже у середньостроковій перспективі стане суттєве зменшення кількості судимих осіб і осіб, які позбавлятимуться волі, поліпшення ресоціалізації засуджених і значне зниження рівня злочинності в Україні».

На рівень злочинності впливають різні чинники, зокрема наявність таких дієвих засобів запобігання кримінальним правопорушенням, як обставини, що виключають злочинність діяння.

Запропоновані зміни до низки статей Розділу VIII Загальної частини КК України «Обставини, що виключають злочинність діяння» потребують, на нашу думку, обговорення з метою вироблення чітких законодавчих формулювань.

Важливість такого обговорення не лише суто теоретична, а й практична, зокрема для працівників підрозділів, яким надано право на застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів, фізичної сили. Адже таке право зумовлюється обставинами, що виключають злочинність діяння.

Зауважимо, що у пояснювальній записці до Проекту його розробники зазначили: «виключено будь-які згадки про “суспільну небезпечність” (“суспільну небезпеку”) злочину чи кримінального правопорушення взагалі – як малозрозумілу наукову абстракцію, яка за десятиріччя свого існування у радянському і пострадянському просторі не довела свого практичного значення. У майбутньому при криміналізації діянь

шляхом законодавчої ініціативи таке розмежування їх у КК України дасть змогу точно зараховувати відповідні діяння або до злочинів, або до проступків».

У Проекті термін «суспільна небезпечність» дійсно не вжито. Проте вжито такі терміни, як «суспільно корисний» (див., напр.: ч. 1 ст. 56 Проекту), «стан суспільних відносин» (Додаток 2 до КК України. «Визначення термінів»), «загальнонебезпечний» (див., напр.: ст. 66 Проекту).

У Проекті було залишено терміни: «небезпека», «небезпечність посягання» (див., напр.: ч. 2 ст. 38 Проекту).

В Проекті (щодо Кримінального процесуального кодексу (КПК) України) в ч. 6 ст. 216 КПК України розробники Проекту термін «суспільно небезпечне протиправне діяння» залишили.

Вважаємо, що необхідним є обговорення змісту наведених термінів.

Увага до цієї позиції розробників Проекту цікава також з огляду на запропоновані зміни до низки статей Розділу VIII Загальної частини КК України.

У ст. 36 та 37 Проекту запропоновано замість терміна «суспільно небезпечне посягання» вжити термін «кримінально протиправне посягання».

На нашу думку, зміст терміна «кримінально протиправне посягання» є вужчим за зміст терміна «суспільно небезпечне посягання».

У контексті Проекту вбачається, що термін «кримінально протиправне посягання» тотожний терміну «кримінальне правопорушення» – «передбачене цим Кодексом винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення» (ст. 11 Проекту).

Кримінально протиправне посягання може вчинити лише суб'єкт цього правопорушення. А тому необхідна оборона (відповідно і застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів, фізичної сили) фактично (хіба що у виключних випадках) не може бути застосована щодо особи, яка суб'єктом кримінального правопорушення не є.

Це призводить і до звуження права особи, яка вчиняє умисне вбивство чи умисне тяжке тілесне ушкодження під час перевищення меж необхідної оборони або в разі перевищення

заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Зауважимо, що звужуються також можливості протидіяти легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом (ст. 209 КК України). Адже предикатним діянням у Проекті пропонується визнавати «кримінально протиправне діяння», тобто вчинене лише суб'єктом цього діяння (чинний КК України предикатним діянням визнає «суспільно небезпечне протиправне діяння», тобто діяння, яке може бути вчинене і не суб'єктом злочину).

У Проекті (ч. 1 ст. 38 КК України) йдеться про «затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення: «Не визнаються кримінально-протиправними дії потерпілого та інших осіб, вжиті при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, або під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні, і спрямовані на затримання такої особи і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання зазначеної особи».

У редакції чинної ст. 38 КК України, хоча і не послідовно, вказано про затримання особи, яка «вчинила посягання…».

Запропоноване вживання терміна «кримінальне правопорушення» замість «посягання» може створювати складнощі у процесі вирішення питання законності затримання. Йдеться про те, хто вирішуватиме: чи було наявне саме «кримінальне правопорушення»? Особа, яка буде здійснювати затримання, може й не знати чи вчинено саме «кримінальне правопорушення» (скажімо, особа не знатиме: суб'єкт вчинив діяння чи ні).

Підкреслимо, що в Проекті (ч. 2 ст. 38) акцентовано на особі, яку дозволено затримувати: «Перевищенням заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, визнається умисне заподіяння особі, що вчинила кримінальне правопорушення, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Перевищення заходів, необхідних для затримання кримінального правопорушника, має наслідком відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у ст. 118 та 124 цього Кодексу».

Якщо розуміти термін «кримінальна протиправність діяння» (запропонована назва Розділу VIII Загальної частини КК – «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння») як заборону його вчинення кримінальним законом, а протиправні діяння – проступки – лише як «умисне чи необережне діяння, яке заподіює істотну шкоду, що не є ні значною шкодою, ні тяжкими наслідками» або «умисне діяння, яке створює загрозу заподіяння значної шкоди» (ч. 2 ст. 11^1 Проекту), то, напевно, потрібно в ч. 2 ст. 38 Проекту більш точно вказати – за яких саме умов затримуваному може бути завдана тяжка шкода. Адже кримінальне правопорушення – це «передбачене цим Кодексом винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Залежно від ступеня тяжкості та правових наслідків їх вчинення кримінальні правопорушення розподіляють на злочини та проступки, а злочини – на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі» (ч. 1 ст. 11 Проекту).

Чітка вказівка є необхідною для уникнення можливості створення враження, що тяжка шкода може бути заподіяна і під час затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення – проступок. Але ж проступок (ще раз акцентуємо) – це лише умисне чи необережне діяння, що заподіює істотну шкоду, яка не є ні значною шкодою, ні тяжкими наслідками, або умисне діяння, яке лише створює загрозу заподіяння значної шкоди. І якщо обстановка затримання особи не змінювалась, то про яке заподіяння тяжкої шкоди можна говорити? Навіть гіпотетично, за наведених нами умов, у тексті ч. 2 ст. 38 Проекту не можна допускати можливості умисного заподіяння особі, яка вчинила проступок, і яку затримують, тяжкої шкоди.

Положення кримінального закону повинні бути сформульовані чітко, щоб усунути будь-яку можливість його двозначного розуміння.

Горбачевський В. Я. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ

Право громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу й медичне страхування гарантовано Конституцією України (ст. 49). Гарантією належної якості медичної допомоги є комплекс організаційно-розпорядчих і кваліфікаційних вимог. Найважливішими з них є здійснення такої діяльності лише особами, які мають належну медичну освіту, відповідно до стандартів медичної допомоги, а також з використанням лікарських засобів, що відповідають вимогам якості, безпечності й ефективності.

Кримінально-правовим засобом захисту громадян від незаконної лікувальної діяльності, неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, порушення прав пацієнта є ст. 138–141 Кримінального кодексу (КК) України. Вони передбачають кримінальну відповідальність за означені протиправні діяння.

Якісне забезпечення процесу здійснення провадження досудового розслідування цього виду кримінальних правопорушень відбувається за допомогою збирання доказів, формування на їх підставі криміналістичної характеристики і предмета доказування загалом.

Згідно з судовою статистикою судів першої та апеляційної інстанцій в Україні, за неналежне виконання професійних обов'язків за 2014 р. до кримінальної відповідальності (за ст. 140 КК України) було притягнуто 36 медичних та фармацевтичних працівників, вироки (ухвали) стосовно яких набрали законної сили.

Водночас приведені дані не відповідають реаліям. Проблема розкриття, розслідування та профілактика лікарських злочинів, що тягнуть за собою смерть або тяжкі каліцтва сотень пацієнтів привертає увагу вчених-юристів, медиків, судових медиків, практичних працівників правоохоронних органів і

лікувальних установ. Серед причин виокремлюють недоліки в методиці розслідування професійних злочинів медичних працівників, недостатність професійних знань, спеціальної термінології, що зумовлює складність проведення окремих слідчих розшукових дій, встановлення всіх обставин вчинення кримінального правопорушення, збирання доказів винуватості підозрюваної особи. У результаті до кримінальної відповідальності притягують лише незначну частину правопорушників.

Нагальною є потреба розроблення методичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності протидії злочинам, учиненим медичними працівниками під час надання медичної допомоги. Необхідність створення методичної бази, що забезпечує ефективне розслідування порушень професійної діяльності медичними працівниками, зумовлена тим, що під час розслідування кримінальних проваджень за фактами заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян медичними працівниками, значну частину проваджень згодом закривають через відсутність складу злочину або недоведення вини особи, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності.

Особливістю розслідування цього виду кримінальних правопорушень є приховування злочинів, що заважає якісному збиранню доказів, встановленню обставин і вини підозрюваних осіб. Поширеними способами приховування злочинів, пов'язаних із неналежним виконанням професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, є: неповідомлення (невчасне повідомлення) про настання негативних наслідків лікувальної діяльності, проведення лікування для усунення негативних наслідків чи вжиття заходів для зміни клініки протікання захворювання для неможливості виявлення факту порушення процедури діагностики чи лікування; фальсифікація інформації про діагностику та процедуру лікування хворого і знарядь, засобів їх проведення; підкуп пацієнта чи інший вплив на нього; інсценування знищення місця проведення процедури діагностики чи лікування під стихійне лихо; умисне переміщення пацієнта (потерпілого), який отримав певне дефектне медичне лікування, з одного медичного закладу в інший (без повідомлення про це) з метою зміни місця виявлення ятрогенії; не занесення всіх необхідних відомостей в історію хвороби пацієнта (потерпілого); фальсифікація історії хвороби пацієнта (потерпілого) даними про не проведені обов'язкові чи

додаткові аналізи, маніпуляції тощо; зазначення вигідних лікарю результатів проведених досліджень; заздалегідь підготовлене неправдиве алібі медичного або фармацевтичного працівника; знищення винними особами речової та (або) документальної бази лікування, консультацій, наданих медичних або фармацевтичних послуг тощо (чеків, медичних карток, аналізів тощо) з метою приховування самого факту послуг, які було надано; інсценування злочину під некримінальну подію, природну смерть, форс-мажорні обставини тощо; створення ілюзії наявності побічних ефектів від використаних під час лікування неперевірених, але дозволених до використання фармацевтичних препаратів; підроблення підпису пацієнта (потерпілого) на документах, що свідчать про надавання ним згоди на експериментальне використання нових фармацевтичних ліків, препаратів, речовин тощо.

Така негативна практика властива не лише медичній галузі України. В Росії, США, країнах ЄС випадки надання неякісної медичної допомоги, зокрема зі смертельними наслідками, також непоодинокі. Лише в США, за даними Національного інституту здоров'я, щороку від лікарських помилок помирає понад 90 тис. громадян. У Великій Британії медичні помилки є третьою після ракових і серцевих захворювань причиною смертності серед англійців.

Поширення набуває вчинення кримінальних трансплантацій, зокрема з використанням органів, отриманих незаконно, а також вчинення вбивств з і згоди людей (евтаназії). З метою подолання означених негативних процесів у провідних країнах світу запроваджено статистику про кількість пацієнтів, що гинуть внаслідок лікарських помилок(за якими приховано багато лікарських злочинів). Також створено електронні банки даних про несприятливі випадки надання медичної допомоги, де можна отримати інформацію про лікувальну установу, причини та обставини невдалого лікарського випадку, фахівця, з чиєї вини трапилась трагедія. Таку практику доцільно запровадити і в Україні, а зібрані відомості періодично публікувати в ЗМІ.

До того ж, за кордоном накопичено досвід захисту прав пацієнта, а також відповідальності медичного персоналу. Там активно діють міжнародні організації, які об'єднують фахівців із медичного права, ятрогенної патології. Активність

зарубіжних медиків і представників сфери страхування в отриманні інформації про ефективність медичної допомоги зумовлено також впровадженням страхування професійної відповідальності, що в Україні, на жаль, поки що лише задекларовано Конституцією.

Цей вид злочинів має високий рівень латентності. Таким чином, з метою вдосконалення досудового розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії, доцільно в слідчих підрозділах Національної поліції України ввести посади слідчих з медичною освітою.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Вади України. – 1996. – № 30.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90–91.

3. Киян Т. М. Деякі особливості розслідування злочинних порушень професійної діяльності медичними працівниками / Т. М. Киян // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.]. – Одеса : Фенікс, 2009. – Вип. 38. – С. 322–329.

4. Судова статистика судів першої та апеляційної інстанцій в Україні за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html. – Назва з екрана.

5. Задорожко Ю. В. Особливості предмета доказування в кримінальному провадженні, пов’язаному з неналежним виконанням професійних обов’язків медичним працівником (ст. 140 Кримінального процесуального кодексу України) / Ю. В. Задорожко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014.

Конопельський В. Я. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Злочинність у місцях позбавлення волі є виявом украй негативної поведінки особи, до якої застосовують заходи виправлення, і найнебезпечнішим відхиленням від соціальних норм у середовищі засуджених. Будучи одним із видів загальної злочинності, вона має специфічні ознаки, які зумовлені місцем її вчинення, особистими якостями злочинця тощо, унаслідок чого наділена власним причиновим комплексом і потребує особливих заходів запобігання.

Важливим фактором протидії злочинності в місцях позбавлення волі є встановлення її детермінант. Оскільки злочинність серед засуджених є частиною загальної злочинності, то детермінується вона як загальними, так і специфічними чинниками, що обумовлені середовищем й антисоціальними властивостями особи засудженого.

Узагальнюючи погляди, наведені в науковій літературі, доходимо висновку, що детермінанти злочинності в місцях позбавлення волі слід трактувати як сукупність пов'язаних і взаємозумовлених явищ, процесів, станів і суперечностей зовнішнього, внутрішнього й особистісного характеру, що спричиняють учинення засудженими нових злочинів в установах виконання покарань.

У кримінологічній літературі детермінанти злочинності прийнято поділяти на соціально-економічні, соціально-правові, соціально-психологічні, організаційно-управлінські, технічні [1, с. 85]. Крім цього, причини злочинності в місцях позбавлення волі лежать у двох площинах: поза межами місць позбавлення волі, тобто в суспільстві, і безпосередньо в системі виконання покарань. Взаємозв'язок і взаємодія цих факторів призводять до злочинності в місцях позбавлення волі.

Соціально-економічні детермінанти пов'язані з майновою неоднорідністю суспільства, де бажання отримати доступ до матеріальних благ стимулює вияви насильства та жорстокості,

а також з існуванням групи заможних людей, які володіють значними статками, отриманими незаконним шляхом.

Соціально-правові детермінанти злочинності в місцях позбавлення волі зумовлені режимом відбування покарання. Так, у місцях позбавлення волі в обмеженому просторі утримують значну кількість суспільно небезпечних осіб, до яких застосовано передбачені законом правообмеження. Примусове нав'язування певного порядку, незвичних стосунків спричиняє формування ворожого ставлення, а вияви насильства з боку тих, хто звик розв'язувати проблеми за допомогою сили, глуму чи образи, створює підґрунтя для конфліктних ситуацій. Крім цього, бажання нав'язати свою волю іншим, щоб завоювати престиж серед засуджених, призводить до того, що насильство є невід'ємною ознакою місць позбавлення волі. Таким чином, засуджені вчиняють злочини за різними мотивами.

Соціально-психологічні детермінанти полягають у тому, що внаслідок засудження особа переживає певні страждання у зв'язку із втратою волі. Покарання у виді позбавлення волі, з одного боку, є необхідним каталізатором для значної частини засуджених, який стимулює особу до виправлення, а з іншого – спричиняє відчуження від суспільства, руйнує сімейні та родинні зв'язки, занижує самооцінку, викликає антигромадські настрої. Під впливом цього формується агресивність, негативне ставлення до покарання та вимог адміністрації. У перші місяці перебування в умовах ізоляції від суспільства засуджені через незначний привід учиняють різноманітні проступки, серед яких порушення режиму відбування покарання, а також злочини, провокують або беруть участь у конфліктних ситуаціях [2, с. 78]. Певну роль відіграє взаємний негативний вплив засуджених один на одного та формування в цьому кримінальному середовищі негативних установок, які виражаються в протистоянні та неповазі засуджених до адміністрації.

Організаційно-управлінські детермінанти злочинності пов'язані з недосконалістю організації діяльності кримінально-виконавчої системи. Значне перевищення фактичної кількості засуджених до позбавлення волі над установленим лімітом спричиняє труднощі їх побутового влаштування, неможливість охопити всіх осіб виховною, оперативно-профілактичною та іншою роботою для їх виправлення [3, с. 129]. Практика свідчить, що в установах виконання покарань також постала проблема недостатньої кількості персоналу. Окрім цього, певна

частина працівників не відповідає належному рівню підготовки та кваліфікації, тому нерідко вони самі порушують службову дисципліну. Унаслідок цього адміністрація установи не володіє інформацією про негативні явища та процеси, що відбуваються між засудженими, тому не здатна вживати своєчасних і дієвих заходів для протидії злочинним виявам.

Технічні детермінанти злочинності спричинені низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення, зокрема й засобами охорони, систем спостереження за засудженими та охоронною сигналізацією. Це не дає змоги забезпечити належний рівень безпеки, а також спричиняє критичний стан обстановки, що не придатна для нормальної життєдіяльності в умовах ізоляції. Причиною зазначеного є недостатнє фінансування державою установ виконання покарань.

Система запобігання злочинності в установах виконання покарань, як і будь-яка інша, потребує оптимальної, науково обґрунтованої побудови. Під час формування цієї системи необхідно враховувати як загальні закономірності діяльності з протидії злочинності, так і специфічні ознаки, які випливають з об'єкта впливу. Тому організаційний процес створення ефективної системи протидії повинен містити такі складові:

– чітко сформовані цілі та завдання діяльності;

– належне інформаційне забезпечення і кримінологічне прогнозування;

– безпосереднє організаційне забезпечення запланованих завдань;

– здійснення взаємодії з іншими суб'єктами запобігання;

– достатнє ресурсне забезпечення, яке передбачає вирішення фінансово-господарських, матеріально-технічних та інших питань для ефективного виконання поставлених завдань.

Важливим фактором запобіжного впливу на злочинність є усвідомлення соціальної сутності цього явища. Тому зазначену діяльність слід спрямовувати, насамперед, на зміну морального клімату соціального оточення засуджених за допомогою спеціально-кримінологічного запобігання. Воно покликане здійснювати системну протидію злочинності через вплив на причини й умови, що до неї призводять. Зазначений вид запобігання спрямований на недопущення антигромадської поведінки шляхом створення нормальних умов функціонування установи виконання покарань. Тому спеціально-кримінологічне

запобігання необхідно проводити на загальному й індивідуальному рівнях.

Заходи загального характеру мають на меті забезпечувати законослухняну поведінку всіх засуджених упродовж періоду відбування покарання. До цих заходів належать поліпшення житлових умов засуджених, лікування і харчування, зміцнення їх зв'язків із родичами та близькими. Аналізована діяльність є запобіжною не лише в правовому аспекті. Вона спрямована на вирішення питань загального запобігання злочинам завдяки створенню умов нормального функціонування установи виконання покарань. Тут забезпечують оздоровлення негативного мікросередовища, під впливом якого формуються погляди, що тягнуть за собою протиправні дії, а також здійснюють кореляцію моральних якостей засуджених, які потрапили в це середовище, що зупиняє процес деморалізації.

Індивідуальна профілактика є тим рівнем, який ураховує специфіку роботи з кожним конкретним засудженим. У кримінології таку профілактику прийнято поділяти на ранню та безпосередню [4, с. 321]. Особливість ранньої індивідуальної профілактики полягає в тому, що особа перебуває на стадії, віддаленій від учинення злочину [5, с. 403]. Однак, оскільки в місця позбавлення волі поміщають осіб, які визнані винними в учиненні злочину, то цей факт свідчить про їх здатність до антисоціальних учинків. Тому таку профілактику слід проводити на перших етапах, коли засуджений лише адаптується до умов відбування покарання. Вона може бути спрямована на переформатування в засуджених негативної спрямованості, а також проведення діагностичних, корекційних і запобіжних психологічних заходів.

Не всі засуджені в місцях позбавлення волі продовжують утілювати свою антисоціальну установку та вчиняють чи можуть учинити злочин, тому безпосередню індивідуальну запобіжну діяльність доцільно проводити лише стосовно осіб, які схильні до порушення умов тримання.

Формування багаторівневої системи безперечно має теоретичне і практичне значення для запобігання злочинності в установах виконання покарань, а також для створення конкретних і спеціальних форм та засобів запобіжної діяльності. Ця діяльність має ґрунтуватися на реалізації заходів запобігання на всіх рівнях, оскільки вони тісно пов'язані між собою.

Список використаних джерел

1. Криминология : учебник / под ред. В. Н. Бурлакова, Н. М. Кропачева. – СПб. : Питер, 2002. – 386 с.
2. Пєтков В. П. Основні причини та умови, що сприяють злочинності у місцях позбавлення волі / В. П. Пєтков // Правові новели. – 2014. – № 1. – С. 77–84.
3. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посібник / за ред. О. М. Джужі. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 620 с.
4. Йосипів А. О. Загальносоціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика злочинності: правові аспекти / А. О. Йосипів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 315–324.
5. Аванесов Г. А. Криминология : учебник / Г. А. Аванесов. – М. : Акад. МВД СССР, 1984. – 500 с.

Колб О. Г. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

АСПЕКТИ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ УКРАЇНИ

Результати вивчення чинного кримінально-виконавчого законодавства України підтвердили, що в нашій державі досі не створено належних правових механізмів запобіжної діяльності персоналу виправних колоній. Зокрема, законодавець закріпив одним із принципів кримінально-виконавчого законодавства виконання і відбування покарань принцип законності (ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України), однак у подальших нормах зазначено Кодексу це більше жодним чином не відображено. Також законодавець не створив відповідні правові гарантії та механізми реалізації, що має вирішальне значення для проведення заходів запобіжної діяльності, враховуючи, що цей принцип вимагає від суб'єктів права діяти лише в межах повноважень, у порядку та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1, с. 213].

Основою такого підходу можна розглядати матеріальне вираження вказаного принципу в ст. 41 КК України: «Виконання наказу або розпорядження є законним, якщо вони віддані відповідною особою, в належному порядку та в межах її повноважень і за змістом не суперечать чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина» [2]. На думку Ю. В. Бауліна, за своєю юридичною природою виконання законного наказу – це виконання особою свого юридичного (службового) обов'язку [3, с. 163], що є визначальним для персоналу органів і установ виконання покарань з огляду вирішення завдань запобіжної діяльності, особливо з урахуванням вимог п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України, відповідно до положень якої, виключно закони України визначають діяльність органів і установ виконання покарань [4]. Проте в контексті нормативного забезпечення діяльності щодо запобігання злочинам і правопорушенням в органах та установах виконання покарань автори чинного КВК України допустили низку правових недоліків, які не кореспондуються зі змістом принципу законності, визначеного в Конституції України. Йдеться про те, що запобіжну діяльність у сфері виконання покарань переважно регулюють підзаконні нормативно-правові акти центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері виконання покарань (з 1991 р. – це МВС України; Державний департамент України з питань виконання покарань; з 2011 р. – Державна пенітенціарна служба України, а з 2016 р. – Міністерство юстиції України).

На думку О. Г. Колба, такий підхід законодавця суперечить ст. 19 та 63 Конституції України, де визначено, що право обмеження для засуджених можна встановлювати лише на підставі закону та рішення суду [5, с. 103]. Така нормотворчість призвела до того, що на сьогодні запобіжна діяльність в органах та установах виконання покарань порушує в цьому контексті основи правового статусу засуджених, визначені у чинному КВК України (ст. 7 цього Кодексу).

Таким чином, потрібно погодитись з фахівцями, які переконані, що в зазначеній ситуації, реалізуючи політику у сфері виконання покарань, суб'єкти їх виконання (органи та

установи виконання покарань та інші учасники кримінально-виконавчих правовідносин (прокуратура суд, громадськість [6]) та відбування покарань (засуджені) стають «заручниками» кримінологічної політики. З одного боку, в чинному законодавстві України (у вигляді мети і завдань (ст. 1, 50 КК України, ст. 1 КВК України, ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [7] тощо) відображено окремі елементи і принципи останньої, а з іншого – належних механізмів для досягнення її цілей правовими методами і засобами не створено [5, с. 104]. Як наслідок, розпочинаючи з 1991 р. і до 2014 р. щороку в системі виконання покарань засуджені вчиняли до 400 нових злочинів [8, с. 214–215], а у 2015 р. – 200 [9, с. 4]. Суттєво не зменшились ці показники й у 2016 р. [10].

Наведені статистичні дані надають можливість визначити, що кримінологічна та кримінально-виконавча політики співвідносяться як складові елементи єдиної системи – політики у сфері протидії злочинності. Для цього варто зрозуміти, як зауважує П. Л. Фріс, що обидва зазначені види є похідними від кримінально-правової політики, а тому їх зміст детермінується змістом і принципами формування останньої, тобто вони постають одиничними явищами відносно загального. Однак кримінологічна політика має відносну автономність (незалежність) від інших видів політики у галузі протидії злочинності, а отже постає загальним явищем відносно кримінально-виконавчої політики [11, с. 17–18]. Так, І. М. Даньшин зазначає, що кримінологія відрізняється від усіх інших юридичних наук тим, що більшість досліджуваних нею проблем має комплексний характер і перебуває на стику філософії, політології, соціології, правознавства, психології, педагогіки, демографії, економіки, статистики тощо [12, с. 36].

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. – Харків : Право, 2014. – 368 с.

2. Кримінальний кодекс України: зі змінами та доповненнями станом на 20 берез. 2016 р. / уклад. В. І. Тютюгін. – Харків : Право, 2016. – 308 с.

3. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. ком. : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – Вид. 5-те, допов. – Харків : Право, 2013. – Т. 1: Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 376 с.

4. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР . – Харків : Право, 2016. – 68 с.

5. Сучасна кримінально-виконавча політика України : монографія / О. Г. Колб, В. П. Захаров, В. В. Кондратішина та ін. ; за заг. ред. О. Г. Колба. – Вид. 2-ге виправ. і перероб. – Луцьк : Іванюк В. П., 2008. – 210 с.

6. Дудко Є. В. Прокуратура України як учасник кримінально-виконавчих правовідносин : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дудко Євгеній Вікторович. – Київ : Нац. акад. внурт. справ, 2015. –297 с.

7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

8. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку XXI століття: монографія / О. Г. Кулик. – Київ : Юрінком Інтер, 2013. – 272 с.

9. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2015 році: інф. бюл. – Київ : Державна пенітенціарна служба України, 2016. – Кн. 1. – 57 с.

10. Державна пенітенціарна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kvs.gov.ua. – Назва з екрана.

11. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Фріс Павло Львович. – Київ, 2006. – 36 с.

12. Даньшин И. Н. Введения в криминологическую науку. – Харків : Право, 1998. – 144 с.

Савченко А. В. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ;
Клименко О. А. – ад'юнкт кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

ПРИЧИНИ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВ У СФЕРІ НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Останніми роками в Україні поширення набули шахрайства у сфері надання туристичних послуг. Тому перед державою та її компетентними органами постало актуальне питання щодо ефективного запобігання цим злочинам. Важливо з'ясувати причини вчинення такого роду шахрайств, тобто встановити комплекс взаємодіючих детермінант, які зумовлюють вчинення відповідних злочинів.

На нашу думку, варто виділити основні причини, що сприяють поширенню шахрайств у сфері надання туристичних послуг: 1) недоліки законодавства у галузі туризму, недосконаліть окремих кримінально-правових, кримінальних процесуальних та інших норм; 2) відсутність належного державного контролю за туристичною діяльністю, її ліцензуванням і стандартизацією; 3) спірність мінімальних обсягів забезпечення фінансової відповідальності туроператора та туристичного агента; 4) складність процедур і механізмів надання туристичних послуг, яку можна використати як аргумент для раціонального пояснення «прорахунків» у підприємницькій діяльності, що власне є шахрайськими схемами; 5) неоднозначність судової практики щодо цього виду шахрайств; 6) відсутність необхідних наукових розробок, методик виявлення, розслідування та запобігання шахрайству в згаданій сфері, а також практичного досвіду в представників правоохоронних і правозастосовних органів; 7) відсутність конкретних програм (державних, галузевих тощо) щодо запобігання цьому виду шахрайства тощо.

На виникнення нових шахрайських схем у сфері надання туристичних послуг можуть впливати окремі законодавчі чи урядові рішення, зміст яких видається спірним. Наприклад, Постановою Правління Національного банку України від

25 листопада 2016 р. № 407 «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 6 червня 2013 р. № 210 "Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою"» Національний банк України анонсував з 4 січня 2017 р. зниження граничної суми розрахунків готівкою за участі фізичних осіб зі 150 тис. до 50 тис. гривень. Фізичні особи мають право здійснювати розрахунки на суму, що перевищує 50 тис. грн, шляхом перерахування коштів з поточного рахунку на поточний рахунок, внесення та/або перерахування коштів на поточні рахунки (зокрема в депозит нотаріуса на окремий поточний рахунок у національній валюті). Безготівкові розрахунки можуть здійснюватися без будь-яких обмежень і банки зобов'язані забезпечити безготівкові перерахування на вимогу клієнтів у повному обсязі [1].

На нашу думку, задля уникнення залишення «паперових слідів» та через небажання багатьох клієнтів, які працюють на державній службі, декларувати власні видатки, все більше потенційних туристів буде звертатися до псевдопосередників (або неперевірених довірених осіб) чи окремих працівників туристичних агентств з метою вирішення питань про сплату туристичних послуг частинами, готівкою чи іншими зручними для клієнтів способами. Це буде збільшувати ризики вчинення шахрайських махінацій. Сьогодні за постійного зростання рівня інфляції та підвищення курсу світових валют (долар, євро) вартість типової путівки навіть на одну особу в далекі країни (наприклад, США, Японія, Куба, Ямайка тощо) може перевищувати 50 тис. гривень. Однак у Національному банку України не заперечують, що встановлення граничної суми розрахунків готівкою на рівні 50 тис. грн спрямовано на моніторинг великих придбань (нерухомості, коштовностей, транспортних засобів, предметів мистецтва, хутра, дорогих годинників, подорожей тощо).

До того ж, варто виокремити інші нормативні недоліки у сфері надання туристичних послуг. Зокрема, в Законі України «Про туризм» 15 вересня 1995 р. не подано терміни «злочин», «кримінальний», «шахрайство» чи «обман», розглядаючи питання цивільно-правової відповідальності за правопорушення у галузі туризму [2]. Недосконалими є також норми кримінального законодавства. На нашу думку, низку недоліків містить чинна редакція ст. 190 Кримінального кодексу (КК) України, що знижує ефективність її застосування на практиці.

Наявною є невідповідність між межами покарання та тяжкістю шахрайства певного виду тощо.

Питання, що стосуються належного державного контролю за туристичною діяльністю, її ліцензуванням і стандартизацією останнім часом досить розбалансовані. Відомо, що з 16 листопада 2010 р. було скасовано ліцензію для турагента. Таким чином, зараз обов'язковому ліцензуванню підлягає лише господарська діяльність туристичних операторів. Однак суб'єкти господарювання, які мають намір займатися турагентською діяльністю, повинні зареєструватись як суб'єкти підприємництва. Відомості про них має бути внесено в Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України. На жаль, цих вимог дотримуються не завжди і не всюди, що сприяє поширенню випадків вчинення шахрайств. Нині державний нагляд (контроль) у сфері туризму та курортів, а також за дотриманням вимог законодавства з питань туристичної діяльності здійснює Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба) [3], тоді як забезпечення функціонування та реалізації державної політики у сфері туризму та курортів (окрім здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів) покладено на Департамент туризму та курортів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [4]. Проте діяльність цих органів має досить низький рівень ефективності, що не забезпечить досягнення прогресу в контексті протидії шахрайським посяганням найближчим часом. З іншого боку, правоохоронні органи (наприклад, Національна поліція) вже не наділені безпосередніми наглядовими (контрольними) повноваженнями. За словами Г. К. Бедрадіна та В. Г. Герасименко, контроль за діяльністю турагентств, яку раніше в межах ліцензування виконували державні органи виконавчої влади у сфері туризму, нині виконують провідні туроператори на власний розсуд. До того ж, більшість великих туроператорів почали нарощувати власну збутову мережу уповноважених (офіційних, сітьових чи рітейлових) агентств [5]. Також спірним видається мінімальний обсяг фінансової гарантії, встановлений чинним законодавством України в таких розмірах для: 1) туристичного оператора: який надає повний комплекс послуг – 20 тис. євро; який здійснює діяльність винятково з внутрішнього і в'їзного туризму – 10 тис. євро; 2) туристичного агента – 2 тис. євро [6].

На нашу думку, такі обсяги коштів не зможуть повною мірою забезпечити фінансові гарантії у межах цивільно-правових відносин, а також можливу компенсацію матеріальної та моральної шкоди внаслідок вчинення шахрайства, яке досить часто має масовий характер. Також абсолютно не враховується позитивний світовий досвід з цього приводу. Наприклад, у Китаї мінімально необхідні суми для уставного капіталу в туристичних агентствах мають становити суму від 3 до 25 млн доларів США [7].

Заплутаними та складними є процедури безпосереднього надання (реалізації) туристичних послуг. За таких умов чимало шахраїв створюють фінансово-туристичні піраміди, контролюють значні грошові потоки, доводять до банкрутства значну кількість туристичних агентств і маскують свої злочини під невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Вище було розглянуто лише основні причини, що сприяють поширенню шахрайств у сфері надання туристичних послуг, а також уточнено зміст окремих з них. Очевидно, що проблема розкриття причин вчинення такого роду шахрайств є надзвичайно широкою та потребує поглибленого дослідження.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 6 червня 2013 року № 210 «Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою» [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 25 листоп. 2016 р. № 407. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/document/download?docId=41706730. – Назва з екрана.

2. Про туризм [Електронний ресурс] : Закон України від 15 верес. 1995 р. № 324/95-ВР. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-D0%B2%D1%80/print1452799213843496. – Назва з екрана.

3. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 верес. 2015 р. № 667. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248464285. – Назва з екрана.

4. Про затвердження Положення про департамент туризму та курортів [Електронний ресурс] : наказ Міністерства

економічного розвитку і торгівлі України від 22 лип. 2016 р. № 1202. – Режим доступу: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME160971.html. – Назва з екрана.

5. Бедрадіна Г. К. Трансформація туристичної політики та її вплив на взаємовідносини туроператорів і турагентів [Електронний ресурс] / Г. К. Бедрадіна, В. Г. Герасименко. – Режим доступу: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3754. – Назва з екрана.

6. Ліцензування туристичної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nakaz.com.ua/ua/licenzia-turoperatora. – Назва з екрана.

7. Regulations Governing Travel Agencies / Tourism Bureau, M.O.T.C. Republic of China (Taiwan) / Amended and promulgated in accordance with Jiao Lu Fa No. 092B000046, on May 30, 2003 [Electronic resource]. – Access mode: http://admin.taiwan.net.tw/aw/law_d_en.aspx?no=9&d=120. – Title from the screen.

Василевич В. В. – кандидат юридичних наук, професор, учений секретар вченої ради Національної академії внутрішніх справ

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ЗАПОБІЖНОЇ ФУНКЦІЇ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Вивчення наукової літератури щодо запобіжної функції закону про кримінальну відповідальність показало, що серед учених сформувалось декілька позицій і підходів. Деякі науковці визнають існування кримінально-правових відносин і під час здійснення кримінально-правовими нормами запобіжної функції. Так, В. О. Номоконов, виділяючи серед правових відносин загальнорегулятивні, зараховує до них відносини, що встановлюють більш-менш суворий кримінально-правовий режим охорони деяких соціальних благ. Ці відносини виникають з моменту набрання чинності відповідними кримінально-правовими нормами і поширюються на всіх суб'єктів кримінального права – державу і всіх громадян, здатних бути суб'єктами кримінального права [1, с. 448]. Так, Н. Ф. Кузнєцова, розглядаючи кримінально-правові відносини в широкому і вузькому значенні, зараховує до перших кримінально-правові відносини, що виникають з

моменту набрання чинності законом про кримінальну відповідальність. Саме тоді починають діяти превентивні функції закону про кримінальну відповідальність, що впливає на схильних до правопорушень осіб, утримуючи їх від учинення злочину під загрозою покарання [2, с. 3]. Наприклад, А. В. Наумов переконаний, що заперечувати за кримінально-правовими заборонами роль регулятивних засад, означає стверджувати, що вони не упорядковують поведінку людей у суспільстві, і що кримінально-правова заборона покладає на громадян обов'язок утримуватися від вчинення злочину, а тому покликана регулювати поведінку людей у суспільстві (це дія так званих загальнопревентивних кримінально-правових відносин) [3, с. 12]. Підбиваючи підсумок, І. І. Митрофанов вірно зауважує, що кримінально-правова норма, яка встановлює покарання за вчинення злочину, виконує дві функції – запобіжну і відновлювальну, а тому породжує два види правовідносин: запобіжні та відновлювальні. Запобіжними є правовідносини, що виникають між державою й особами, здатними вчинити злочин, унаслідок набрання чинності законом про кримінальну відповідальність. Відновлювальними є правовідносини, що виникають між державою й особою, яка вчинила злочин [4, с. 237].

Інша група учених, яка, загалом визнаючи запобіжний вплив кримінально-правових норм на поведінку громадян, не пов'язує його з кримінально-правовими відносинами, вважаючи, що регулювання виражає специфіку права як нормативного засобу впливу, а не будь-які способи впливу на свідомість і поведінку людей [5, с. 17].

Третя група дослідників вважає, що запобіжна функція кримінального права перебуває поза межами кримінально-правових відносин. Так, Р. О. Халфіна переконана, що реалізація в правовідносинах є не єдиним способом впливу правової норми. Остання може ефективно впливати на мотивацію поведінки, перешкоджаючи виникненню правовідносин, і в цьому полягає загальнопревентивне значення норм, що встановлюють відповідність за правопорушення [6, с. 56]. Аналогічну точку зору має Л. С. Явич, який зазначив, що кримінальне право реалізується передусім тоді, коли громадяни дотримуються встановлених ним заборон (незалежно від того, чи забезпечується це завдяки моральним переконанням або страху покарання), але така

реалізація не пов'язана з виникненням будь-яких правовідносин [7, с. 223].

Враховуючи процедуру прийняття правових норм в Україні (власне, зміст нормотворчої діяльності), а також сучасний стан злочинності та негативні тенденції її розвитку (2002– 2016 рр.), вважаємо, що не можна погодитись із запропонованими вище підходами, а саме: представники першого запобіжну функцію закону про кримінальну відповідальність зводять до його виховного впливу на громадян, а другого – безпосередньо вказують на правове регулювання суспільних відносин нормами кримінального права, але вважають що воно здійснюється поза межами кримінально-правових відносин.

На думку І. І. Митрофанова, погляди науковців першого напряму не можуть бути сприйнятими повністю, позаяк вони грунтуються на неправильному уявленні про функції кримінального права (зокрема, безглуздо заперечувати й таку із них, як запобіжну, що визначена в ч. 1 ст. 1 та ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу (КК) України), а погляди іншої групи науковців можна визнати істинними, на основі їх суперечностей, а саме –правильно вказуючи на запобіжний вплив кримінально-правових норм на поведінку громадян, вони не пов'язують його з кримінально-правовими відносинами, вважаючи, що жодного правового регулювання поза правовими відносинами не існує [4, с. 232–234]. Додатковим аргументом з цього приводу постає позиція тих учених, які переконані, що право може впливати на суспільні відносини і як спеціальний механізм, і як ідеологічна сила. У першому випадку розглядають правове регулювання, а в другому – правовий вплив.

Про запобіжну функцію закону про кримінальну відповідальність та взаємозв'язок і взаємовплив кримінологічної політики з останнім свідчать також інші результати наукових розробок. Ознайомившись з окресленими науковими підходами, можна підсумувати, що запобігання злочинам як превентивна (профілактична) функція КК України полягає у впливі через кримінально-правову заборону на громадян з метою утримання їх від учинення злочинів під загрозою покарання (загальна превенція) або в застосуванні для недопущення вчинення засудженими нових злочинів кримінального покарання та інших примусових заходів,

пов'язаних із посиленням соціального контролю над ними (спеціальна превенція).

Якщо зазначені та інші наукові підходи застосувати до розв'язання завдань, пов'язаних із впливом кримінологічної політики на формування та зміну змісту закону про кримінальну відповідальність, то можна виділити такі їх взаємозв'язки і взаємозалежності:

1) соціальної відповідності (потреби часу) – зміни кримінологічної політики, зумовлені соціальними, економічними, політичними чи іншими суспільними процесами, які спричиняють зміну (як наслідок) змісту закону про кримінальну відповідальність (декриміналізація окремих видів контрабанди);

2) соціальної необхідності (вимоги часу) – зміни кримінологічної політики (боротьби зі злочинністю), зумовлені соціальними, економічними, політичними чи іншими суспільними процесами, які функціонально вимагають більш-менш синхронної зміни (як наслідок) закону про кримінальну відповідальність (криміналізація окремих корупційних діянь);

3) соціального замовлення (вимоги «майдану») – зміни кримінологічної політики, зумовлені соціальними, політичними чи іншими суспільними процесами, які вимагають зміни (як наслідок) змісту закону про кримінальну відповідальність (закон «Савченко»);

4) міжнародних зобов'язань (вимоги міжнародного статусу) – зміни кримінологічної політики, зумовлені соціальними, економічними, політичними чи іншими суспільними процесами, міжнародними зобов'язаннями, які спричиняють зміну (як наслідок) змісту закону про кримінальну відповідальність (мораторій та скасування смертної кари).

Список використаних джерел

1. Российское уголовное право : курс лекций. – Владивосток : Дальневост. гос. ун-т, 1999. – Т. 1: Преступление. – 603 с.

2. Курс уголовного права. Общая часть : учебник / под ред. Н. Ф. Кузнецовой. – М. : ИКД Зерцало-М, 2002. – Т. 1: Учение о преступлении. – 624 с.

3. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций / А. В. Наумов. – М. : БЕК, 1996. – 480 с.

4. Митрофанов І. І. Теоретичні проблеми механізму реалізації кримінальної відповідальності : монографія / І. І. Митрофанов. – Кременчук : Щербатих О. В., 2010. – 520 с.

5. Мицкевич А. В. Некоторые черты взаимодействия права и нравственности в период демократии / А. В. Мицкевич // Правоведение. – 2001. – № 3. – С. 15–25.

6. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Р. О. Халфина. – М. : Юрид лит., 1974. – 348 с.

7. Явич Л. С. Общая теория права / Л. С. Явич. – Л. : ЛГУ, 1976. – 285 с.

Філіппов С. О. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ЗАСОБИ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ

Протидія злочинності не буде ефективною без урахування чинників віктимізації як процесу перетворення особи або групи осіб на реальну жертву або жертв злочину [1, с. 142].

Визнаючи досягнення науковців у цій сфері досліджень, зауважимо, що нині можна констатувати дві особливості наук кримінально-правового циклу, які значно знижують ефективність наукового забезпечення запобігання злочинності загалом та віктимологічної профілактики зокрема.

По-перше, до таких особливостей можна зарахувати невиправдане обмеження кола споживачів кінцевого наукового продукту. Дослідження спрямовані переважно на законодавця, науковця та практичного працівника. Однак законодавець майже не реагує на результати наукових досліджень. До того ж, більшість практичних працівників через різні причини майже не використовує новітні наукові напрацювання. Отже, наука функціонує лише заради науки. Поглибленої роз'яснювальної

роботи з використанням доступних і дієвих засобів, що розрахована на потенційних потерпілих, їхніх родичів, педагогів, соціальних працівників тощо, майже немає. Внесок науки у віктимологічну профілактику є досить умовним.

По-друге, «теоретизованість», надмірна перевантаженість мовного стилю кінцевого продукту наукової діяльності складною (іноді – псевдонауковою) термінологією та величезні обсяги опублікованої наукової інформації (у поєднанні з надзвичайно малими накладами наукової книги), зменшує можливості практичного застосування цієї інформації. А засоби її доведення до такого кінцевого споживача «продукції» наук кримінально-правового циклу, як пересічного громадянина залишилися на рівні XX ст. з поправкою на зменшення активності у сфері популяризації наукових знань. У минулому залишилися стотисячні наклади невеликих науково-популярних книжок, де в цікавій формі було викладено важливу дослідницьку інформацію та які витримували декілька перевидань та мали попит. Новітні сучасні можливості, які стали доступні в цифрову еру, застосовуються з мінімальним ефектом з метою запобігання злочинності.

Водночас наявні групи злочинів, що безпосередньо зумовлені активністю людини у Мережі, серед яких:

– «групи смерті» у соціальних мережах, що призводять до самогубств підлітків (наприклад, «Синій кит»);

– туристичні фірми, які недобросовісно рекламують свої послуги низької якості, а також можуть реалізувати транскордонні шахрайські схеми;

– рекрутинг через соціальні мережі учасників релігійних течій з подальшою їх радикалізацією, що призводить до вербування для участі у діяльності міжнародних терористичних організацій;

– активний продаж наркотичних засобів через соціальні мережі.

Отже, який напрям зосередження зусиль може обрати вітчизняна кримінологія з огляду на ці дві особливості? Розглянемо чинники, що детермінують віктимізацію осіб [2].

Таблиця

Система чинників, що детермінують віктимізацію осіб

№	Чинники	Характеристика
1.	Віктимність	Чинники цієї групи пов'язані з особистістю потерпілого. Це такі види віктимності, які безпосередньо детермінують процес віктимізації. До цієї групи належить і рольова, і стресова віктимність. Особливістю цієї групи чинників є наявність у потенційного потерпілого певних особистісних якостей, які зумовлюють його віктимізацію. Характерною особливістю є віктимогенна деформація особи потерпілого, яку зумовлює надмірне захоплення соціальними мережами
2.	Віктимна поведінка	Поведінка може значною мірою сприяти віктимізації особи. Ця група є менш поширеною порівняно з першою. Переважно потерпілій особі не притаманні негативні якості, однак через конкретні обставини особа поводить себе таким чином, що сприяє злочинному посяганню
3.	Віктимогенні фактори	Об'єктивні обставини, що формуються безпосередньо перед або під час вчинення злочину, не пов'язані з віктимністю постраждалої особи та з її поведінкою. Це може бути і діяльність третіх осіб, що створюють ситуації, які сприяють віктимізації

Психологічному впливу на потенційних жертв злочинів необхідно протиставити дзеркальні засоби психологічного впливу через аналогічні канали: спільноти у соціальних мережах, цілеспрямований вплив з боку осіб, які належать до референтних груп.

Потрібно серйозно ставитися до можливостей створення мультимедійних додатків, які містять всю інформацію про групи злочинів, що вчиняються з активним використанням можливостей соціальних мереж.

Такі порадники повинні містити [3, с. 77–78]: структуру мотиваційного впливу; опис типових криміногенних ситуацій;

кваліфікацію відповідних діянь; коротку характеристику конкретного виду злочинності за регіонами (рекомендації, спрямовані на віктимологічну профілактику); опис державних органів та громадських організацій, які працюють для запобігання злочинності у цій сфері; рекомендації щодо збереження фізичного та психічного здоров'я.

Так, через Google-Play поширюються зручні програми-довідники з Правил дорожнього руху. Іншим прикладом такого довідника є Інтернет-ресурс Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів (посилання на який розміщений на сайті МВС України). Він допомагає здійснювати громадський контроль за діяльністю правоохоронних органів, забезпечувати ефективний захист прав особи, яка перебуває за ґратами, а порадник «Поліція під контролем» допоможе громадянину, щодо якого чиниться свавілля з боку недоброчесного працівника поліції. Цей ресурс – інтерактивний, має гарний контент, динамічно поповнюється, та інтегрований з відповідним каналом YouTube та сторінкою у Facebook [4].

Отже, продукти міждисциплінарних досліджень наук кримінально-правового циклу, що сприятимуть підвищенню ефективності віктимологічної профілактики злочинів, потрібно адаптувати до сприйняття потенційної жертви, її батьків, дітей, соціальних працівників. Виконувати їх краще в мультимедійній формі, у вигляді інтерактивних порадників, довідників. Також потрібно передбачати їх функціонування для операційних систем Android та IOS, забезпечити їхню інтерактивність, можливість швидкого наповнення та оновлення контенту.

Такі додатки повинні створювати міждисциплінарні колективи учених та IT-працівників. Подібні мультимедійні продукти підлягають вільному поширенню в Інтернет-магазинах та соціальних мережах. Їх застосування надасть можливість мінімізувати деформувальний віктимогенний вплив соціальних мереж. Прогнозуємо високу ефективність такого засобу віктимологічної профілактики.

Список використаних джерел

1. Джужа О. М. Методика кримінологічного аналізу злочинності в Україні / О. М. Джужа, О. Г. Кулик, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. – Київ : КНУВС, 2006. – 340 с.

2. Філіппов С. О. Чинники віктимізації потерпілих від транскордонних кримінальних правопорушень (як об'єктів психологічного впливу співробітників правоохоронних органів) [Електронний ресурс] / С. О. Філіппов // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2013. – Вип. 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_3_38.pdf. – Назва з екрана.

3. Гармаев Ю. П. Мультимедийные межотраслевые средства предупреждения преступности / Ю. П. Гармаев // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2014. – № 3. – С. 71–80.

4. Порадник «Поліція під контролем» Асоціації українських моніторів дотримання прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://policeundercontrol.org/pc/. – Назва з екрана.

Ліховицький Я. О. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Ужгородського національного університету

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО АНАЛІЗУ МОТИВІВ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним із малодосліджених аспектів кримінальної активності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України, що не дає змогу повно забезпечити наукове супроводження відповідних запобіжних заходів, постає механізм їх індивідуальної злочинної поведінки. Звісно його основою є мотиваційний комплекс.

На думку Ю. М. Антоняна, під час дослідження мотивації злочинної поведінки потрібно враховувати те, що будь-якому злочину притаманна множинність мотивів, які є наслідком розвитку складових компонентів їх структури, а також самих мотивів [1, с. 111–112]. У цьому контексті варто підтримати раніше сформовану наукову позицію щодо співіснування на засадах взаємодоповнюваності та структурного взаємопроникнення мотивів різного роду. Такий підхід дає

змогу розробити інтегративну класифікацію мотивів індивідуальної злочинної поведінки персоналу ДКВС у сфері службової діяльності, згідно з якою можливо виділити три їх групи: «службістські», загальнокримінальні, змішані.

«Службістські» мотиви є неоднорідними та охоплюють декілька мотиваційних варіацій.

1. «Ідейні» мотиви полягають у вчиненні злочину персоналом ДКВС України заради певної «благої мети». Вони формуються у сфері: кримінально-виконавчих відносин; службових (субординаційних) відносин серед персоналу; оперативного управління, розпорядження майном відповідного органу чи установи виконання покарань. Йдеться власне про викривлене, хибне розуміння злочинцем інтересів служби у відповідній її функціональній частині. Саме службова потреба стає стимулом та предметною основою мотиваційного процесу. Особа щиро прагне до якомога ефективнішого здійснення своїх службових обов'язків стосовно:

а) забезпечення виконання покарання, що переважно виявляється в неправомірних діях щодо засуджених;

б) управління персоналом ДКВС України у відповідному органі чи установі виконання покарань, завдяки чому має забезпечуватись ефективність служби;

в) оперативного управління майном ДКВС України.

2. Мотив кар'єрного зростання є одним із різновидів мотивів самоствердження. Його формування та реалізація пов'язані зі сферою службової діяльності. Йдеться про зміщення ціннісного ядра установок особистості із загальносоціального, суспільно значущого до суто приватного. Перебування на службі в ДКВС України за таких умов практично безальтернативно породжує конфлікт службових та особистих інтересів. Кар'єризм формується тоді, коли вирішення останнього вбачається персоналом ДКВС у підкоренні особистому факторів зовнішнього середовища з-поміж компонентів службових відносин і на шкоду їм. Кар'єрне зростання стає найбільш значущим стимулом, критерієм ефективності та самоціллю службової діяльності, досягнення якої здійснюється навіть злочинним шляхом.

3. Нігілістичні мотиви в кримінологічній літературі інколи ототожнюють з легковажно-безвідповідальними. Нігілізм як соціально-психологічне явище та як комплексна характеристика відповідного рівня спрямованості особистості

охоплює не лише і не стільки легковажно-безвідповідальне ставлення персоналу ДКВС України до службових обов'язків, скільки свідоме заперечення цінності тих відносин, заради регулювання яких до механізму правового регулювання залучені елементи спеціального правового статусу цього персоналу. Йдеться передусім про кримінально-виконавчі відносини. Таким чином, нігілістичні мотиви злочинів у сфері службової діяльності, які вчиняють працівники ДКВС України, виражено в прагненні продемонструвати зневажливе ставлення до служби, виразити особисту зневагу до наявних порядків. Зазвичай такі злочини характерні для періодів реформування, що супроводжуються структурними змінами: реорганізаціями, скороченням штату тощо. Особисте несприйняття доцільності такого роду перетворень може продукувати демонстративну злочинну поведінку нігілістичної природи.

До загальнокримінальних мотивів злочинів у сфері службової діяльності, які вчиняють співробітники ДКВС України можна зарахувати корисливі, агресивно-насильницькі, ігрові, самоактуалізації (самоствердження). Загалом мотиви такого роду досить поглиблено вивчені в кримінології, а тому не потребують додаткового пояснення та аргументації.

Змішані мотиви злочинної поведінки персоналу ДКВС України у сфері службової діяльності виявляються як симбіоз «службістських» та загальнокримінальних. Доцільність їх виокремлення обґрунтовано динамічністю мотиваційної сфери та можливістю співіснування декількох мотивів на паритетних засадах у генезі кримінальної активності. Серед змішаних мотивів варто виділити:

– *конформістські,* основою яких є комплекс потреб щодо забезпечення соціальної безпеки та приналежності, зокрема групової інклюзивності в колі співробітників конкретної установи;

– *мотиви адаптації*, що засновані на потребі в гарантуванні безпеки, поєднаній з корисливістю;

– *мотиви домінування*, що поєднують агресивно-насильницькі спонукання та прагнення до самоствердження і самоактуалізації.

Результати здійсненого дослідження засвідчили доцільність використання інтегративного підходу під час

аналізу мотивів злочинної поведінки персоналу ДКВС України у сфері службової діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в поглибленому аналізі чинників генерації вказаних мотивів, впливу їх систематичного стимулювання на особистість працівника ДКВС України. Ці знання можуть бути використані для наукового вдосконалення заходів індивідуальної профілактики злочинної поведінки персоналу ДКВС України у сфері службової діяльності.

Список використаних джерел

1. Антонян Ю. М. Личность преступника. Криминолого-психологическое исследование / Ю. М. Антонян, В. Е. Эминов. – М. : Норма ; Инфра-М, 2010. – 368 с.

Воробей П. А. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридично-психологічного факультету Національної академії внутрішніх справ;
Новосад Ю. О. – кандидат юридичних наук, начальник управління нагляду у кримінальному провадженні прокуратури Волинської області

ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗМІСТОМ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Одним із завдань та водночас головною проблемою, що впливає на ефективність кримінально-виконавчої діяльності в Україні, є запобігання вчиненню злочинів з боку засуджених. Це завдання визначено не лише у кримінально-виконавчому законодавстві України (зокрема, в ч. 1 ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, а й у законі про кримінальну відповідальність (ч. 1 ст. 1, ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу (КК) України), у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність (ст. 1) [1], а також у підзаконних нормативно-правових актах (Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань) тощо)

Державної кримінально-виконавчої служби України. Причому в жодному з них не визначено дієвого механізму реалізації завдань запобіжної діяльності в органах та установах виконання, який засуджені використовують як обставину, що сприяє вчиненню нових злочинів у ході відбування покарань. Так, у період з 1991 до 2013 рр. лише у місцях позбавлення волі ці особи вчиняли до 400 злочинів щороку [2, с. 107], а впродовж 2014–2016 рр. – до 200 [3, с. 3–4].

Отже, існує складна практична проблема, яка потребує вирішення на науковому рівні. Результати аналізу наукової літератури показали, що зазначену проблематику у сфері виконання покарань досить активно вивчають вітчизняні дослідники, серед яких: О. М. Бандурка, О. М. Джужа, Т. А. Денисова, О. Г. Колб, І. М. Копотун, В. М. Трубников, І. С. Яковець та ін.

Значне місце серед нормативно-правових актів, які регулюють питання запобіжної діяльності в системі Державної кримінально-виконавчої служби України, відіграють ті, що є закритими для широкого загалу споживачів інформації, зокрема для засуджених. Вони мають відповідні грифи таємності або призначені для службового користування. У згаданих документах чітко визначено об'єкти профілактичного впливу, які можна було б використати під час вироблення змін і доповнень до чинного КВК України та інших законів у контексті окресленої проблематики. Наприклад, можна назвати ту інформацію, з якою періодично ознайомлює громадськість центральний орган виконавчої влади (нині – Міністерство юстиції України), що реалізує державну політику у сфері виконання покарань (ч. 1 ст. 11 КВК України). Зокрема, наприкінці 2016 р. у виправних колоніях України на профілактичних обліках перебувало: 3463 особи, які належать до категорії злісних порушників режиму відбування покарання (ст. 133 КВК України); 580 засуджених, схильних до втечі; 282 особи – до нападу та захоплення заручників; 647 засуджених – до злісної непокори; 2317 осіб – до самогубства або членоушкодження; 57 ув'язнених – до виготовлення зброї або вибухових пристроїв; 1510 осіб – до

виготовлення і розповсюдження наркотичних речовин; 440 засуджених, які причетні до організації азартних ігор [3, с. 3–4].

Класифікаційними ознаками, що стали підставою для постановки на профілактичний облік певних категорій заслужених на практиці, є:

а) юридичні критерії, серед яких: зарахування до злісних порушників (ст. 133 КВК України), засудження за втечу з місць попереднього ув'язнення чи позбавлення волі (ст. 393 КК України), притягнення до кримінальної відповідальності за незаконне вживання і розповсюдження наркотичних засобів (ст. 307, 309, 314 КК України) тощо;

б) соціально-психологічні критерії: схильність до нападу та захоплення заручників, схильність до злісної непокори тощо;

в) кримінально-виконавчі критерії (без ознак юридичного спрямування): схильність до організації азартних ігор під матеріальну зацікавленість, схильність до виготовлення зброї, спиртних напоїв тощо.

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

2. Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань у кримінально-виконавчій діяльності України / О. Г. Колб, О. М. Джужа, В. Я. Конопельський та ін. ; за заг. ред. О. Г. Колба та О. М. Джужі. – Київ : Кондор, 2016. – 336 с.

3. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2016 році : інф. бюл. – Київ : Міністерство юстиції України, 2017. – Кн. 1. – 69 с.

Женунтій В. І. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ;
Тичина О. М. – науковий співробітник відділення організації науково-дослідної роботи перемінного складу відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

ГІДНИЙ ВКЛАД ПРОФЕСОРА В. Г. ЛИХОЛОБА В ПІДГОТОВКУ Й АТЕСТАЦІЮ ЮРИДИЧНИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Ефективна та результативна науково-педагогічна діяльність професора Василя Григоровича Лихолоба в нашому виші супроводжувалась його активною участю в процесі підготовки й атестації юридичних кадрів вищої кваліфікації. Упродовж 1981–1998 рр. Василь Григорович був начальником кафедри кримінології та профілактики злочинів / кримінально-виконавчого права. У 1992 р. завершив й успішно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Проблеми ефективності правозастосовної діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю» (спец. 12.00.08).

Передусім варто зазначити, що упродовж майже 20 років Василь Григорович був членом спеціалізованої вченої ради із захисту на початковому етапі кандидатських, створеної в грудні 1982 р. в КВШ МВС СРСР імені Ф. Е. Дзержинського, а з 1996 р. – і докторських дисертацій за юридичними спеціальностями. До того ж, майже 10 років Василь Григорович був вченим секретарем та головою цієї спеціалізованої вченої ради. У ці ж роки під його безпосереднім науковим керівництвом підготували та успішно захистили дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 понад 15 ад'юнктів і здобувачів серед викладачів та випускників не лише нашого та інших вишів України, а й сусідніх держав, зокрема Республіки Молдова.

До речі, під безпосереднім науковим керівництвом Василя Григоровича підготував та захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 доктор філософських наук, професор Маноха Олександр Євгенійович.

Без перебільшення можна стверджувати, що наукове керівництво Василем Григоровичем підготовкою дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук сприяло створенню самостійної наукової школи. Так, керівництво підготовкою більш ніж 15 успішно захищених кандидатських дисертацій свідчить про формування власної наукової школи. Однак не кількісний показник є головним критерієм нашого твердження, а саме тематика дисертаційних досліджень його учнів. Уже зазначалося, що предметом дисертаційного дослідження Василя Григоровича були проблеми ефективності правозастосовної діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю. Цій темі він залишився вірним й після захисту докторської дисертації, залучивши до дослідження зазначених проблем своїх учнів. Безпосередньо діяльності органів внутрішніх справ із попередження як злочинності загалом, так і окремих її видів були присвячені дисертаційні дослідження Тарасенко Олексія Михайловича («Ефективність попередження злочинності органами внутрішніх справ»), Бобиря Віктора Івановича («Попередження кишенькових крадіжок органами внутрішніх справ»), Чінго Армугановича Мухамєдова («Попередження органами внутрішніх справ злочинних порушень правил пожежної безпеки»), а також Скрибця Василя Івановича («Корислива злочинність в сільській місцевості та її попередження органами внутрішніх справ»). Питання підвищення ефективності діяльності органів внутрішніх справ із попередження окремих видів злочинів, разом з іншими не менш важливими дослідницькими завданнями, було успішно вирішено в дисертаційних працях Биргеу Михайла Михайловича («Попередження втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську поведінку»), Собіра Абдурауфовича Гадойбоєва («Кримінально-правові і кримінологічні заходи попередження контрабанди наркотиків»), Гоголєвой Лариси Леонідівни («Віктимологічні аспекти боротьби з втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність»), Клименка Олександра Петровича («Кримінологічні наслідки

саморуйнівної поведінки молоді»), Крижної Людмили Володимирівни («Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин»), Мартиненка Юрія Дмитровича («Кримінально-правові та кримінологічні заходи попередження розкрадань державного або колективного майна, що вчиняються шляхом грабежу чи розбою») та ін.

Безумовно, інтенсивна наприкінці 1980-х – початку 90-х рр. робота над власною докторською дисертацією досить мало часу залишали Василю Григоровичу для керівництва науковими дослідженнями закріплених за ним ад'юнктів та здобувачів, а отже й наукові здобутки в цьому напрямі були незначні. В той період захистили підготовлені під науковим керівництвом Василя Григоровича кандидатські дисертації Л. Л. Гоголєва (грудень 1989 р.), В. І. Бобир (вересень 1991 р.), Ч. А. Мухамєдов (вересень 1992 р.).

Успішний захист Василем Григоровичем у вересні 1992 р. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук дав змогу значно більше часу приділити науковому керівництву підготовкою кандидатських дисертацій його ад'юнктами та здобувачами. Результати не змусили себе довго чекати. Особливо плідним у цьому контексті був 1996 р., упродовж якого дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук захистили п'ять учнів Василя Григоровича: у липні – О. М. Тарасенко, вересні – М. М. Биргєу та О. П. Клименко, у жовтні – С. А. Гадойбоєв та Т. А. Шулежко (Денисова). Ще дві кандидатські дисертації були захищені у 1997 р.: в січні – О. Є. Маноха, травні – Ю. Д. Мартиненко. Стільки ж дисертацій захистили здобувачі Василя Григоровича й у 1998., а саме: у квітні – В. І. Скрибець, червні – О. В. Філонов. На жаль, хвороба та смерть позбавили Василя Григоровича можливості порадіти успішному захисту дисертаційних досліджень й іншими його здобувачами. Зокрема, в серпні 2000 р. захистив кандидатську дисертацію, підготовлену під його науковим керівництвом, С. І. Соломатін, а в січні 2001 р. – Л. В. Крижна.

Варто зауважити, що не лише науковим керівником під час підготовки та захисту дисертацій був Василь Григорович для своїх учнів, а й вчителем з великої літери, який зміг у багатьох із них виробити якості, що надалі визначили їхню

долю, тим самим зорієнтувати та підготувати до подальшої науково-дослідної діяльності. Зокрема, Биргеу Михайло Михайлович після захисту кандидатської дисертації багато років поспіль пропрацював на посадах проректора і ректора Академії поліції «Штефан чел Маре» Республіки Молдова. У 2004 р. Михайло Михайлович захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Після успішного захисту кандидатської дисертації Денисова Тетяна Андріївна працювала на посадах вченого секретаря Запорізького юридичного інституту МВС України (до квітня 1999 р.), декана юридичного факультету, завідувача кафедри кримінального права і правосуддя Запорізького державного університету (до вересня 2003 р.), декана юридичного факультету і професора кафедри кримінального права Гуманітарного університету «Запорізький інституту державного і муніципального управління» (до серпня 2007 р.), проректора з учбово-педагогічної роботи Класичного приватного університету – директора Інституту права імені Володимира Сташиса (до серпня 2016 р.). На сьогодні Тетяна Андріївна – професор кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, радник з наукової та навчально-методичної роботи ректора Академії Державної пенітенціарної служби. Дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук Тетяна Андріївна успішно захистила у 2011 р., вчене звання професора їй було присвоєно у 2005 році.

У 2014 р. захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора юридичних наук і Філонов Олександр Володимирович.

Такими є короткі відомості про зміст однієї зі складових частин наукового спадку світлої пам’яті доктора юридичних наук, професора Василя Григоровича Лихолоба.

Новіков О. В. – кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО КОМПЛАЄНСУ В ПРИВАТНІЙ СФЕРІ

Відповідно до ст. 61 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. №1700-VII, юридичні особи забезпечують розроблення та вжиття заходів, які є необхідними та обґрунтованими для запобігання і протидії корупції в діяльності юридичної особи. Керівник, засновники (учасники) юридичної особи забезпечують регулярну оцінку корупційних ризиків у її діяльності та здійснюють відповідні антикорупційні заходи.

Важливим засобом реалізації зазначеного законодавчого припису є система антикорупційного комплаєнсу (від англ. *compliance* – згода, відповідність, погодження) як складової частини системи внутрішнього контролю в юридичній особі. Комплаєнс – це система заходів, які застосовують на підприємстві, в установі чи організації з метою запобігання вчинення їх працівниками чи керівництвом корупційних та пов'язаних з ними правопорушень, а також із метою забезпечення відповідності діяльності підприємства, установи, організації вимогам антикорупційного законодавства та вимогам запобігання конфлікту інтересів [1].

Антикорупційний комплаєнс передбачає систему контролю за дотриманням антикорупційного законодавства, міжнародних антикорупційних політик (стандартів) та процедур (рекомендацій) у професійній діяльності суб'єктів господарювання (зовнішньоекономічної діяльності) та їх відносинах з органами внутрішнього і зовнішнього контролю кримінальної юстиції. Комплаєнс-контроль забезпечує управління фінансовими ризиками, які виникають внаслідок недотримання суб'єктами господарювання національного

законодавства, корпоративних політик та антикорупційних процедур [2, с. 63].

Таким чином, головною метою впровадження системи комплаєнсу є уникнення комплаєнс-ризиків, тобто ризиків настання юридичних санкцій (кримінальної, адміністративної та фінансової відповідальності), матеріальних збитків або втрати ділової репутації (фігурування в антикорупційних розслідуваннях і скандалах тощо), внаслідок невиконання вимог антикорупційного та іншого законодавства України, внутрішніх положень, політик і правил, а також стандартів та етичних норм введення бізнесу.

Так, однією з підстав застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру (ст. 96^3 Кримінального кодексу (КК) України) є вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених у ст. 209 і 306, ч. 1 і 2 ст. 368^3, ч. 1 і 2 ст. 368^4, ст. 369 і 369^2 КК України, а також незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого зі злочинів, передбачених у ст. 209 і 306, ч. 1 і 2 ст. 368^3, ч. 1 і 2 ст. 368^4, ст. 369 і 369^2 КК України. У цьому разі до юридичної особи може бути застосовано штраф (двократний розмір незаконно отриманої неправомірної вигоди) або конфіскація майна. Також, відповідно до ч. 1 ст. 1172 Цивільного кодексу України, юридична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним трудових (службових) обов'язків. Грубі порушення антикорупційного законодавства можуть спричинити значні матеріальні збитки для підприємств, установ, організацій.

Актуальність провадження політики антикорупційного комплаєнсу для українських юридичних осіб зумовлена також тим, що ці положення забезпечують систему вимог іноземних компаній та державних службовців іноземних країн до своїх контрагентів. Згідно з цими вимогами здійснюється ретельна перевірка всіх організацій та осіб, які відповідно до договорів провадять діяльність на користь іноземної компанії (суб'єкта зазначених законів). Ці перевірки і моніторинг передбачають також оцінку ступеня ризиків, пов'язаних із корупцією, а також наявність у контрагента системи заходів, спрямованих на протидію корупції [3, с. 411–412].

Антикорупційний комплаєнс є складною системою, елементи якої зумовлені особливостями кожної конкретної організації. Однак наступні елементи є обов'язковими: антикорупційна програма компанії, особа, відповідальна за її реалізацію та комплаєнс-спеціаліст; система внутрішнього аудиту; оцінка корупційних ризиків; заходи запобігання порушенням третіх осіб, що діють в інтересах чи від імені підприємства; засоби інформування про підготовку чи вчинення корупційних і пов'язаних з ними порушень; заходи реагування з боку керівництва на факти повідомлення про корупційні та пов'язані з ними порушення; захист осіб, які повідомляють про вчинення корупційних та пов'язаних з ними порушень; правила взаємодії з правоохоронними органами в питаннях розслідування корупційних та пов'язаних з ними порушень; правила врегулювання конфлікту інтересів. Додаткові елементи та форми їх впровадження залежать від сфери діяльності компанії та рівня корупційних ризиків навколишнього середовища (корупційного рейтингу, країни, регіону, галузі тощо) [1].

Основною нормативною передумовою провадження політики антикорупційного комплаєнсу на підприємстві, в установі та організації є наявність антикорупційної програми (комплексу правил, стандартів і процедур щодо виявлення, протидії та запобігання корупції у діяльності юридичної особи).

До того ж, ч. 2 ст. 62 Закону України «Про запобігання корупції» закріплює обов'язкову вимогу затвердження антикорупційної програми керівниками юридичних осіб, які є учасниками попередньої кваліфікації, учасниками процедури закупівлі відповідно до Закону України «Про здійснення державних закупівель», якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт дорівнює або перевищує 20 млн гривень.

Законодавством встановлено вимоги до антикорупційної програми цих юридичних осіб (ст. 63 Закону України «Про запобігання корупції»). Серед них є призначення та врегулювання діяльності уповноваженого як посадової особи, відповідальної за запобігання корупції, та підпорядкованих йому працівників (у разі їх наявності).

Хоча зазначені вимоги до антикорупційної програми стосуються лише визначених законом юридичних осіб приватного права, вважаємо, що антикорупційні програми інших юридичних осіб (для яких наявність цією програми не є обов'язковою) також повинні містити зазначені елементи.

Варто зазначити, що провадження політики антикорупційного комплаєнсу та розвиток комплаєнс-практик в Україні посідає важливе місце в системі протидії корупції в приватному секторі. З огляду на це, вважаємо проведення наукових досліджень у цій сфері актуальними.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо розробки та впровадження системи заходів щодо запобігання та протидії корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cgpa.com.ua/images/files/methodological-recommendations-for-anti-corrption-policy.doc. – Назва з екрана.

2. Головкін Б. М. Антикорупційний менеджмент у митній справі / Б. М. Головкін // Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі : Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (26 квіт. 2016 р.). – Вінниця, 2016. – С. 60–65.

3. Волошенко А. В. Комплаенс-практика как превентивный метод борьбы с коррупцией / А. В. Волошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2014. № 7. – С. 405–413.

Алєксєєва Н. Ю. – суддя Полтавського окружного адміністративного суду

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ РОЗГОЛОШЕННЮ ДАНИХ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ Й ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним зі злочинів проти правосуддя, що можуть бути вчинені свідком, експертом, є розголошення даних досудового розслідування, оперативно-розшукової діяльності (ч. 1 ст. 387 Кримінального кодексу (КК) України). Важливого значення набуває вдосконалення кримінально-правової протидії цьому злочину попри те, що впродовж 2013–2016 рр. жодна особа не була засуджена за його вчинення. Цей злочин безпосередньо впливає на формування доказової бази у кримінальному провадженні та може завдати шкоди досягненню формальної суб'єктивної істини у справі.

Предметом злочину в диспозиції ч. 1 ст. 387 КК України визначено дані оперативно-розшукової діяльності (ОРД) та досудового розслідування.

Термін «дані ОРД» у законодавстві про ОРД не використовують. Натомість ужито таке поняття, як «матеріали ОРД», «оперативно-розшукові матеріали» (ст. 10, 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [1]). На думку М. А. Погорецького, «матеріали ОРД – це різноманітні носії фактичних даних і відомостей, документи, предмети, що містять у собі фактичні дані (відомості, інформацію, дані), та їх носії, які отримують під час ОРД і містяться в оперативно-розшукових справах» [2, с. 271]. Усі матеріали ОРД є негласними, у зв'язку із чим до їх оформлення та долучення до матеріалів кримінальних проваджень висувають особливі вимоги. Водночас у КПК України не передбачено норм, які регламентували б таємні заходи поводження з матеріалами ОРД та нерозголошення даних ОРД, зокрема щодо форм і методів проведення ОРД, осіб, які співпрацюють з органами, що здійснюють ОРД. Водночас, згідно зі ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» [3], дані ОРД належать до державної

таємниці. З огляду на зазначене, необхідно з'ясувати, чи може, наприклад, свідок чи експерт розголосити дані ОРД. На думку В. В. Рубцова, «…експерт може розголосити лише дані досудового розслідування, оскільки будь-яка експертиза призначається на підставі звернення сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду (ч. 1 ст. 242 КПК України). Натомість експерт не може проводити експертизу до моменту внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення в ЄРДР» [4, с. 64–65]. Зазначене стосується і свідка, відповідно до особливостей здійснення ОРД та втаємничення її даних. Отже, свідок, експерт, перекладач не можуть учинити розголошення даних ОРД. У зв'язку з тим, що ОРД має конспіративний, негласний характер, а оперативно-розшукові відносини можуть виникнути лише стосовно обмеженого кола осіб (між державними органами та їх посадовими особами під час здійснення ОРД, між ними й особами, щодо яких провадять оперативно-розшукові заходи (об'єктами оперативно-розшукових справ), між державними органами та їх посадовими особами й особами, яких залучають до ОРД на негласній (конспіративній) основі (агенти, резиденти, довірені особи, утримувачі явочних квартир), доходимо висновку, що можливість розсекречення оперативно-розшукової інформації є достатньо мізерною, передусім з боку осіб, яких залучають до проведення ОРД на негласній основі. На нашу думку, доцільно виключити вказівку на дані ОРД з диспозиції ч. 1 ст. 387 КК України, залишивши їх як предмет злочину, передбаченого ч. 2 цієї статті.

Проаналізувавши Кримінальний процесуальний кодекс України, можна встановити перелік тих осіб, для яких на нормативному рівні закріплено обов'язок не розголошувати дані досудового розслідування: потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, третя особа, щодо майна якої вирішують питання про арешт, свідок, особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, перекладач, експерт, фахівець, представник персоналу органу пробації. Дослідивши відповідні кримінальні процесуальні норми, а також ст. 222 цього Кодексу, яка регламентує положення про недопустимість розголошення відомостей

досудового розслідування у зв'язку з участю в ньому, доходимо таких висновків: у ст. 387 КК України використано таке поняття, як «дані досудового розслідування», а у КПК України застосовано термін «відомості досудового розслідування»; в інших статтях КПК України поняття «відомості досудового розслідування» конкретизовано.

Термінологічне позначення предмета злочину, передбаченого ст. 387 КК України, слід узгодити з термінологією КПК України, визначивши його як відомості досудового розслідування. Водночас у диспозиціях ч. 1 та 2 цієї статті відповідний предмет злочину доцільно конкретизувати, зазначивши, що ним є відомості досудового розслідування, які стали відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні й які становлять охоронювану законом таємницю.

Таким чином, ми розглянули лише аспекти кримінально-правової протидії розголошенню даних ОРД та досудового розслідування. Однак вони свідчать про те, що ч. 1 ст. 387 КК України потребує подальшого вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12. – Назва з екрана.

2. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія / М. А. Погорецький. – Харків : Арсіс, 2007. – 576 с.

3. Про інформацію [Електронний ресурс] : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/parao124#o124. – Назва з екрана.

4. Рубцов В. В. Кримінально-правова оцінка порушень, допущених у ході експертної діяльності : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Рубцов Володимир Васильович. – Львів, 2016. – 198 с.

Баліна С. Н. – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності Державного науково-дослідного інституту МВС України

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Ефективне, відповідальне запобігання злочинності підвищує якість життя всіх громадян. Економічна і соціальна рада ООН у своїй Резолюції 2002/13, прийнятій 24 липня 2002 р., одним із керівних принципів для попередження злочинності визначила співробітництво і партнерство, враховуючи широкий спектр причин злочинності та кваліфікації й повноважень, необхідних для їх усунення. Це охоплює партнерство на рівні міністерств і відомств, громадських організацій, неурядових організацій, ділових кіл і окремих громадян [1]. Суттєвим елементом ефективної профілактики злочинності є активна участь громадськості.

В останні два десятиліття в західноєвропейських країнах, а також в США, Канаді, Японії активно розвиваються теорія і практика попередження злочинів. Попередження (профілактику, превенцію) визначають як вплив суспільства, інститутів соціального контролю, окремих громадян на криміногенні чинники, що сприяє скороченню та/або бажаній зміні структури злочинності та невчиненню потенційних злочинних діянь [2].

Для координації діяльності щодо профілактики злочинів у багатьох країнах створено відповідні органи (наприклад, Національні Ради). Основними їх функціями є: збирання інформації, планування, виконання та оцінювання програм щодо запобігання злочинів, координація діяльності поліції та інших органів, які працюють в цій сфері, забезпечення участі населення, співпраця зі ЗМІ, науково-дослідна робота, співпраця з законодавчими органами, які визначають політику в галузі протидії злочинності, навчальна підготовка. У практичній діяльності поліції широко пропагується теза про те, що злочини вчиняють найчастіше тоді, коли потенційний злочинець зустрічає вразливу, без охорони жертву або об’єкт. Тому

превентивні заходи повинні бути спрямовані на злочинця, систему безпеки або на потенційну жертву (індивідуальна, загальна і віктимологічна профілактика). У цій тріаді значну увагу приділяють охоронному попередженню і особливій роботі з населенням, спрямованій на його самозахист. У ФРН тривалий час вважалося, що профілактика злочинів є «побічним продуктом» поліцейської роботи, тому що саме існування апарату поліції діє як фактор, що стримує злочинність. Проте з 1960-х рр., поліція розпочала цілеспрямовану роботу з громадськістю щодо орієнтації на самозахист. Це були консультації населення стосовно того, як за допомогою технічних засобів врятувати від злодіїв майно і як завдяки правильним діям не стати жертвою злочину. Також було ініційовано безкоштовне надання порад щодо профілактики злочинів, транслювання по радіо і телебаченню передач з циклу «Кримінальна поліція радить». Діє спеціальна програма запобігання злочинам кримінальною поліцією, центральною ідеєю якої є така формула: будь-який контакт поліцейського з населенням повинен бути спрямований на профілактику. У США існує три моделі превентивної діяльності: модель суспільних установ, безпеки індивідуума і модель впливу через навколишнє середовище. На федеральному і місцевому рівнях реалізуються програми попередження злочинів. У деяких штатах участь громадян у зміцненні правопорядку дало змогу знизити кількість пограбувань на 30 %. Тут застосовують винагороду за інформацію, що має оперативно-профілактичне значення [3].

У Данії, Франції, Нідерландах, Швеції, Великій Британії та Німеччини виникли громадські ради з профілактики злочинам. Ці ради зазвичай очолюють авторитетні політики. До їх завдань належить уточнення картини злочинності за рахунок виявлення латентного злочину і його причин, що мають локальний характер, тобто тих чинників, на які можна ефективно впливати на місцевому рівні. Рада надає матеріальну та педагогічну допомогу неповним сім'ям та сім'ям наркоманів і алкоголіків, сприяє організації дозвілля підлітків, консультує адміністрацію шкіл і вчителів про можливості запобігання злочинам на шкільному рівні, про заходи захисту потенційної жертви. Ради консультують поліцейських про методи профілактики злочинів.

З ініціативи датської громадської ради з профілактики злочинів у країні була суттєво змінена молодіжна політика. У п'ятимільйонній Данії створили майже 7000 підліткових та молодіжних клубів, центрів дозвілля і гуртків за інтересами (від любителів кінного спорту до філателістів). В Австрії, Бельгії, Ірландії, Італії та Швейцарії функціонують спеціальні комісії з координації поліцейських і адміністративних заходів, спрямованих на попередження злочинів. Цікавою особливістю діяльності громадськості в країнах Західної Європи було те, що вона створювала не лише оперативні групи та педагогічні асоціації, а й наукові структури, які активно здійснювали кримінологічні дослідження, організовували обмін досвідом, засновували спеціальні друковані органи [4].

У деяких країнах на добровільній основі на допомогу поліції залучаються громадяни. Вони формують патрульні групи для надання допомоги поліції шляхом здійснення спостереження, перевірки незнайомців і патрулювання районів у нічний час. Вони можуть перевіряти майно, споруди та повідомляти про недоліки (наприклад, про відкриті вікна, незачинені двері автомобіля) власникові, а про підозрілі випадки – безпосередньо до поліції. Патрулі громадян розрізняють залежно від району і місця (індивідуальні споруди, земельна власність, сільські райони, транспортні системи, школи тощо), функцій (захист власності, захист осіб, моніторинг поведінки поліції та питання громадської безпеки тощо) і способу пересування (піший або на транспорті).

Науковці Дж. Грєхєм і Т. Беннет у своїй монографії «Стратегії запобігання злочинності в Європі та Північній Америці» присвятили розділ попередженню злочинності за участі громадськості, зокрема проаналізували питання щодо патрулювання за участю громадян. Вони наводять приклади організації такого патрулювання. В США, Канаді, Англії було створено групи «Ангели-охоронці» – самостійно сформовані групи добровольців, які надавали послуги в житлових районах та на транспорті. Вони відрізнялись від інших патрульних груп із громадян, оскільки пройшли спеціальну підготовку, носять уніформу, фізично втручаються в ситуацію під час вчинення злочинів і здійснюють затримання громадян. Хоча вони і не мають зброї, їх зовнішній вигляд і функції нагадують дії і функції поліції, що породило певну критику. Опитування

громадської думки засвідчило, що місцеві жителі (Сан-Дієго) вважають, що вони почувають себе в більшій безпеці, оскільки знають що «Ангели» діють в їхньому районі. Проте Дж. Грєхєм і Т. Беннет звертають увагу на те, що однією із проблем з організаціями такого типу є те, що хоча вони і діють у межах закону, але не несуть відповідальності за свої дії такою мірою, як представники поліції. Їх фізичне втручання на місці вчинення злочину викликає певне занепокоєння. Межа між допустимим і неприпустимим втручанням з боку громадськості є досить тонкою і громадські патрулі можуть бути звинувачені в надмірній пильності, безпідставному втручанні в особисті справи громадян, ненаданні допомоги поліції в забезпеченні правопорядку, роздмухуванні підозрілості серед сусідів, ненавмисному підриві громадянських свобод тощо. Тому поширення цієї форми спостереження має супроводжуватися обережністю та впровадженням оперативних керівних принципів, щоб не допустити порушення прав і свобод громадян. Дослідники також зазначають, що хоча громадські патрулі можуть насторожити потенційних правопорушників, проте вони не змогли переконливо продемонструвати свою ефективність щодо зниження рівня злочинності. До того ж, частка з цих патрулів припинила своє існування. Водночас спостерігалось зменшення рівня квартирних крадіжок у житлових районах, де діяли патрулі з громадян, але невідомо: чи було це результатом дії патрулів або інших чинників [5].

Світовий досвід взаємодії громадськості та правоохоронних органів щодо профілактики злочинності міг би бути корисним для застосування в умовах України, а його використання має проводитися з урахуванням дотримання прав і свобод людини і громадянина, забезпечення законності та правопорядку.

Список використаних джерел

1. Збірник стандартів і норм Організації Об'єднаних Націй у галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя [Електронний ресурс]. – Нью-Йорк, 2016. – Режим доступу: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/R_ebook.pdf. – Назва з екрана.

2. Гілінський Я. І. Соціальний контроль над злочинністю: поняття, російська реальність, перспективи [Електронний ресурс] /

Я. І. Гілінський. – Режим доступу: http://www.iuaj.net/node/1702. – Назва з екрана.

3. Малков В. Д. Кримінологія [Електронний ресурс] : підручник / В. Д. Малков. – Режим доступу: http://lib.sale/kriminologiya-pravo-uchebnik/6zarubejnyiy-opyit-preduprejdeniya-48437.html. – Назва з екрана.

4. Іншаков С. М. Зарубіжна кримінологія [Електронний ресурс] : підручник / С. М. Іншаков. – Режим доступу: http://legalportal.am/download/library/p175amahof1go058h6mhf7kvh3.pdf. – Назва з екрана.

5. Грєхєм Дж. Стратегії запобігання злочинності в Європі та Північній Америці [Електронний ресурс] / Дж. Грєхєм, Т. Беннет. – Режим доступу: http://deviantology.spb.ru/etc/publications/Graham_Bennete.pdf. – Назва з екрана.

Батиргареєва В. С. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕМПІРИЧНОЇ БАЗИ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Будь-яке дослідження провадять для того, щоб подолати певні труднощі в процесі пізнання нових явищ, пояснити раніше невідомі факти або виявити неповноту старих способів тлумачення відомих [1, с. 34]. Цінність наукової роботи визначають передусім можливістю прирощення, систематизації, поглиблення або уточнення наукового знання про певне явище об'єктивної дійсності, створення логічно несуперечливої пояснювальної теорії його походження, прогнозування подальшого розвитку цього явища тощо. У кримінологічній науці до переліченого варто додати накреслення ефективних способів подолання чи обмеження негативного феномену, яким є злочинність загалом або його окремі прояви. Через неповне дослідження в сучасній методології кримінологічної науки цієї теми постає запитання: в який спосіб відбувається прирощення нового знання? Які саме відомості, що є в розпорядженні дослідника, забезпечуватимуть достовірність і репрезентативність

так званого класичного дослідження, присвяченого кількісно-якісному аналізу певного виду злочинності та розробленню заходів запобігання їм? З яких саме джерел слід черпати відповідні відомості?

Наукова розвідка у кримінологічній науці найчастіше розпочинається з аналізу тих відомостей і статистичних звітів, що розмішуються на офіційних сайтах державних судових і правоохоронних органів, які містять потрібну статистичну інформацію з приводу стану злочинності у країні на визначений проміжок часу. Такими органами є Генеральна прокуратура України, МВС України, Державна судова адміністрація України, Державна пенітенціарна служба України, Міністерство юстиції України тощо. Проте це відомості, що можуть дати лише первинне уявлення про структуру злочинності загалом у країні або окремих регіонах, надають можливість простежити лише деяку динаміку в розвитку певного виду злочинності або констатувати деякі тенденції. Тому більш поглиблене осягнення проблеми злочинності стає можливим лише після отримання додаткової інформації за спеціально підготовленими запитами до органів, що є розпорядниками відповідної інформації. Ця інформація не обов'язково буде стосуватись правопорушень, що передусім цікавлять кримінолога. Адже для з'ясування багатьох криміногенних процесів, що відбуваються в суспільстві, виникає необхідність дослідити так звану соціальну базу, яка за певних умов здатна продукувати злочинні прояви. Так, наприклад, щоб здійснити якісне дослідження злочинності внутрішньо переміщених осіб із тимчасово окупованих територій та районів проведення антитерористичної операції, потрібно визначитися з кількістю таких осіб. Відповідною інформацією нині володіє Міністерство соціальної політики України, на яке, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про облік внутрішньо переміщених осіб» від 1 жовтня 2014 р. № 509, покладено завдання ведення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб. Установивши принаймні враховану кількість таких осіб, можна продовжувати пошуки інформації щодо кількості злочинів, вчинених цими особами. Наведемо ще один приклад. Вивчення злочинності осіб без визначеного місця проживання, що свого часу було проведено в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, ускладнювалося

відсутністю відповідної інформації як стосовно кількості таких осіб, так й щодо числа вчинених ними правопорушень. Залишивши осторонь процес з'ясування кількості безхатченків в Україні (їх приблизну кількість все ж таки встановити вдалося), зазначимо, що в Україні не вівся облік виявлених правопорушників, які є особами без визначеного місця проживання, та злочинів, учинених ними. Проте звернення до регіональних Управлінь МВС України дало змогу прояснити статистичну картину щодо злочинності бездомних. Варто зазначити, що такий облік на місцях все ж ведеться, попри те, що повноваження щодо формування та надання звітності стосовно реєстрації кримінальних правопорушень наприкінці 2012 р. було передано до Генеральної прокуратури України [2, с. 54–55].

Документальне дослідження різних видів злочинності проводять шляхом ознайомлення й аналізу матеріалів архівних кримінальних проваджень (справ), особових справ засуджених осіб та осіб, за якими після звільнення від відбування покарання встановлено адміністративний нагляд, а також інших документів правоохоронних і судових органів. Їх вивчення найчастіше здійснюється на підставі спеціально розробленого опитувальника з урахуванням предмета й завдання конкретного дослідження, характеру документів, що потім аналізуються. Так, до стандартного спеціалізованого питальника з вивчення архівних кримінальних проваджень (справ) належать запитання щодо загальних відомостей про: обставини вчинення злочину; особу злочинця; особу потерпілого, якщо така є; виявлені правоохоронними і судовими органами причини й умови вчинення злочинів тощо. До того ж, у спеціалізованому опитувальнику можна робити нотатки стосовно будь-якої важливої інформації про особу винного або потерпілого, зафіксованої в кримінальних провадженнях.

Одним з ефективних способів вивчення злочинності на емпіричному рівні є анкетування осіб, тобто збирання кримінологічної інформації за допомогою письмового заповнення розроблених анкет (спеціалізованих опитувальників). Останні дають можливість отримати інформацію про об'єктивні факти життя злочинців (події минулого й сьогодення, наслідки протиправних учинків тощо), а також про їх суб'єктивний світ (схильності, інтереси, симпатії, мотиви злочинів, настрій, особливості сприйняття явищ і процесів, стан правосвідомості

тощо). Результати таких опитувань є незмінними джерелами знань про внутрішні установки й мотиваційну сферу людини, оскільки подібних відомостей в офіційній статистиці бракує [3, с. 24]. Безцінний для дослідника-кримінолога матеріал може забезпечити анкетування та інтерв'ювання співробітників правоохоронних органів (дільничних інспекторів, органів внутрішніх справ, оперативних працівників карного розшуку, співробітників установ виконання покарань тощо), а також пересічних громадян із тієї чи іншої кримінологічної проблеми. Для прикладу можна навести проведення опитування співробітників Управління боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, та дільничних інспекторів поліції Управління превентивної діяльності Національної поліції України стосовно проблеми запобігання проституції та іншим формам організації надання сексуальних послуг (звідництво, створення та утримання місць розпусти, сутенерство тощо).

Список використаних джерел

1. Рузавин Г. И. Методы научного исследования / Г. И. Рузавин. – М. : Мысль, 1974. – 239 с.

2. Батиргареєва В. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності осіб без визначеного місця проживання / В. С. Батиргареєва, О. В. Дубович. – Харків : Право, 2015. – 264 с.

3. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник / за ред. І. М. Даньшина. – Харків : Право, 2003. – 352 с.

Білоус Р. В. – начальник відділу Департаменту захисту економіки Національної поліції України

ЗАХИСТ ОСІБ, ЯКІ НАДАЮТЬ ДОПОМОГУ В ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ЗБАГАЧЕННЮ

Одним з ефективних заходів протидії корупції не тільки в Україні, а й у всьому світі залишається своєчасна поінформованість правоохоронних органів про факти корупції. Важливе місце відведено, зокрема, особам (інформаторам), які сприяють уповноваженим суб'єктам у протидії корупції шляхом надання оперативно значущої інформації про корупційні вияви в органах державної влади, місцевого самоврядування тощо.

Право громадян інформувати про корупційні правопорушення – це природне продовження права на свободу вираження, що пов'язане з принципами прозорості та сумлінності. Усі люди мають право захищати добробут інших громадян і суспільства загалом, а в деяких випадках вони навіть зобов'язані повідомляти про правопорушення.

Водночас навіть у демократичних країнах (за результатами досліджень, проведених у Франції 2012 р.) низку державних службовців, які повідомляли про корупційні правопорушення, витіснили на пенсію, звільнили або ізолювали в колективі [1].

Тому відсутність ефективного захисту може стримувати осіб, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції. Соціальні стереотипи осуду здатні пригнічувати бажання повідомляти про корупцію.

Визнаючи вагому роль інформаторів у протидії корупції, низка країн узяла на себе зобов'язання на виконання вимог міжнародних конвенцій прийняти закони про захист цієї категорії осіб. Дедалі більше урядів, корпорацій і некомерційних організацій у всьому світі передбачають спеціальні процедури для забезпечення захисту інформаторів.

Нині лише в чотирьох країнах Євросоюзу наявна законодавча база для захисту інформаторів, яку можна вважати такою, що відповідає сучасним вимогам (Люксембург, Румунія, Словенія та Велика Британія).

З решти 23-х країн у 16-ти забезпечено частковий захист для осіб, які надають інформацію про факти корупції. У семи країнах, що залишилися, така законодавча база або досить обмежена, або її немає взагалі.

Для розв'язання цієї проблеми 14 жовтня 2014 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», який передбачає ухвалення закону про захист осіб, які доброчесно повідомляють про корупційні правопорушення (викривачів) [2].

Для осіб, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції, в українському законодавстві також передбачено соціальний і правовий захист. Так, відповідно до вимог ст. 13 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», «…особа, яка залучається до виконання завдань оперативно-

розшукової діяльності, перебуває під захистом держави. Якщо у зв'язку з виконанням такою особою завдань оперативно-розшукової діяльності настала її інвалідність або смерть, на неї поширюються пільги, передбачені у таких випадках для працівників оперативних підрозділів» [3].

Стаття 53 Закону України «Про запобігання корупції» передбачає, що особа, яка надає допомогу в запобіганні та протидії корупції (викривач), перебуває під захистом держави, а члени її сім'ї не можуть бути звільнені чи примушені до звільнення, притягнуті до дисциплінарної відповідальності чи піддані з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу (переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) або загрозі таких заходів впливу у зв'язку з повідомленням про порушення вимог цього Закону іншою особою, а інформація про викривача може бути розголошена лише за його згодою, крім випадків, установлених законом [4].

Отже, захист осіб, які викривають незаконне збагачення, має передбачати:

– захист від переслідування;

– збереження конфіденційності;

– перекладення тягаря надання доказу на працедавця (щоб уникнути санкцій або штрафів, працедавець повинен переконливо продемонструвати, що будь-які заходи, яких уживають щодо співробітника, не були пов'язані або мотивовані розкриттям інформатора);

– відсутність захисту для завідомо неправдивої інформації;

– систему заохочень (інформатори можуть отримувати частину відновлених коштів або штрафів, накладених унаслідок викриття).

Список використаних джерел

1. Pringolt S. L'obligation de réserve des agents publics face au devoir de dénonciation d'infractions pénales. Une inadaptation du droit français à la problématique du whistleblowing / S. Pringolt // Drua administratif. – 2012. – № 4.

2. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон

України від 14 жовт. 2014 р. № 1699-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 46. – Ст. 2047.

3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

4. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

Бова А. А. – кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідного відділу Державного науково-дослідного інституту МВС України

ІСТОРІЯ КАРТОГРАФУВАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Вивчення територіальної диференціації злочинності має тривалу історію у кримінологічних дослідженнях. Предметом аналізу кримінологів були особливості злочинності в регіонах та окремих містах, вплив соціально-економічних диспропорцій і процесів урбанізації на злочинність, кримінологічна типологізація регіонів тощо. Агрегація статистичних даних може відбуватися на рівні країни загалом, а також за територією її регіонів, районів, населених пунктів або в межах ділянки місцевості. Картографування передбачає нанесення інформації про вчинені правопорушення, інші кримінально значущі події або діяльність поліції на електронну географічну карту. Таким чином, відбувається унаочнення даних і співвіднесення їх з навколишнім середовищем, різноманітними фізичними та соціальними об’єктами тощо.

Перші карти, на яких кольором було позначено інтенсивність проявів злочинності в регіонах країни, було оприлюднено в праці А.-М. Геррі «Нариси моральної статистики Франції» у 1833 р. та А. Кетле «Людина та розвиток її здібностей, або випробування соціальної фізики» у 1835 році. У 1850 р. в праці Дж. Флетчера «Резюме моральної статистики Англії та Уельсу» було представлено карти неоднорідності територіального розподілу злочинності. Відображаючи на географічних картах інтенсивність злочинності та специфіку соціального середовища м. Лондон, Г. Мейхью в 1864 р. у праці

«Робочі та бідняки Лондону: енциклопедія умов і заробітку тих, хто буде працювати, тих, хто може працювати, й тих, хто не буде працювати» ввів терміни «делінквентні місця» та «соціальна дезорганізація». Дослідження взаємозв'язку соціальних проблем зі злочинністю, зокрема географічне поширення делінквентності, здійснювала Чиказька школа соціології. На початку 1960-х рр. були опубліковані праці з географії злочинності, що ґрунтувалися на картографуванні різноманітних кримінально значущих подій у містах США, Сполученого Королівства та ФРН. Так, Х.-Д. Швінд спільно з В. Алборном та Р. Вайсом видав у 1978 р. монографію «Емпірична кримінальна географія. Атлас злочинності Бохума». Для з'ясування зумовленості високого ступеня кримінальної ситуації в м. Розенхайм соціально-демографічними чинниками кримінологічна дослідна група баварської поліції впродовж 1994–1995 рр. вивчала справи, що перебували у провадженні адміністративної поліції, аналізувала територіальне поширення злочинності в місті.

У 1980–1990 рр. активно розвивались положення кримінології середовища (environmental criminology), теорій повсякденної діяльності (routine activities), кримінального місця (crime place), просторової поширеності кримінальної поведінки (criminal spatial behavior), ситуаційного попередження злочинності (situational crime prevention), соціальних мереж (social networks). Згідно з положеннями кримінології правопорушник діє раціонально, намагаючись зменшити ризики. Вибір місця злочину зумовлено, зокрема повсякденними практиками правопорушника, обізнаністю його з особливостями місцевості, наявністю або відсутністю суб'єктів соціального контролю, інфраструктурою населеного пункту, видами транспортного сполучення тощо. Відсутність соціального контролю може виявлятися в занедбаних або покинутих приміщеннях району, поганому освітленні будівель. Певні громадські місця (банки, бари, заклади роздрібної торгівлі) також можуть виступати своєрідними кримінальними атракторами, приваблюючи злочинців. Значна кількість злочинів з використанням зброї вчинюється серед осіб, які знають один одного. Такі інциденти частіше відбуваються в районах з високим рівнем бідності та насильства.

Першу комп'ютеризовану геоінформаційну систему (ГІС) було створено 1960-х рр. в Канаді географом Р. Томлінсоном. З 1990-х рр. підрозділи поліції в таких країнах, як США, Сполучене Королівство та Австралія почали оснащуватися відповідними системами картографування для моніторингу та прогнозування злочинності, планування заходів щодо її попередження. Активне впровадження ГІС у практичну діяльність поліції відбулося завдяки збільшенню потужностей комп'ютерної техніки, накопиченню та інтеграції великих масивів даних (*Big Data*) поліцейської статистики і переписів населення, розроблення алгоритмів машинного навчання й імітаційного моделювання тощо. Точна фіксація кримінально значущих подій та часу на географічній карті дає змогу виявити часові та просторові закономірності вчинення різних видів злочинів (найбільш криміногенні місця в населеному пункті, зв'язки між різними видами злочинності, потенційні цілі для правопорушників), а також раціонально спрямувати необхідні ресурси для забезпечення громадського порядку та сформувати на підставі історичних даних передбачення на майбутнє. ГІС використовують у програмах добросусідства, під час аналізу проблем діяльності поліції, оцінки ефективності заходів реагування тощо.

Окрім різноманітних статистичних даних, на картах можна відобразити й результати соціологічних опитувань, а також з'ясувати додаткову інформацію щодо соціальної структури та норм, які поширені в певному ареалі. Так, Д. Герберт у праці «Злочин, делінквентність та міське середовище» 1977 р. на підставі соціологічного опитування жителів м. Кардиф виявив відмінності в готовності повідомляти про злочини, які були б вчинені в місцевості проживання респондентів, представників різних соціальних класів, а також відмінність в рівні соціального контролю підлітків у кварталах міста. Протягом 2005 р. в країнах Європи було здійснено Європейське дослідження злочинності та безпеки. Результати були репрезентативні як для столиці, так і для кожної країни загалом. Опитувальник доповнено запитаннями стосовно сприйняття безпеки та небезпечних місць, рівня щастя та задоволеності, що дало можливість подати ці дані за районами міста. В адміністративній одиниці Південного Лондону (Мертоні) протягом 2004–2005 рр. було здійснено щорічне

опитування мешканців. Його результати щодо вивчення проблем злочинності зіставлені з розташуванням вулиць району.

Сучасні ГІС дають змогу відображати об'єкти на географічній карті, отримувати інформацію в режимі реального часу, забезпечувати її геокодування, комбінування, обмін та геообробку. Завдяки використанню відеокамер та безпілотних літальних апаратів суттєво розширюється площа спостереження і зростає точність ідентифікації. Зведення можна отримати за годину, добу, тиждень, місяць, рік або декілька років. Картографування злочинності передбачає вибір рівня деталізації географічної області, наприклад злочинність у регіоні, місті, районах міста, передмісті, сільській місцевості, на території обслуговування певної адміністративної дільниці.

Під час аналізу узагальненої інформації щодо поширеності злочинності можуть використовуватися як традиційні статистичні методи аналізу геоданих (кореляційний, регресійний аналіз, кластерний аналіз, авторегресійний аналіз), так і спеціалізовані (аналіз «гарячих точок», зокрема ієрархічний просторовий кластерний аналіз, ядерна оцінка щільності, просторово-часове ковзне середнє, регресійний аналіз просторових даних). Сучасні експертні системи прогнозування злочинності враховують широкий спектр історичних даних: час доби, день тижня, погодні умови, дорожній рух, відстань до поліції, кількість поліцейських дільниць, наявність масових заходів, рівень безробіття в місцевості, характер та щільність забудови, вартість оренди тощо.

Впровадження ГІС у діяльність вітчизняної поліції може сприяти:

– плануванню стратегічних заходів щодо протидії злочинності на основі інтерактивних картограм, що відображають злочинність та соціально-економічний розвиток регіонів, районів і населених пунктів України;

– взаємодії з громадськістю та оцінці діяльності поліції з урахуванням результатів вибіркових соціологічних опитувань потерпілих від злочинів, які проживають у районах України;

– підвищенню інформованості мешканців і туристів про загрози та ризики міського середовища й полегшення звернення до працівників поліції в разі потреби;

– плануванню маршрутів проходження людей у разі проведення масових заходів або їхньої евакуації при виникненні різноманітних надзвичайних подій;

– плануванню періодичної перевірки певних місць працівниками поліції;

– реагуванню на події та правопорушення, удосконаленню тактичних заходів щодо протидії злочинності та забезпечення публічного порядку на конкретній території.

Буртовой М. О.– кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника відділу Управління захисту економіки в місті Києві Департаменту захисту економіки Національної поліції України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Господарська діяльність як частина економічної діяльності та сфера обігу основної маси матеріальних цінностей у суспільстві завжди була об'єктом злочинних посягань. За статистичними даними МВС України та Генеральної прокуратури України у сфері господарської діяльності було виявлено у 2005 р. – 8974 злочини, 2006 р. – 8726, 2007 р. – 9029, 2008 р. – 8638, 2009 р. – 8174, 2010 р. – 8601, 2011 р. – 10 246, 2012 р. – 7196, 2013 р. – 11 104, 2014 р. – 8418, 2015 р. – 7631, а у 2016 р. – 6940 злочинів [1; 2].

Як бачимо, кількість злочинів щороку змінюється, а тому визначити основні тенденції її розвитку досить складно. Кількість виявлених злочинів та відкритих за ними кримінальних проваджень підтверджує, що статистичні дані залежать від низки факторів. Одним із них є процес декриміналізації. Практично кожного року до чинного кримінального закону вносять низку змін, і уже досить значна частина кримінально-правових норм, якими було передбачено кримінальну відповідальність за різні форми злочинної діяльності у сфері господарювання, скасовано. Так, із моменту прийняття чинного Кримінального кодексу України у 2001 р., із розділу VII Особливої частини «Злочини у сфері господарської діяльності» було виключено 17 статей,

а включено – 11 [3]. Якість запроваджених кримінально-правових норм досить сумнівна, оскільки практично всі вони містять кваліфіковані склади злочинів відносно виключених. Тому говорити про якість кримінально-правової протидії злочинам у сфері господарської діяльності та економічної діяльності загалом досить складно.

У таких змінах можна прослідкувати тенденцію до декриміналізації злочинів у сфері господарської діяльності. Така тенденція негативно, на нашу думку, позначається на практиці діяльності правоохоронних органів і органів поліції, зокрема на здійсненні попереджувальної діяльності щодо економічної злочинності та злочинності в різних сферах господарювання. До того ж, запроваджена реформа системи МВС України поки що не дала бажаних позитивних результатів. Реформування правоохоронних органів – це потреба, що давно назріла в державі, зважаючи на рівень їх корумпованості та якість роботи. Однак кількість відкритих кримінальних проваджень та їх рух є показником низької ефективності роботи всієї правоохоронної системи загалом.

Положенням про Департамент захисту економіки (ДЗЕ) Національної поліції України, створений замість Департаменту державної служби боротьби з економічною злочинністю (ДСБЕЗ) МВС України у 2015 р. передбачено, що він є міжрегіональним територіальним органом у складі кримінальної поліції. Відмінність від попередньої структури полягає в тому, що ДСБЕЗ була самостійним структурним підрозділом у складі кримінальної міліції апарату МВС України, а не міжрегіональним. Міжрегіональний структурний підрозділ повинен спрямовувати діяльність в межах не однієї, а декількох областей, що значно ускладнює його роботу. До того ж, у сучасних умовах українських реалій відсутність об'єктивних та повних відомостей щодо криміногенної ситуації в іншій області, економічних об'єктів, які працюють на її території, особливостей та складу місцевого криміналітету, не дасть змогу ефективно виявляти та організовувати попередження злочинів економічного спрямування. Одним із досить важливих факторів є наявність власного негласного апарату в оперативних працівників, що значно полегшує їхню діяльність з виявлення злочинів у сфері економіки.

В новому Положенні здійснено деталізацію завдань департаменту і окреслено з уточненнями, що завданням є не просто «своєчасне припинення злочинів у сфері економіки та запобігання їм» [4], а «виявлення, запобігання та припинення злочинів у сфері економіки, зокрема вчинених суспільно небезпечними організованими групами та злочинними організаціями, які впливають на соціально-економічну та криміногенну ситуацію в державі та в окремих її регіонах» [5]. На нашу думку, така деталізація є зайвою, оскільки і так зрозуміло, що ДЗЕ повинен здійснювати протидію злочинності у сфері економіки, оскільки це основна мета його створення і призначення. До того ж, така боротьба передбачає попередження економічних злочинів, що здійснюється лише на основі їх виявлення і припинення. Іще одним завданням вказано «боротьба з корупцією й хабарництвом у сферах, які мають стратегічне значення для економіки держави, та серед посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, протидія корупційним правопорушенням і правопорушенням, пов'язаним з корупцією» [4]. Однак таке формулювання свідчить про певне відставання його розробників від законодавчого процесу та теорії кримінологічної науки. Передусім вітчизняна кримінологічна наука визначила необхідність відмови від терміна «боротьба», коли йдеться про злочинність, оскільки боротьба передбачає знищення супротивника, і використовує терміни «протидія», «запобігання», «попередження», «профілактика». По-друге, «хабарництво» є терміном, який не розглядається в чинному законодавстві, а існує лише в теорії кримінального права. По-третє, від поняття «хабар», що утворює термін «хабарництво» кримінально-правова наука і законодавча практика також відмовилася, і замінила його у 2014 р. на «незаконну винагороду» (ст. 368 КК України) [3]. По-четверте, в чинному кримінальному та антикорупційному законодавстві України використано терміни «службова особа» та «посадова особа», як категорії осіб, які працюють в органах державної влади та місцевого самоврядування і можуть бути суб'єктами корупційних злочинів і правопорушень.

Таким чином, можна підбити підсумок і зазначити, що результативність діяльності правоохоронних органів і органів поліції, зокрема у сфері попередження злочинності, пов'язана

також з термінологічними проблемами, які продовжують існувати в чинному законодавстві країни і потребують усунення.

Список використаних джерел

1. Статистичні відомості про кількість кримінальних проваджень та руху по них за 2013–2016 роки [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України : [сайт]. – Режим доступу: http://gp.gov.ua. Назва з екрана.

2. Статистичні відомості про стан злочинності в Україні за 2010 2012 роки [Електронний ресурс] // МВС України: [сайт]. – Режим доступу: http://mvs.gov.ua. – Назва з екрана.

3. Кримінальний кодекс України (зі змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2014 року). – Київ : Одіссей, 2014. – 232 с.

4. Положення про Департамент державної служби боротьби з економічною злочинністю Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України 3 верес. 2012 р. № 769. – Київ : МВС України, 2012. – 10 с.

5. Положення про Департамент захисту економіки Національної поліції України : наказ Національної поліції України від 7 січ. 2015 р. № 81. – Київ : НПУ, 2015. – 8 с.

Вавриш А. В. – здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

Однією з основних базових матеріальних потреб людини є потреба в житлі. На сьогодні держава, гарантуючи в Конституції України право кожного на житло [1], регламентує різні шляхи задоволення цієї потреби. Відносно новим інструментом для реалізації конституційного права на житло є можливість його придбання через фінансування проектів будівництва об'єктів нерухомості. Такий механізм відповідає сучасним соціальним й ринковим вимогам та є більш фінансово вигідним для потенційних покупців-інвесторів порівняно з купівлею нерухомості на вторинному ринку. Водночас високі ціни на житло, правова необізнаність населення з механізмами

фінансування будівництва та захисту своїх законних інтересів, великий грошовий обіг та інші обставини призводять до тінізації відносин щодо фінансування будівництва і поширення вчинення злочинів у цій сфері [2]. Аналіз практики здійснення контрольної діяльності територіальними підрозділами Державної архітектурно-будівельної інспекції свідчить, що для сфери будівництва в Україні останніми роками характерне збільшення кількості порушень норм і правил під час розташування і будівництва нових об'єктів, зниження якості будівництва, застосування непридатних до використання матеріалів і виробів, введення в експлуатацію незакінчених будівель і споруд [3, с. 3].

З огляду на економічне та соціальне значення будівельної галузі, а також наявні в державі проблеми, пов'язані із забезпеченням населення житлом, злочини у сфері будівництва ще більше загострюють соціальну напруженість у суспільстві, підривають довіру населення до забудовників, органів влади, знижують інвестиційну привабливість та бізнес-активність на ринку нерухомості тощо [4, с. 98]. Зазначене зумовлює необхідність вжиття заходів для протидії та попередження злочинів цієї категорії. Маємо на меті дати характеристику систематизованих відомостей про жертв злочинів у сфері будівництва, які могли б слугували описово-інформативною базою для розроблення заходів із протидії злочинам та їх попередження.

Дослідження жертв злочинів у сфері будівництва здійснювалося на підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень та вироків, узятих з Єдиного реєстру судових рішень, за якими обвинувачувались 243 особи, ухвалені в період 2013–2017 рр. у різних регіонах України (м. Київ, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська обл.). Потерпілими визнано 317 осіб. Матеріалами для аналізу було використано аналітичні відомості, висновки та пропозиції експертів, юристів, економістів, які є фахівцями у будівельній галузі України, а також повідомлення зі ЗМІ про кримінальні правопорушення у сфері будівництва.

Потерпілими від злочинів у сфері будівництва можуть бути фізичні особи (робітники, випадкові особи, які набули

право власності) (14 %) та фізичні особи – інвестори (59 %). Інвесторами можуть бути як фізичними, так і юридичними особи. Потерпілих юридичних осіб від злочинів зазначеної категорії можна диференціювати так: юридична особа, яка є замовником будівництва (8 %); юридичні особи, які є власниками або орендаторами нерухомого майна (2 %) та будівельні компанії, які безпосередньо здійснюють будівництво (17 %). Будівельні компанії можна розподілити на: генерального підрядника (6 %); субпідрядника (3 %) та підрядника (8 %). За результатами дослідження встановлено, що вікова характеристика потерпілих від злочинів у сфері будівництва: фізичні особи – 73 %, з яких 14 % – віком 18–24 роки; 25 % –25–35 років; 31 % – 35–45 років; 3 % – віком 45–55 років. Юридичні особи, потерпілі від злочинів становлять 27 %.

Злочини у сфері будівництва найчастіше вчиняються щодо потерпілих середнього віку. Кількість потерпілих у досліджених нами кримінальних провадженнях становить 317 осіб, серед них 113 (36 %) –жінки, 204 (64 %) – чоловіки. Сфера діяльності потерпілих досить різноманітна: студенти – 0,5 %, робітники – 15 %, службовці – 21 %, особи, які працюють в сільському господарстві – 37,5 %, самозайняті особи – 25 %, особи без основного джерела доходу – 1 %. Освітній рівень потерпілих засвідчує, що особи з вищою та незакінченою вищою освітою складають 73 %, середньою – 21 %, неповною середньою – 5 %, початковою і без освіти – 1 %. Привертає увагу факт, що значний відсоток потерпілих (27 %) становлять особи, які не мають вищої освіти. Саме серед них велика частка осіб своєю поведінкою, що полягала у їх неналежній обізнаності щодо купівлі-продажу нерухомості, провокувала вчинення злочину щодо них. Шкода від злочинів зазначеній сфері може бути фізична (23 %) та матеріальна (77 %). Фізична шкода завдається в результаті: використання неякісних будівельних матеріалів, що пов’язано з їх економією (6 %); порушення правил техніки безпеки під час будівництва (12 %); експлуатації неякісно побудованого приміщення після здачі будинку (5 %). Матеріальна шкода завдається в результаті: неякісного будівництва, що пов’язано з додатковим облаштуванням

приміщення (12 %); не доведення будівництва до кінця (47 %); викрадення будівельних матеріалів та інструментів (18 %).

Варто виокремити категорію «випадкових» потерпілих, до яких належать як фізичні, так і юридичні особи, які зазнали фізичної чи матеріальної шкоди в результаті експлуатації нерухомості, здійснення будівельних робіт тощо. Злочини у сфері будівництва вчиняються щодо фізичних осіб середнього віку, більшість з яких становлять чоловіки. Сфера діяльності потерпілих фізичних осіб – самозайняті особи та особи, які працюють в сільському господарстві. Кількість потерпілих фізичних осіб, які не мають освіту, становить 27 %. У результаті злочинів у сфері будівництва може бути завдано матеріальної шкоди. Зазначені дослідження містять описово-інформаційний зміст та можуть бути використані для розроблення заходів протидії та попередження злочинів.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. − 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Гумін О. М. Жертва кримінальної насильницької поведінки: віктимологічна характеристика особи / О. М. Гумін, І. М. Зубач // Науково-інформаційний вісник. Право. – 2013. – № 7. – С. 315–322.

3. Матвійчук А. В. Контрольні провадження у галузі будівництва : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07 / Матвійчук Анатолій Васильович. – Харків, 2010. – 215 с.

4. Чернишов Г. М. Кримінологічна характеристика шахрайств в інвестиційно-будівельній сфері / Г. М. Чернишов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 10. – Т. 2. – С. 98–101.

Вартилецька І. А. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР І ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Кримінальний кодекс (КК) України було доповнено ст. 96^1 із зазначенням у ній, що спеціальна конфіскація полягає в примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна за умови вчинення злочину у випадках, передбачених в Особливій частині КК України. Надалі в статті було конкретизовано, що таку конфіскацію застосовують за умови вчинення злочинів, передбачених ст. 354, 364, 364^1, 365^2, 368–369^2 КК України, або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого зазначеними статтями.

У чинній редакції передбачено вилучення грошей, цінностей та іншого майна у визначених КК України випадках за умови вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, за які передбачено основне покарання у вигляді позбавлення волі або штрафу в розмірі понад 3 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також в разі вчинення значної категорії передбачених в різних статтях Кодексу злочинів різного спрямування та різного ступеня суспільної небезпечності.

Численні зміни цієї норми, хоча і були спрямовані на удосконалення визначення правового статусу спеціальної кваліфікації, однак не змогли вирішити цього питання. Не здійснено й чіткого відмежування спеціальної конфіскації від загальної як виду покарання в межах системи заходів кримінально-правового характеру.

Чинна редакція ст. 96^1 КК України пов’язує спеціальну конфіскацію винятково з учиненням злочинів, та суспільно небезпечних діянь, які передбачені зазначеними у ст. 96^1 КК України нормами. На цю особливість вказав М. І. Хавронюк, зазначивши, що спеціальну конфіскацію застосовують лише на

підставі вироку суду, тобто вона пов'язана із кримінальною відповідальністю. Науковець також зауважив, що вона може бути і не пов'язана із кримінальною відповідальністю, якщо її будуть застосовувати і до осіб, які не мають всіх ознак суб'єкта злочину [1]. Т. О. Гончар зараховує таку конфіскацію до заходів кримінально-правового характеру, пов'язаних з реалізацією кримінальної відповідальності [2].

Спеціальну конфіскацію застосовують, якщо гроші, цінності та інше майно, поряд з іншими предметами, зазначеними в п. 1–3 ч. 1 ст. 96^2 КК України, були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, окрім тих, що повертають власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання. Частина 9 ст. 100 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України визначає порядок спеціальної конфіскації вищеназваних предметів, а також передбачає можливість конфіскації тих з них, які зберегли на собі сліди злочину.

Це положення кримінального процесуального законодавства суперечить нормі кримінального законодавства. З огляду на це, постає питання: яким чином може здійснюватись спеціальна конфіскація, як один із заходів кримінально-правового характеру, тих предметів, які не зараховані до предметів такої конфіскації КК України?

Науковці визначають заходи кримінально-правового характеру як передбачені КК України (Загальною і Особливою частинами) засоби впливу на поведінку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [2]. Заходи кримінального характеру – це засоби впливу, передбачені законом про кримінальну відповідальність за вчинення злочинного чи зовні схожого на нього діяння або суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною цього закону, пов'язані з обмеженнями чи позбавленнями найбільш значущих для людини прав і свобод або зі звільненням особи від кримінальної відповідальності та покарання чи, навіть взагалі, з її не притягненням до такої відповідальності та спрямовані на досягнення соціально корисних цілей [3, с. 781].

Існує невідповідність між нормами кримінального та кримінального процесуального законодавства і в контексті питанні вилучення в дохід держави майна (грошових коштів або іншого майна, а також доходів від них) особи, засудженої за низку злочинів. КПК України передбачає можливість конфіскації майна особи, засудженої за вчинення корупційного злочину, за легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Водночас Кримінальний кодекс України не включає спеціальну конфіскацію майна засуджених за ці види злочинів осіб до ст. 96^1. Натомість, ця стаття містить конкретизований перелік злочинів, неузгоджений з категорією злочинів, визнаних корупційними у примітці до ст. 45 КК України.

Так, корупційними злочинами, відповідно до ст. 45 КК України вважають злочини, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, в разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, визначені у ст. 210, 354, 364, 364^1, 365^2, 368–369^2 КК України.

Стаття 96^1 КК України передбачає примусове безоплатне вилучення за рішенням суду у власність держави (спеціальну конфіскацію) за умови вчинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, поряд з іншими, визначеного ч. 1 ст. 150, ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159^1, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст. 204, 209^1, 210, ч. 1 і 2 ст. 212, 212^1, ч. 1 ст. 222, 229, 239^1, 239^2, ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст. 248, 249, ч. 1 і 2 ст. 300, ч. 1 ст. 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, ст. 363, ч. 1 ст. 363^1, 364^1, 365^2 КК України.

Така неузгодженість і невідповідність є досить суттєвими. Окреслені законодавчі новації у КПК України створюють проблему застосування відповідних норм кримінального законодавства. Адже саме кримінально-правові норми є підставою для застосування судом спеціальної конфіскації. Кримінально-процесуальні норми жодним чином не можуть замінити такі норми чи самостійно формувати підстави для застосування кожного із заходів кримінально правового характеру.

Процесуальні норми повинні визначати порядок реалізації, практичного застосування правових норм.

В умовах такого правового конфлікту між нормами різних галузей законодавства (одні з яких є матеріальними, а інші –

процесуальними) порушуються основоположні принципи кримінальної відповідальності: законності, рівності та невідворотності відповідальності особи за вчинення діянь, які містять склад злочину, або за вчинення інших суспільно небезпечних діянь.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що нагальною потребою сьогодення є необхідність приведення у відповідність позицій кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Вирішення такої ситуації можливе через розгляд декількох питань. По-перше, у статтях КК України необхідно передбачити виключний перелік злочинів та інших суспільно небезпечних діянь, у випадку вчинення яких може бути застосовано спеціальну конфіскацію. По-друге, логічним буде внесення до відповідних статей КК України підстав та умов, за наявності яких спеціальна конфіскація буде можливою, а коли – обов'язковою.

Змін вимагають і положення кримінального процесуального законодавства. Норми КПК України потрібно сформулювати так, щоб була виключена будь-яка неузгодженість, нелогічність у нормах матеріального та процесуального права.

Список використаних джерел

1. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають / М. І. Хавронюк // Юридичний вісник України. – 2013. – № 21 (934). – С. 6–7.

2. Гончар Т. О. Загальна характеристика заходів кримінально-правового впливу / Т. О. Гончар // Правова держава. – 2014. – № 18. – С. 101–105.

3. Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність / А. М. Ященко // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 775–783.

Воробей О. В. – здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДІЯЛЬНІСТЮ КОНВЕРТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ

З метою виведення неконтрольованих прибутків у тіньовий обіг нині дедалі частіше використовують послуги конвертаційних центрів у механізмі фінансового шахрайства. Досить часто із засобів масової інформації надходить інформація про викриття таких центрів. Їх діяльність завдає державі значних збитків. Упродовж 2014–2016 рр. підрозділи Державної фіскальної служби та Національної поліції України викрили понад сто великих конвертаційних центрів, за фактом створення яких внесено відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань [1].

Механізм створення та подальшого використання конвертаційних центрів невпинно вдосконалюють, виникають нові способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із їх діяльністю, що потребує застосування адекватних стратегічних і тактичних засобів протидії цьому явищу.

З-поміж найпростіших способів учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із діяльністю конвертаційних центрів, можна виокремити використання «буферних» підприємств. У разі застосування класичних схем конвертування з використанням «буферних» підприємств чи перерахування коштів одразу на підприємства, які мають ознаки фіктивності, собівартість операцій для конвертаційного центру становить у середньому 2–3 % від суми операції, для конвертування з використанням «буферного» підприємства – 4,5–6 % [2, с. 208].

Узагальнення оперативної та слідчої практики дало змогу розподілити способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із діяльністю конвертаційних центрів:

1) залежно від суб'єктів створення:

– банківські – створюють безпосередньо під прикриттям банківських установ, підконтрольні особам, які мають вплив на банківську установу (фінансово-промислову групу);

– спеціалізовані – створені, переважно, на нетривалий час (від одного до трьох років) для обслуговування промислових

підприємств і підконтрольні особам, які контролюють товарні та грошові потоки цих підприємств;

– загального користування – створені особами, які не мають тісних зв'язків із промисловими підприємствами та банківськими установами, з метою отримання особистої вигоди;

2) залежно від мети та виду діяльності:

– «розгорнуті» – охоплюють увесь цикл конвертації, мають постійну мережу фіктивних фірм і банківських установ, зокрема рахунків у зарубіжних банках; декілька офшорних фірм за кордоном (для розміщення безтоварної іноземної валюти за межами України з метою подальшого переведення в готівкову вільноконвертовану валюту);

– «цільові» – створюють для здійснення конкретних операцій, використовують незначну кількість фіктивних фірм, мають порівняно незначні суми коштів на рахунках;

3) за географією діяльності: міжнародні, всеукраїнські, міжрегіональні, місцеві;

4) залежно від механізмів одержання готівкових коштів: з використанням банківських операцій; з одержанням готівки поза банківською системою.

Отже, кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю конвертаційних центрів, спрямовані, передусім, на мінімізацію податкового навантаження, що може бути досягнуто як законним, так і незаконним способами. Своєчасне виявлення цих злочинів ускладнене необхідністю опрацювання значного обсягу даних про рух безготівкових коштів. Зазначене призводить до того, що на момент, коли фіктивні фірми виявляють, нерідко перераховані через них гроші вже знаходяться за межами України і їх майже неможливо повернути, а керівники цих фірм переховуються від органів досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Статистичні звіти Генпрокуратури України «Єдиний звід про кримінальні правопорушення» за 2014–2016 рр. [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України : [сайт]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html. – Назва з екрана.

2. Користін О. Є. Протидія відмиванню коштів в Україні: правові та організаційні засади правоохоронної діяльності / О. Є. Користін, С. С. Чернявський. – Київ : КНТ, 2009. – 612 с.

Вязмікін С. А. – перший заступник начальника Департаменту захисту економіки Національної поліції України

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Інформаційно-аналітичне забезпечення протидії злочинам у сфері економіки має здійснюватися не лише для визначення основних недоліків у діяльності оперативних підрозділів, а й окреслення конкретних способів щодо їх усунення на основі наявних можливостей.

У процесі дослідження було встановлено, що джерела отримання інформації щодо процесів, які відбуваються в сфері економіки, можна класифікувати так:

а) зовнішні джерела: інформація, отримана за запитами з різних міністерств і відомств (Міністерство фінансів, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державна аудиторська служба України, Державний комітет по статистиці, Фонд державного майна, Державна митна служба, Державна фіскальна служба, Національний банк України); інформація, отримана з електронних джерел (ProZorro – електронна система публічних закупівель, Є-Data – офіційний державний інформаційний портал в Інтернеті, на якому оприлюднюють інформацію про використання публічних коштів та реалізовують ідею прозорого бюджету, сайт ОРД, Наші Гроші, Цензор тощо);

б) внутрішні джерела: статистичні звіти про злочини; узагальнення кримінальних проваджень і матеріалів про злочини; матеріали прокурорських перевірок; відомості соціально-економічної, демографічної та іншої статистики; результати вивчення громадської думки про злочинність та кримінологічних досліджень (здійснених в регіоні); інформація про інші правопорушення, вчинені в сфері економіки, звітна інформація з оперативних підрозділів, які здійснюють протидію злочинам у сфері економіки.

Отже, на нашу думку, для покращення протидії злочинам у сфері економіки доцільно було б прийняти Положення про Інтегровану пошукову систему Департаменту захисту економіки Національної поліції України. В ньому необхідно передбачити об’єднання інформаційних ресурсів Міністерства фінансів і

Міністерства економіки та Державного казначейства, які відображають поточне розпорядження бюджетними коштами. Йдеться про об'єднання бази даних Державного казначейства в єдиний інформаційно-аналітичний комплекс із використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного й телекомунікаційного обладнання для забезпечення оперативно-службової діяльності підрозділів захисту економіки, зміцнення їх спроможності щодо протидії злочинам.

Давидова Т. О. – кандидат юридичних наук, старший науковий консультант Національної академії Служби безпеки України

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЯК ФУНДАМЕНТ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження проблеми злочинності передбачає необхідність вивчення кримінологічної характеристики. До сьогодні поширеною залишається практика не звертатися до визначення такої характеристики, як атрибутивного поняття, визначаючи її складові дещо свавільно. Однак однозначність термінів, їх тлумачення та сприйняття є важливою умовою розвитку і використання наукового знання, оскільки понятійний апарат науки, його розвиненість є показником глибини наукового осягнення проблеми.

Кримінологічна характеристика є підґрунтям розуміння причин і умов злочинності, а отже й складення кримінологічного прогнозу та вироблення заходів запобігання. Саме тому її визначення потребує наукової виваженості.

Загальноприйнятим стало те, що науковці визначають кримінологічну характеристику конкретного виду злочинності, попри те, що поняття «кримінологічна характеристика», не отримавши розгорнутої теоретичної інтерпретації, стало аксіоматичним, увійшовши до понятійного апарату науки кримінології. Попри його постійне використання у різного роду працях з кримінології, додині не вироблено універсального визначення терміна «кримінологічна характеристика злочинності, видів злочинності, злочинів». Різні дослідники трактують його по-різному, у зручній для себе формі,

спираючись на власний практичний досвід, наявну емпіричну базу, створюючи нові критерії в науці. Про такий стан речей кримінолог В. Б. Ястребов ще у 1980-х рр. сказав, що ілюзія загальновідомості, яка виникла, потягла за собою широке застосування терміна в дослідницьку практику. Це, як зазначав науковець, не сприяло відновленню цілісної картини злочину, а призвело до підміни кримінологічної характеристики неповним набором різноманітних якостей, без жодних ознак систематизованості, що унеможливило проведення поглибленого аналізу злочинності, взаємоперевірки результатів [1, с. 14–15]. На нашу думку, саме в зазначений період окреслене поняття досліджували досить ґрунтовно, що заклало фундамент до тлумачення поняття кримінологічної характеристики.

Науковці, що вивчають поняття кримінологічної характеристики і характеристику видів злочинності, розділилися на дві групи. Так, перша група вчених-кримінологів (А. І. Алєкєєв, В. Є. Емінов, С. В. Максимов, Г. М. Міньковський, В. П. Сальніков, В. Б. Ястребов та ін.) зараховує до змісту характеристики багато складових: фактори злочинності, заходи запобігання тощо.

Так, у дослідженні В. Б. Ястребова кримінологічна характеристика злочинів є системою взаємопов'язаних ознак, що відображають: просторово-часові критерії злочинів; особливості, які мають значення для з'ясування детермінант злочинних проявів; особливості, важливі для організації попереджувальної діяльності [1, с. 14–20]. В. Є. Емінов визначив, що кримінологічна характеристика злочинів – це опис закономірних факторів, наслідків злочинності та якостей особистості злочинця. До складу такої кримінологічної характеристики він зарахував: фактори злочину, стан злочинності, тенденції злочинності, портрет особистості злочинця, характеристику наслідків [2, с. 34]. Згодом дослідник вказав, що зміст такої характеристики полягає у виявленні всіх ознак, що становлять її структуру. Тому він сформулював поняття кримінологічної характеристики узагальнено, як комплекс даних (достатня інформація) щодо певного виду (групи) злочинів або конкретного протиправного діяння, які використовують для розробки і реалізації профілактичних

заходів. Однак він не описав самі заходи запобіжного впливу, зазначивши, що порушується принцип загального та окремого. Причому В. Є. Емінов виокремив такі групи ознак кримінологічної характеристики:

– кримінологічно значущі ознаки – причини, об'єкт, особистість злочинця, його мотиви та мета, віктимологічні фактори, відомості, що розкривають кримінологічну ситуацію;

– ознаки, що визначають специфіку під час запобігання – вибір об'єкта та суб'єкта профілактики, джерела інформації про кримінологічну характеристику.

Також учений зазначив, що кримінологічна характеристика є вихідним етапом для оптимізації розробки і реалізації заходів запобігання злочинності.

До поняття кримінологічної характеристики низка вчених зараховує фактори злочинності (А. І. Алексєєв, В. С. Батиргареєва, П. Т. Гета, І. І. Кучеров, С. В. Максимов), а деякі – навіть заходи запобігання.

На нашу думку, такий підхід є дещо невиправданим. Не варто зараховувати причини і умови явища до кримінологічної характеристики, оскільки вони є самостійним об'єктом пізнання, і встановивши якісні і кількісні показники злочинності, особливості особистості злочинця, можна виявити причиновий комплекс виду злочинності, злочинів, конкретні причини.

Представники другої групи науковців є прихильниками вузького тлумачення (І. М. Даньшин, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, М. І. Мельник, І. К. Туркевич та ін.). Вони не зараховують до поняття фактори злочинності і заходи з запобігання до поняття кримінологічної характеристики. Кримінологічна характеристика, на їхню думку, – це опис показників злочинів і характеристика особистості злочинця.

Ми погоджуємося з цією групою дослідників, оскільки саме такі складові кримінологічної характеристики (кількісні і якісні та особливості особистості злочинця) є визначальними для з'ясування причин конкретних злочинів і злочинності загалом. Так, кількісні та якісні показники стають передумовою для вивчення об'єктивних причин, особистість злочинця – суб'єктивних причин злочинності, а також заходів запобіжного впливу.

Здійснений аналіз наукової літератури дає підстави визначити поняття «кримінологічна характеристика злочинності, видів злочинності, окремих злочинів» як функціонально-змістовний аналіз кількісних та якісних показників злочинності, а також властивостей особистості злочинців, який застосовують для з'ясування закономірностей злочинності та розроблення заходів із протидії та запобіганню їй.

Дослідження зазначеного питання в теоретичній площині на сучасному етапі розвитку кримінології є актуальним. Також варто приділити більше уваги поняттю кількісних та якісних показників злочинності.

Список використаних джерел

1. Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений / В. Б. Ястребов // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1982. – Вып. 37. – С. 14–20.

2. Криминология : учеб. пособие / под общ. ред. В. Е. Эминова. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 160 с.

Джужа А. О. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ВІКТИМОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО

Під час аналізу проблеми самозбереження як універсальної мети життя людини, соціальної групи, суспільства спостерігаємо тенденцію до збільшення кількості негативних явищ, що призводять до втрати можливості самовідтворення. Безпеку в цьому контексті слід трактувати як нейтралізацію небезпеки. Створити віктимологічні умови для гарантування абсолютної безпеки вкрай складно. Тому віктимологічне забезпечення безпеки – це створення таких віктимологічних передумов у системі запобігання злочинам, за яких дію віктимогенних детермінантів, що спричиняють вияв кримінальної небезпеки, обмежують, щоб знизити її до прийнятного суспільством рівня. Отже, безпека – це прийнятний рівень небезпеки, який залежить від зусиль, докладених для обмеження дії «небезпечних» детермінантів [1, с. 17].

Вихідною категорією, навколо якої вибудовується аналізований феномен, є безпека. На думку В. І. Мітрохіна, безпека є мірою захищеності середовища життєвого буття, честі, гідності, цінностей особи, соціальних груп, держави, суспільства, цивілізації загалом [2, с. 22–23].

Визначальні положення концепції кримінологічної безпеки [3, с. 14–20] орієнтують науку і практику на виявлення та нейтралізацію віктимогенних детермінантів. Тому теорія віктимологічного моделювання є необхідним засобом кримінологічного гарантування безпеки людини й суспільства. З огляду на зазначене, самостійному віктимологічному моделювання підлягає напрям віктимологічних досліджень у межах кримінології – віктимологічна безпека.

Наведені аргументи свідчать про необхідність розроблення понятійного апарату, оскільки на узагальненому теоретичному рівні створено засади кримінологічної безпеки, до складу якої органічно входить віктимологічне моделювання.

Трактуючи поняття кримінологічної безпеки як прийнятний на сучасному історичному етапі розвитку суспільства й держави ступінь захищеності особи та суспільства від кримінальних загроз, що виникають під впливом злочинності [4, с. 17–18], у межах віктимологічного моделювання з'ясовують співвідношення термінів «захист» і «віктимність».

Ступінь віктимності особи моделюють так:

– віктимна особа піддається впливу кримінальних загроз, а невіктимна перебуває у відносній безпеці;

– особа, яка перебуває в безпеці, певною мірою захищена від зовнішніх загроз, зокрема й криміногенного характеру;

– особа з підвищеним рівнем віктимності менше захищена від загроз віктимного характеру;

– віктимність визначає ступінь захищеності людини від злочинних посягань.

Водночас ступінь віктимності особи залежить не тільки від її індивідуальних властивостей, а й від рівня безпеки в суспільстві. Зазначене дає підстави вважати, що віктимологічна безпека – це завдання державних, громадських структур, а також окремих громадян щодо мінімізації кримінальних загроз, соціальних та

інших наслідків злочинності, її окремих видів з метою утримання її на соціально прийнятному рівні розвитку системи компенсаційних заходів, які сприяють мінімізації негативних наслідків і зниженню рівня віктимологічного рецидиву.

Оскільки є різні види віктимності, вплив кримінологічної безпеки на віктимізацію може бути неоднозначним. Підвищуючи рівень правової захищеності дітей і неповнолітніх, літніх людей, держава знижує вікову віктимність, сприяє запобіганню злочинних посягань на зазначені вікові категорії громадян.

Ще одним зі шляхів розв'язання цієї проблеми є віктимологічне моделювання кримінологічної безпеки, зокрема, впровадження системи компенсації [5, с. 173–174] жертвам злочинів сприяє мінімізації наслідків злочинності та зниженню рівня віктимологічного рецидиву. Таким чином, віктимологічне запобігання злочинам є важливим напрямом забезпечення кримінологічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Безопасность: теория, парадигма, концепция, культура : словарь-справочник / [авт.-сост. В. Ф. Пилипенко]. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : ПЕРСЭ-Пресс, 2005. – С. 17.

2. Митрохин В. И. Концептуальные основы стратегии национальной безопасности / В. И. Митрохин // Социально-политический журнал. – 1995. – № 6. – С. 22–23.

3. Бабаев М. М. Криминологическая безопасность в системе научной безопасности (опыт структурного анализа) / М. М. Бабаев, В. А. Плешаков // Криминологический журнал. – 2005. – № 7. – С. 14–20.

4. Плешаков В. А. Понятие и виды угроз криминологической безопасности / В. А. Плешаков // Криминологический журнал. – 2006. – № 10. – С. 17–18.

5. Квашис В. Е. Проблемы возмещения ущерба от преступлений / В. Е. Квашис // Основы виктимологии. Проблемы защиты прав потерпевших от преступлений. – М. : NOTA BENE, 1999. – С. 173–174.

Дідківська Г. В. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології Університету Державної фіскальної служби України

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДСТВА

В сучасних умовах глобалізації суспільних відносин існування такого виду негативних явищ, як злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, потребує зосередження на законодавстві кожної з держав відповідно до кримінального та кримінального процесуального законодавства з урахуванням міжнародно-правової допомоги.

Першоджерелами щодо характеристики цих злочинів у міжнародному праві стали статути військових трибуналів: Нюрнберзький (1945 р.) [1], Токійський (1946 р.) [2], статути міжнародних кримінальних трибуналів по Югославії (1993 р.) [3], Руанді (1994 р.) [4] та Римський Статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.) [5].

Злочини проти людства (Crimes against humanity) або злочини проти миру та безпеки людства, як вони визначені в Римському статуті Міжнародного кримінального суду, є «найбільш ненависними злочинами, тому що чинять серйозний та руйнівний вплив на людську гідність, принижують та спричиняють деградацію особистості». Такі протиправні дії є не ізольованими чи одиничними випадками, а частиною однієї урядової політики (хоча винні не повинні ідентифікувати себе з цією політикою) або масштабним звірством, яке уряд чи влада замовчують чи виправдовують. Вбивства, масове знищення людей, тортури, згвалтування, політичне, расове або релігійне переслідування та інші нелюдські акти поведінки досягають критичного рівня в злочинах проти людства, якщо вони є частиною широкомасштабної або систематичної практики. Отже, протиправні дії, що відобразились у масових злочинах проти суспільства, є злочинами, які є загрозою не лише для конкретної особи, а людської спільноти, довкілля, адже порушують правила людського співіснування. Тому такі злочини повинні каратися не лише законами певної країни, а й засуджуватися світовою спільнотою загалом.

Агресію, згідно з резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р., визначено як застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим способом, несумісним зі Статутом ООН [6].

Термін «злочини проти людства» є загальновживаним, проте він теоретично та практично не обґрунтований у межах законодавства України. Такий вид злочинів становить підвищену небезпеку для існування держав та міждержавних відносин загалом. Сучасний Кримінальний кодекс України трактує злочини проти людства, миру, безпеки та міжнародного правопорядку як особливо небезпечні злочини, що підривають основи міжнародних відносин і здатні знищити людство (зокрема агресивна війна, застосування зброї масового знищення, геноцид тощо) [7].

Для порівняння варто також пригадати інший термін – «злочини проти людяності». В українській мові його потрібно виділяти як окремий вид правопорушення, тому що слово «людяність» характеризує позитивні людські якості, які притаманні кожній людині, так само як доброта, скромність та порядність. Вони виявляються у прагненні допомогти, любові до ближнього, повазі до неї тощо. Слово «людство» має інше значення – це всі люди на Землі, тобто людська спільнота та її співіснування [8].

Вбачається, що сучасній кримінології потрібно звернути увагу на той факт, що міжнародні зобов'язання не завжди є стримувальними чинниками у поведінці політиків та лідерів країн щодо недопущення злочинів проти людства. Є чимало прикладів історії та сучасності, коли особисті амбіції керівництва чи політичної еліти держави перемагають суспільні обов'язки, свідомо чи несвідомо створюючи умови для розвитку негативних наслідків.

Список використаних джерел

1. The International Military Tribunal for Germany // [Electronic resource]. – Access mode: http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/imt.asp. – Title from the screen.

2. Judgment International Military Tribunal for the Far East // [Electronic resource]. – Access mode: http://www.ibiblio.org/hyperwar/PTO/IMTFE/index.html– Title from the screen.

3. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia // [Electronic resource]. – Access mode: http://www.icty.org/. – Title from the screen.

4. International Criminal Tribunal for Rwanda // [Electronic resource]. – Access mode: http://www.unictr.org/. – Title from the screen.

5. Rome Statute of the International Criminal Court // [Electronic resource]. – Access mode: http://www.webcitation.org/66vwVRVSf. – Title from the screen.

6. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14 груд. 1974 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml. – Назва з екрана.

7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001.

8. Gazeta.ua від 7 берез. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/chistota-movlennya/_ak-pravilno-zlochin-proti-lyudyanosti-chiproti-lyudstva/546145. – Назва з екрана.

Дручек О. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових та психологічних дисциплін факультету № 2 навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ

ПРОФІЛАКТИКА ОЗБРОЄНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Аналіз стану протидії злочинності, здійснений Генеральною прокуратурою України [1], свідчить про низку негативних тенденцій, зокрема збільшення кількості тяжких та особливо тяжких злочинів з використанням зброї, а також одночасне зниження рівня їх розкриття.

За даними МВС України, нині населення володіє 1,2 млн зареєстрованих одиниць зброї. Кількість нелегальної зброї, за оцінкою експертів, становить близько 5 млн одиниць (до початку проведення антитерористичної операції (АТО) на Сході нашої країни цей показник становив близько 3,7–3,8 млн).

Згідно зі статистикою, протягом 2016 р. збільшилася кількість убивств із використанням вогнепальної зброї та боєприпасів. За прогнозами, 2017 р. ці показники зростатимуть, як і рівень організованої злочинності, бандитизму, розбійних нападів, грабежів, а також побутових конфліктів із використанням зброї. На нашу думку, підґрунтям для таких прогнозів є новітні явища в державно-політичному житті України, а саме: стан фактичного ведення воєнних дій, розширення потоків внутрішньої міграції, недосконаліть процесу реформування поліції тощо. Зазначене зумовлює необхідність розроблення нових підходів до організації профілактики озброєної злочинності відповідними органами на практиці, а також формування теоретико-методологічних засад цієї профілактики.

Важливим аспектом аналізованої проблеми є питання детермінації озброєної злочинності. Вивчення наукових джерел свідчить, що єдиного підходу до визначення поняття, класифікації та змісту детермінант озброєної злочинності немає, досі не здійснено ґрунтовних досліджень новітніх факторів, які спричиняють високий рівень озброєної злочинності в сучасних українських реаліях.

Традиційно виокремлюють дві групи чинників, що впливають на рівень злочинності: загальносоціальні (соціальні, економічні, політичні, правові проблеми в суспільстві) й особистісні (суб'єктивно-психологічні особливості особи злочинця). У контексті сучасних суспільних процесів можна визначити такі загальносоціальні детермінанти озброєної злочинності в Україні: кризові явища в економіці; недоліки у функціонуванні господарського та державного механізму; високий рівень корупційних тенденцій у державному апараті та правоохоронних органах; низький рівень життя населення; зміна соціальних цінностей; несприятлива соціально-економічна та морально-психологічна обстановка в суспільстві; кризові явища в духовному й моральному житті; поширення правового нігілізму; послаблення правовиховної роботи з населенням; пропаганда в засобах масової інформації культу сили і вседозволеності. Цей перелік слід доповнити чинниками, що обумовлені політичними реаліями України трьох останніх років, а саме: станом війни на Сході та пов'язаними із цим процесами внутрішньої міграції, доступністю зброї, боєприпасів; послабленням соціального контролю за злочинністю;

неналежним рівнем роботи відповідних підрозділів новоствореної Національної поліції. До категорії особистісних чинників озброєної злочинності, на наш погляд, належать особливості психологічної структури людської поведінки, під впливом яких особа переступає певні психологічні бар'єри в стосунках з іншими особами та застосовує зброю задля задоволення власних потреб. Зокрема, це: криміналізація особи; її криміногенна корисливість; моральна деградація; деформація правосвідомості, патологічні та деструктивні зміни свідомості; психопатія; асоціальність; неадекватна самооцінка. Знання й об'єктивна оцінка чинників, що обумовлюють озброєну злочинність, є передумовами належної організації системи заходів щодо запобігання їй.

Профілактика злочинності є одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів. Поняття профілактики (попередження, превенції, протидії) злочинності є одним із найрозробленіших у науці. У широкому значенні профілактику трактують як соціально спрямовану організаційно-правову діяльність держави, її органів і посадових осіб, громадських організацій та окремих громадян щодо виявлення причин й умов виникнення злочинів і правопорушень, усунення чинників, які сприяють формуванню антигромадської поведінки особи, ліквідації злочинів та правопорушень як соціального явища, забезпечення або відновлення під час здійснення такої діяльності прав і свобод громадян [2, с. 177]. У вузькому значенні профілактика злочинності – це система засобів, спрямованих на усунення чи нейтралізацію впливу криміногенних чинників у різних сферах суспільного життя. У контексті нашого дослідження профілактика озброєної злочинності – це комплексне застосування компетентними органами загальних та спеціальних засобів, спрямованих на недопущення вчинення злочинів і правопорушень, зокрема із застосуванням зброї.

Система заходів із профілактики правоохоронними органами озброєної злочинності має на меті досягнення певного результату, а саме – зниження рівня озброєної злочинності. Цілі профілактичних заходів полягають у обмеженні або нейтралізації негативних явищ і процесів, які формують антисуспільні установки особи, здатної до вчинення злочинів із застосуванням зброї, та впливають на мотивацію її поведінки.

Отже, до функцій профілактичної діяльності належать такі: операційна, виховна, ідеологічна, прогностична.

Для того щоб профілактика озброєної злочинності мала максимальну ефективність, нею необхідно охопити: суспільство загалом; певні категорії населення; конкретних осіб. Виокремлюють такі види (рівні) профілактики озброєної злочинності: загальносоціальний, спеціальний, індивідуальний. У сучасному контексті загальносоціальний рівень профілактики озброєної злочинності формують заходи, спрямовані на виконання завдань, які постали перед державою: припинення військового конфлікту; ліквідування його наслідків; підвищення життєвого рівня населення; подолання корупції. Спеціальні профілактичні заходи – це заходи, спрямовані на усунення або нейтралізацію деліктогенних чинників, що впливають або можуть впливати на поведінку населення або певних категорій осіб, і покликані унеможливити їх участь у злочинній діяльності з використанням зброї. Спеціальними їх називають тому, що в їх реалізації беруть участь не тільки органи держави загальної компетенції, громадські організації та посадові особи, а й органи, наділені спеціальною компетенцією в цій сфері. На нашу думку, комплекс профілактичних заходів спеціального характеру для подолання озброєної злочинності, крім традиційних, має бути доповнений такими заходами: посилення контролю за зареєстрованою зброєю та відповідальності за її нецільове використання; установлення системи жорсткого контролю за зброєю і боєприпасами, що використовують військові формування в зоні проведення АТО; підвищення ефективності роботи Національної поліції щодо організації добровільної здачі зброї населенням; підвищення показників розкриття злочинів із використанням зброї та притягнення винних до кримінальної відповідальності; об'єктивне і своєчасне інформування громадян про вимоги закону й невідворотність його застосування. Корекції підлягає система превентивних заходів індивідуального характеру, насамперед, в аспекті поширення їх на певні категорії суб'єктів, зокрема військовослужбовців і членів воєнізованих формувань, що проходять службу в зоні АТО; осіб зі статусом учасника АТО; тимчасово переміщених осіб. Нині актуальним є: створення спеціальних інформаційних баз із даними про зазначені категорії осіб; упровадження системи психологічної допомоги;

здійснення профілактичних бесід відповідного спрямування із зазначеними особами.

Список використаних джерел

1. Генпрокуратура надала шокуючу статистику щодо росту рівня злочинності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://:///zib.com.ua/ua/121879genprokuratura_nadala_shokuyuchu_statistiku_schodo_rostu_riv.html. – Назва з екрана.

2. Бандурка О. М. Профілактика злочинності [Електронний ресурс] / О. М. Бандурка // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2014. – № 1. – С. 115–124. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2014_1_14. – Назва з екрана.

Жерж Н. А. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології Університету Державної фіскальної служби України;
Жерж Л. А. – аспірант Університету Державної фіскальної служби України;
Мельниченко А. О. – студентка Університету Державної фіскальної служби України

ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

У Конституції України закріплено базові права та свободи людини і громадянина, які гарантує держава, вони не можуть бути скасовані в жодному випадку. Насамперед це невід'ємне право кожної людини на життя, повагу до її гідності, свободу й особисту недоторканність [1], а також право на свободу від рабства, жорстокого чи нелюдського поводження. Проте нині активно збільшується кількість випадків порушення правових норм, що стосується, зокрема, злочинів у сфері торгівлі людьми – одних із найбрутальніших і масових порушень прав та свобод людини.

Відповідно до статистичних даних Міжнародної організації з міграції, Україна є країною походження, транзиту та призначення в торгівлі чоловіками, жінками й дітьми. За даними дослідження, понад 160 тис. українців постраждали від торгівлі людьми з 1991 р., тому Україна є однією з

основних країн походження постраждалих від сучасного рабства в Європі [2]. Наведені показники доводять необхідність здійснення ефективної протидії злочинам у сфері торгівлі людьми, а також підвищення рівня захисту прав постраждалих унаслідок цих злочинних діянь осіб.

Торгівля людьми як проблема не лише державного, а й міжнародного характеру має глибоке коріння. Уперше її порушили правозахисники на початку XX ст. Особливу увагу приділяли жінкам із Великобританії, яких схиляли до проституції в країнах континентальної Європи. Так виник термін «біле рабство», який поширився на загальне поняття торгівлі людьми [3]. Слід зазначити, що у світі немає жодної країни, якої не стосується окреслена проблема. Зокрема, 127 країн світу визнано постачальником живого товару, 98 – країнами транзиту, 137 – пунктом призначення [4, с. 155].

В Україні саме на початку XXI ст. стрімко поширилася торгівля «живим товаром». Як зазначає О. Дручек, торгівля людьми залишається сучасною формою рабства, організованою злочинною індустрією [4, с. 155]. Потреба розроблення заходів запобігання цьому явищу зумовлена тим, що дедалі активніше злочинці стали використовувати новітні інформаційні технології, зокрема й Інтернет, що призвело до збільшення кількості випадків «сексуального туризму», насамперед дитячого [5], а також торгівлі людьми з метою трудової експлуатації, що є характерним саме для України.

Серед основних форм експлуатації виокремлюють сексуальну, трудову, змішану, а також особливу форму – жебрацтво. Для України найпоширенішим видом є трудова (2016 р. було зафіксовано 1079 випадків), а також сексуальна (47 випадків) експлуатація. Крім того, частіше потерпілими у злочинах стають чоловіки. Так, за даними Міжнародної організації з міграції, протягом 2014–2016 рр. жертвами стали 1574 особи чоловічої статі та 1220 – жіночої [2].

Для того щоб здійснювати ефективну протидію будь-яким злочинним виявам, зокрема й у сфері торгівлі людьми, необхідно розробити досконалу правову базу. З урахуванням міжнародного правового досвіду було прийнято Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 р. № 3739-VI, який визначає організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, гарантуючи гендерну рівність відповідно до засад

міжнародного співробітництва. Згідно зі ст. 1 цього Закону, торгівля людьми – це здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передання або одержання людини, учинені з метою експлуатації, зокрема сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, вразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином [6]. Важливим правовим актом є Державна соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2020 р., затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 111, метою якої є запобігання торгівлі людьми та захист прав осіб, постраждалих від торгівлі людьми, і надання їм допомоги [7].

Водночас Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» [8]. Після криміналізації зазначеного суспільно небезпечного діяння в Україні активізувалися розроблення кримінально-правових проблем і пошук методів протидії торгівлі людьми.

За офіційною статистикою, наданою Генеральною прокуратурою України, протягом 2014–2016 рр. було зареєстровано 335 кримінальних проваджень, передбачених ст. 149 Кримінального кодексу України. Кількість вироків, винесених за цими кримінальними провадженнями, залишається незначною – лише 80 [9]. Зазначене зумовлено тим, що злочини у сфері торгівлі людьми досить складно виявити та розслідувати, адже дедалі частіше вони набувають транснаціонального характеру (охоплені юрисдикцією двох і більше країн).

Для того щоб визначити найефективніші способи запобігання торгівлі людьми в Україні, потрібно з'ясувати основні чинники, що сприяють учиненню цих злочинів. На думку вчених, це фактори як об'єктивні, так і суб'єктивні. Проте в системі об'єктивних факторів одне із визначальних місць посідає нестабільна економічна і політична ситуація в країні, яка характеризується зниженням загального життєвого рівня населення, зростанням рівня безробіття, прагненням швидко покращити матеріальне становище [4, с. 157], а також низкою чинників соціального характеру (насильство в сім'ї, соціальна нерівність, низький рівень освіти тощо). Крім того,

загальна необізнаність населення щодо елементарних правил працевлаштування за кордоном призводить до потрапляння в «тенета» торгівців людьми.

З'ясувавши первинні причини вчинення злочинів у сфері торгівлі людьми, необхідно визначити основні шляхи запобігання їм як проблемі міжнародного рівня. Насамперед слід удосконалити чинне національне законодавство, що передбачає кримінальну відповідальність за торгівлю людьми, у частині призначення покарання. Відповідно до ч. 1 ст. 149 Кримінального кодексу України, торгівлю людьми або здійснення іншої незаконної угоди карають позбавленням волі на строк від трьох до восьми років [8]. Тобто межі покарання є досить широкими. На нашу думку, доцільніше було б передбачити покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до десяти років. Це надало б можливість кваліфікувати таке діяння як тяжкий злочин.

Крім того, до основних шляхів запобігання належать: удосконалення міжнародного співробітництва між державами (їх правоохоронними органами) щодо виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми; розроблення адекватної методики розслідування; затвердження критеріїв ідентифікування осіб, які постраждали від торгівлі людьми [7]; проведення профілактичної роботи серед різних груп населення на національному, регіональному, місцевому рівнях; інформування населення за допомогою друкованих та електронних ЗМІ про правила працевлаштування за кордоном; створення центрів надання первинної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми; надання комплексу соціальних послуг, зокрема медичної, психологічної чи юридичної допомоги; сприяння у працевлаштуванні в Україні.

Таким чином, торгівля людьми – це проблема не лише однієї держави, а міжнародного співтовариства загалом. Для України особливо актуальними різновидами торгівлі людьми є трудова та сексуальна експлуатація, жертвами якої дедалі частіше стають діти. Для ефективної протидії та запобігання таким злочинам має бути розроблена досконала нормативно-правова база й налагоджена тісна співпраця між державами, зокрема шляхом укладення міжнародних договорів у сфері протидії торгівлі «живим товаром».

Список використаних джерел

1. Конституція України : Основний Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Протидія торгівлі людьми. Україна (на грудень 2016 р.) [Електронний ресурс] // Міжнародна організація з міграції. – Режим доступу: http://iom.org.ua/ua/protidiya-torgivli-lyudmi. – Назва з екрана.
3. Що таке торгівля людьми? [Електронний ресурс] / Громадська організація «Ла Страда – Україна». – Режим доступу: http://la-strada.org.ua/ucp_mod_information_showcategory_2.html. – Назва з екрана.
4. Дручек О. В. Торгівля людьми та проблеми протидії їй в Україні / О. В. Дручек // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 3. – С. 154–157.
5. Пунда А. В. Основні причини та передумови торгівлі людьми в Україні [Електронний ресурс] / А. В. Пунда // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 12. – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=668. – Назва з екрана.
6. Про протидію торгівлі людьми [Електронний ресурс] : Закон України від 20 верес. 2011 р. № 3739-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19–20. – Ст. 173. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3739-17. – Назва з екрана.
7. Державна соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лют. 2016 р. № 111. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%D0%BF. – Назва з екрана.
8. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14. – Назва з екрана.
9. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України : [сайт]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html. – Назва з екрана.

Журавська З. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Ремега В. В. – діловод канцелярії факультету № 2 Національної академії внутрішніх справ

ЗМІСТОВНІ ЕЛЕМЕНТИ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У підрозділі 1 «Основні проблеми, які мають бути вирішені у цій сфері» розділу 7 «Реформа системи пробації та ресоціалізації» проекту Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року (далі – Проект) [1], однією з основних причин створення пробації в Україні стало усвідомлення бажання побудувати сучасну Європейську систему кримінальної юстиції, яка забезпечувала б ефективний баланс між потребами суспільної безпеки та протидії злочинності, що містить також запобігання вчиненню злочинів та реабілітацію правопорушників.

Йдеться передусім про словосполучення «попередження злочинів», яке варто замінити на «запобігання кримінальним правопорушенням (злочинам)».

Такий підхід зумовлено тим, що у чинному законодавстві України вживають останнє словосполучення. Так, мету покарання в ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу (КК) України визначено як діяльність із запобігання злочинам (як з боку засуджених, так й інших осіб). Аналогічна мета сформульована в ч. 1 ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, а також в інших нормативно-правових актах у сфері боротьби зі злочинністю (закони України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2]; «Про запобігання корупції» [3]; «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [4] тощо).

Слово «скоєння» в Проекті необхідно замінити на «вчинення». Саме про вчинення злочину як його системоутворюючу обов'язкову ознаку йдеться в ч. 1 ст. 11 КК України «Поняття злочину» та в інших нормах й інститутах зазначеного Кодексу. Слово «вчинення» вжито також у КВК

України (ч. 1 ст. 1; ч. 4 ст. 6 тощо) і в оперативно-розшуковому законодавстві [5, с. 59-93].

Додатковим аргументом постають положення теорії держави і права, де загальновизнаним є висновок про те, що до юридичних фактів зараховують «юридичні вчинки», а не «скоєні факти» [6].

У цьому контексті необхідно змінити у підрозділі 1 розділу 7 Проекту також деякі інші слова та словосполучення. Так, словосполучення «пенітенціарна система» варто вилучити з тексту, а вжити те, яке відповідає на сьогодні правовим реаліям, визначеним на нормативно-правовому рівні, що знайшли своє відображення у кримінально-виконавчій діяльності, а саме – кримінально-виконавчу систему.

Зазначений підхід ґрунтується на тому, що в Україні досі немає Закону України «Про пенітенціарну систему», а наявні лише його різні проекти [7]. Варто зауважити, що натомість чинним є Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу», в якому йдеться про кримінально-виконавчу, а не пенітенціарну систему [8].

Якщо говорити про такий показник пріоритетності пробації, як економічне зростання, то розробники Проекту, знову ж таки, вживають термін, який суперечить закону [1, с. 288]. У документі йдеться про «правопорушників», які відбувають покарання у суспільстві. Водночас у главі 2 КВК України визначено правовий статус не цієї особи, а засудженого (ст. 7–9 цього Кодексу). Так само термін «засуджений», а не «правопорушник» вжито у ст. 43 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України.

Автори Проекту також невдало вжили термін «постраждалий», хоча у чинному законодавстві України використано слово «потерпілий» (ст. 46, 386 КК України, ст. 55 КПК України тощо).

Підсумовуючи викладені вище пропозиції, зазначимо, що видозміни підрозділу 1 розділу 7 Проекту зумовлені й загальнотеоретичними висновками, правилами і принципами нормотворчості. Важливим у цьому контексті є принцип «системності», відповідно до якого під час створення нормативно-правового акта необхідно враховувати системні

властивості законодавства. До того ж, цей принцип спрямовано на забезпечення логічної послідовності, узгодженості, а також збалансованості положень нормативно-правових актів [6, с. 214].

Список використаних джерел

1. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року [Електронний ресурс] : Проект. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/document/249635772/Проект%20середньострокового%20плану_29_12_16%20на%20сайт-.doc. – Назва з екрана.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст.303.
3. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.
4. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.
5. Тагієв С. Р. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України: теорія і практика : монографія / С. Р. Тагієв. – Чернігів : Десна Поліграф, 2015. – 512 с.
6. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. – Харків : Право, 2014. – 368 с.
7. Про пенітенціарну систему: Проект закону, поданий Кабінетом міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.yagunov.in.ua/wp-content/uploads/2016/08/Проект-Закону-Про-пентіенціарну-систему-17.08.doc. – Назва з екрана.
8. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2713-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 29. – Ст. 1697.

Іващенко В. О. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНУ НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ НА МОРІ

Ненадання допомоги на морі в юридичній літературі переважно розглядають як наслідок злочину зіткнення морських суден. Зазначені суспільно небезпечні діяння можуть бути тісно пов'язані. Зокрема, коли під час зіткнення менш пошкоджене судно покидає місце події, не надавши допомоги потерпілим. Водночас кожне із цих діянь може бути самостійним злочином, та й люди за межами борту можуть опинитися внаслідок стихійного лиха, пожежі, аварії, зіткнення з рифами тощо.

Питання щодо відповідальності за ненадання допомоги на морі врегульовано міжнародно-правовими документами. Передусім ідеться про Брюссельську конвенцію 1910 р. для об'єднання деяких правил стосовно надання допомоги і порятунку на морі. Вона зобов'язала капітана морського судна, «…наскільки він може здійснити це без серйозної небезпеки для власного судна, екіпажу, пасажирів, надати допомогу кожній особі, навіть ворожій, що перебуває в морі та може загинути» (ст. 11). Вимоги документа поширюються як на мирний, так і на воєнний часи. У разі ненадання допомоги капітан підлягає відповідальності (ст. 12).

Згодом питання щодо надання допомоги на морі в період війни детальніше було врегульовано Женевською конвенцією 1949 р. про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі. Вимоги документа поширюються як на випадки аварії корабля, так і на вимушені посадки літаків на морі чи падіння їх у море.

Конвенція зобов'язала держави, що перебувають у збройному конфлікті, підбирати на морі всіх поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, надавати їм медичну й іншу допомогу незалежно від кольору шкіри, статі, релігії, віку, походження тощо. Крім того, після кожного бою держави зобов'язані підбирати осіб, які зазнали корабельної аварії та які перебувають у морі, оберігати їх від пограбування і поганого

ставлення, забезпечувати їм необхідний догляд, підбирати також померлих для подальшого поховання згідно з установленими звичаями і правилами.

Згідно зі ст. 21 цієї Конвенції, ворожі сторони мають право звертатися із закликом до людинолюбства до капітанів нейтральних торговельних суден, яхт і дрібних суден, щоб вони підбирали в морі і приймали на борт поранених, хворих, померлих, осіб, які зазнали корабельної аварії, і доглядали за ними. Усі такі морські судна будуть користуватися спеціальним заступництвом, сприянням для виконання їх місії з надання цієї допомоги і не можуть бути захоплені за здійснення цього перевезення.

Військовим госпітальним суднам, суднам Червоного Хреста та іншим невеликим суднам, які використовують для проведення прибережних рятувальних робіт, якщо вони знаходяться в порту, який потрапив під владу ворога, дозволено залишити цей порт безперешкодно.

Стаття 12 Конвенції про відкрите море 1958 р. зобов'язує капітана:

– надавати допомогу будь-якій виявленій у морі особі, якій загрожує загибель;

– прямувати з максимальною швидкістю на допомогу особі, яка може загинути, якщо йому повідомлено, що вона потребує допомоги, оскільки на таку дію з його боку можна розумно розраховувати;

– після зіткнення надати допомогу іншому судну, його екіпажу та пасажирам і, наскільки це можливо, повідомити іншому судну назву свого судна, порт його реєстрації та найближчий порт, до якого воно зайде.

Усі прибережні держави повинні сприяти організації та утриманню відповідної рятувальної служби для гарантування безпеки на морі й над морем, а також із цією метою укладати регіональні угоди про співпрацю із сусідніми державами.

Обов'язок надавати допомогу на морі підтверджений також Міжнародною конвенцією 1960 р. з охорони людського життя на морі.

Міжнародна конвенція 1979 р. з пошуку і рятування на морі встановила, що держави повинні організувати пошукову й рятувальну роботу також біля своїх берегів, координувати рятувальні операції, створити в кожній країні рятувально-

координаційний центр. Сторонам рекомендовано укладати двосторонні угоди з метою співпраці, об'єднання зусиль і координації такої діяльності.

Конвенція ООН з морського права 1982 р. також підтвердила необхідність надання допомоги на морі (ст. 98). Цей документ розширив масштаби такої допомоги, поширивши її на випадки аварії чи загибелі літальних апаратів, зокрема об'єктів, що повернулися після запуску в космічний простір, а також на випадки зіткнення суден, коли одне з них потребує допомоги.

Таким чином, аналіз міжнародно-правових документів дає підстави для висновку, що відповідальність за ненадання допомоги на морі настає, якщо:

– у відкритому морі виявлені люди, які гинуть, але їм не було надано допомогу;

– капітан судна отримав сигнал лиха, перебував на відстані, яка дозволяє прибути на місце події та своєчасно надати допомогу, але не зробив цього;

– надання допомоги не становило значної небезпеки для судна, його екіпажу і пасажирів.

У разі вчинення цього злочину винна особа несе відповідальність перед державою прапору судна.

У ст. 284 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за ненадання допомоги судну й особам, що зазнали лиха. Ця кримінально-правова норма не лише є відповіддю на вимоги міжнародно-правових документів, а й узгоджена з положеннями Кодексу торговельного мореплавства України, який установлює (ст. 59–61), що капітан судна зобов'язаний, якщо це він може здійснити без серйозної загрози для власного судна й осіб, які перебувають на ньому:

1) надати допомогу будь-якій виявленій у морі особі, якій загрожує загибель;

2) прямувати з найбільшою швидкістю на допомогу тим, хто може загинути, якщо повідомлено, що вони потребують допомоги, і якщо на такі дії з його боку можна розумно розраховувати.

Капітан кожного із суден, що зіткнулися, зобов'язаний після зіткнення, наскільки він може зробити це без серйозної загрози для пасажирів, екіпажу і судна, надати допомогу іншому судну, його пасажирам й екіпажу. Капітани суден зобов'язані

(наскільки це можливо) повідомити один одному назву своїх суден, порти приписки, а також порти відправлення та призначення або найближчий порт, у який судно зайде.

Крім цього, ст. 285 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність капітана за неповідомлення назви свого судна іншому судну, що зіткнулося з ним на морі, назви й порту приписки свого судна, а також місця відправлення та призначення, попри наявність можливості надати такі відомості. Адже в разі зіткнення суден ці відомості допомагають установити реальну картину подій, прийняти правильне рішення про ступінь і форму відповідальності капітанів та інших службових осіб.

Таким чином, проблеми безпеки судноплавства потребують подальшого вивчення та дослідження. Необхідно посилити протидію розглянутим злочинам з боку окремих держав на міжурядовому та міжвідомчому рівнях, а також удосконалити міжнародну співпрацю в цій сфері.

Кирилюк А. В. – доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО СТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРЕДМЕТА КРИМІНОЛОГІЇ

Наука кримінологія як форма людських знань, система понять про кримінальні явища і закони цієї людської діяльності, формує своє поняття для позначення всієї системи перевірених практикою знань, що є продуктом суспільного розвитку в цій сфері, тому її можна визначити як субстанціональну категорію. Водночас у системі державного управління наявні основні механізми наукової політики, що активно й цілеспрямовано впливають на розвиток кримінологічної науки. До них механізмів можна зарахувати кримінологічну політику (від грец. – державна діяльність) [1], що є функціональною дефініцією влади у сфері протидії злочинності та спрямована на розв'язання соціально-правових проблем, запобігання злочинності. Вона є своєрідною надбудовою над кримінологічним науковим базисом. Ця політика може його

розвивати і удосконалювати або гальмувати і руйнувати. Може бути ефективним або негативним шкідливим чинником.

Поняття змісту кримінологічної політики має вказівку на головні ознаки її поняття, родову належність і видову відмінність в системі внутрішньої політики держави.

Предмет кримінології як поняття певної диференційованої цілісності та комплексності соціально-правового явища, що розглядається, як спосіб розуміння абстрактного уявлення результатів пізнання кримінологічної дійсності, її відображення в цій предметній галузі через усвідомлення основних характеристик її об'єктно-предметних досліджень, а також як форма мислення щодо оцінки цих закономірних відношень та властивостей, у сучасний період перебуває в стадії своєрідної динаміки, розвитку та удосконалення, як і всі інші складові частини кримінологічної науки (її теорії і кримінологічної практики).

Саме ознаки поняття предмета кримінології становлять зміст, а елементи утворюють його обсяг.

У контексті діалектичної логіки поняття предмета кримінології є певною формою абстрактного поєднання одиничного, особливого і загального в пізнанні цього явища, яка конкретизується через систему реально суб'єктів цієї галузі відносин, а також через судження (предикат), в якому йдеться про предмет, який має індивідуальну цілісність, виділену із різноманітних об'єктів у процесі теоретичної та практичної діяльності й виражає його якісну специфічність.

Структури предмета кримінології, його будову, розміщення складових елементів, відповідного порядку та способу взаємозв'язку між частинами в цілісній системі усіх компонентів, на нашу думку, можна розглядати за:

а) сферою існування – як пізнавальний компонент;

б) характером зв'язку – як порядковий компонент (що має певну структурно-логічну систему упорядкованості його частин);

в) роллю: по-перше, як субстанціональний компонент, який має вихідні ознаки науки кримінології, її теоретичний і практичний базис, категорії та інструментарій для позначення кінцевої основи всієї різноманітності кримінологічних явищ, як основу розвитку, як начало наукового мислення, що вказує на диференціацію єдиного в багатоманітному масиві кримінологічної

дійсності; по-друге, як функціональний компонент, що є похідним від субстанціонального і визначає дійову, динамічну функцію предмета кримінології, його рушійною складовою, що забезпечує реалізацію субстанціональних положень кримінології як науки через її практику;

г) багатоманітністю зв'язків – як складний компонент, який можна визначити наявністю елементів за їх специфічними істотними ознаками (які не дублюють, а суттєво доповнюють сутність предмета, збагачують його загалом).

Отже, необхідним є введення дискусійного питання до предмета кримінології як складового компонента кримінологічної політики України та знаходження для нього відповідного місця серед інших складових елементів предмета.

Під час визначення компонентів предмета кримінології в проекті підручника, підготовкою якого займається кафедра кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, вважаємо, що доцільно врахувати минулий досвід видання аналогічних підручників кафедрою, а також конструктивне визначення предмета кримінології в підручниках «Курс кримінології» [2] та «Кримінологія» [3]. Варто зауважити, що окрім зазначених в названих працях структурних елементів предмета кримінології: 1) злочинність як соціально-правове явище; 2) особа злочинця; 3) причини та умови (детермінанти) злочинності; 4) попередження (протидія) злочинності.

На нашу думку, кримінологічна політика має зайняти вагоме місце у складі предмета кримінології та акумулювати головні положення щодо визначення сучасної кримінологічної ситуації в країні, стратегічних основ запобігання і протидії злочинності на різних рівнях державно-владної діяльності (доктринальному, законодавчому, організаційно-управлінському і правозастосовному), а також на тактичному рівні щодо забезпечення задач, спрямованих на виконання стратегічних положень цієї політики.

Оскільки кримінологічна політика є саме функціональною дефініцією влади, то її місце як функціонального елемента і чинника структури предмета кримінології має бути визначено після субстанціональних елементів цього предмета. Доцільно

структурувати елементи предмета нового підручника «Кримінологія» за відповідною структурно-логічною схемою. У першому розділі варто визначити компоненти загального характеру, пов'язані з предметом, завданнями, функціями, методом, системою та історією кримінології, у другому – подати вчення про злочинність та її характеристики (феноменологію злочинності), у третьому–розкрити кримінологічне вчення про особу злочинця, в четвертому – дослідити причини та умови злочинності, відповідні концепції зарубіжних та вітчизняних авторів (етіологія злочинності), у п'ятому – окреслити кримінологічні основи віктимології та суїциду, в шостому – дослідити організацію і методику кримінологічних досліджень, у сьомому – подати кримінологічну статистику та її використання у кримінологічних дослідженнях, у восьмому – розкрити теорію та методологію запобігання та протидії злочинам (зокрема віктимологічного запобігання злочинності), у дев'ятому – спрогнозувати злочинність та подати варіанти планування запобіжних заходів щодо протидії злочинністю, в десятому – окреслити кримінологічну політику України (її поняття, складові елементи, цілі, задачі, принципи, методи і суб'єкти).

Відповідні глави та їх назви, зазначені в проекті підручника «Кримінологія», загалом відповідають вимогам його предмета.

Доцільно зазначити, що предмет кримінології на цьому не може завершуватися, оскільки як наукова думка, так і реальна життєва ситуація в країні вимагають суттєвих доповнень та новацій в його структурі та постійного пояснення кримінологічних явищ, а також кардинального вирішення проблем, пов'язаних з ними.

Було б не зовсім доречно залишати без належної уваги кримінологічні проблеми, пов'язані з суїцидом. Йдеться про такі з них, коли суїцидент, вирішивши покінчити з собою посягає або позбавляє життя інших людей, вчиняючи самогубство суспільно небезпечним способом (із застосуванням зброї, вибухівки, газу, технічних засобів, отруйних речовин тощо), усвідомлює завдання суспільно небезпечних наслідків іншим особам.

Знання природи суїцидальної поведінки допомагає кримінологу та іншим правоохоронцям відрізняти справжній суїцид від замаскованих вбивств, що інспіруються під суїцид і

належать до тіньової структури латентної злочинності. Вивчення детермінант і механізмів суїцидальної поведінки є також необхідним для встановлення істини за справами доведення до самогубства, а також для засвоєння різноманітних форм впливу на суїцидента, охоплюючи сучасні способи такого впливу на неповнолітніх (група «Синій кит» в соціальних мережах).

На нашу думку, кримінологічна характеристика і запобігання так званим фоновим явищам (які мають місце в проекті підручника) як один з елементів предмета є актуальним напрямом, але визначення їх як фонових є дискусійним. Вони мають власну самостійну соціально-правову, медичну, інтелектуально-вольову природу і по не відіграють роль будь-якого фону для злочинності, а мають тісні зв'язки з нею і там, де суперечать кримінальному закону, виступають як злочини. Термін «фон» (франц. *fond*) визначається як елементи композиції, сторонній шум, радіоактивний фон, обстановка середовища, оточення тощо [4]. Можна погодитися з думкою В. М. Кудрявцева, який визначив ці явища як соціальні відхилення і довів їх зв'язок зі злочинністю [5].

Отже, різні бачення цих дискусійних проблем не впливають на їх вивчення, а навпаки стимулюють до більш конструктивного дослідження, розширення і поглиблення знань щодо предмета кримінології та його елементів.

Список використаних джерел

1. Філософський словник. – Київ. – 1986. – С. 502.
2. Курс кримінології : підручник / відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв ; за заг. ред. О. М. Джужі. – Київ. – 2001. – Кн. 1. – С. 9.
3. Кримінологія : підручник / відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв ; за заг. ред. О. М. Джужі. – Київ. – 2002. – С. 7.
4. Словарь иностранных слов. – М. – 1985. – С. 535.
5. Социальные отклонения / В. Н. Кудрявцев, С. В. Бородин, В. С. Нерсесянц. – М. : ЮЛ. 1989. – С. 241.

Кирилюк В. А. – кандидат юридичних наук, начальник кафедри пенітенціарної діяльності Інституту кримінально-виконавчої служби

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО СУСПІЛЬНО КОРИСНОЇ ПРАЦІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Попри те, що вітчизняна система виконання покарань упродовж останніх років зазнала суттєвих змін, зумовлених, зокрема, узгодженням кримінально-виконавчого законодавства та практики його застосування з міжнародними стандартами щодо забезпечення виконання кримінальних покарань і реалізації прав засуджених, низка проблем залишилася нерозв'язаною. Окреслене питання набуває актуальності у сфері організації та залучення засуджених до суспільно корисної праці, оскільки це один з головних засобів виправлення та ресоціалізації. Протягом відбування покарання в установах виконання покарань засуджені мають бути орієнтовані на повернення до суспільства, залучення до оплачуваної праці, навчання, отримання нової професії, відмову від «психології правопорушника», оскільки основним показником ефективності діяльності органів й установ виконання покарань є відсутність рецидиву злочинів.

Залучення засуджених, позбавлених волі, до суспільно корисної праці практикують у різних країнах світу. Загальні принципи організації праці засуджених утілені в нормах міжнародних нормативно-правових актів (Мінімальних стандартних правилах ООН поводження з ув'язненими, Європейських пенітенціарних правилах тощо). Хоча вони мають рекомендаційний характер, більшість країн використовують ці норми як підґрунтя під час формування національного законодавства. Досвід закордонних країн щодо залучення засуджених до позбавлення волі до праці передбачає: обов'язкове залучення до праці (Німеччина, США, Норвегія, Швеція, Австрія, Франція, Фінляндія, Японія); за бажанням засудженого (Великобританія, Іспанія, Чехія, Італія, Словенія, Канада, Данія, Польща, Молдова, Нідерланди).

Конституція України визначає, що засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду (ст. 63); право

кожного на працю (ст. 43) передбачає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Право засуджених на працю є тим правом, що найчастіше порушують або не цілком адекватно реалізують на практиці. Це зумовлено подвійним характером праці засуджених: з одного боку – це їх право, з іншого – один з основних засобів виправлення та ресоціалізації.

Праця в умовах позбавлення волі не є елементом кари та не має на меті завдання засудженому фізичних страждань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Залучення до праці спрямоване, насамперед, на приучення засуджених ставитися до праці як до позитивної та необхідної складової їх життя, зокрема й подальшого життя на волі, щоб, звільнившись із установи виконання покарань, особа мала певні навички та вміння, які нададуть їй можливість знайти законні засоби для існування та допоможуть безболісно повернутися в соціум.

Залучення засуджених до праці має не тільки економічну, а й виховну мету, забезпечуючи процес виправлення та ресоціалізації. Праця засуджених виконує певні функції: виховну, економічну, соціальну, оздоровчу, забезпечення процесу відшкодування засудженими збитків, завданих злочинами, і виконання інших майнових зобов'язань. Крім того, стаж роботи в місцях позбавлення волі зараховують у загальний трудовий стаж, засудженим надають трудові відпустки, вони підлягають соціальному страхуванню, зароблені кошти можна витрачати на придбання продуктів харчування та предметів першої необхідності, допомогу родині, відшкодування завданих збитків.

Кримінально-виконавчий кодекс (КВК) України передбачає для засуджених два типи трудової діяльності: перший – це оплачувана праця, що є формою реалізації права на оплачувану працю (ст. 8, 107, 118 КВК України); другий – це безоплатна праця: роботи з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або допоміжні роботи із забезпечення колоній продовольством (ст. 118 КВК України). Ці типи праці різняться можливістю отримання прибутку, видами виконуваних дій і процедурою залучення.

Після прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого» від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII суспільно корисна праця як засіб впливу на засуджених до

позбавлення волі втратила обов'язковість і трансформувалася у право. Адміністрація установ виконання покарань зобов'язана створювати умови, що дають змогу засудженим займатися суспільно корисною оплачуваною працею.

Станом на початок 2017 р. у сфері управління Державної кримінально-виконавчої служби налічувалося 140 установ виконання покарань (з них – 31 слідчий ізолятор). На території, що підконтрольна українській владі, 113 установ виконання покарань, 29 слідчих ізоляторів. В установах виконання покарань функціонує 111 підприємств/майстерень. Протягом останніх десяти років кількість засуджених у цих установах зменшилася з 105,1 тис. у 2006 р. до 55,1 тис. у 2015 р. Станом на початок 2017 р. загальна кількість засуджених становить 60 399 (з них у кримінально-виконавчих установах – 42 600, у слідчих ізоляторах – 17 495).

Кількість працевлаштованих засуджених зменшилася з 37,1 тис. (35,3 %) у 2006 р. до 16,2 тис. (29,4 %) у 2015 р. Кількість працездатних засуджених зменшилася з 73,3 тис. (69,7 %) у 2006 р. до 32,1 тис. (58,3%) у 2015 р. Відсоток працевлаштованих засуджених від загальної кількості працездатних у 2015 р. становить близько 50 %. Зменшилася кількість робочих місць на підприємствах/майстернях установ виконання покарань з 37,1 тис. у 2006 р. до 16,2 тис. у 2015 р. Станом на третій квартал 2016 р. в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України відбувало покарання 16 556 засуджених, які мали виконавчі листи. Загальна сума позовів за виконавчими листами протягом третього кварталу 2016 року становила 394 076,7 тис. грн. Загальна сума погашених засудженими позовів за виконавчими листами станом на третій квартал 2016 року становила 2544,8 тис. грн. Загальна сума заборгованості засуджених перед позивачами станом на третій квартал 2016 р. становить 13448,11 тис. грн.

Серед причин низького рівня залучення засуджених до праці слід зазначити: критичний стан підприємств установ виконання покарань, що не дає змоги забезпечити залучення всіх засуджених до праці та спричиняє несформованість у засуджених мотивації. Незалучення засуджених до праці та незайнятість їх

суспільно корисною діяльністю протягом відбування призначеного строку покарання тягне за собою: збільшення витрат держави на утримання засуджених; невідшкодування завданих злочином збитків; порушення установленого порядку й умов відбування покарання; ускладнення криміногенної обстановки; складнощі постпенітенціарної адаптації та ресоціалізації; відсутність/утрату виробничої кваліфікації, досвіду; формування звички не працювати та перебувати «на утриманні». Крім цього, суттєвою проблемою є відсутність коштів на задоволення першочергових потреб під час відбування покарання та після звільнення.

З-поміж інших причин відсутності в засуджених бажання працювати можна виокремити такі: високий ступінь популярності злочинного способу життя серед засуджених, що зобов'язує сприймати працю як те, що суперечить їхнім переконанням; вплив кримінальної субкультури та стратифікації в середовищі засуджених; небажання виконувати одноманітну та низькооплачувану роботу тощо.

Ураховуючи викладене, вважаємо за доцільне запропонувати такі шляхи вдосконалення порядку організації/залучення засуджених до суспільно корисної праці:

1. Внести зміни до ст. 118 КВК України «Залучення засуджених до позбавлення волі до суспільно корисної праці», зобов'язавши їх працювати.

Залишити дозвіл працювати за бажанням залежно від висновку лікарської комісії засудженим, які досягли пенсійного віку; інвалідам I та II груп; хворим на активну форму туберкульозу; жінкам із вагітністю строком понад чотири місяці; жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях. Принцип обов'язковості праці засуджених не суперечить міжнародним нормам. У Мінімальних стандартних правилах поводження із в'язнями зазначено, що всі засуджені зобов'язані працювати відповідно до їх фізичних і психічних здібностей, засвідчених лікарем (ст. 71).

2. Водночас праця засуджених може мати ресоціалізаційний, антикриміногенний потенціал лише за умови її добровільності за наявності відповідної мотивації. Праця має стати потребою. Засуджений повинен бачити результати своєї праці й усвідомлювати їх.

З метою посилення мотивації засуджених під час залучення їх до суспільно корисної праці пропонуємо внести зміни до кримінально-виконавчого законодавства, передбачивши систему додаткових пільг і переваг: користування додатковими оплачуваними послугами, поліпшеними побутовими умовами тримання тільки за кошти, зароблені в установі виконання покарань; короткострокові відпустки; проведення побачень за межами установи виконання покарань; вихід за межі установи у вихідні та святкові дні; пільговий залік відбутого строку покарання (наприклад, зарахування трьох днів відбутого покарання за чотири або одного дня відбутого покарання за півтора залежно від виду робіт); чітко визначити та закріпити на законодавчому рівні можливість умовно-дострокового звільнення та заміни не відбутої частини покарання більш м'яким тільки для тих засуджених, які працюють в установі виконання покарань; можливість накопичення засудженими на особових рахунках коштів (що дасть змогу забезпечити себе чи свою родину протягом першого часу після звільнення; погасити майнові зобов'язання тощо).

3. Доповнити ч. 3 ст. 107 КВК України абзацом сьомим такого змісту: «Засуджені, які мають виконавчі листи, а також зобов'язані відшкодувати завдану шкоду відповідно до статей 136 і 137 цього Кодексу, повинні працювати в місцях і на роботах, які визначені адміністрацією виправної колонії. Відмова від таких робіт тягне відповідальність за невиконання законних вимог адміністрації виправної колонії».

4. З метою забезпечення якісного професійно-технічного навчання засуджених до позбавлення волі залучати до програм професійної підготовки засуджених в установах виконання покарань регіональні центри зайнятості населення; запровадити скорочений робочий день для засуджених, які працюють і навчаються; забезпечити можливість отримання засудженими конкурентоздатних, затребуваних на ринку праці професій; навчання засуджених сучасних видів діяльності.

Кісілюк Е. М. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ПСИХОЛОГІЧНОМУ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

Відповідно до ст. 24 Конституції України, громадянам нашої держави гарантовано рівні права незалежно від статі, тобто чоловіки і жінки мають рівні можливості реалізації своїх прав та свобод. Принцип рівних прав чоловіків і жінок закріплений і в інших нормативно-правових актах, зокрема Сімейному кодексі України, Кодексі законів про працю, Цивільному і Цивільно-процесуальному кодексах, Кодексі про адміністративні правопорушення, Кримінальному і Кримінальному процесуальному кодексах України тощо.

Попри те, що в нашій державі з 2005 р. діє Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», реальне становище чоловіків і жінок різне майже в усіх сферах життя. Насамперед це стосується сімейних відносин.

Обумовленість суспільних ролей чоловіка і жінки традиціями, соціальними настановами, засвоєними стереотипами поведінки спонукала соціологів сформулювати поняття «гендер», яке означає сукупність не біологічних, а соціально-культурних ознак, що визначають місце і роль людини як чоловіка або жінки в різних сферах особистого, сімейного та громадського життя. Отже, відмінність у суспільному становищі чоловіків і жінок є причиною специфічних насильницьких дій, які об'єднує поняття «гендерне насильство». Воно охоплює насильство в сім'ї, а також інші насильницькі дії, зокрема сексуальне насильство, примусову проституцію, сексуальні домагання на роботі тощо.

Україна ратифікувала низку міжнародних договорів про права людини, зокрема: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенцію ООН проти тортур, Конвенцію ООН з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок (CEDAW), Конвенцію ООН про права дитини, Конвенцію Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод. Усі ці договори захищають права чоловіків і жінок, лише в Конвенції ООН з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок є конкретні положення, що зобов'язують держав-

учасниць уживати заходів для захисту прав саме жінок. Цей договір є спеціалізованим і спрямований на розв'язання проблем, які постають лише перед жінками або від яких страждають переважно жінки (зокрема домашнє насильство).

Верховна Рада України 15 листопада 2001 р. ухвалила Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», чим визнала існування цього явища в суспільстві та готовність протистояти йому. Відповідно до цього Закону, насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого, якщо ці дії порушують конституційні права та свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю.

Проте досі триває робота в напрямі вдосконалення національного законодавства в цій сфері. Зокрема:

– 2008 р. було запроваджено корекційні програми для осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, виключено поняття віктимної поведінки, уточнено перелік суб'єктів державної політики у сфері запобігання насильству в сім'ї;

– 2015 р. Верховна Рада України внесла зміни до Кодексу про адміністративні правопорушення, якими виключила штрафи з переліку покарань за насильство в сім'ї;

– 25 серпня 2015 р. Президент України затвердив указом Національну стратегію у сфері прав людини.

Жертвою насильства в сім'ї є член сім'ї, який постраждав від фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства з боку іншого члена сім'ї. За законодавством членами сім'ї є особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання. Насильство в сім'ї вчиняють переважно чоловіки, які схильні утверджувати перевагу чоловічої статі, особливу відповідальність чоловіка за добробут сім'ї, роль годувальника. Це дає їм підстави вимагати від решти членів сім'ї особливої поваги, виконання всіх забаганок тощо.

Одним із видів насильства в сім'ї є психологічне насильство, тобто насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняють

емоційну невпевненість, нездатність захистити себе, що може завдавати або завдає шкоди психічному здоров'ю.

Психологічне насильство в сім'ї може порушувати такі права, як право на рівність у гідності та правах, право на повагу гідності, таємницю листування, телефонних розмов, кореспонденції, право на свободу думки і слова тощо. Воно може мати форму словесних образ, погрози вбивством; погрози завдання каліцтва, травм, побиття; приниження; переслідування; залякування; пошкодження, псування або приховування особистих речей, предметів, прикрас тощо. Як наслідок це може спричинити емоційну невпевненість, нездатність захистити себе, шкоду психічному здоров'ю.

Насильство в сім'ї або погроза його застосування тягне за собою, за відсутності складу правопорушення, застосування заходів тільки запобігання насильства в сім'ї. У випадках, коли має місце склад правопорушення, одночасно із заходами попередження насильства в сім'ї застосовують заходи юридичної відповідальності (адміністративної, цивільної, кримінальної) за вчинення насильства в сім'ї.

Психологічне насильство, на відміну від інших видів насильства в сім'ї, тягне за собою кримінальну відповідальність зрідка. Як окремий, самостійний вид злочину психологічне насильство в сім'ї полягає в учиненні погрози вбивства (ст. 129 Кримінального кодексу України) та погрози знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим суспільно небезпечним способом (ст. 195 цього Кодексу). Зазначені дії тягнуть за собою кримінальну відповідальність лише за умови наявності реальних підстав побоюватися реалізації цих погроз.

Психологічним насильством у сім'ї слід вважати також розголошення одним із членів сім'ї таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя) (ст. 168 зазначеного Кодексу), використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150^1), утягнення неповнолітніх дітей у злочинну діяльність (ст. 304), жорстоке поводження з тваринами (ст. 299).

Психологічне насильство в низці випадків є способом учинення інших видів насильства в сім'ї (наприклад, погроза застосування фізичного насильства може бути способом учинення незаконного позбавлення волі, зґвалтування, розбою, вимагання, примушування до заняття проституцією тощо).

У випадках, коли насильство в сім'ї пов'язане з порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, такі дії розглядають як хуліганство, вони тягнуть за собою відповідальність за ст. 296 Кримінального кодексу України. Під час учинення так званого побутового хуліганства можуть застосовувати фізичне насильство щодо інших членів сім'ї (завдання побоїв, тілесних ушкоджень), сексуальне насильство (наприклад, груба непристойність, публічне оголення), економічне насильство (знищення або пошкодження майна, виселення із житла) або психологічне насильство (погрози застосувати насильство, стрілянина в повітря тощо).

Таким чином, кримінальна відповідальність за вчинення насильства в сім'ї передбачена в разі вчинення одним членом сім'ї стосовно іншого психологічного насильства, яке, на відміну від інших видів насильства в сім'ї, хоча й тягне за собою кримінальну відповідальність лише зрідка, проте часто є способом учинення інших видів насильства в сім'ї.

Колб І. О. – кандидат юридичних наук, прокурор відділу нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, прокуратури Київської області

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ ДО ЗАСУДЖЕНИХ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ, В УКРАЇНІ

Загальноєвропейські цінності, пріоритетними серед яких є верховенство права та дотримання прав і основоположних свобод людини та громадянина (ключовим з яких є право на особисту безпеку), Україна проголосила як необхідні засади для суспільного розвитку. Зазначені об'єкти правової охорони, включаючи безпечні умови життєдіяльності особи в умовах її ізоляції від суспільства, мають визначати природу та характер

відносин між людиною і державою в нашій країні. Це відображено в ст. 3 Конституції України, де зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнають в Україні найвищою соціальною цінністю. Зауважимо, що відповідно до свого правового статусу (ч. 3 ст. 63 Конституції України, ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України), засуджені до позбавлення волі повною мірою володіють правом на особисту безпеку, поряд з іншими суб'єктами та учасниками кримінально-виконавчих правовідносин (персоналом установ виконання покарань (УВП); прокурорами, які здійснюють нагляд (ст. 22 КВК України); суддями, які здійснюють судочинство щодо злочинів, учинених у місцях позбавлення волі (ст. 32 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України); близькі родичі засуджених; представники громадськості, які застосовують свій вплив на засуджених (ст. 6 КВК України) тощо).

Правові гарантії забезпечення зазначеного права цих осіб визначено в кримінально-виконавчому законодавстві України (ч. 2 ст. 1, ст. 6, ст. 10, ст. 102–106 та інші статті КВК України). Причому одним із крайніх засобів і водночас гарантією безпечних умов виконання та відбування покарання у вигляді позбавлення волі постають ті з них, що закріплені в ст. 6 КВК України «Підстави застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї».

Результати спеціальних наукових досліджень з означеної проблематики [1] підтверджують, що на доктринальному рівні досі не вивчені повною мірою ті питання, які мають безпосереднє відношення до запобіжної діяльності в УВП та зміст яких кореспондується зі змістом як кримінологічної, так і кримінально-виконавчих політик України. Йдеться про їх співвідношення, взаємозалежність, взаємозумовленість та взаємодію під час вирішення складних проблем у взаємовідносинах персоналу УВП та засуджених із застосуванням сили до останніх.

Вивчення практики такої діяльності показало, що у багатьох випадках заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброя застосовували до правопорушників поспішно та

неадекватно до ситуацій, що складались, а також не кореспондувались зі змістом такого завдання, як запобігання вчиненню нових злочинів засудженими (ч. 1 ст. 1, ч. 2 ст. 50 КК України, ч. 1 ст. 1, ст. 104–106 КВК України) [2].

Зважаючи на необхідність більш детального дослідження підстав застосування сили до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, обрана тема цього дослідження є актуальною. Це зумовило вибір її мети та основного завдання – вивчити правову природу такої діяльності персоналу установ виконання покарань (УВП) у контексті змісту кримінологічної та кримінально-виконавчих політик України.

Результати вивчення наукової літератури підтвердили, що зазначену проблематику у сфері виконання покарань досить активно розглядають такі вчені, як О. М. Бандурка, В. А. Бадира, О. М. Джужа, Т. А. Денисова, О. Г. Колб, І. М. Копотун, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, І. С. Яковець та ін. Проте, попри певний масив наукових розробок, у контексті змістовних елементів кримінологічної та кримінально-виконавчої політики України питання застосування сили до засуджених в УВП досі не було розглянуто.

Список використаних джерел

1. Охман О. В. Правове регулювання заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї щодо засуджених у місцях позбавлення волі в Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Охман Ольга Василівна. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 20 с.

2. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2016 році : інф. бюл. – Київ : Міністерство юстиції України, 2017. – Кн. 1. 69 с.

Колб С. О. – кандидат юридичних наук, начальник юридичного відділу Луцької об'єднаної державної податкової інспекції Головного управління Державної фіскальної служби у Волинській області

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НА ЗАКОНОДАВЧОМУ РІВНІ ЗАВДАНЬ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

Згідно з вимогами ч. 2 ст. 1 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України [1]. В ч. 5 ст. 9 КПК України зазначено, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовують з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Такий законодавчий підхід, як влучно зауважив Н. С. Карпов, зумовлений вимогами ст. 46 «Обов'язкова сила судових рішень та їх виконання» розділу ІІ «Європейський суд з прав людини» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де визначено, що держави, які ратифікують цю Конвенцію, зобов'язані виконувати остаточне рішення Суду в будь-якій справі, в якій вони є сторонами [2, с. 6]. До того ж, в ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. вказано, що суди застосовують під час розгляду справ Конвенції та практики Суду як джерело права[3].

Отже, прийняття нового КПК України, на думку Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної, надало нового імпульсу для розвитку вітчизняної наукової думки, поставило перед науковцями та практиками нові складні завдання [4, с. 587]. Ці завдання пов'язані з необхідністю усвідомлення концептуальних положень нового кримінального процесуального законодавства, сутності запроваджених нововведень, їх теоретичного обґрунтування, розроблення необхідних понять, виявлення прогалин та колізій у нормативному врегулюванні кримінальних процесуальних правовідносин [4, с. 587].

Це зумовило вибір об'єкта та предмета цієї наукової статті, а також її основного завдання – розроблення науково

обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення кримінально-процесуального законодавства України з питань запобіжної діяльності суб'єктів кримінального процесу. Актуальним цей висновок є з огляду на видозміни, які суттєво впливають на втілення у кримінальному процесуальному законодавстві України положень та висновків, що змістовно відображають сутність кримінологічної політики. На думку В. В. Коваленка, національну ідею потрібно не винаходити, як велосипед, а, спираючись на багаторічну практику поколінь, відкривати, як відкривають загальні закони розвитку суспільства і специфічні риси функціонування того чи іншого соціуму [5, с. 9].

Майже кожен кримінолог на сьогодні обґрунтовує необхідність закріплення у чинному КПК України кримінологічних засад в діяльності суб'єктів кримінального провадження. Особливо активно у цьому контексті працюють О. М. Бандурка, В. В. Василевич, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, Т. А. Денисова, С. Ф. Денисов, І. М. Копотун, В. А. Меркулова, А. В. Савченко, В. П. Тихий, В. І. Шакун та інші дослідники.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від № 4651-VI. – Харків : Право, 2016. – 374 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків : Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.
4. Грошевий Ю. М. Трансформація нормативної моделі кримінального провадження за новим кримінальним процесуальним кодексом України // Правова доктрина України : у 5 т. / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареєва та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – Харків : Право, 2013. – Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. – 2013. – С. 587–614.
5. Коваленко В. В. Щодо стану та перспектив розвитку держави // Правничий часопис Європейського університету: наук. зб. – 2015. – № 1 (1). – С. 5–10.

Колодяжний М. Г. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Для злочинності XXI ст. характерна не лише поява і поширення нових форм злочинної діяльності, а й технологізація, інформатизація останньої. З'являються нові способи вчинення злочинів, поєднані з удосконаленням технічного арсеналу сучасних злочинців. Це стосується як України, так й інших держав світу. Загальновідомо, що кіберзлочинці, які, за даними ООН щороку незаконно переводять з банківських рахунків потерпілих мільярди доларів США, застосовують не лише власні здібності й спеціальні знання, а й використовують сучасні комп'ютерні системи та технології, спеціальне програмне забезпечення, новітні гаджети. Наприклад, нині автовикрадачі можуть заволодіти будь-яким чужим автомобілем, незалежно від його вартості, марки, країни виробництва, а також наявності протиугінних систем. Для цього вони використовують спеціальне обладнання (сканери, датчики, ноутбуки тощо), вартість якого може сягати декількох десятків тисяч доларів США. Сучасні шахраї, грабіжники, які посягають на банкомати й банківські термінали, мають новітнє технічне озброєння.

Для успішної протидії злочинності правоохоронні органи повинні мати технічне оснащення, що має бути не гіршим за аналогічне оснащення злочинців, які користуються останніми технічними новинками у сфері інформаційних технологій. Ураховуючи той факт, що нині органи внутрішніх справ перебувають на етапі активного реформування, поступового кадрового оновлення, стає очевидно, що фінансові можливості МВС України й Національної поліції в технічному переоснащенні працівників є обмеженими.

Необхідно зазначити, що прогресивна світова практика протидії злочинності постійно модернізується, а також відбувається технологізація правоохоронної діяльності. Органи поліції (спецслужби) різних держав виділяють чималі кошти на

оновлення технічних засобів стеження й виявлення злочинців, їх затримання, моніторингу руху злочинних доходів тощо.

Певні нормативні, організаційні й методичні рекомендації щодо запровадження нових підходів правоохоронної діяльності здійснюються з боку ООН вже багато десятиліть. Ще у 1985 р. у матеріалах VII Конгресу ООН із запобігання злочинності та поводження з правопорушниками, що відбувся в Італії (м. Мілан), було виділено окремий напрям запобігання злочинності у вигляді стратегії зменшення практичних можливостей вчинення злочинів [1, с. 89–91]. Він передбачав застосування низки заходів технічної профілактики (архітектурне запобігання злочинності шляхом розроблення специфічних проектів будівель; монтаж броньованих дверей у квартирах громадян й офісах компаній; встановлення решіток на вікнах приміщень перших поверхів; використання протиугінних систем в автомобілях).

Рекомендації зазначеного Конгресу ООН є досі актуальними для правозастосовної практики України. До того ж, ООН було прийнято ще низку спеціальних програм і проектів, що в обов'язково мають упроваджуватись у нашій державі з метою посилення профілактики злочинності, яка протягом 2014–2017 рр. тяжіє до збільшення найбільш суспільно небезпечних її проявів (убивств, розбоїв, грабежів, крадіжок, військових злочинів тощо).

Серед новітніх проектів ООН, що використовують для удосконалення правоохоронної діяльності, є Програма підвищення безпеки у містах ООН-Хабітат (програма «Безпечне місто»). Її запровадження відбулось у 1996 р. на прохання мерів багатьох африканських міст, які намагались приборкати поширення насильства й злочинності в урбанізованому середовищі. Станом на 2017 р. ця програма діє у 77 містах 24 країн світу. ООН особливу увагу приділяє вирішенню різних проблем сучасних мегаполісів, охоплюючи питання протидії злочинності й гарантування безпеки громадян, оскільки у світі понад 1 млрд людей мешкає у трущобах, а більша частина з них молодші 25-ти років [2]. Ця частина населення планети є своєрідним маргіналізованим прошарком, тобто потенційними злочинцями. Тому для недопущення погіршення криміногенної ситуації у багатьох слаборозвинених країнах, до яких належить й Україна, необхідним є впровадження сучасних кримінологічних

заходів запобігання злочинності. Вони також пов'язані з технологізацією й інформатизацією правоохоронної діяльності.

Основними напрямами Програми ООН-Хабітат є: оцінка рівня криміногенності у місті; розроблення міської стратегії із запобігання злочинності; прийняття на підставі такої стратегії спеціального плану профілактики злочинності; широке використання сил громадськості у справі протидії злочинності. Додатковими складовими цієї програми є: допомога в управлінні справами місцевої громади; планування у вирішенні житлових й господарських проблем місцевого населення; згуртування міщан тощо [3].

Нині партнерами програми ООН-Хабітат є декілька десятків міст різних держав світу: Лондон, Брюссель, Амстердам, Копенгаген, Відень, Дубаї. Програма «Безпечне місто» разом з проектом ООН «Об'єднані розумні міста» упроваджуються й у низці міст пострадянського простору: Москва, Вологда, Ставрополь, Актау, Горіс, Душанбе [4, с. 9].

В Україні партнером зазначених програм ООН є м. Вінниця. Для упровадження вказаних проектів Вінницькою міською радою відповідним рішенням від 27 лютого 2015 р. № 2050 було затверджено програму «Безпечне місто–2015». Її основними напрямами є: здійснення відеоспостереження за громадськими місцями й важливими об'єктами; встановлення технічних засобів для гарантування безпеки громадян (датчики сповіщення, системи розпізнавання облич і номерних знаків автотранспорту, кнопки виклику поліції, системи зв'язку з диспетчером у ліфтах); створення диспетчерського центру з сучасним обладнанням та програмним забезпеченням, призначеного для оперативного прийняття управлінських рішень, контролю, моніторингу, оброблення, аналізу небезпечних й надзвичайних ситуацій та інших функцій; упровадження системи оповіщення місцевого населення для їх інформування про загрозу виникнення надзвичайних ситуацій або вчинення резонансних злочинів [5]. Майже усі заходи в межах програм профілактики злочинності «Безпечне місто» мають технічний характер.

Подібні програми прийнято й у низці інших міст України: Чернігові, Житомирі, Маріуполі, Броварах. У Харкові затверджено програму «Безпечне місто Харків», що розрахована на 2016–2020 роки. Враховуючи, що Харків фактично межує із

зоною проведення антитерористичної операції та беручи до уваги той факт, що з 1,7 млн внутрішньо переміщених осіб у Харківській області проживає майже 200 тис., Харків став одним із найбільш криміногенних міст України. З огляду на це, у межах виконання програми «Безпечне місто Харків» заплановано встановити майже 700 камер відеоспостереження у найбільш людних, криміногенних громадських місцях (площах, парках, скверах, на перехресті доріг, біля навчальних закладів, правоохоронних органів, органів державної влади і місцевого самоврядування).

Таким чином, сучасні технології та стратегія зменшення можливостей учинення злочинів мають значний кримінологічний потенціал. В Україні їх потрібно використовувати з метою обмеження злочинності, захисту конституційних прав громадян.

Список використаних джерел

1. Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию : сб. материалов : в 3 кн. / Нац. акад. правовых наук Украины ; НИИ изуч. пробл. преступности им. акад. В. В. Сташиса ; кол. сост. : В. В. Голина, М. Г. Колодяжный ; под общ. ред. В. В. Голины. – Київ : Право Украины ; Харків : Право, 2013. – Кн. 2. – 184 с.

2. Обращение Директора-исполнителя ООН-Хабитат по случаю празднования Всемирного дня Хабитат (1 окт. 2007 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mirror.unhabitat.org/downloads/docs/ 5234_98656_WHD% 202007%20EDletter%20R.pdf. – Загл. с экрана.

3. Safer Cities Programme [Electronic resource]. – Access mode: https://unhabitat.org/urban-initiatives/initiatives-programmes/safer-cities/. – Title from the screen.

4. United Smart Cities: towards UNECE-approved smart cities indicators / United Nations Economic Commission for Europe. – Lisbon, 2015. – 18 p.

5. Вінницька міська рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vmr.gov.ua/default.aspx. – Назва з екрана.

Косенко С. С. – кандидат юридичних наук, доцент, заступник декана факультету № 2 Національної академії внутрішніх справ

НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

За радянських часів питання щодо насильства в сім'ї були своєрідним табу для обговорення на державному рівні. Їх вивчали лише кримінологи та інші фахівці під час розслідування злочинів, які були вчинені в сімейно-побутовій сфері. Насильство в сім'ї не могло стати соціальною проблемою в країні, де в кримінально-правовій доктрині пріоритетними об'єктами захисту були державні інтереси та інтереси власності.

Проблема вивчення насильства в сім'ї зазвичай обмежується лише розглядом фізичного насильства відповідно до статей кримінального законодавства. Про різноманітність цього соціального явища, яке виявляється в різних формах, зазначено в контексті взаємозв'язків з фізичним насильством.

Відкрито про насильство в сім'ї заговорили нещодавно. У 1990-ті рр. завдяки ініціативі жіночих суспільних організацій в пресі з'явились перші публікації, присвячені цій проблемі. Саме завдяки жіночому руху почали створюватись кризові центри, притулки для постраждалих від домашнього насильства, а також запрацювали перші телефонні лінії довіри.

Особи, які загинули або отримали тілесні ушкодження на через сімейно-побутові конфлікти займають перші місця серед різних категорій постраждалих від насильницьких злочинів. Жінки та діти становлять 70 % від загальної кількості жертв тяжких насильницьких посягань. Приблизно третина жінок, яких постійно б'ють, страждають від депресії, а деякі з них починають вживати алкоголь та наркотики. Діти, люди похилого віку, інваліди або жінки не мають змоги захистити себе. Внаслідок залежного становища в сім'ї, ці категорії осіб становлять щороку більше третини від загальної кількості вбитих на ґрунті сімейно-побутових конфліктів. Також

збільшилась кількість вбивств з метою позбутися хворих і немічних членів сім'ї або заволодіти їх правами на майно.

Єдиним дієвим способом правового захисту для жертв домашнього насильства є санкції, передбачені кримінальним законодавством. Однак не завжди жінки можуть захистити себе за допомогою поліції, оскільки правоохоронці не в усіх випадках приймають заяви від потерпілих. Така бездіяльність з боку працівників правоохоронних органів негативно впливає на становище жінки, оскільки через те, що немає цивільних та будь-яких інших заходів захисту, вони позбавленні засобів захисту і можуть лише покладатися на жалість своїх агресивних чоловіків.

На жаль, в кримінальному законодавстві немає спеціальних статей, які б передбачали відповідальність за злочини, вчинені в сім'ї особами, які перебувають в родинних зв'язках. До того ж, в суспільстві сформувалась така думка, що насильство, вчинене в громадських місцях відносно незнайомої людини несе більшу суспільну небезпеку, ніж такі самі дії, вчинені відносно рідних людей.

Нині триває процес криміналізації в сім'ї, формується особливий образ життя, за якого насильство, алкоголізм, наркоманія стають нормою поведінки, що передається від покоління до покоління. Насильство в сім'ї – це трагедія, що руйнує фундамент безпеки суспільства.

Становище української сім'ї за останні роки погіршилось, що призвело до збільшення кількості жертв насильства. Сім'я, на жаль, перетворюється на «полігон» для всіх видів насильства: від фізичного до економічного, від сексуального до морально-психологічного.

Таким чином, можна констатувати, що сформувалась нагальна потреба в необхідності систематично досліджувати проблеми насильства в сім'ї, а також розробляти методи і механізми впливу на злочинців та засоби захисту жертв.

Крижна Л. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СІМЕЙНО-ПОБУТОВИХ ВІДНОСИН

У кримінологічних дослідженнях приділяють увагу тісному зв'язку між характером злочину та особливостями особистості злочинця. Типовою рисою досліджуваних нами злочинів є те, що їх вчиняє одна особа. За даними кримінологічних досліджень лише 6 % злочинів у сфері сімейно-побутових відносин вчинюють групи. Це пов'язано з близькими стосунками злочинця і потерпілого. Вивчення особистості таких правопорушників постає важливим для пізнання причиново-наслідкових зв'язків, що є основою зазначених злочинів, а також забезпечує застосування відповідних профілактичних засобів впливу.

Так, О. М. Джужа пропонує «насильницькі злочини в сім'ї» визначити як комплекс суспільно небезпечних і протиправних умисних діянь, які посягають на життя, здоров'я чи тілесну недоторканність особи, поєднаних із впливом на організм людини шляхом використання матеріальних предметів зовнішнього середовища або погрозою такого впливу чи психічним впливом, учиненим одним членом сім'ї стосовно іншого проти або поза волею останнього [1, с. 11].

Вивчення категорії осіб, які вчинили злочини проти особи у сфері сімейно-побутових відносин, доводить, що більшість таких злочинів вчинили чоловіки (85 %). За п'ять років кількість жінок, які винні в учиненні зазначеного типу злочинів, не перевищує 15 %. Жінки вчиняють злочини у сфері сімейно-побутових відносин зазвичай за наявності віктимологічної «вини» потерпілого (найчастіше чоловіка чи співмешканця), особливо за систематичного вживання алкоголю, постійних погроз, знущань, побиттів, розтрат сімейного майна чи інших фактів антисуспільної поведінки. Побутовим конфліктам, коли злочин вчиняє жінка, притаманні такі властивості, як

неврівноваженість поведінки, емоційна нестриманість, схильність до афектів.

Попри те, що між рівнем освіти людини і вчиненням злочинів у сфері сімейно-побутових відносин безпосередньої кореляційної залежності немає, однак зазначені злочини найчастіше вчиняють особи з невисоким освітнім рівнем. Для них властиві такі негативні риси, як: нестриманість емоцій, брутальність, егоїзм, безтактність, уїдливість, черствість тощо. Через це вони не можуть у конфліктних ситуаціях оволодіти собою і часто задовольняють свої бажання, застосовуючи грубу фізичну силу.

Особи з високим рівнем освіти і культури переважно вирішують сімейні конфлікти не злочинним шляхом (примирення, розірвання шлюбу тощо).

Дві третини осіб, які вчинили злочини в сім'ї, за соціальним становищем належать до робітників; кількість службовців серед осіб, які вчинили зазначені злочини, не перевищує 9 %. Такі розбіжності можна пояснити не підвищеним рівнем криміногенності серед робітників, а їх переважною чисельністю серед інших соціальних груп працездатного населення в Україні.

Результати дослідження засвідчують, що серед осіб, які вчиняють злочини у сфері сімейно-побутових відносин, переважають мешканці міста. Це можна пояснити тим, що в містах особисте життя і характер сімейних стосунків є більш закритим. Урбанізація та підвищена концентрація населення в містах, більш часте спілкування з незнайомими людьми, широке використання техніки та її обслуговування сприяє внутрішній напруженості особистості, що впливає на її відносини в сім'ї та побуті [2].

Серед осіб, які вчиняють злочини у сфері сімейно-побутових відносин майже немає тих, хто бродяжить і жебракує. Такі злочини рідко (11 %) вчиняють особи, які не мають постійного місця проживання або проживають без прописки. Вони можуть вчиняти злочини проти тимчасових співмешканців.

З урахуванням результатів проведених соціологічних досліджень щодо насильства в українських сім'ях за період останніх 10 років, можна зауважити, що респонденти потерпали від насильства найчастіше з боку батька або чоловіка, рідше з

боку матері та ще рідше з боку дружини [3]. Так, жінки частіше стикалися з насильством в сім'ї (33 % жінок; 23 % чоловіків) [4]. Кількість випадків насильства в сім'ї щодо неповнолітніх збільшується з кожним роком, причому, віком до 15 років потерпають всі 100 %, віком від 15 до 20 років – 62,2 % тощо [5].

Аналізуючи психофізіологічну і морально-психологічну характеристику осіб, які вчинили злочини у сфері сімейно-побутових відносин, зазначимо, що більшість з них практично здорові (75 %), майже 23 % – хворіють на серйозні захворювання і лише 2 % – інваліди I та II груп. Доцільно звернути увагу на осіб з хронічними захворюваннями та інвалідів, які виявляють підвищену нервову збудженість і неврівноваженість, що спричинює виникнення та загострення конфліктів у сім'ї та побуті, а згодом може перерости у злочини. Цікавими є психологічні властивості особистості злочинця, які дають найбільш повне уявлення про глибинні психологічні процеси, що детермінують її поведінку [6, с. 81]. Суспільна небезпечність особистості виявляється в характері та ступені небезпечності вчиненого діяння. Найповнішу інформацію про психологію злочинця надає суб'єктивна сторона складу злочину. Саме характеристика мотивів вчинення злочинів у сфері сімейно-побутових відносин свідчить про те, що більшість випадків засновані на егоїстичних потребах особистості, які пов'язані з вседозволеністю в побуті та знаходять своє конкретне вираження у вживанні алкоголю або наркотиків, в утвердженні свого лідерства в сім'ї будь-яким шляхом, в бажанні позбутися психологічної напруженості забороненими способами тощо. Саме сім'ям осіб, які вчинили насильницькі злочини у сфері сімейно-побутових відносин властиві систематичне пияцтво, бійки, скандали тощо.

Основою мотивації насильницьких злочинів у сфері сімейно-побутових відносин є деформовані і викривлені потреби винного в затвердженні власного лідерства в сім'ї будь-яким засобом (егоїзм, насильство як засіб вирішення конфліктів тощо). Зазначені потреби визначають формування таких мотивів, як помста, особиста ворожість, ревнощі, хуліганські спонукання.

Отже, було викладено лише основні особливості характеристики особи сімейно-побутового злочинця, знання яких сприятиме ефективнішій ранній профілактичній роботі, послабленню конфліктних ситуацій та правопорушень у сім'ї.

Список використаних джерел

1. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі, І. В. Опришка, О. Г. Кулика. – Київ, 2005. – 123 с.
2. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність / В. І. Шакун. – Київ, 1996.
3. Результати соціологічного опитування щодо насильства в українських сім'ях, проведеного компанією GfK Ukraine за період останніх 10 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.dcssm.gov.ua/39.10066.0.0.1.0.phtml. – Назва з екрана.
4. Дані Інституту соціологічних досліджень НАН України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //fam-centr.at.ua/load/14-1-0-37. Назва з екрана.
5. Щербина-Прилука В. М. Насильство над дитиною як соціально-психологічна проблема: Проблеми загальної та педагогічної психології [Електронний ресурс] / В. М. Щербина-Прилука. – Режим доступу: http:// www.nbuv.gov.ua/ portal/soc_gum/Pzpp/209_117/550-556.pdf. Назва з екрана.
6. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / К. Е. Игошев. – Горький, 1974. Є. 81.

Кулакова Н. В. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Охорона культурної спадщини під час військового конфлікту є глобальною проблемою, вирішення якої здійснюють за допомогою правових, організаційно-управлінських заходів, що передбачені міжнародними конвенціями та іншими нормативними актами.

Комплексне розв'язання проблеми охорони об'єктів охорони культурної спадщини можливе за спільної діяльності світової спільноти на основі застосування запобіжних заходів,

що передбачені міжнародно-правовими актами. Нині діє комплекс заходів щодо захисту об'єктів культурної спадщини, що передбачено міжнародно-правовими документами. Процеси глобалізації, які вплинули на стабільність окремих країн і призвели до військових конфліктів, спричинили зруйнування, розкрадання та знищення культурних цінностей організованими злочинними угрупованнями.

Перші спроби захисту культурної спадщини під час військового конфлікту біло здійснено 1874 р. у Брюсселі, де відбулася міжнародна конференція, на якій було визначено заходи захисту культурних цінностей, які були відображені у «Брюссельській декларації про закони та звичаї війни». Завданням цього документу було зменшення страждань людей під час збройних конфліктів держав за допомогою кодифікації законів і звичаїв війни. Подальший захист об'єктів культурної спадщини на міжнародному рівні було здійснено на Гаазьких конференціях 1899 і 1907 рр., на яких було прийнято 13 конвенцій, що започаткували формування принципів й норм міжнародного права, які передбачали спеціальні заходи охорони історичних і культурних об'єктів (мистецтва, історії, археології, давні рукописи й книги, будівлі), в яких зберігаються чи експонуються культурні надбання, а також окремо – центри зосередження культурних цінностей.

Конвенція про закони і звичаї суходільної війни від 18 жовтня 1907 р. у двох статтях передбачає регулювання захист культурних цінностей у військовому конфлікті. Так, за ст. XXVII передбачено, що «під час облоги й бомбардувань варто ужити всіх необхідних заходів, щоб уберегти храми, будівлі, що слугують цілям науки, мистецтва і доброчинності, історичні пам'ятки, шпиталі та місця, де зосереджено хворих чи поранених, за умови, що такі будівлі й місця не слугують водночас воєнним цілям.

На відміну від ст. 17 Брюссельської декларації 1874 р., Конвенція ІУ розширює перелік об'єктів культурної спадщини, а також передбачає умову про невикористання їх у військових цілях, хоча привертає увагу досить умовне визначення «щоб уберегти, за можливості». У ст. LVI Конвенції зазначено, що «власність громад, установ церковних, доброчинних та освітніх, художніх і наукових, навіть таких, що належать Державі, прирівнюється до приватної власності. Всіляке умисне

загарбання, знищення чи пошкодження подібних установ, історичних пам'яток, художніх або наукових творів забороняється і має переслідуватись».

IX Гаазька конференція про бомбардування морськими силами під час війни відбулася 18 жовтня 1907 р., де у Конвенції «культурним цінностям» присвячено ст. 5 «При бомбардуванні морськими силами повинні бути прийняті начальником всі необхідні заходи для того, щоб щадити, за можливості, історичні пам'ятки, храми, будівлі, що слугують цілям науки, мистецтва та благодійності, шпиталі та місця, де зібрані хворі або поранені, за умови, що такі будівлі та місця не використовуються одночасно військовим цілям». Жителі міст повинні були означити ці будівлі або збірні місця видимими знаками.

Важливе значення для розвитку міжнародного права, яке регулює питання правового захисту об'єктів культурної спадщини, має Договір про охорону художніх і наукових закладів та історичних пам'яток (в історії отримав назву «Пакт Реріха»). Цей документ було схвалено на міжнародних конференціях – 1931,1932 рр. у м. Брюгге (Бельгія) і в 1933 р. у м. Вашингтон (США).

На міжнародній конференції в Гаазі 14 травня 1954 р. було підписано «Конвенцію про захист культурних цінностей у випадках озброєного конфлікту», яка досі є основним документом щодо захисту об'єктів культурної спадщини. Її положення було доповнено в 1999 р. Другим Протоколом, який продовжував безперервну та системну діяльність удосконалення міжнародно-правових норм. Це системний документ, який має значення для всіх країн світу під час забезпечення захисту культурної спадщини. Оскільки вона не лише визначає поняття культурної спадщини «цінності, рухомі або нерухомі, які мають важливе значення для культурної спадщини кожного народу, такі, як пам'ятки архітектури, мистецтва або історії, релігійні або світські, археологічне місцезнаходження, архітектурні ансамблі, які представляють історичний або художній інтерес, твори мистецтва, рукописи книг, інші предмети художнього, історичного або археологічного значення, а також наукові або важливі колекції книг, архівних матеріалів або репродукції цінностей». Ці норми свідчать про перспективи розвитку міжнародного законодавства у процесі розроблення системи захисту культурних цінностей.

Важливе значення для подальшого залучення держав до розвитку гуманітарного права під час здійснення захисту культурної спадщини, було прийняття двох Додаткових протоколів 1977 рр. до Женевських конвенцій 1949 р., які включили статті про захист культурних цінностей. Так, ст. 53 Протоколу І містить таке положення: «Без шкоди для положень Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. та інших відповідних міжнародних документів забороняється: a) здійснювати будь-які ворожі акти, спрямовані проти тих історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культу, які становлять культурну або духовну спадщину народів; b) використовувати такі об'єкти для підтримки військових зусиль; c) зробити такі об'єкти об'єктами репресалій».

Ефективність міжнародно-правової системи захисту культурної спадщини залежить від таких обставин, як укріплення мирного співіснування держав, скорочення кількості збройних конфліктів, використання лише мирних засобів для їх вирішення. Головною умовою є безперечне виконання державами та громадянами норм міжнародного права та національного законодавства щодо захисту культурної спадщини.

Об'єктом посягання є предмети фалеристики, медальєрики, геральдики, образотворчого мистецтва, а також архітектурні пам'ятки. Злочинці виявляють інтерес до друкованих видань, предметів релігійних культів, архівних документів, музичних інструментів.

Занепокоєння викликає знищення та пошкодження архітектурних пам'яток у зонах військових конфліктів. З цього приводу актуальним є прийняття Резолюції РБ ООН 2199, яка засуджує знищення культурної спадщини та зобов'язує застосовувати заходи для протидій незаконній торгівлі культурними об'єктами з Іраку та Сирії. Цей документ, який діє в Іраку з 2003 засуджує не лише зруйнування культурної спадщини, а й забороняє торгівлю предметами культури. До того ж, прийняття цієї резолюції є визнання, що пограбування, зруйнування та торгівля предметами культурної спадщини – це не просто культурна трагедія, це імператив політики та безпеки, які необхідно враховувати під час здійснення заходів, спрямованих на досягнення миру Пограбування культурної спадщини Іраку та Сирії досягло

надзвичайного рівня, а вилучені кошти сприяють утриманню озброєних злочинних організацій та терористів.

Чинні міжнародно-правові акти щодо захисту культурних цінностей, безперечно мають значний потенціал, особливо в контексті розроблення системи запобіжних заходів, спрямованих на захист об'єктів культурної спадщини. На жаль, ситуація, що склалася свідчить про неспроможність застосовувати ефективні заходи, спрямовані на забезпечення охорони культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua. – Назва з екрана.
2. Конвенция о защите культурних ценностей в случае вооруженного конфликта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua. – Загл. с экрана.
3. Брюсельська декларація про закони та звичаї війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://te.zavantag.com/docs/238/index-23956-5.html. – Назва з екрана.
4. Конвенція про закони і звичаї суходільної війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_222. – Назва з екрана.
5. Конвенція про бомбардування морськими силами під час війни (IX Гаазька конвенція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakony.com.ua/lawbase/sedcontent.html?id=7243&p=1. – Назва з екрана.
6. Договір про охорону художніх та наукових закладів та історичних пам'ятників (Пакт Реріха) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/document/tpart22/isx22214.htm. – Назва з екрана.
7. Другий протокол 1999 р. до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадках збройного конфлікту 1954 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/ratification-kit-cultural-property-271004.htm. – Назва з екрана.
8. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных конфликтов (Протокол I). Женева, 8 июня 1977 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/treaties-additional-protocol-1.htm. – Загл. с экрана.

9. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв немеждународных вооруженных конфликтов (Протокол II). (Женева, 8 июня 1977 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/6lkb3l.htm. – Загл. с экрана.

10. Богуславский М. М. Международная охрана культурних ценностей / М. М. Богуславский. – М. : Международные отношения, 1979. – 192 с.

11. Каткова Т. Г. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із посяганнями на культурну спадщину / Т. Г. Каткова, Т. В. Каткова. – Харків : Право, 2011. – С. 4.

12. Каткова Т. Г. Захист культурних цінностей під час збройних конфліктів [Електронний ресурс] / Т. Г. Каткова. – Режим доступу: http://uchni.com.ua/kultura/5124/index.html. – Назва з екрана.

Купранець І. М. – заступник голови Національної поліції України – начальник Департаменту захисту економіки;
Василинчук В. І. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ПРОФІЛАКТИЦІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

На сучасному етапі практично не залишилось галузей, де не використовують інформаційні технології, комп'ютеризовані комплекси тощо. Всі ці системи оперують певними масивами даних, які необхідно рано чи пізно аналізувати. Якщо у деяких сферах (фінансового, технічного характеру тощо) наявні механізми, якими частково можна автоматизувати аналіз інформації, то в частині кримінального аналізу таких механізмів обмаль.

У межах наданих повноважень працівники Департаменту здобувають достатній масив даних, що містить інформацію про злочинну діяльність як окремих суб'єктів, так і організованих злочинних груп. Таким чином, надважливим на сьогодні є застосування аналітичних інструментів, які б надали можливість оперативно опрацьовувати високооб'ємні дані, а також виконувати автоматизовані аналітичні функції. Одним із таких інструментів є кримінальний аналіз.

В ході кримінального аналізу оперативно-розшукової профілактики злочинів у сфері економіки забезпечується цілеспрямоване збирання/здобування, упорядкування, фіксація, аналіз та оцінка оперативно-значимої інформації, її представлення (візуалізація), передача та реалізація.

Визначено два види кримінального аналізу в оперативно-розшуковій профілактиці злочинів у сфері економіки:

а) оперативний – використовують для досягнення упродовж короткого часу запланованої цілі; спрямований безпосередньо на аналітичну підтримку оперативно-розшукової профілактики злочинів у сфері економіки; охоплює сфери злочину, фігурантів і методів ведення справ з метою контролю, відслідковування, аналізу, оцінки й прогнозування оперативної обстановки у пріоритетних сферах (наприклад бюджетній);

б) стратегічний – спрямований на обробку даних для процесів управління та прийняття рішень, під час чого застосовують два типи показників: індикатори організованого злочинного угрупування у складі представників органів державної влади, контролюючих і правоохоронних органів тощо (оцінюються у таких сферах, як джерела, сфера застосування, адаптація, вплив); індикатори сфери злочинної діяльності (джерела, масштаби, пристосовність, толерантність).

На сьогодні одним з найбільш ефективних аналітичних продуктів є програмне забезпечення *IBM i2 Analyst's Notebook,* яке дає змогу опрацьовувати значні обсяги розрізненої інформації та видавати результат в найкоротший термін.

IBM i2 Analyst's Notebook – це візуальне аналітичне середовище, що дає змогу максимально ефективно використовувати величезні обсяги інформації, дозволяє аналітикам швидко аналізувати і наочно представляти дані з різних джерел, забезпечує їх актуальними і дієвими

аналітичними засобами, що допомагають виявляли, передбачати, запобігати і припиняти злочинну діяльність.

За допомогою IBM і 2 Analyst's Notebook можна:

– швидко систематизувати розрізнені дані в єдине узгоджене подання;

– визначити ключових осіб, головні моменти події, зв'язки і закономірності, які не завжди можна виявити іншими способами;

– отримати розуміння структури, ієрархії та способів дій злочинних організацій.

На підставі аналізу наукових джерел та узагальнення результатів опитування визначено, що прогресивним в оперативно-розшуковій профілактиці злочинів у сфері економіки є оцінювання інформації методом 4×4, де одним із критеріїв такої оцінки є код, який складається з двох частин: результат оцінки джерела (значення A, B, C, D) та результат оцінки інформації (значення 1, 2, 3, 4).

Отже, кримінальний аналіз в оперативно-розшуковій профілактиці злочинів у сфері економіки – це встановлення та передбачення зв'язків між даними про злочинну діяльність та іншими, потенційно з ними пов'язаними даними, з метою їх використання під час розроблення тактичних і стратегічних засад з оперативно-розшукової профілактики злочинів.

На підставі дослідження оперативної практики запропоновано:

а) вжити комплекс заходів щодо нормативно-правового врегулювання систем кримінального аналізу та аналізу ризиків у процесі проведення оперативно-розшукової профілактики злочинів у сфері економіки, а саме: розробити концептуальні підходи впровадження систем кримінального аналізу та аналізу ризиків у службову діяльність уповноважених підрозділів які протидіють злочинам у сфері економіки;

б) здійснити організаційні зміни в інформаційно-аналітичній вертикалі: створити цілісну вертикаль кримінального аналізу та аналізу ризиків; удосконалити систему обміну інформацією між суб'єктами протидії злочинам у сфері економіки;

в) вжити заходів щодо організації підготовки офіцерів-аналітиків, їх підбору та кадровому супроводу: створити відомчу систему підготовки офіцерів-аналітиків у сферах аналізу ризиків і кримінального аналізу на базі навчальних закладів МВС України.

Куц В. М.– кандидат юридичних наук, професор, викладач Національної академії прокуратури України

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА КРИМІНОЛОГІЇ

Важливим аспектом з'ясування сутності та змісту будь-якої теорії є точне визначення проблематики, що досліджується представниками цієї теорії, тобто її предмета. Повною мірою це стосується й кримінології. Стало звичним вважати її предметом злочинність, тому саму кримінологію визначають, як науку про злочинність.

Однак спроба конкретизувати сутність та зміст зазначеного предмета породжує низку проблемних питань. Що таке злочинність? Який обсяг цього явища (зміст) і поняття про нього? Чи належить до предмета кримінології протидія злочинності або окремі аспекти останньої?

Пропонуємо інтерпретацію вирішення зазначених питань.

В теорії домінують дефініції злочинності суто статистичного характеру, що не розкривають сутності та змісту визначуваного явища. На нашу думку, злочинність – це зумовлені внутрішніми й зовнішніми детермінантами людська схильність до вчинення кримінальних правопорушень та прояви цієї схильності у вигляді таких правопорушень, що піддаються кількісно-якісній інтерпретації та запобіганню.

Отже, зміст злочинності утворюють: а) її детермінанти (причини й умови); б) людська схильність до кримінальних правопорушень (відповідний психологічний стан особистості чи певних соціальних груп); в) вчинені кримінальні правопорушення (незакінчені й закінчені злочини та інші суспільно небезпечні діяння, передбачені КК України).

Злочинність є сегментом субкультури, що разом з культурною складовою життєдіяльності суспільства характеризують його цивілізаційний поступ. Зазначений сегмент, будучи довічним супутником цивілізаційного поступу виявляє неухильне прагнення до експансії, намагаючись захопити все нові сфери соціального простору.

Відповідь на третє запитання залежить від розуміння протидії злочинності. Вважаємо, що протидія злочинності – це складне соціально-правове явище та поняття, в якому відображається теорія і практика специфічної соціально-

управлінської діяльності та суспільних і приватних ініціатив, а також кримінально-юстиційних зусиль, спрямованих на перешкоджання вчиненню кримінальних правопорушень та реагування на їх вчинення. Запропонована дефініція, по-перше, вказує на те, що зміст протидії злочинності утворюють дві складові: перешкоджання кримінальним правопорушенням та реагування на їх вчинення; по-друге, демонструє свою зумовленість сутністю і змістом самої злочинності, адже перешкоджання кримінальним правопорушенням спрямовано на дві перші складові злочинності (причини і умови кримінальних правопорушень та схильність до їх вчинення), а реагування – на третю її складову (вчинення таких правопорушень). Вважаємо, що першу складову змісту протидії злочинності – перешкоджання кримінальним правопорушенням – доцільно називати усталеним кримінологічним терміном «запобігання злочинності». Друга складова протидії – реагування на вже вчинені кримінальні правопорушення – є предметом інших галузей знання та правового регулювання: кримінального права, процесуального права тощо.

Взяте окремо запобігання злочинності також є складним соціально-правовим явищем, що має власний зміст, усталене уявлення щодо якого відсутнє. Кожний із дослідників цієї проблеми пропонує власний «сценарій» запобігання злочинності та оперує відповідною термінологією. На нашу думку, узгоджене уявлення щодо сутності й змісту злочинності та протидії її проявам можливо напрацювати в межах єдиної *теорії протидії злочинності*, якої потребує сьогодення. Однак розробка такої теорії навряд розпочнеться найближчим часом. Маловірогідною є індивідуальна ініціатива в цьому напрямі.

Проте вже наявні перші «паростки» майбутнього вчення про протидію злочинності. До їх числа належить низка публікацій автора цих рядків та його учнів.

В кримінології для визначення зазначеного напряму протидії злочинності використовують й інші терміни: «попередження», «профілактика», «відвернення» тощо. З набуттям чинності рамкового Закону України «Про запобігання корупції» ця дискусія має припинитись. Вибір законодавцем терміна «запобігання» для визначення першого напряму протидії корупції, а вона переважно має злочинний характер, вважаємо офіційним результатом фахової домовленості, відображеним в назві закону, що одержав позитивну міжнародну оцінку.

Запобігання потрібно визначати як діяльність, що перешкоджає вчиненню кримінальних правопорушень, не допускає їх вчинення. Досягається такий результат здійсненням профілактики, тобто заходів, що відвертають їх вчинення, попередження, тобто застереження відповідних осіб щодо нераціональності таких правопорушень, припинення розпочатих правопорушень, тобто змушування перестати їх вчиняти.

Таким чином, поняттям «запобігання» охоплює три названі засоби, перший з яких, тобто профілактика, спрямований на першу складову злочинності – причини й умови вчинення кримінального правопорушення; другий, попередження, націлений на другу складову злочинності – схильність людей до вчинення кримінальних правопорушень, а третій, припинення, блокує створення умов для вчинення правопорушення, тобто підготовки до його вчинення (ст. 14 КК України).

Запобігання проявам злочинності відбувається на різних рівнях життєдіяльності суспільства. За таким критерієм поділу як інституціонально-функціональний статус суб'єкта протидії злочинності на певному соціальному рівні можна виокремити: загальносоціальний; спеціально-кримінологічний та кримінально-юстиційний рівні, а, відповідно, й види запобігання злочинності.

Загальносоціальне запобігання злочинності – це ефективне правомірне функціонування всіх інституцій суспільства та його членів, а також держави, що спеціально не спрямована на протидію злочинності, але опосередковано впливає на чинники її існування та відтворення, в результаті чого мінімізується кількість кримінальних правопорушень. У протидії злочинності на зазначеному рівні як суб'єкт бере участь не все суспільство, а лише його легальні інституції та соціономні особистості (законослухняні громадяни). Соціальні інституції, що функціонують протиправно, та соціопатичні особистості, хоча і є складовою суспільства, перебувають «по інший бік барикади».

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності – це система кримінологічних та організаційно-правових заходів, безпосередньо спрямованих на протидію злочинності, що переважно здійснюються спеціально уповноваженими органами. Прикладом є широко розгорнута антикорупційна активність на основі рамкового Закону України «Про запобігання корупції».

Сутність кримінально-юстиційного запобігання злочинності полягає в протидії кримінальним правопорушенням зусиллями винятково органів кримінальної юстиції в межах процесуальної форми. Причому такі органи можуть застосовувати запобіжні засоби проти потенційних злочинних проявів і до вчинення кримінального правопорушення, наприклад, здійснюючи правову пропаганду, проводячи профілактичні бесіди з особами, схильними до правопорушень, тощо. Така діяльність належить до спеціально-кримінологічної, а не до кримінально-юстиційної.

Для перших двох рівнів протидії злочинності її головним напрямом є запобігання, чого не скажеш про третій рівень – кримінально-юстиційний, для якого пріоритетним постає реагування на кримінальні правопорушення.

Левченко Ю. О. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Однією зі складових організованої злочинності є корупція. Корумпованість державного апарату, а також різних гілок влади вкрай негативно позначається на всіх аспектах суспільного життя, зокрема на діяльності політичних інститутів країни, правовій і соціальній захищеності громадян, рівні довіри населення до влади. Корупція є головною перешкодою для подолання організованої злочинності в країні. Як свідчать результати вивчення міжнародного досвіду, для багатьох країн світу типовими проявами корупції є підкуп чиновників і громадсько-політичних діячів, хабарництво за надання законних і незаконних благ та переваг, протекціонізм, тобто висунення працівників за принципами родинності, земляцтва, клановості, особистої відданості й дружніх відносин з метою подальшого використання цих працівників з корисливою метою, зловживання владою та службовим становищем, розкрадання тощо. До протиправних дій корупційного характеру належать

також дії, визначені в ст. 364 Кримінального кодексу (КК) України, – зловживання владою або службовим становищем.

Статтею 364 КК України встановлено кримінальну відповідальність за зловживання владою або службовим становищем. Закріплення цієї статті в Кодексі є кримінально-правовою гарантією дотримання і захисту прав фізичних та юридичних осіб, забезпечення нормальної управлінської діяльності державного апарату та діяльності підприємств, установ, організацій різних форм власності.

У 2015 р. органами внутрішніх справ було обліковано 2238 (+13,3 % порівняно з 2014 р.) кримінальних правопорушень з ознаками, визначеними ст. 364 КК України. У 2016 р. обліковано 2331 кримінальне правопорушення (+4,2 % порівняно з 2015 р.), кваліфікованих як зловживання владою або службовим становищем. Цікаво, що з них кваліфікований склад (ч. 2 ст. 364 КК України) було обліковано у 981 випадку. Викликають інтерес також статистичні відомості щодо тих кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, тому що, наприклад, у 2016 р. їх було лише 93 [1]. Це свідчить про низький рівень розкриття цих злочинів – менше 4 %.

Однією з причин такого низького показника розкриття цих злочинів можна вважати те, що вчинити їх можуть лише окремі види спеціальних суб'єктів, а саме:

– особи, наділені державною владою;

– особи, які виконують обов'язки як державні службовці;

– депутати Верховної Ради України;

– службовці органів державного управління;

– службовці державних установ;

– працівники структур господарювання, у яких частка державної власності становить понад 50 %;

– керівники чи службовці державних підприємств [2, с. 74].

Варто зазначити, що в процесі судового розгляду більшості випадків учинення аналізованих злочинів виникають труднощі з доведенням умислу, а в кожному десятому випадку ці злочини під час розгляду в суді перекваліфіковують на службову недбалість. До того ж, 64 % цих діянь учиняються з корисливих мотивів, тобто з метою отримання незаконної матеріальної вигоди, 7 % – з інших особистих інтересів,

22,6 % – в інтересах третіх осіб, а 6,4 % – з хибно зрозумілих інтересів служби [3, с. 12].

Загальною ознакою будь-якого зловживання владою або службовим становищем є спосіб учинення злочину – використання наданих повноважень, свого становища, що становить виконавчий зміст злочинів у сфері службової діяльності. Цей спосіб учинення злочинів полягає в застосуванні наданих повноважень проти покладеного обов'язку, всупереч інтересам служби та становить фактично зраду обов'язку. Використання влади чи службового становища – це вчинення дій, що безпосередньо належать до службових повноважень службової особи, зумовлених покладеними на неї обов'язками з виконання відповідних функцій, а також дій, пов'язаних з її службовим авторитетом, зв'язками з іншими службовими особами, можливістю здійснити певний вплив на інших службових осіб. На сьогодні очевидним є те, що використання влади чи службових повноважень може бути пов'язане з діяльністю посадовця як у межах його повноважень, так і поза їх межами, зокрема з явним порушенням цих меж службовою особою. Зазначене дозволяє висновувати, що злочинні дії з використання службовою особою влади або службового становища можуть перебувати: в межах її компетенції; в межах не її, а компетенції інших органів або службових осіб; за межами компетенції будь-яких органів або службових осіб. Причому обов'язковою умовою притягнення до кримінальної відповідальності є встановлення того факту, що дії винної особи були пов'язані з її службовим становищем та безпосередньо стосувалися її службових повноважень чи були зумовлені фактичними можливостями, що безпосередньо походять від службового становища винного, виконуваних функцій і наданих повноважень.

Таким чином, актуальним на цей час є вивчення основних закономірностей тенденцій зловживання владою або службовим становищем, аналіз сучасних детермінант їх вчинення, виявлення нових ознак особи злочинця, що їх вчиняє, а також розроблення якісно нової та ефективної системи заходів запобігання цим злочинам.

Список використаних джерел

1. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України : [сайт]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html. – Назва з екрана.
2. Кравчук С. Й. Економічна злочинність в Україні: навч. посіб. / С. Й. Кравчук. – Київ : Кондор, 2009. – 282 с.
3. Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем: автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Г. Хашев. – Дніпропетровськ, 2007. – 24 с.

Лисодєд О. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

НЕДОЛІКИ НОРМОТВОРЧОСТІ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Сьогодні в Україні чимало уваги приділяють приведенню кримінально-виконавчого законодавства держави до визнаних міжнародних і європейських стандартів, зокрема щодо питання поводження із засудженими. За три останні роки Верховна Рада України прийняла десять законів, що внесли зміни і доповнення у Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, суттєво удосконалили правовий статус засуджених та покращили порядок і умови виконання кримінальних покарань. На нашу думку, найбільш важливий серед останніх є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII.

Новації цього нормативного документа передбачають зміни та доповнення до КВК України у зв’язку з запровадженням в Україні інституту пробації. Згідно з цим Законом встановлюється нова система органів виконання покарань: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, його територіальні органи управління, уповноважені

органи з питань пробації (ст. 11 КВК України). Також розширено повноваження уповноваженого органу з питань пробації, який власне замінив собою кримінально-виконавчі інспекції. Окрім уже звичних повноважень кримінально-виконавчих інспекцій (виконання покарань у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських та виправних робіт, здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років) ці органи повинні забезпечувати:

– реалізацію пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;

– проведення соціально-виховної роботи із засудженими, до яких застосовано пробацію;

– здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення;

– направлення засуджених до виправних центрів для відбування покарання у порядку ст. 57 КВК України;

– здійснення інших визначених законодавством заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень (ст. 13 КВК України).

Таким чином, відповідні зміни внесено у ст. 30–35 КВК України стосовно виконання покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, ст. 36–37, 39–40 КВК України стосовно виконання покарання у вигляді громадських робіт, ст. 41–42, 44–46 КВК України – стосовно виконання виправних робіт, ст. 57 КВК України – стосовно виконання обмеження волі, ст. 153–154, 156, 163–166 КВК України – щодо звільнення засуджених та здійснення контролю за їх поведінкою.

Однак у вищезазначеному Законі не враховано те, що 2 червня 2016 р. (тобто на три місяці раніше) було прийнято Закон України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII, який також вніс корективи у порядок виконання покарання у вигляді штрафу. На сьогодні у ст. 26 КВК України встановлено, що засуджений зобов'язаний сплатити штраф упродовж місяця

після набрання вироком суду законної сили і повідомити про це кримінально-виконавчій інспекції за місцем проживання шляхом пред'явлення документа про сплату штрафу. У разі несплати засудженим штрафу у встановлений строк, суд за поданням кримінально-виконавчої інспекції розглядає питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу покаранням у вигляді громадських, виправних робіт або позбавлення волі. Кримінально-виконавчі інспекції вже не функціонують, а контроль за виконанням штрафу до повноважень уповноваженого органу з питань пробації не належить.

Закон України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII ст. 116 КВК України доповнено частиною шостою. Згідно з нею засудженим, які перебувають на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я, що не належать до відання центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, тривалі побачення не надаються. За день до того, Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань» від 6 вересня 2016 р. № 1488-VIII, ст. 116 КВК України також було доповнено частиною шостою, відповідно до якої за розголошення лікарської таємниці медичні працівники та інші особи установи виконання покарань, яким у зв'язку з виконанням професійних обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимні та сімейні подробиці життя засудженого до позбавлення волі, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законом. Таким чином, нині у ст. 116 КВК України є дві шостих частини, з відмінністю у набранні чинності в один день, після який розміщено сьома частина.

Згідно з Законом України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII, нарешті було знято обмеження щодо витрачання засудженими до позбавлення волі грошових коштів. Засуджені мають право придбавати за безготівковим розрахунком продукти харчування, одяг, взуття, білизну та предмети першої потреби на гроші, зароблені в колоніях, отримані за переказами, або за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу (ч. 1 ст. 108, ч. 1 ст. 143 КВК України). З огляду на це, із ч. 1 ст. 130 КВК України виключено такий захід заохочення як

дозвіл додатково витрачати гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби, а зі ст. 130 ~~140~~, ч. 2 ст. 143, ч. 6 ст. 151 КВК України – право на додаткове витрачання грошей, яке надавалось лише за сумлінної поведінки і відповідального ставлення до праці, а також після відбуття певного строку покарання.

Однак 6 вересня 2016 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо вдосконалення порядку застосування до засуджених заходів заохочення і стягнення» № 1487-VIII. За цим Законом текст ст. 130 КВК України, яка встановлює заходи заохочення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі, викладено в новій редакції. Серед заходів заохочення знову з'явився такий, як дозвіл додатково витрачати гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби. Причому, зазначений закон набуває чинності через шість місяців від дня його опублікування (тобто з 7 квітня 2017 р.).

Усунути вказані недоліки можна шляхом чергового внесення змін до КВК України. Проте бажано, щоб надалі такі зміни знову не суперечили законопроектам, вже прийнятим Верховною Радою України у першому чи другому читанні, так і тим, що перебувають на етапі розробки. Значною проблемою є те, що системний аналіз положень законопроектів, спрямованих на регулювання окремих суспільних відносин у сфері виконання кримінальних покарань, на предмет їх узгодження між собою і нормами КВК України не здійснює ні комітет Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, до предмета відання якого належать питання виконання кримінальних покарань, організація і діяльність органів та установ виконання покарань, ні його профільний підрозділ – підкомітет з питань діяльності Державної пенітенціарної служби, на засіданнях яких вищезгадані закони неодноразово обговорюють ще в ролі законопроектів.

Загалом необхідно покращувати нормотворчу техніку та законопроектну роботу усіх суб'єктів законодавчої ініціативи у сфері виконання кримінальних покарань.

Литвинов О. М. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;
Усов Д. С. – кандидат юридичних наук, начальник 2-го відділу 2-го управління Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України

СУМІСНИЦТВО ТА ПРИХОВУВАННЯ КОРУПЦІЇ

Останні події в Україні вивели тему корупції з латентного стану доктринального рівня. Масштаби корупційного лиха дійсно вражають: недоброчесність, користолюбство, жадібність державного чиновницького апарату затьмарили їх функціональну природу, перевели діалектичне протиріччя у сфері соціального управління в площину деструктивних соціальних практик, антагоністичного протистояння форми і змісту, держави та громадянського суспільства. На жаль, доводиться констатувати, що корупційна діяльність є над поширеною. Вона постає як складовою устрою криміналізму, ознаки якого фіксуються на теренах нашої держави. Однак в цей нелегкий, переламний для України час ми переконані в існуванні достатніх потенцій для якісних системних перетворень, початку широкофронтального наступального руху з метою відновлення функціональної спроможності й високої соціальної ефективності державного апарату, зниження інтенсивності відновлення корупції.

З метою протидії корупційним явищам Верховна Рада України 4 квітня 2015 р. затвердила Державну програму щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2015–2017 роки. На розвиток її положень були ухвалені: Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України», Закон України «Про державну службу» (в новій редакції), Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів», Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу до публічної інформації у формі

відкритих даних». Також Україна ратифікувала Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції (від 31 жовтня 2003 р.), Цивільну конвенцію про боротьбу з корупцією (від 4 листопада 1999 р.), Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією (від 27 січня 1999 р.) та Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (від 15 травня 2003 р.).

Проте залишилось багато дискусійних питань, які ускладнюють правозастосовну діяльність у сфері боротьби з корупцією, сприяють вчиненню незаконних дій окремими службовими особами, які не лише дискредитують владу в очах громадян України та міжнародної спільноти, а й ставлять під загрозу успішність реалізації Україною заходів щодо реформування правоохоронної системи загалом.

Одним із проблемних питань є обмеження для осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, здійснювати сумісництво та суміщення з окремими видами діяльності. Згідно зі ст. 105 Кодексу Законів про працю (КЗпП) України, сумісництво – це виконання працівником, окрім своєї основної, іншої регулярної оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на тому ж або іншому підприємстві. Причому, основними ознаками такої роботи є:

– виконання іншої додаткової роботи;

– виконання іншої додаткової роботи відбувається у вільний від основної роботи час, на одному ж або різних підприємствах;

– оплата за фактично виконану роботу без обмежень (ст. 102^1 КЗпП України, ст. 19 Закону України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР).

Під час влаштування на роботу працівник повинен повідомити (зазначити у своїй заяві), що збирається працювати за сумісництвом. Потім оформлюється наказ керівника про прийняття на роботу за сумісництвом. Трудову книжку пред'являти не потрібно, адже вона ведеться лише за основним місцем роботи. Якщо працівник бажає, щоб до його трудової книжки було внесений запис про роботу за сумісництвом, то він повинен принести на основне місце роботи копію наказу про прийняття на роботу за сумісництвом або довідку (п. 1.1. «Інструкції про порядок ведення трудових книжок

працівників», затверджена спільним наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29 липня 1993 р. № 58). Працівник має право реалізовувати свої здібності до праці шляхом укладання трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, якщо інше не передбачено законодавством, колективним договором або угодою сторін (ч. 2 ст. 21 КЗпП України). Зауважимо, що на працівника поширюються всі трудові права та соціальні гарантії, передбачені законодавством і колективним договором підприємства. На працівників державних підприємств, держслужбовців, працівників правоохоронних органів, прокуратури і нотаріусів установлено обмеження на роботу за сумісництвом.

Однак працівники державних підприємств можуть працювати за сумісництвом у робочі дні – не більше 4 год на день (п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 р. № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ та організацій»), у вихідні – повний робочий день. Загальна тривалість їх роботи за сумісництвом протягом місяця не повинна перевищувати половини місячної норми робочого часу.

У Законі України «Про державну службу» (ч. 5 ст. 32) та Законі України «Про запобігання корупції» (ст. 25) передбачено низку заборон для осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Серед них є заборона для цих осіб здійснювати сумісництво та суміщення з окремими видами діяльності (ст. 25). Водночас відповідні обмеження та заборони не є абсолютними, адже законодавець передбачає винятки з них. Зокрема, особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, дозволено суміщати свою діяльність з викладацькою, науковою і творчою діяльністю, медичною практикою, інструкторською та суддівською практикою зі спорту.

Варто зазначити, що наразі в антикорупційному законодавстві України не роз'яснено сутності жодного виду діяльності з дозволених для вказаної категорії осіб, зокрема «викладацької діяльності». Регулятивне законодавство України також не вміщує дефініції відповідного поняття. Визначаючи, чи належить певний вид діяльності до викладацької, потрібно зважати на те, чи поширюється на нього законодавство України

про освіту. Адже це основний критерій, який дає змогу встановити наявність викладацької діяльності, що здійснюється певними працівниками. В іншому разі потрібно констатувати, що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, порушила заборону щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності.

Ознаками викладацької діяльності є:

– по-перше, суб'єкти її здійснення. Якщо вона реалізується у навчальних закладах в межах визначених Законом України «Про освіту» (ст. 30) освітніх рівнів, то суб'єктами надання освітніх послуг є різні види навчальних закладів (школи, університети, академії тощо), а суб'єктами здійснення викладацької діяльності – педагогічні та науково-педагогічні працівники. Якщо освіта реалізується поза межами відповідних освітніх рівнів, суб'єктом надання таких освітніх послуг є державні установи, організації, а також різноманітні громадські та міжнародні організації, а суб'єктами здійснення викладацької діяльності – особи, яких залучають до проведення цих видів навчальних занять. Зокрема до проведення таких занять можуть залучати осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Водночас така діяльність повинна охоплювати методичну роботу суб'єкта її здійснення, що спрямована на розроблення методичних матеріалів, які використовують під час проведення навчальних занять (тренінгів). Тренінги проводять за програмами та планами, що розробляються відповідними навчальними закладами і затверджуються органами, на які поширюється дія Закону України «Про державну службу» та «Про службу в органах місцевого самоврядування», на підставі типових програм і рекомендацій, підготовлених Національною академією державного управління при Президентові України та затверджених Нацдержслужбою в установленому порядку;

– по-друге, ініціатором проведення навчальних занять (якщо освіта реалізується поза освітніми рівнями) із залученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, повинна бути саме та особа, яка планує провести відповідне навчання;

– по-третє, змістом такої діяльності є передача знань від одного суб'єкта до іншого з метою набуття останніми теоретичних знань, а також практичних умінь та навичок;

– по-четверте, особи, які здійснюють викладацьку діяльність, повинні належним чином оформити трудові або цивільно-правові відносини з суб'єктами надання освітніх послуг. Це може бути трудовий договір (якщо йдеться про сумісництво особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування у навчальному закладі) або цивільно-правова угода.

Отже, «викладацька діяльність» можлива лише в разі її здійснення особою шляхом укладання трудового договору з навчальним закладом. Усі інші види робіт не відповідають за своїм змістом та формою такій діяльності, як «викладацька», і є або здійсненням організаційно-розпорядчих функцій, або ж політико-просвітницькою діяльністю, що не є властивим для викладання та освіти.

У Кодексі України про адміністративні правопорушення передбачена відповідальність за таке правопорушення, пов'язане з корупцією, як порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172^4), у ч. 1 якої передбачено відповідальність за порушення особою обмежень щодо зайняття іншою оплачуваною діяльністю (окрім викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної та суддівської практики, інструкторської практики зі спорту) або підприємницькою діяльністю.

Макаренко Н. К. – кандидат юридичних наук, доцент, здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (1917–1921 рр.)

Генезис професійної злочинності на території України в період становлення радянської влади (1917–1921 рр.) є підтвердженням залежності характеру злочинності від конкретних соціальних умов. Події 1917 р. і громадянська війна змінили кримінальну обстановку в колишній Російській імперії. Так, в березні 1917 р. Тимчасовим урядом було оголошено загальну амністію, в результаті якої кількість

загальнокримінальних корисливих та корисливо-насильницьких злочинів зросла в десятки разів. Значну кількість цих злочинів вчиняли злочинці-професіонали.

У період 1917–1922 рр. в країні прокотилася хвиля грабежів, бандитських нальотів, що супроводжувалися жорстокими вбивствами. Одним із поширених способів були нальоти на квартири, грабежі під виглядом обшуків, реквізицій тощо. Ряди злочинного світу зросли в декілька разів. У кримінальне середовище влилися десятки, сотні тисяч новачків, які раніше не мали зв'язків зі злочинним світом.

Брак професіоналізму нова влада намагалася компенсувати заходами жорсткого характеру. Так, злочинці, затримані на місці злочину, розстрілювалися без суду і слідства, а в 1923 р. Об'єднане державне політичне управління (ОДПУ) отримало право відправляти в концентраційний табір професійних злочинців, контрабандистів та осіб, які пов'язані зі злочинним світом.

В законодавстві радянського періоду простежувалася тенденція диференціації кримінальної відповідальності за ознакою кримінального професіоналізму. Так, в гл. 3 Загальної частини КК УРСР 1922 р. (ст. 25 п. «е») містилася вказівка про те, що під час визначення міри покарання враховують обставину, що злочин вчинив професійний злочинець або рецидивіст. У цьому кримінальному законі містилося згадування про «злочинний промисел» в понад десяти статтях [1]. Термін «промисел» знайшов відображення і в КК УРСР 1927 р. [2]. Для утримання професійних злочинців було створено спеціальні місця позбавлення волі, що було прописано у Виправно-трудовому кодексі УСРР 1925 р.[3].

Така діяльність держави мала свої результати. У той період відбулося зниження професіоналізації злочинців загалом, відхід від професійної злочинної діяльності крадіїв-рецидивістів з дореволюційним досвідом. Водночас було майже вирішено проблему дитячої безпритульності, що становило резерви професійної злочинності того часу. Зміни соціально-економічних, правових умов життя суспільства призвели до того, що стали розпадатися стійкі організовані угруповання професійних злочинців, а інші – жорстоко ліквідовувалися правоохоронними органами. Однак злочинний світ швидко пристосувався до нових умов диктатури

більшовиків. Політичне протистояння, хаос і економічна розруха різко посилили кримінальні угруповання.

В злочинному світі того періоду виділилися два основних напрями: перший – злочинці з дореволюційним стажем; другий – політичні опоненти більшовиків, які стали на злочинний шлях в результаті безпрецедентного тиску радянської влади.

Наявність першого напряму було зумовлено майже трьохсотлітньою історією розвитку професійної злочинності на території України і внутрішньою системою організації злочинного світу, який, культивуючи свої традиції, звичаї і «закони», забезпечував спадкоємний зв'язок. Перша категорія злочинців була асимільована в кримінальному середовищі і лише продовжила в нових реаліях злодійські традиції.

Представниками другого напряму були переважно колишні офіцери, а також представники дворянства, інтелігенції, купецтва, які не змогли емігрувати, але не бажали влитися в нове життя і змиритися з радянською владою. У перші післяреволюційні роки їх злочинна діяльність здебільшого носила чітко виражений політичний характер. Вони не мали кримінальних навичок, не знали звичаїв злочинного світу, не мали ринків збуту, але, завдяки освіченості, ерудиції, наявності військового досвіду тощо, зуміли швидко адаптуватися до нових умов і стали займати «провідні» позиції в кримінальному світі, отримавши назву «жигани».

«Жигани» запозичили традиції і звичаї дореволюційного кримінального світу і пристосували їх до нових реалій [4]. Вони активно й ефективно вдосконалювали правила і культивували їх. «Жигани» демонстративно підкреслювали свою відмінність від іншого кримінального світу. Правила або закони, створені «жиганами», були спрямовані на організацію ідеологічної опозиції новому політичному режимові та полягали в заборонах: накопичувати майно; працювати; мати офіційну сім'ю; служити в армії; співпрацювати з офіційною владою; брати участь в громадському житі тощо.

«Жигани» запровадили також вимоги жорсткої військової дисципліни. Молодші беззаперечно підкорялися старшим, невиконання наказів яких каралося смертю (як на фронті у воєнний час). Потрапивши в банду, людина не могла самостійно піти з неї. Такі дії розцінювали як дезертирство і карали фізичним знищенням відступника.

До революції в кримінальному світі таких жорстких правил не існувало. Ці заборони були вироблені «колишніми», які у радянському суспільстві не змирилися з революційними змінами і стали ізгоями, у яких відібрали все, що можна відібрати – будинок, сім'ю, віру, надії на майбутнє, місце в суспільстві. Шляхів примирення з новим режимом не було. Залишалося лише мстити.

Ці правила стали по суті першим кроком для формування нових злочинних традицій і звичаїв.

Отже, в результаті внутрішньої конкуренції, злочинний світ був розколотий на старорежимних професійних злочинців («урки»), які дотримувалися традиційних злочинних звичаїв, і «жиганів». Боротьба за владу між ними тривала впродовж 1920-х р. і призвела до суттєвих змін у злочинному світі. Після декількох кривавих зіткнень, «урки» перемогли і почали встановлювати нові норми поведінки для кримінального світу.

В результаті певного синтезу було створено неформальний «злодійський закон», який регулював норми поведінки в кримінальному середовищі та відображав реалії наявної соціальної системи. Тобто було розроблено неписаний злодійський закон, який не містив ідеології та романтики і був заснований на традиціях злочинного світу і заходах протистояння політичному режиму. Лідери злочинного світу, які дотримувалися цього закону, стали називати себе «злодіями в законі». Вперше в літературі термін «злодій в законі» був використаний В. І. Монаховим. Таким чином, вони прагнули підкреслити свою лояльність відносно радянської влади. Вперше слово «злодій» стало не позначенням злочинної спеціалізації, а визначенням кримінальної касти [5].

У боротьбі проти «жиганів» влада об'єктивно виступила на боці «урок», оскільки основні свої зусилля органи ОДПУ і НКВС спрямували саме проти «ідейних» банд, які замахувались на основи держави і тому представляли підвищену небезпеку. Недаремно деякі дослідники вказують на те, що появі та зміцненню позицій «злодіїв у законі» сприяла діяльність радянських правоохоронних органів, які використовували їх для контролю за кримінальним світом, протиставляючи їх політичним злочинцям. Надалі «авторитетів» також залучали для контролю за внутрішнім порядком у місцях позбавлення волі ГУЛАГу.

Список використаних джерел

1. Уголовный кодекс УССР, утв. ВУЦИК 23 авг. 1922 г. – Изд. 2-е, офиц. – Харьков : Юриздат, 1922. – 100 с.
2. Уголовный кодекс УССР в ред. 1927 г. – Изд. 2-е, офиц. – Харьков : Юриздат, 1927. – 135 с.
3. Виправно-трудовий кодекс УСРР 1925 р. / упор. Г. О. Радов, І. І. Резнік // Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України. – Київ : Говард Пресс, 1998. – Т. 2. – Ч. 1. – 456 с.
4. Водолазский Б. Ф. Преступные группировки. Их обычаи, традиции, «законы» (Прошлое и настоящее) / Б. Ф. Водолазский, Ю. А. Вакутин. – Омск : Омская высш. шк. милиции, 1979. – 38 с.
5. Гула Л. Ф. Правові засади боротьби з професійною злочинністю: історичні традиції та організаційні форми / Л. Ф. Гула // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – №° 2. – С. 42–49.

Мартиненко В. О. – аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ОСОБА ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ, ЩО ЗЛОВЖИВАЄ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Проблема особи злочинця у кримінології є однією з ключових. Її значущість визначається тим, що злочин, будучи актом свідомої людської поведінки, значною мірою зумовлюється сутністю і особливостями особи, яка обирає таку форму поведінки.

Від якості виконання обов'язків державними службовцями залежить доля політичних, соціальних, економічних реформ, розвиток суспільства тощо. З огляду на це, розроблення теоретичних і прикладних питань кримінально-правової охорони інтересів державної служби та їх кримінологічне осмислення набуває більш вагомого значення. Занепокоєння викликає тенденція до зростання кількості злочинів у сфері службової та професійної діяльності,

пов'язаної з наданням публічних послуг. Зокрема, це стосується зловживання владою або службовим становищем.

Особу, яка вчинила службовий злочин, від інших злочинців відрізняє соціальний статус – наявність владних повноважень, без яких вчинення корупційних діянь є неможливим. Корумпованою може бути лише та особа, яка уповноважена на виконання функцій держави [1, с. 433]. Дослідження особи корупціонера підтверджують, що від інших видів злочинців вони передусім відрізняються саме наявністю владних повноважень [2, с. 212]. Безумовно, державний службовець обіймає посаду в державній службі в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), отримує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету і виконує встановлені для цієї посади завдання і функції такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби [3].

Для повної та всебічної характеристики особи, яка вчинила злочин (зловживання владою або службовими повноваженнями), потрібно враховувати вироблені у кримінології групи ознак: соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові, морально-психологічні [4, с. 74]

До соціально-демографічних ознак належать стать, вік, рівень освіти, місце народження і проживання, громадянство та інші відомості демографічного характеру. Зазначимо, що на основі такої ознаки, як стать, ми можемо дійти висновку про переважання вчинення конкретних видів злочинів особою певної статі. Відповідно до статистичних даних у 2016 р. із загальної кількості осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 364 Кримінального кодексу (КК) України, лише 20,5 % становлять жінки [5]. Таким чином, цей службовий злочин переважно вчиняють чоловіки.

Особи, які вчинили злочин, передбачений ст. 364 КК України, за віком розподілилися так: віком 18– 28 років– 7 осіб, 29–39 років – 20, 40 54 роки – 37, 55 59 років – 12, і старші 60 років – 7 осіб [5]. Вікова характеристика злочинців, які вчиняють зловживання владою або службовим становищем, дає змогу встановити ступінь інтенсивності вияву криміногенної активності та особливості злочинної поведінки посадовців різних вікових груп. Найбільш криміногенними є державні службовці віком 40–54 років.

Освітні показники вказують на залежність злочинної поведінки від освіти та інтелектуального розвитку особи, що впливає на потреби та інтереси людини. Освітній та інтелектуальний рівні визначають характер злочину. Так, у 2016 р. серед осіб, яких виявили у зловживанні владою або службовим становищем 89,2 % – це особи з вищою освітою, 7,2 % – особи, які мали лише професійно-технічну освіту, і лише 3,6 % – з повною середньою освітою [5].

Кримінально-правові ознаки особи злочинця передбачають відомості про елементний склад вчиненого злочину, спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноосібний чи груповий характер протиправної діяльності, вид співучасті, наявність судимості тощо. Так, у 2016 р. дві особи, які раніше вчиняли злочини, допустили зловживання владою або службовим становищем (2,4 %) [5]. Відносно вчинення зловживання владою або службовим становищем у групі відомостей не виявлено.

Соціально-рольові ознаки розкривають функції індивіда, зумовлені його становищем у системі суспільних відносин, належністю до певної соціальної групи, взаємодією з іншими людьми та співробітниками органу, де він працює. Так, серед осіб, які вчинили зловживання владою або службовим становищем у 2016 р., 7 осіб – це державні службовці 5– 7-ї категорії, 15 – посадові особи органів місцевого самоврядування, серед яких 9 мають 5– 7-му категорію, 5 – 4-ї категорії, 1 особа – 3-ї категорії. Один був депутатом місцевої районної ради [5].

До групи морально-психологічних ознак особи злочинця належать передусім моральні, які характеризують світогляд людини, її духовність, погляди, переконання, ціннісні орієнтації. Зазначимо, що саме у цій групі виявляється відношення державних службовців-злочинців до правил етичної поведінки, закріплених законодавчо [3]. Психологічні ознаки – це особливості інтелектуальних, емоційних і вольових якостей особи злочинця, а емоційні – це такі, що характеризують урівноваженість і стан перебігу нервових процесів (темперамент людини), ступінь емоційного збудження, силу та темп реагування на різні зовнішні ситуації тощо. Серед зловживань владою або службовим становищем, що вчинені у 2016 р., лише

одне правопорушення було вчинено в стані наркотичного сп'яніння [5].

Таким чином, на підставі вивчення наукової літератури, з урахуванням статистичної звітності та аналізу слідчої й судової практики можна класифікувати державних службовців, які вчинили зловживання владою або службовим становищем, на відповідні групи. Так, кримінологічна характеристика особи державного службовця, який вчиняє злочин, визначений ст. 364 КК України, передбачає, що це зазвичай чоловік віком від 40 до 54 років, які вчиняє злочин одноосібно, не має судимості, а також працює на державній службі в органах місцевого самоврядування та має 5–7-му категорію.

Кримінологічний аналіз особи державного службовця, який зловживає владою або службовим становищем, сприяє встановленню механізму злочинної поведінки, її детермінації та розробленню обґрунтованих рекомендацій щодо запобігання відповідному виду злочинів у сфері службової або професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Список використаних джерел

1. Павлов В. Г. Субъект преступления / В. Г. Павлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 318 с.

2. Кримінологія : загальна та особлива частини / за ред. І. М. Даньшина. – Харків : Право, 2003. – 352 с.

3. Про державну службу [Електронний ресурс] : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19. Назва з екрана.

4. Кримінологія : підруч. для студентів вищих навч. закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик та ін. ; за ред. О. М. Джужі. – Київ : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

5. Єдиний звіт Генеральної прокуратури України про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень– грудень 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112755&libid=100820. Назва з екрана.

Мельничук В. М. – здобувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФАЛЬСИФІКАЦІЮ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ ЧИ ОБІГ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

До суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 3211 Кримінального кодексу (КК) України, а саме фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів, зараховують ті, що характеризують суб'єкта злочину. За українським кримінальним законодавством притягненню до кримінальної відповідальності за вчинення цього виду злочину підлягає фізична, осудна особа, яка досягла певного віку кримінальної відповідальності.

Осудність та вік – це дві головні ознаки, які характеризують суб'єкта злочину.

Згідно з чинним українським кримінальним законодавством, кримінальній відповідальності за вчинення фальсифікації лікарських засобів або їх обігу підлягає суб'єкт, який на момент вчинення злочину досяг шістнадцятирічного віку (ч. 1 ст. 22 КК України).

Частиною 8 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України передбачено, що кримінальне провадження може здійснюватися і до юридичної особи.

Відповідно до ст. 80 Цивільного кодексу України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка наділена цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем і відповідачем у суді та створена шляхом об'єднання осіб та/або майна.

З метою виконання рекомендацій експертів Європейської Комісії щодо удосконалення положень антикорупційного законодавства, наданих у межах переговорів щодо лібералізації ЄС візового режиму для України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13 травня 2014 р. № 1261-VII, чинний КК України було доповнено новим розділом 14-1, що має назву «Заходи

кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Зазначений розділ передбачає кримінальну відповідальність юридичних осіб за вчинення кримінальних правопорушень. Статтями 96^{3}–96^{11} КК України встановлено правові підстави, види і порядок застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Аналіз наведених норм дає підстави вважати, що юридична особа є та може бути суб'єктом злочину, зокрема у сфері фальсифікації лікарських засобів, оскільки таку фальсифікацію нерідко здійснюють суб'єкти господарської діяльності, зареєстровані в Україні.

До того ж, ст. 18 КК України чітко визначено, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, що підтверджено ст. 1–2, 4–10, 11, 15, 17–22 КК України. Такі розбіжності створюють певні труднощі в контексті остаточного визначення стосовно того, чи є юридична особа суб'єктом кримінального правопорушення у сфері фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів.

Зауважимо, що кримінальна відповідальність саме юридичних осіб за фальсифікацію лікарських засобів передбачена законодавством Литовської Республіки, Королівства Данії, Республіки Молдова та ін.

Так, законодавцю необхідно розглянути питання щодо доповнення ч. 8 ст. 214 КПК України складом злочину, передбаченого ст. 321^{1} КК України, що надасть можливість внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про юридичну особу, пов'язану з фальсифікацією лікарських засобів або їх обігом. Завдяки цьому до такої юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру.

Необхідно зазначити про те, що нині в українському законодавстві в зазначеному злочині немає визначення спеціального суб'єкта злочину. Тому вважаємо за доцільне внести доповнення до ст. 321^{1} КК України та включити спеціального суб'єкта, оскільки судова практика з кримінальних проваджень, відкритих за вказаними кримінальними правопорушеннями, свідчить, що організатором вчинення цього злочину переважно є особа з медичною освітою (лікар, фармацевт та ін.).

Так, зі 141 зареєстрованого кримінального провадження за ст. 321[1] КК України (за період з часу прийняття КПК України) у 31 випадку правопорушників було притягнуто до кримінальної відповідальності (64 % з них мали медичну освіту).

Законодавцю доцільно ввести спеціальну норму відносно підвищеної кримінальної відповідальності зазначеної категорії осіб, оскільки такі правопорушники безперечно усвідомлюють можливість настання негативних наслідків, зокрема тяжких.

Лікар – це фахівець з повною вищою медичною освітою, який в установленому законом порядку постійно займається підтримкою або відновленням людського здоров'я через запобігання (профілактику), розпізнаванням (діагностикою) та лікуванням захворювань і травм, що стає можливим лише завдяки ґрунтовним знанням з анатомії, фізіології, хвороб і лікування, науки медицини, його досвіду та практики, а також пройшов атестацію відповідно до Положення про порядок проведення атестації лікарів, затвердженого наказом Міністерством охорони здоров'я України від 19 грудня 1997 р.№ 359.

Фармацевт (фармаколог) –це молодший спеціаліст з середньою фармацевтичною освітою, який працює в аптеках, аптечних складах, контрольно-аналітичних лабораторіях, фармацевтичних фабриках і виробництвах, на підприємствах хіміко-фармацевтичної промисловості, в органах управління фармацевтичної служби, фармацевтичних фірмах, підрозділах державної служби України лікарських засобів, науково-дослідницьких інститутах і навчальних закладах, володіє системними і змістовними знаннями з аптечної технології ліків, фармацевтичної хімії, організації й економіки фармації, фармакології та фармакотерапії, а також пройшов атестацію на присвоєння (підтвердження) кваліфікаційної категорії, яку проводять відповідно до Положення про порядок проведення атестації фармацевтів, затвердженого наказом Міністерством охорони здоров'я України від 12 грудня 2006 р. № 818.

Провізор -це фахівець з повною вищою фармацевтичною освітою, який володіє системними та змістовними знаннями з хімії, аптечної технології ліків, організації та економіки фармації, фармакології та фармакотерапії, фармакоекономіки, менеджменту і маркетингу, забезпечує належну фармацевтичну опіку хворих під час відпуску безрецептурних лікарських

препаратів, виготовляє та контролює якість лікарських засобів та напівфабрикатів, веде облік господарських операцій та звітність, керує роботою середнього фармацевтичного персоналу, а також пройшов атестацію на присвоєння (підтвердження) кваліфікаційної категорії, яку проводять відповідно до Положення про порядок проведення атестації провізорів, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 12 грудня 2006 р. № 818.

Ветеринар – це фахівець у галузі ветеринарних наук, спеціаліст, який займається ветеринарією, досконало знає анатомію, фізіологію, патофізіологію, мікробіологію тварин, приватну фізіологію тварин, а також ветеринарно-санітарну експертизу тваринної сировини, а також пройшов атестацію відповідно до Положення про порядок проведення атестації спеціалістів ветеринарної медицини державних установ, затвердженого Наказом Державного комітету ветеринарної медицини від 7 вересня 2009 р. № 321.

Отже, усі зазначені посадові особи під час виконання своїх професійних обов'язків мають керуватися принципами медичної деонтології, а тому, на нашу думку, за вчинення протиправних дій з боку указаних осіб законодавцем має бути встановлено окрему відповідальність, як для спеціального суб'єкта, пов'язаного з фальсифікацією лікарських засобів та їх обігу.

Микитчик А. В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі корупція в Україні стала системним фактором, що негативно впливає на ефективне функціонування державного апарату, суспільства та окремих громадян. Значною мірою її визначають неефективністю державного управління, особливостями суспільного менталітету, специфікою політичної культури, нерозвиненістю громадських інститутів, покликаних контролювати органи виконавчої влади. Причиною цього є постійні зміни соціально-економічних та політичних умов життя суспільства, що оновлює «корупційне поле» соціальних

взаємодій, вводячи в нього нових дійових осіб. Групи об'єктів і суб'єктів корупційних відносин постійно розширюються. З корупцією стикаються майже всі громадяни. Однак фактів виявлення і покарання лише зовсім мало, що підриває принцип невідворотності покарання.

В умовах сучасних ринкових відносин і побудови правової держави тема корупції в Україні є актуальною. І це не дивно, адже масштаби цього явища досить великі, щоб, нарешті, з повною серйозністю поставитися до проблеми. Наша країна є однією з найбільш корумпованих країн світу, а за показниками така діяльність значно випереджає досягнення національної економіки.

Оскільки корупція є наслідком загальних проблем держави і суспільства, то боротьбу з нею не зводять лише до реалізації вузької антикорупційної програми. Вона має пронизувати всі програми оновлення держави загалом.

Завдяки вивченню закордонного досвіду нами були виокремлено найдієвіші напрями протидії з корупції.

Передусім необхідно розмежувати функції прийняття рішень, реалізації рішень, контролю та надання послуг. Зараз чимало адміністративних відомств поєднують виконання цих функцій. Це не лише знижує ефективність управління, а й сприяє корупції. Також важливо ввести персональну відповідальність посадових осіб у сфері розпорядження коштами і майном. Нині в Україні, на відміну від більшості інших країн, значну частину подібних рішень приймають колегіально: Адміністраціями або різні комісії. Колективна безвідповідальність завжди була чудовим щитом для корупції.

Необхідним також є введення відкритих конкурсів на державні замовлення і закупівлі. У випадках, де це неможливо, повинні застосовуватися жорсткі специфікації та стандарти на продукцію і послуги. Зменшення монополії та створення конкуренції у сфері надання державних послуг призведе до зниження можливостей для корупційної діяльності. Ринок корупційних послуг функціонує за законами «економіки дефіциту», тому необхідно всіма можливими способами полегшувати доступ громадян до державних послуг.

Бюджетне недофінансування органів виконавчої влади змушує їх створювати позабюджетні фонди, які поповнюються шляхом відрахувань, пов'язаних з виконанням відомством своїх функцій (платежі, штрафи тощо). Рівень контролю позабюджетних фондів є набагато нижчим, що сприяє розростанню корупції.

Реформа державної служби є центральною ланкою в комплексі антикорупційних заходів, що мають профілактичний характер. Суттєве збільшення грошового утримання державних службовців (що особливо важливо для нижчої та середньої ланок) сприятиме зниженню корупції. Водночас зі збільшенням грошового утримання і введенням потужної системи соціальних гарантій необхідно відмовитися від застарілої системи відомчих пільг, пов'язаних з побутом чиновників.

Необхідно налагодити механізми проходження служби з урахуванням розмежування юридичного статусу професійних чиновників і «політичних призначенців». Встановлення для керівників в органах виконавчої влади обмежувальних квот на включення в коло своїх підлеглих «політичних призначенців» дає позитивний ефект. Наявність в оточенні начальника кар'єрних чиновників, які менше залежать від волі цього начальника, зменшує можливість його корупційної поведінки.

Посилення ролі законів у діях чиновників неминуче сприяє обмеженню корупції. Для цього можуть знадобитися такі заходи:

– розмежування компетенції та захист компетенції чиновників;

– зменшення сфери дії особистого розсуду;

– встановлення суворого порядку взаємодії чиновників і громадян, за якого громадянам завжди і цілком відомі права та обов'язки чиновників;

– введення в низці важливих випадків карних заходів відповідальності для чиновників за факт порушення закону (не лише за наявності доказаного протиправного умислу);

– посилення контролю за державними службовцями та відповідальності за ухилення від запропонованої законами поведінки.

Підвищення престижу державної служби є необхідним для позбавлення від міфу, що «крадуть всі». Це створює

додатковий сприятливий фон для поширення корупції. Корисно ввести проведення професійних конкурсів на низовому рівні та надання корпоративних нагород за чесність і професіоналізм на середньому і вищому рівнях бюрократії.

Перемогти корупцію можна лише із залученням інститутів громадянського суспільства, оскільки воно найбільш зацікавлене в такій перемозі. Це необхідно в умовах серйозного відчуження суспільства від влади. Залучаючи громадські організації до повноцінного співробітництва під час вирішення проблеми подібного масштабу, держава отримує шанс підвищити рівень довіри громадян.

Таким чином, реалізуючи програму боротьби з корупцією, влада повинна ефективно залучати до цього широкі громадські кола, передусім підприємницькі, а також незалежні ЗМІ. Особливу увагу потрібно приділити вихованню правової та громадянської свідомості й отриманню навичок поведінки в демократичному правовому суспільстві, зокрема навичок антикорупційної поведінки. Перераховані заходи загального характеру стосуються багатьох сфер державного життя й активності громадянського суспільства.

Отже, без залучення громадськості не можна приборкати низову корупцію, оскільки саме на нижніх рівнях управління корупція малочутлива до владних імпульсів. Вона може бути подолана лише зусиллями громадян та інститутів громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Конвенція ООН проти корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 18 жовт. 2006 р. № 251-V. – Режим доступу: zakon4rada.gov.ua. – Назва з екрана.

2. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 265. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF2. – Назва з екрана.

Миронюк Т. В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

СВІДОМІСТЬ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ПОВЕДІНКУ ЛЮДИНИ

Сьогодні теоретики кримінологи, психологи та соціологи всього світу висловлюють тривогу щодо насильства в мас-медіа, витончених вбивств на екрані, кривавих комп'ютерних ігор, цинізм яких перевершує всі допустимі моральні бар'єри. Сучасна поп-музика з її шаленими текстами і відповідною музикою також активно пропагує насильство. Науковці досі не можуть дати точної відповіді, як насправді діє на психіку людини зображення насильства (провокує наслідувати ці дії або викликає неприйняття агресії). Чи є в сучасному суспільстві тенденції, які в майбутньому дадуть змогу знизити масове тиражування насильства і змусять людство повернутися до пропаганди гуманістичних цінностей?

Багато фахівців вважають, що віртуальне насильство здатне викликати насильство реальне. Як бути в цій ситуації? Очевидно, що за допомогою простої заборони цю проблему вирішити неможливо, оскільки вона давно вже має глобальний характер і досягла міждержавного рівня.

Однак науково доведено, що така інформація негативно впливає на свідомість людей і є причиною формування протиправних проявів у їхній поведінці.

Цей факт можна пояснити, спираючись на дослідження психофізіології людини. В такому контексті необхідно говорити про емпатію та фізіологію цього явища.

Емпатія – це можливість однієї людини відчути іншу, повністю відчути її стан. Це здатність побачити світ чужими очима і обдумати, як свою, чужу точку зору. Справжня емпатія – це одна емоційна хвиля з будь-яким співрозмовником.

Постає низка запитань. Які структури і органи людського тіла відповідають за емпатію? Це унікальна здатність (дар) або біологічна норма? Чи можна її розвивати/тренувати або це вроджена константа?

Якщо відповісти на ці запитання з точки зору нейрофізіології, то механізм емпатії не вивчено досконало,

однак існує припущення, що за її виникнення відповідають дзеркальні нейрони (ДН).

ДН відкрив італійський нейробіолог Дж. Рідзолатті в 1990-х роках. Їм приписують низку функцій:

– здатність до навчання, імітація, наслідування (мова);
– розуміння і передбачення дій інших;
– здатність розуміти емоції інших шляхом співчуття;
– зв'язок людини з душею, з невидимим світом (колективне несвідоме).

Мозок складається з нейронів. У мозку дорослої людини приблизно 100 млрд нейронів, кожен з яких має від 1000 до 10 000 контактів з іншими нейронами. Згідно з відкриттям Дж. Рідзолатті, є група нейронів, які називають дзеркальними.

Є припущення, що функціонування ДН – це результат роботи об'єднаної нейронної мережі, адже на сьогодні відомо, що вони розташовані по всій корі головного мозку. ДН стосуються процесів імітації та копіювання. Адже імітація складної дії вимагає, щоб мозок прийняв точку зору іншої особи, тобто віддзеркалив її.

Розуміння цього феномену є важливим під час розгляду питань культури, еволюції, освоєння складних навичок, мови, здатності передбачати думки і наміри іншого. ДН надають можливість людству швидко розвиватися як горизонтально (уздовж популяції), так і вертикально (від покоління до покоління).

Існують також емоційні ДН (нейрони Ганді). Це явище можна пояснити на прикладі тактильного чуття: якщо доторкнутися до шкіри руки, то збудиться нейрон в соматосенсорній корі мозку, так само він збудиться, якщо спостерігати за дотиком до шкіри цієї ділянки іншої людини (віддзеркалення відчуття дотику до іншого). За різні відчуття реагують різні ділянки мозку. Емоційні ДН пояснюють принцип таких психологічних феноменів, як ефект «зараження», страх і паніка, мексиканська хвиля (flashmob), сміх, танці.

Наприклад, у парах, які довго живуть разом, люди все більше стають схожими один на одного. Це не означає, що за проведені разом роки їх носи і підборіддя стають однаковими. Просто кожний з них так часто і точно «дзеркалив» вираз обличчя партнера, що сотні крихітних м'язових з'єднань зі шкірою частково змінили риси обличчя. Це підтверджує фізичну основу

емпатії. Ми, фактично, відчуваємо, що робить інша людина, не виконуючи складних логічних обчислень.

Щоб активувати свої ДН, розвивати здатність до емпатії, рекомендують: дивитись і споглядати (практика уважності); використовувати емоційний резонанс (активний контроль своїх відчуттів і емоцій іншого); застосовувати медитацію.

Існує припущення, що є деяка система контролю за роботою ДН, яка надає можливість відрізняти власні рухи, мову, емоції та почуття від чужих. Так само вона повинна гальмувати занадто сильні та небажані відображення (при шизофренії), або стимулювати дуже слабкі (при аутизмі).

Отже, емоції є єдиними для всіх, і контролювати їх майже неможливо. Однак, кожна людина має індивідуальну фізіологічну оболонку, яка нас умовно і розділяє та яку ми по різному відчуваємо.

Таким чином, людина, яка добре розуміє свій внутрішній стан і володіє власним тілом, здатна краще відокремлювати власні відчуття і потреби, не йти за натовпом і, до того ж, бути більш емпатійною. Усвідомлення того, що саморозвиток на усіх рівнях надасть можливість «не віддзеркалювати» ті негативні емоції, які пропагуються, сприятиме вирішенню конфліктів на приватному та колективному рівнях.

Мозоль А. П. – кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНІХ ПЕРЕМІЩЕНЬ І ВПЛИВ МІГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Ми просимо дати притулок
для тих, хто був принижений.
Пабло Неруда

Міграція – це природне явище, властиве всім живим істотам. На відміну від тварин, міграція людей у сучасному суспільстві буває двох типів, а саме – законною (легальною) та незаконною (нелегальною). Міграція – це процес переміщення або через міжнародні кордони, або в межах однієї країни, що

охоплює будь-які переміщення людей, незалежно від причини. Терміном «мігранти», залежно від контексту, називають емігрантів, мігрантів, які повертаються в свою країну, іммігрантів, біженців, переселенців та осіб з-поміж іммігрантів або членів етнічної національної меншини, яка була утворена через міграційні процеси.

Проблеми міграції існують з часів зародження суспільства. Власне вся історія людства – це історія його пересування у пошуках кращої долі. Від того, на скільки вдало і безконфліктно суспільство спроможне вирішувати цю проблему, адаптуючи новоприбульців, залежить економічний розвиток країни та суспільства.

Після здобуття незалежності обсяги внутрішніх міграцій в Україні значно скоротилися. Однак внутрішні переміщення, що обліковуються, приблизно у 10 разів переважають за обсягом міжнародну міграцію. Домінують у внутрішніх міграціях переміщення між містом і селом. До того ж, численною є участь населення у внутрішніх трудових міграціях, не пов'язаних з щоденним чи щотижневим поверненням до місця постійного проживання. Це переважно міграції для виконання сезонної, вахтової або більш тривалої роботи в столиці та інших індустріальних центрах.

З 2014 р. численні внутрішні переміщення в Україні, спричинені анексією Криму та проведенням антитерористичної операції на Донбасі, мають вимушений характер. Зростає кількість внутрішньо переміщених осіб з районів, де проводять бойові дії у більш безпечні. За даними Міжвідомчого координаційного штабу з питань соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб, станом на середину 2016 р. з територій проведення антитерористичної операції та Криму до інших регіонів України переміщено понад 1,7 млн осіб [1].

Бойові дії на Сході країни призводять до набуття проблемою внутрішньої та зовнішньої міграції загрозливого характеру. Проникаючи через відкриті кордони нелегальні мігранти поповнюють маргінальні групи, негативно впливають на криміногенну обстановку та загрожують національній безпеці країни.

Відповідно до ст. 33 Конституції України, кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантовано свободу пересування, вільний вибір місця

проживання, а також право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, встановлених законом [2].

Після запровадження демократичних свобод, зокрема свободи пересування, стрімко зросла транскордонна мобільність населення України. Це відбулося передусім шляхом перетину західних кордонів України.

Інтенсифікації транскордонної мобільності українців сприяють значною мірою угоди про малий прикордонний рух, укладені з Польщею, Угорщиною, Словаччиною та Румунією. Завдяки їм громадяни України, які проживають у прикордонній смузі, можуть без віз подорожувати до цих держав, заглиблюючись на їх територію на відстань від 30 до 50 кілометрів [3].

Набуття громадянами України права на вільне пересування співпало з глибоким структурними змінами економіки, що супроводжувалися падінням рівня життя та зростанням безробіття.

За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ) для здійснення трудової діяльності за кордоном перебуває майже 700 тис. громадян України. До 80 % загальних потоків короткострокових та довгострокових трудових мігрантів з України припадає на Польщу, Російську Федерацію, Чеську Республіку, Італію та Португалію.

Під впливом військового конфлікту та економічної кризи еміграційні настрої населення України зростають. Цьому процесу також сприяють потужні міграційні мережі, що сформувалися впродовж останніх десятиліть та набутий українцями досвід роботи за межами держави. Нині збільшення обсягів трудової міграції супроводжується переорієнтацією її потоків з традиційного східного напрямку (до Росії), на західний (насамперед до Польщі) [1].

Також значно зросла чисельність українських студентів за кордоном. Особливо стрімко вона зростає в країнах, куди спрямовано потоки трудової міграції.

Останні події призвели до зростання не лише внутрішньої, а й зовнішньої вимушеної міграції. Найбільше клопотань про надання притулку подано в Італії, Німеччині, Іспанії та Польщі. Внаслідок географічної близькості та значної кількості випадків родинних зв’язків частина вимушених мігрантів із зони конфлікту на Сході країни виїхала до Росії. За даними

Федеральної міграційної служби Російської Федерації на території Росії зареєстровано понад 2,5 млн громадян України, частині з яких надано статус біженця, а частина користується тимчасовим притулком [4].

Поширенню в Україні європейських цінностей і норм ринкової свідомості, формуванню відкритого до світу суспільства, здатного до інновацій, сприяли міграції останніх десятиліть.

Однак проведення антитерористичної операції на Сході України, економічна криза і зниження рівня життя населення значно зменшили привабливість нашої країни для іноземців. Україна є одночасно країною походження, транзиту і призначення мігрантів. Нелегальна міграція є складовою частиною загальновідомого явища, який визначають терміном «міграція населення». Внаслідок цього їй притаманні два види властивостей: загальні, які характерні для будь-яких видів міграції; особливі, похідні від загальних властивостей, що властиві винятково нелегальній міграції, визначають її місце в структурі міграційних процесів.

Для нелегальної міграції характерно те, що її суб'єкти залишають країни постійного проживання і проникають на територію інших держав без офіційного дозволу. Вона є соціально небезпечним, шкідливим, протизаконним явищем, яке загрожує економічним інтересам і громадській безпеці нашої держави, а також постає однією з причин зростання злочинності, поширення небезпечних хвороб, розвитку підпільного ринку праці, виникнення напруження у відносинах між державами.

На жаль, на сьогодні Україна ще не має достатнього досвіду державного регулювання міграційних процесів, зокрема нелегальної міграції. Чітке застосування адміністративно-правового механізму протидії міграції надало б можливість розробити ефективні методи щодо зменшення зростання цього явища.

Правову основу будь-якої діяльності становить система державно-правових настанов (юридичних норм), за допомогою яких держава протидіє зазначеному явищу. Вони наявні в актах різної юридичної сили і визначають компетенцію та параметри діяльності суб'єктів цієї протидії. Правову основу протидії міграції (окрім конституційних норм) становить низка законів, постанов і підзаконних актів. У вирішенні питання протидії

нелегальній міграції важливу роль відіграють міжнародні договори та угоди, які згідно з Конституцією України (ст. 9), є частиною національного законодавства України.

Список використаних джерел

1. Міграція як чинник розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Київ : МОМ, 2016. – Режим доступу: http//www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf. – Назва з екрана.

2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

3. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна. – 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http//www.iom.org.ua/sites/default /files/pres_kit_gfk_iom2015_ua_fin_3_2.pdf. – Назва з екрана

4. Міжвідомчий координаційний штаб повідомляє [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http//www/dsns/gov/ua/Mizhvidomchiy-koordinaciyniy-shtab.hnml. – Назва з екрана.

Олійник Д. О. – аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СФЕРА ЗДІЙСНЕННЯ МИТНИХ ПРОЦЕДУР ЯК ОБ'ЄКТ УЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Митні процедури становлять комплекс вимог і умов та порядок їх виконання для суб'єктів митно-процедурних відносин. Митно-процедурні правовідносини є самостійним різновидом митних правовідносин. Вони врегульовані як матеріальними, так і процедурними нормами митного кодексу України. Їх предметом є порядок дій суб'єктів цих правовідносин під час переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон. Митні процедури і митно-процедурні правовідносини, в межах яких вони реалізуються, передбачають двосторонню взаємодію суб'єктів здійснення митних процедур і суб'єктів проходження митних процедур. Однак між ними існує принципова відмінність, оскільки суб'єктами здійснення митних процедур від імені держави є

митні органи Державної фіскальної служби (ДФС) України, наділені виключними владними повноваженнями, а також уповноважені ними особи (митні брокери, інші державні органи контролю). Суб'єктами проходження митних процедур може бути будь-яка особа, яка реалізувала право на свободу переміщення товарів через митний кордон. Метою здійснення митних процедур є примусове забезпечення порядку переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон. Засобами забезпечення є заходи контролю, примусу та реалізації інших владних повноважень у сфері митної справи. Метою проходження митних процедур є отримання дозволу на переміщення товарів через митний кордон, а також виконання обов'язку щодо сплати митних платежів. Результатом здійснення митних процедур буде вирішення питання стосовно пропуску на митну територію чи за її межі товарів і транспортних засобів у межах обраного декларантом митного режиму. Обидві сторони митно-процедурних правовідносин діють у встановленому законом порядку. Для митних органів ДФС України – це порядок дій щодо реалізації службових повноважень під час здійснення митних процедур, а для осіб, які переміщують товари через митний кордон – правила поведінки щодо дотримання заборон і обмежень, а також виконання обов'язків, пов'язаних із проходженням митних процедур.

Отже, коли ми говоримо про забезпечення порядку переміщення товарів через митний кордон, то йдеться про правозастосовну діяльність митних органів ДФС, виконання службових обов'язків щодо здійснення митних процедур. У цьому контексті митні процедури встановлюють порядок дій посадових осіб, які здійснюють митний контроль, митне оформлення та справляння митних платежів.

Суттєвою ознакою митних процедур є їх здійснення виняткова посадовими особами митних органів (митниць, митних постів, спеціальних митних органів, митних організацій), а також уповноваженими ними особами за спеціальним дозволом (митні брокери). Водночас існують особливості здійснення окремих процедур контролю та їх складових елементів, що реалізуються органами і службами контролю в межах визначених законодавством компетенцій. Так, у межах проведення різних форм контролю під час перетинання товарами і транспортними засобами державного

(митного) кордону посадові особі здійснюють заходи санітарно-епідеміологічного, ветеринарного, фітосанітарного, радіологічного, екологічного та інших видів контролю.

Таким чином, під час здійснення митних процедур митні органи ДФС та уповноважені ними особи реалізують виключні владні повноваження, мають статус службової особи і виступають суб'єктом вчинення корупційних злочинів. Суб'єкти проходження митних процедур такого статусу не мають, хоча також можуть вчиняти деякі злочини корупційного спрямування.

Вагоме значення для осягнення правової природи митних процедур має правовий режим, що діє на об'єктах і в місцях їх проведення. Це спеціально встановлений режим державного кордону. Значна частина митних процедур здійснюються на режимних об'єктах у місцях пропуску через державний кордон. Зокрема, митний контроль як перший етап переміщення товарів через митний кордон здійснюється виключно в пунктах пропуску, перелік яких визначається кабінетом Міністрів України та є вичерпним. Режим державного кордону встановлює порядок перетинання державного кордону України і пропуск через нього, а також правила поведінки на час перебування на території режимних об'єктів.

До особливостей здійснення митних процедур належать також місце і строки їх здійснення. Згідно з митним законодавством місцями здійснення митних процедур виступають пункти пропуску через державний кордон України, зони митного контролю, спеціальні пункти пропуску через державний кордон для окремих видів товарів; місця розташування митних органів. Строки здійснення митних процедур визначаються часовими нормативами виконання контрольних операцій та інших митних формальностей посадовими особами митних органів ДФС і вимірюються хвилинами, годинами, а також добами.

Таким чином, окремою сферою кримінологічних досліджень має бути сфера здійснення митних процедур. Оскільки митна діяльність постає інструментом управління національною економікою та джерелом наповнення Державного бюджету України, то в процесі її здійснення виникають потужні корупціогенні фактори, множинні корупційні ризики і серйозні кримінальні загрози для економічної безпеки і митних інтересів держави. Митно-процедурна діяльність передбачає владний

вплив на поведінку осіб, які переміщують товари і транспортні засоби через митний кордон шляхом застосування державного примусу, а також реалізації правомочностей щодо притягнення порушників митних правил до встановленої відповідальності з метою забезпечення встановленого порядку проходження митних процедур. Корупційні злочини у цій сфері загалом полягають у зловживанні владою та службовими повноваженнями з метою отримання неправомірної вигоди.

Орловська Н. А. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Організована злочинність – це різновид злочинності, що становить підвищену суспільну небезпеку, що на сучасному етапі виходить за межі окремих держав та набуває характеристик транснаціональності.

У фаховій літературі акцентовано на сумнівності виокремлення організованої злочинності як самостійного різновиду кримінальності, оскільки організованість – це обов'язкова характеристика всіх систем, тобто неорганізованої злочинності просто не може бути. До того ж, Я. І. Гілінський вважає, що діяльність будь-якої публічної або приватної інституції може бути пов'язана з порушенням кримінально-правових заборон, а тому організованою злочинною структурою може стати держава, суспільство, родина або підприємство.

На нашу думку, правильною є позиція А. І. Долгової щодо розмежування організованої злочинності та організованості в злочинності. Організованість, як було зазначено вище, притаманна будь-якій соціальній системі, однак остання має так званий параметр хаосу (невпорядковані елементи). Відповідно, може бути й неорганізована, хаотична, спонтанна злочинність, що яскраво відображена в офіційній статистиці. Організована злочинність виникає там, де цілеспрямовано формуються кримінальні структури, які мають вплив на економіку та

політику держави. Легітимні соціальні інститути первинно не створюються з кримінальними цілями, хоча вони можуть й «переродитися», набути кримінального вигляду (кримінальний ринок, кримінальна держава тощо).

Складність вивчення організованої злочинності як соціального та правового феномену полягає в поєднанні форм (організованих структур) і видів (різновидів злочинної діяльності).

На нашу думку, можна виокремити декілька підходів до розуміння організованої злочинності:

1. Формально-правовий підхід. Він базується на ст. 1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та положеннях Кримінального кодексу України. Варто акцентувати на неповній відповідності приписів зазначених нормативних актів (організовані злочинні угруповання в Законі – форми співучасті у КК; питання криміналізації створення «організованих злочинних угруповань»), а також на недостатній інформативності цього підходу, оскільки він дає змогу інкримінувати членам організованих злочинних структур будь-які умисні злочини. Таким чином, неможливо чітко виокремити групу злочинів, яка б визначала «кримінологічний портрет» сучасної організованої злочинності. Це призводить до неякісного статистичного обліку організованої злочинності та не забезпечує створення засад для комплексного запобігання їй. Наприклад, упродовж 16 років кількість виявлених структур загальнокримінальної спрямованості більше, ніж в 1,5 раза перевищувала кількість структур економічної спрямованості. Так, крадіжки та розбої разом становили приблизно чверть всіх загальнокримінальних злочинів, учинених такими угрупованнями.

2. Економічний підхід. На думку експертів ООН, організована злочинність – це форма підприємництва, яке здійснюється за допомогою протиправних засобів, пов’язаних із загрозою застосування фізичної сили, вимаганням, корупцією та іншими методами, а також з використанням незаконно виготовлених товарів і послуг. Таким чином, організована злочинність – це бізнес, де вчинення корисливих злочинів є основним напрямом кримінальної діяльності, а отримання надприбутків – провідною ціллю. У цьому контексті

транснаціональна організована злочинність – це винятково економічне явище. На думку А. Л. Репецької, це одна з галузей економіки, що виробляє та поставляє на світові ринки незаконні товари і послуги або законні товари та послуги незаконними засобами, а також інвестує капітал, зокрема у легальні сфери економіки. Зазначений підхід є провідним в американській літературі та законодавстві. Організовані злочинні структури – це незаконні ділові підприємства, основною метою яких є отримання прибутку.

3. Організаційний підхід. Організована злочинність – це відносно комплекс стійких та керованих спільнот злочинців, які професійно вчиняють злочини, створюють системи захисту від соціального контролю з використанням таких протизаконних засобів, як насильство, залякування, корупція тощо.

4. Комплексний підхід. В його межах поєднується економічна сутність та організаційна форма зазначеного виду злочинності. Цей підхід представлено у Рекомендаціях ЄС щодо організованої злочинності. Він базується на 11 критеріях, серед яких можна виокремити обов'язкові (наявність структури різного ступеня стійкості та ієрархії; ціль – отримання надприбутку за короткі строки тощо) та додаткові (застосування позаекономічного примусу; ціль – перерозподіл ринків тощо).

Таким чином, організована злочинність – це різновид бізнесу, який здійснюють стійкі кримінальні структури, які у своїй діяльності, орієнтованій на отримання надприбутку за короткі строки, застосовують позаекономічні засоби конкуренції та здатні приховувати власну активність від соціального контролю спеціальними методами (через корупційні зв'язки, контроль над ЗМІ, а також використання легальних соціальних інституцій для прикриття тощо).

На нашу думку, кримінологічне розуміння організованої злочинності має стати підставою для перегляду кримінально-правового запобігання організованої злочинної активності.

Пакриш О. Є. – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

МЕТОДИКА ЗЛОМУ ПОБУТОВИХ МЕРЕЖ WI-FI ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ

Упродовж останнього десятиріччя в світі відбувається стрімке зростання кількості мереж Wi-Fi, які наявні зараз у магазинах, корпоративних офісах, транспортних засобах, приватних квартирах.

Цим мережам притаманні певні особливості, що полегшують зловмисникам несанкціоноване підключення та їх використання. Метою такого підключення може бути бажання скористатися безкоштовним доступом до Інтернету, промислове шпигунство, перехоплення конфіденційного трафіку власника мережі.

На сьогодні більшість мереж Wi-Fi використовує технологію WPA/WPA2 (Wi-Fi® Protected Access – специфікація шифрування даних для бездротових мереж). Для побутових (домашніх) мереж застосовують спрощений варіант використання цієї технології WPA2-PSK (PSK, PreShared Key – авторизація за паролем).

Протокол WPA2-PSK дає змогу бездротовому пристрою Brother здійснювати обмін даними з точками доступу за допомогою способу шифрування AES (Advanced Encryption Standard – схвалений Wi-Fi® стандарт надійного шифрування). В режимі WPA/WPA2-PSK та AES використовують ключ (PSK) довжиною від 8 до 63 символів. Причому від ноутбука (чи іншого мобільного пристрою) до точки доступу передається цифрова комбінація, яка є хеш-функцією від великого випадкового числа, пароля PSK і назви мережі ESSID (Extended Service Set Identification).

Таким чином, для підключення (зламу, хакінгу) мережі з протоколом WPA/WPA2-PSK потрібно перехопити запис процедури обміну ключами між клієнтом і точкою доступу – хендшейк (англ. *handshake* – рукостискання), знати назву мережі (ESSID) і застосувати атаку словника.

Для перехоплення хендшейків достатньо звичайного маленького нетбука (причому в порт USB бажано під'єднати зовнішній потужний адаптер Wi-Fi). Таке обладнання робить зловмисника мобільним і вкрай ускладнює його затримання.

Для злому мереж Wi-Fi зловмисники використовують операційну систему Linux, а саме: BackTrack 5R1 (http://www.backtrack-linux.org/downloads/) та Kali Linux (https://www.kali.org/downloads/), які одразу містять всі необхідні драйвери та утиліти для роботи з мережами Wi-Fi. Зловмисники також можуть використати і найбільш поширену та зручну в користуванні Ubuntu, підключивши до неї пакети з необхідними утілітами (aircrack-ng; reaver).

Ці операційні системи можна запускати з завантажувальної флешки, що додатково ускладнює викриття таких злочинів.

Дії зловмисника після старту Linux мають певну послідовність. Спочатку перевіряється мережевий адаптер: # iwconfig. Ця команда поверне опис інтерфейсу адаптера (зазвичай це wlan0 чи wlan1). Потім адаптер переводиться в режим моніторингу: # airmon-ng start wlan0. Команда створює віртуальний інтерфейс в режимі моніторингу, а його назву буде вказано у виводі команди (зазвичай mon0). Після цього застосовують команду прослуховування бездротового ефіру: # airodump-ng mon0.

Команда повертає перелік точок доступу в радіусі досяжності у вигляді таблиці, що містить такі колонки: BSSID (MAC-адреса точки доступу мережі), PWR – рівень прийняття сигналу в dBm (залежить від приймача, на якісних адаптерах від – 80 dBm і вище достатньо для атаки); Beacons – кількість прийнятих пакетів, що несуть інформацію про мережу; #Data #/S – кількість прийнятих пакетів даних і швидкість прийняття (пакетів за секунду); CH – номер каналу; MB – швидкість точки доступу в мегабітах, ENC – тип аутентифікації (OPN – відкрита мережа, WEP, WPA, WPA2), CIPHER – тип шифрування (TKIM, CCMP), AUTH – тип авторизації (для атаки підходить тільки PSK); ESSID – назва мережі.

Під основною таблицею зазвичай розміщена таблиця поточних асоціацій клієнтів до точок доступу. За її відомостями можна визначити активність і MAC-адреси клієнтів для подальшої примусової деасоціації (відключення).

Далі зловмисник визначає точку доступу для зламу і вводить команду запису пакетів лише цієї мережі в певний файл (наприклад traf.cap): # airodump-ng-bssid «BSSID_точки_доступа» – w traf.cap.

Після цього злочинець чекає на момент підключення чергового клієнта до точки доступу і просто перехоплює хендшейк.

Зловмисник може примусово ініціювати процес підключення, активувавши паралельно з іншої консолі утиліту aireplay-ng, яка надсилає клієнтам певну кількість запитів на від'єднання від мережі: # airplay-ng-deauth5-a «BSSID_точки_дост.» –с«MAC_клієнта»wlan0.

Після отримання хендшейка процес злому мережі зводиться до стандартного відновлення пароля за відомим хендшейком, що також можна реалізовувати засобами aircrack-ng. Успіх та швидкість вирішення цієї задачі залежить від довжини та складності пароля, обсягу і якості WPA-словника та швидкої обчислювальної системи зловмисника.

Деякі роутери бездротових мереж підтримують WPS (Wi-Fi Protected Setup) – стандарт (протокол) напівавтоматичного підключення до мережі Wi-Fi, що реалізує авторизацію за PIN. Цей протокол спрощує підключення до бездротової мережі як для користувачів, так і для зловмисників. Перелік таких мереж в радіусі доступу адаптера можливо продивитись за допомогою утіліти # wash-i mon0.

Протокол вимагає ввести 8 знаків PIN-кода, де 8-й знак – це контрольна сума, яку обраховують за першими 7 знаками. Протокол WPS містить вразливі місця, що дає перевіряти PIN-код окремими частинами. Перша частина містить 4 цифри, друга – 3. У результаті буде отримано 9999+999=10998 комбінацій. У такому разі успішний злам мережі (робиться за допомогою команди reaver повним перебором) потребує декількох годин.

Аналіз методики зламування побутових мереж Wi-Fi дає змогу запропонувати власникам мереж такі заходи протидії:

1. Вимикати підтримку WPS в налаштуваннях роутера, а якщо це неможливо, то замінити роутер.
2. Використовувати надійні паролі (генеровані спеціальними програмами) довжиною не менше 15 символів.

Також, на нашу думку, доцільно впровадити в навчальний процес Національної академії внутрішніх справ дисципліну «Комп'ютерна безпека та захист персональних даних», в межах якої ознайомити курсантів і студентів з операційною системою Linux та засобами безпеки під час роботи в комп'ютерних мережах.

Список використаних джерел

1. Жуков Ю. В. Основы веб-хакинга: нападение и защита / Ю. В. Жуков. Изд. 2-е. СПб. : Питер, 2012. 208 с.

2. Негус К. Ubuntu и Debian Linux для продвинутых: более 1000 незаменимых команд / К. Негус, Ф. Каэн. – СПб. : Питер, 2011. 352 с.

3. Шоттс У. Командная строка Linux. Полное руководство / У. Шоттс. СПб. : Питер, 2017. 480 с.

4. Взлом Wi-Fi – для тех кто еще не в теме [Электронный ресурс] // Cryptoworld. Практическая безопасность : [сайт]. – Режим доступа: https://cryptoworld.su. – Загл. с экрана.

5. Взломать Wi-Fi за 10 часов [Электронный ресурс] // Блог компании Журнал Хакер, Информационная безопасность : [сайт]. Режим доступа: https://habrahabr.ru/company/xakep/blog/143834/. – Загл. с экрана.

6. Wi-Fi [Электронный ресурс] // Википедия. Свободная энциклопедия: [сайт]. –Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Wi-Fi.– Загл. с экрана.

Палій М. В. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права, процесу та кримінології Інституту кримінально-виконавчої служби

ЗНАЧЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ХРИСТИЯНСТВА В УКРАЇНІ ДЛЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Християнство на теренах України запобігало злочинності задовго до виникнення кримінологічної теорії та практики. І сьогодні на тлі подій на Сході країни, зубожіння населення та зростання злочинності, воно стає актуальним в кримінологічному контексті.

Стосовно практики протидії злочинності ми маємо унікальний за представництвом міжконфесійний орган – Всеукраїнську раду церков та релігійних організацій, до якої належать переважно різні християнські конфесії. Таким органом в контексті різноманіття конфесій та їх активної громадської позиції та соціальної діяльності не може похвалитися жодна країна світу. Військове служіння священників-капеланів запобігає загальнокримінальним, військовим та корупційним злочинам у зоні проведення антитерористичної операції. Медичне капеланське служіння сприяє зниженню корупції та конфліктності (зокрема криміногенного характеру) в медичних установах. Пенітенціарне душпастирство в установах виконання покарань запобігає рецидивній та пенітенціарній злочинності. Серед опитаних працівників установ виконання покарань 72 % визнають діяльність Церков щодо виправлення засуджених більш ефективною, ніж діяльність державної системи виконання покарань. Причому вся зазначена діяльність не стимулюється державою, не фінансується державним бюджетом, а побудована на волонтерських, добровільних та благодійних засадах. Християнські конфесії разом і поодинці долають бюрократичні перепони на цьому шляху.

Значні надбання християнських теологів взагалі та українських зокрема щодо природи людини, механізмів формування злочинної поведінки, виправлення злочинців, служіння примирення винного з потерпілим і своєю родиною та багато інших цікавих для кримінології вчень так і не були належно досліджені кримінологами. Це пов'язано ще з радянськими установками як в суспільній, так і в науковій свідомості. Зокрема відокремлення Церкви від держави сприймається саме як відсторонення, а світськість держави як атеїстичність останньої. Тому і варіанти взаємодії розглядають неохоче.

Учені-кримінологи нерідко скаржаться, що державна влада (законодавча) не дослухається до них, майже не помічають союзника, який так само «стукає у державні двері» з програмами реабілітації алко- та наркозалежних, які виконують роль запобіжного заходу широкого спектра злочинності на тлі зловживання алкоголем та наркотичними засобами.

До того ж, спеціалізовані курси для пенітенціарних капеланів в Інституті кримінально-виконавчої служби підбурювали жвавий інтерес священнослужителів до

кримінологічної інформації взагалі та результатів досліджень, кримінологічних закономірностей та узагальнень зокрема.

Християнство може поглибити теоретичні кримінологічні дослідження та їх практичну значущість. Загальновизнано, що культивування добродійних подружніх стосунків є значним важелем зниження показників злочинності та ідейний альтруїзм запобігають корисливій та корупційній злочинності. Проте християнські аспекти родини та звільнення від сріблолюбства – це ті явища, які майже не вивчала кримінологічна наука. Адже моногамна та гетеросексуальна родина фактично культивується лише в християнській релігії та дослідження доброчинності християнських родин. Деякі християнські принципи побудови родинних відносин не завадило б поширити і у кримінологічному напрямку запобігання насильству в родині, розлученням та злочинності на цьому тлі.

Цікаво, що всесвітньовідомі американські режисери-документалісти знаходять в Україні найбільше на теренах колишнього СРСР об'єднання християнських реабілітаційних центрів та інтернатів сімейного типу, знімають про це документальний фільм, який детально показує роботу щодо запобігання злочинності серед неповнолітніх на ґрунті зловживання алкоголем та наркотичними засобами. Понад два роки цей фільм в Україні знімає, мабуть, найбільш титулована команда кінематографістів з тих, хто коли-небудь приїжджав в Україну. Виконавчим продюсером стрічки виступив Терренс Малік, володар «Золотої пальмової гілки» в Каннах, композитором – володар «Оскара» Аттікус Росс, звукорежисером Джордж Сімпсон, який працював над фільмами «Втеча з Шоушенка» і «Догма» та режисером Стів Гувер, переможець престижного кінофестивалю «Санденс» (гран-прі та приз глядацьких симпатій в конкурсі документального кіно за фільм «Кровний брат»). За лічені місяці в прокаті фільм під назвою «Майже святий» встиг отримати (попри російську агресію проти України) гран-прі російського фестивалю авторського документального кіно «Артдокфест», очолити список найбільш впливових документальних кінокартин з усього світу за версією міжнародної організації Social Impact Media Awards (SIMA) і зібрати аншлаг на Міжнародному фестивалі документального кіно про права людини Docudays UA. Проте так і не

відбувається належного вивчення кримінологами цієї та подібних практик щодо протидії злочинності неповнолітніх християнськими засобами.

Належного вивчення потребують християнський альтруїзм, доброчинність та благодійність як важливий аспект формування громадянського суспільства і протидії різним видам злочинності. Сотні християнських церков годують безпритульних і малозабезпечених, що впливає на рівень корисливої злочинності. Беззаперечно, що церква забезпечила зниження кількості абортів загалом впливає і на зниження кримінальних абортів завдяки проведенню міжконфесійної профілактичної роботи.

Варто окремо зазначити збіг певних кримінологічних підходів з прагненнями християнських церков. Так, проблеми легалізації так званих в кримінології «фонових явищ злочинності», зокрема таких, як наркоторгівля та проституція, відповідають як інтересам окремих напрямів кримінологічної науки, так і прагненням християнських Церков України. Оскільки будь-яка легалізація означає наявність легальної та нелегальної частини, то християни та значна кількість кримінологів можуть разом сказати, що якщо ми в Україні легалізуємо проституцію, то буде легальна і нелегальна проституція, але загалом проституція отримає розвиток у десятки разів від сьогоднішнього рівня і буде сприяти розвалу родини та поширенню злочинності відповідно. Після легалізації легких наркотиків – їх будуть продавати як легально, так і нелегально, але загалом торгівля ними зросте у вдесятеро. Легалізація гомосексуалізму через прирівняння цієї девіації до шлюбу призведе до зростання кількості офіційних і неофіційних гомосексуалістів, людей, які коливатимуться між визнанням своєї гетеро- та гомосексуальності. Це підвищить конфліктність у суспільстві та сприятиме відповідній злочинності. Однак все шкідливе, що було легалізовано, важко делегалізувати. Наприклад, уведення «сухих законів», після завершення дії яких було тисячі отруєнь, вживання одеколонів, спалах насильницької побутової злочинності на тлі «ломки» алкоголіків. І християни, і кримінологи можуть спостерігати закономірність того, що дозволивши легалізувавши одну девіацію одразу виникають запитання щодо дозволу інших більш значних девіацій. Так, дозволити продаж алкоголю –

постане питання про дозвіл продажу легких наркотиків, а якщо дозволити їх, то постане питання про легалізацію тяжких. У тих країнах, де дозволено займатись проституцією, постає питання про дозвіл дитячої та гомосексуальної проституції, що вже належить до сфери кримінологічної політики.

В межах тез конференції ми окреслили лише загальне значення та перспективні напрями взаємодії християнства та кримінології в протидії злочинності. Безумовно, що викладені міркування не є беззаперечними. Вони можуть і повинні сприяти науковій дискусії, але саме завдяки дискусії розвивається будь-яка наука, зокрема кримінологія. Окреслення зазначених проблем і перспектив відбувається з нагоди ювілею кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, яка внесла значний вклад у розвиток кримінологічної науки в Україні.

Пєнязькова О. О. – аспірант Київського університету права НАН України

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ БЕЗГОСПОДАРСЬКОМУ ВИКОРИСТАННЮ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

У ст. 254 Кримінального кодексу (КК) України передбачено відповідальність за безгосподарське використання земель, якщо це спричинило тривале зниження або втрату їхньої родючості, виведення земель із сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту.

У теорії кримінального права по-різному визначають предмет цього складу злочину. Зокрема, ним визнають землі сільськогосподарського обороту, гумусний шар цих земель і структуру ґрунту (В. К. Матвійчук), землі будь-якого призначення в межах території України та ґрунти (І. І. Митрофанов), ґрунтовий покрив земель сільськогосподарського призначення (Н. Ю. Цвіркун). Констатуємо, що питання про предмет злочину, передбаченого ст. 254 КК України, є дискусійним у теорії кримінального права України.

Висловити власну думку щодо окресленої проблеми допоможуть загальнотеоретичні уявлення про предмет злочину в кримінально-правовій доктрині, аналіз судової практики (вироків та інших судових рішень, постановлених за ст. 254 КК

України), законодавчої конструкції цієї диспозиції та земельного законодавства.

У теорії кримінального права вчення про предмет злочину є доволі неоднозначним та дискусійним. Нам імпонує підхід, запропонований А. А. Музикою та Є. В. Лащуком, відповідно до якого предметом злочину визнано матеріальні цінності, які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами, з приводу яких та шляхом впливу на які (або без нього) вчиняється злочинне діяння. Таким чином, особливістю предмета злочину є те, що саме на нього впливають злочинці, спричиняючи шкоду об'єкту кримінально-правової охорони.

Проаналізувавши три вироки, ухвалені за ст. 254 КК України (один з них – виправдувальний) (вироки Чортківського районного суду Тернопільської області від 29 серпня 2014 р. у справі № 608/1873/14-к, Теребовлянського районного суду Тернопільської області від 9 вересня 2014 р. у справі № 606/1954/14-к, Бершадського районного суду Вінницької області від 8 червня 2016 р. у справі № 126/1816/15-к), можна підсумувати, що у результаті вчинення злочинів було спричинено шкоду не землям, земельним ділянкам, які належать до земель сільськогосподарського призначення. Так, згідно з першим вироком, ОСОБА-1 влаштувала ставок на земельній ділянці із земель сільськогосподарського призначення. Згідно з другим вироком, безгосподарське використання земель полягало в облаштуванні ставка на земельній ділянці із земель сільськогосподарського призначення. У цьому випадку суд більш детально описав діяння винного: ОСОБА-1 зняв з площі земельної ділянки ґрунтовий покрив – родючий шар ґрунту (гумус) та побудував ставок, в якому планував вирощувати рибу для власних потреб. У третьому вищенаведеному виправдувальному вироку суд констатував відсутність складу злочину, передбаченого ст. 254 КК України, зокрема через фактичну відсутність предмета злочину – земельної ділянки, яка повинна відповідати ознакам, передбаченим у Земельному кодексі (ЗК) України. Відповідно до обставин цього кримінального провадження, суд встановив, що попри те, що ОСОБА-1 отримав земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства. Однак почате ним промислове видобування піску й облаштування штучних водних об'єктів на

цих земельних ділянках не завдало шкоди предмету злочину. На час отримання у власність цих земельних ділянок вони були зараховані до земель сільськогосподарського призначення лише формально, але фактично не використовувалися та не могли використовуватися як пасовища, оскільки на них знаходився стихійний кар'єр, рельєф якого збережений до сьогодні. На них росла очеретяна та лугова вологолюбива рослинність, була болотиста місцевість, а протягом понад 20-ти років на цих земельних ділянках проводилося видобування піску відкритим способом для потреб місцевого колгоспу. Суд підсумував, що на момент отримання земельних ділянок у власність ОСОБА-1 не міг їх використовувати для сільськогосподарського призначення без проведення рекультивації та меліорації земель.

Законодавча конструкція диспозиції ст. 254 КК України також може допомогти правильно встановити предмет цього складу злочину. У ній вказано, що наслідками безгосподарського використання земель є тривале зниження або втрата їхньої родючості, виведення земель з сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту. Таким чином, законодавець вбачає, що шкоду в результаті безгосподарського використання земель спричиняють не землям загалом, а земельним ділянкам.

До того ж, земельне законодавство України та особливості земельних правовідносин свідчать, що предметом безгосподарського використання земель є саме земельна ділянка. Наприклад, у гл. 5 ЗК України землі сільськогосподарського призначення пов'язані з земельними ділянками (як і інші категорії земель). До того ж, як зазначено у ч. 3 ст. 2 цього Кодексу, об'єктами земельних відносин є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, зокрема на земельні частки (паї). Таким чином, законодавець пов'язує земельні відносини не з ґрунтовим покривом земель, а з земельними ділянками. На нашу думку, в результаті безгосподарського використання земель безпосередню шкоду спричиняють не землям загалом, а також не їх ґрунтовому покриву, а земельним ділянкам. Землі у межах території України можна «вимірювати» саме земельними ділянками, тоді як ґрунтовий покрив земель – певною масою.

Таким чином, предметом злочину, передбаченого ст. 254 «Безгосподарське використання земель» КК України, варто

визнавати земельну ділянку, а не землі загалом. Ґрунтовий покрив земельної ділянки є частиною предмета злочину (власне земельної ділянки), оскільки злочинні дії винної особи спрямовані не на цей покрив, а на безгосподарське використання земельних ділянок, що спричиняє наслідки, визначені у ст. 254 КК України. Тому відповідного коригування потребує назва та диспозиція цієї статті в частині описання предмета злочину, яким потрібно визнавати не землі, а земельну ділянку.

Піщенко Г. І. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОШИРЕННЯ НАРКОМАНІЇ В УКРАЇНІ

До основних чинників поширення наркотиків в Україні можна зарахувати як загальні (економічні, політичні, соціальні, ідеологічні, культурні, духовні), так і конкретні (недоліки у вихованні, відсутність батьківського контролю, певного виду занять, зняття стресового стану, культ психології групи, необхідність у самоствердженні та самореалізації тощо).

Поширення наркоманії у нашій державі зумовлено низкою обставин. По-перше, тим, що в Україні є значна сировинна база для виготовлення наркотиків. Як і Нідерланди, Білорусь, Російська Федерація, Україна промислово вирощуванням коноплі та маку. Це притягує в Україну розповсюджувачів наркотиків з інших країн СНД. Вони залучають до злочинного бізнесу сільських жителів, які займаються заготівлею і реалізовують макову соломку. По-друге, Україна розташована на важливих міжнародних шляхах, а її кордони ще належним чином не обладнано. Таким чином, як тільки правоохоронці «притиснули» збувачів і розповсюджувачів наркотиків рослинного походження, із-за кордону з'явилися наркотики синтетичні, сильнодіючі та набагато небезпечніші [1, с. 63].

Входження України у ринкові відносини, зростання попиту на наркотики і відсутність ефективного механізму протидії їх незаконному обігу створюють передумови

використання міжнародною наркомафією території нашої держави для транспортування наркотиків, зокрема важких (героїн, кокаїн).

У планах європейських ділків наркобізнесу України відведено особливе місце. Сьогодні реальну загрозу для нашої держави становлять опій і героїн, які виробляються у країнах Південно-Східної Азії і переправляються у Європу.

Споживачі героїну найчастіше належать до групи літнього населення, у якого виникли серйозні проблеми, пов'язані зі здоров'ям, спілкуванням і психікою. Серед молоді досвід споживання героїну залишається на низькому рівні, а проведення у школах обстежень підтверджує, що учні відчувають серйозні побоювання у зв'язку з вживанням героїну. Однак зловживання ним спостерігається серед молодих споживачів великої кількості амфетамінів, екстазі й інших наркотиків з метою розваги. До іншої групи ризику належать безпритульна молодь, ув'язнені, молоді люди і правопорушники, які перебувають у спеціальних закладах, та «працівники» секс-індустрії. Для всіх країн Західної Європи характерне стабільне число випадків і кількість вилучення героїну, хоча між країнами й існують певні відмінності.

На поширення наркоманії також впливає:

– розширення асортименту наркотичних засобів, поява безлічі нових сильнодіючих синтетичних наркотиків і речовин, які вживають з наркотичною метою;

– широке застосування наркотиків як ефективних болезаспокійливих засобів у народній медицині;

– відсутність «розумних» розваг, що замінюють «нездоровою» літературою, телепередачами тощо, у яких пропагують наркотики;

– наслідок недостатнього виховання, моральної нестійкості, наслідування поганого смаку тощо;

– патологічна спадковість наркоманії;

– негативний вплив мікросоціальних груп і негативного лідера;

– часте зіткнення з наркотичними речовинами у зв'язку з їх доступністю за особливостями професії;

– використання наркотиків як спосіб звільнення від проблем, що виникли на певному етапі життя особи;

– намагання втекти від нестабільної реальності;

– страх перед непевним майбутнім;

– прагнення «красивого» життя [2, с. 88].

До чинників загального характеру, що призводять до зростання наркоманії в Україні в сучасних умовах, можна зарахувати:

– бездуховність (особливо у молоді), невизначеність у багатьох питаннях близького і далекого майбутнього на фоні різкого зниження життєвого рівня переважної більшості громадян;

– низьку загальну культуру більшої частини населення (передусім молоді), яка не бачить у оволодінні досягненнями культури можливості вирішення своїх життєвих проблем;

– невміння подолати вплив референтної групи, до якої має потяг особа, відсутність сили волі, щоб протистояти втягуванню у наркотичну залежність, легковажність в оцінці ситуації щодо себе на сьогодні і у майбутньому, прагнення до миттєвої утіхи, бажання «бути дорослим» тощо;

– відсутність дієвих засобів і методів антинаркотичної пропаганди, прищеплення людям, особливо молоді, розуміння страшної небезпеки вживання наркотиків;

– недостатню кількість сил і засобів, необхідних для роботи у сфері боротьби з наркоманією, передусім у міністерствах охорони здоров'я та внутрішніх справ;

– брак лікарів-наркологів і психіатрів, фахівців у сфері боротьби з наркобізнесом у міліції, недостатньо необхідних спеціалізованих медичних закладів.

В Україні донедавна не існувало загальнодержавної програми боротьби з наркоманією. Щоб така програма стала дієвою, вона потребує чималих витрат. Україна має значну сировинну наркотичну базу. На сьогодні митна служба України не має необхідної кількості фахівців і технічних засобів, які могли б проконтролювати весь товарообіг, що йде транзитом (контрабандою) через Україну, і завдяки чому таємно провозяться наркотичні засоби у країни Заходу. Як свідчить світовий досвід, частина транзитного товару залишається у країнах, через які він прямує, і вона тим більша, чим більшим є їх потік (надходження). Звісно, зазначений перелік не є вичерпним і потребує проведення подальших досліджень цієї проблематики.

Список використаних джерел

1. Піщенко Г. І. Кримінологічна характеристика наркоманії / Г. І. Піщенко, С. І. Мінченко // Право України. – 2005. – № 9. – С. 63–66.
2. Піщенко Г. І. Декриміналізація чи посилення відповідальності (дискусійні питання щодо ст. 309 КК України) / Г. Піщенко, Д. Гундза // Підприємництво, господарство і право. – 2014. – № 5. – С. 87–90.

Поліщук Г. С. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАПОБІГАННЯ КРАДІЖКАМ З ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО, ІНШЕ ПРИМІЩЕННЯ ЧИ СХОВИЩЕ

Однією з умов ефективного функціонування та розвитку суспільства є адекватне реагування на потенційно небезпечні для нього явища та процеси. Суспільство, усвідомивши реальність таких загроз, має застосовувати конкретні заходи для їх нейтралізації чи послаблення. Таким чином, адекватна реакція на виклики і загрози, протидія небезпечним соціальним явищам, наявним у цей період в державі та які прогнозуються у майбутньому, є критерієм розвиненості, організованості та зрілості суспільства.

Саме така реакція з боку суспільства та держави потрібна сучасній Україні щодо протидії та запобігання корисливій злочинності, значну частину якої становлять крадіжки, поєднані з проникненням у помешкання громадян. Об'єктами запобіжної діяльності у цій сфері є детермінуючі чинники, що зумовлюють вчинення таких злочинів, а також особи, схильні до їх вчинення, які мають намір вчинити злочин або вже розпочали його вчинення.

Актуальність запобіжного впливу на таких осіб зумовлена наявністю значної шкоди не лише окремій особі або сім'ї потерпілих від таких крадіжок, а й суспільству, його матеріальному добробуту. До того ж, злочини цієї категорії

посягають не лише на право власності, а й на недоторканність житла чи іншого володіння.

З огляду на значну поширеність таких злочинів та їх актуальність для населення, розроблення теоретичних і практичних засад запобігання належить до значущих проблем сучасної кримінологічної науки та антикримінальної діяльності держави.

Одним із напрямів такої діяльності є застосування до осіб, які вчиняють крадіжки, в поєднанні з проникненням у помешкання громадян, заходів кримінально-правового запобігання, а саме: позбавлення фізичної можливості вчиняти заборонені діяння (шляхом ізоляції від суспільства), виправлення, загальну і спеціальну превенцію.

Кваліфікуючу ознаку крадіжки «з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище» закріплено у ч. 3 ст. 185 Кримінального кодексу (КК) України. Суспільна небезпека таких посягань відображена в санкції цієї кримінально-правової норми за допомогою таких засобів, як види і розмір покарання, тобто у кількісній стороні криміналізації таких посягань, їх пеналізації, що є процесом визначення характеру караності суспільно небезпечних діянь, а також їх практичну караність, тобто процес призначення кримінального покарання в судовій практиці.

Аналіз фактичної пеналізації крадіжок з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище надає можливість дійти висновку щодо дієвості кримінально-правового запобігання злочинам зазначеної категорії.

Одним із джерел кримінологічної інформації, що дає змогу дослідити практику призначення покарання за ч. 3 ст. 185 КК України, зокрема підстави закриття судами справ і структуру пеналізації таких злочинів, є статистичні відомості Державної судової адміністрації України (форма статистичної звітності № 6 «Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання»).

Показником, що суттєво відрізняє стан судимості за вчинення крадіжок з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище від інших категорій справ є незначна частка осіб, справи проти яких було закрито. Так, упродовж останніх років

питома вага таких осіб становила приблизно 1 % від кількості осіб, вироки щодо яких набрали законної сили.

Аналіз судової статистики за 2010–2016 рр. засвідчує стійку тенденцію до зменшення кількості засуджених за ч. 3 ст. 185 КК України – з 25 974 засуджених у 2010 р. до 11 480 у 2016 році. Водночас статистика виявлення злочинів цієї категорії демонструє суттєве зростання, особливо упродовж останніх років. Так, лише квартирних крадіжок у 2013 р. було обліковано 17 450, у 2014 р. – 18 992, у 2015 р. – 21 379, а у 2016 р. – 27 207.

Зауважимо, що квартирні крадіжки є лише однією зі складових даної категорії злочинів. Окрім них зазначену категорію утворюють посягання з проникненням у приватні будинки, дачі, садові будинки, готелі, гуртожитки, будинки відпочинку, санаторії, кемпінги, а також інші приміщення чи сховища, зокрема склади, бази, магазини, гаражі.

Обернено пропорційний характер зазначених тенденцій засвідчує незадовільний рівень правозастосовної практики у цій сфері та низький відсоток розкриття злочинів зазначеної категорії.

Вивчення обвинувальних вироків дав змогу встановити типові судові рішення за цією категорією справ. Найчастіше винних у вчиненні крадіжок з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище суд звільняє від покарання з випробуванням. У 2016 р. кількість таких осіб становила 60,7 % від усіх засуджених, а засуджених до позбавлення волі – 35,4 %. Інші види покарання у структурі судимості за злочини цієї категорії представлено громадськими роботами (1,9 %), штрафом (0,9 %), арештом (0,7 %) і обмеженням волі (0,3 %).

Важливими є показники, що характеризують попередній злочинний досвід засуджених. Так, майже половина зловмисників раніше вже вчиняли злочини. Переважно серед них особи, які були звільнені від кримінальної відповідальності, судимі, але визнані такими, що не мають судимості, судимі, але судимість погашена чи знята, які мають не зняту і непогашену судимість. Майже чверть осіб, які мали на момент засудження не зняту і непогашену судимість, становили особи, що мали три і більше судимості (переважно за вчинення злочинів проти власності).

Зазначені відомості ілюструють ситуацію щодо високого рівня рецидиву серед осіб, які вчинюють крадіжки з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Можна

дійти висновку про фактичне недосягнення заходами кримінально-правового впливу, зокрема й покарання, його мети – виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню ними нових злочинів (ч. 2 ст. 50 КК України).

Отже, висока суспільна небезпечність осіб, які вчинюють крадіжки з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище та характеризуються такими ознаками, як злочинний професіоналізм і стійкість антисоціальних установок, потребує інтенсифікації індивідуально-запобіжного впливу як на етапі призначення покарання (та звільнення від нього), так і на етапі його виконання, а також під час здійснення адміністративного нагляду та застосування примусових заходів, передбачених законодавством, до осіб цієї категорії.

Ponomarenko V. – Postgraduate Student of Criminal Law, Criminology and Judicial System Issues Department named V. M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine

ABOUT THE PROBLEM OF DEFINITION THE NOTION «THE PUBLIC ORDER» IN CRIMINAL-LAW SCIENCE IN UKRAINE

In modern science of criminal law of Ukraine the problem of the object of crime is among the most controversial. Nearly all the researchers who worked to study the problem, agree to the fact that under the object should recognize something that is infringed by crime, the thing to what crime causes harm or creates a real threat of inflicting [1, p. 103].

The problem of determining the object of the crime of «public order» is a significant relevance in criminal law theory. We should agree with V. Nastyuk that the concept of public order should be always clearly understood, we cannot too much reduce or expand the relationships that form its content. Proper resolution of this issue is of practical importance. Advanced interpretation of the concept of «public order» may lead to arbitrary interference of law enforcement to the relationships that are not under their protection [2, p. 61].

In the scientific literature there is no single approach to comprehension of this concept. Thus, O. F. Kobzar notes that public

order is a set rules of behavior in public places established in the state, which are regulated by legal, moral and other social norms [3, p. 127]. According to V. Osadchyi, public order is a state of social relations that there arise in public or any other places as a result of human behavior and that really reflects the conformity of such kind of behavior to the requirements of social norms regulating them [4, p. 15]. V. Nastyuk believes that public order us a system of social relationships that are a result of a strict completion and observance of the norms of law, moral standards, positive rules-habits [2, p. 65]. R. Oliynychuk notes that the public order as a generic object of the crime is a regulated by the rule of law and put under the protection of the law on criminal liability a set of social relations that are formed in the sphere of ensuring of normal working conditions, leisure, mode of life and peace of people [5, p. 193]. S. D. Shapchenko considers «public order» a state of social relations, connected with observance by every citizen the conditions established by legal norms, traditional moral and customary requirements of respect for authority, legal liability, observance of rules of general behavior in society, in which each handles his part as actually behave others [6, p. 8].

As you can see, despite some difference all these approaches share a common feature – the implementation and compliance with relevant rules of law, moral standards and rules.

Based on these positions one can distinguish three main approaches to understanding the definition of «public order». According to the first, public order is a system of social relations. According to the second public order is a state of social relations. According to the third public order is a totality of established in the state rules of behavior. Thus public order should be understood:
1) through the concept of social relations; 2) through the concept of rules of behavior.

In addition, the definition of «public order» is closely connected with the term «public place» that complicates understanding of its objective evidence. For the definition of public places is not provided by domestic legislator. Legal acts contain an indicative list of public places such as: streets, squares, parks, highways, railway stations, piers, airports and other public places [7]. That is, any rulemaking subject does not provide the definition of the concept, but only indicates its elements [8, p. 156].

In our opinion, the lack of definition of «public order» and «public place» in the current Criminal Legislation of Ukraine is a

gap which hampers the effective criminal legal protection of «public order». It is possible to solve the specific problem by making appropriate amendments to the criminal law existing today in Ukraine. In particular, one should legislate the definition of «public order» and «public place» in the notes to the art. 293 «Group violation of public order» in chapter 12 «Crimes against public order and morality» of the Criminal Code of Ukraine [9].

Solving of these problem issues by the legislation will contribute to more effective prevention of crimes the subject of which is a public order that today is one of the priorities of our state.

References

1. Соколовський В. Л. Особливості визначення об'єкта злочинів проти громадської безпеки / В. Л. Соколовський // Молодий вчений. – 2014. 21 22 листопада. – С. 103 107.
2. Настюк В. Я. Щодо розуміння громадського порядку / В. Я. Настюк // Проблеми охорони громадського порядку: зб. наук. пр. за матеріалами регіон. круглого столу (Харків, 19 червня 2014 р.). – Харків, 2014. – С. 59–65.
3. Кобзар О. Ф. Співвідношення та значення понять «громадський порядок», «правопорядок» та «громадська безпека» / О. Ф. Кобзар // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. № 29. – С. 126 129.
4. Осадчий В. І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності: автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Осадчий Володимир Іванович. – Київ, 2004. – 468 с.
5. Олійничук Р. П. Еволюція та сучасний зміст поняття «громадський порядок» у теорії кримінального права / Р. П. Олійничук // Право і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 190–194.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відпов. ред. С. С. Яценко. – Вид. 4-те, переробл. та допов. – Київ, 2005. – 324 с.
7. Академія прокуратури України [Електронний ресурс] : зб. наук. праць. 2009. – 400 с. – Режим доступу: http://www.info-library.com.ua/books-text-10138.html. – Назва з екрана.
8. Надобко Т. Ю. Поняття «Громадське місце» в науці адміністративного права / Т. Ю. Надобко // Науковий вісник

Міжнародного гуманітарного ун-ту серця «Юриспруденція». – 2015. – № 17. – Т. 1. – С. 156–159.

9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. № 25 26. Ст. 131.

Пясковський В. В. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ ВБИВСТВА МАТІР'Ю СВОЄЇ ДИТИНИ

Важливим елементом криміналістичної характеристики злочинів, зокрема вбивств, є спосіб учинення злочину. Як закономірне явище виникнення доказової інформації спосіб учинення злочину має методологічне значення для криміналістики і слугує одним із елементів для подальшого розвитку загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, тактики і методики, розроблення нових рекомендацій, засобів і методик розслідування кримінальних правопорушень.

Спосіб учинення злочину є важливим для формування фактичної інформації про його подію, оскільки через спосіб головним чином виявляється процес відображення злочинного акту в навколишній обстановці [1, с. 10]. Так, одним із джерел розслідування кримінального правопорушення може слугувати інформація про виявлення стійких ознак способу його вчинення, трансформована слідчим у версію про особу, яка вчинила вказане кримінальне правопорушення.

Спосіб учинення злочину – це не просто сукупність вольових дій, а закономірна і структурована система поведінки суб'єкта, спрямована на підготовку, вчинення та приховування кримінального правопорушення.

З огляду на вищезазначене, спосіб учинення злочину впродовж багатьох років розвитку криміналістики був предметом пильної уваги науковців. Не можна залишити поза увагою Цей елемент не можна ігнорувати і під час розроблення методики розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх.

Розглянемо спосіб запланованого вбивства дитини, вчиненого її матір'ю.

Підготовчі дії матері до вчинення зазначеного злочину можуть бути виражені у:

– приховуванні факту вагітності. Майбутня матір намагається повідомити оточуючим про те, що з якоїсь причини почала набирати вагу, і висловлює побоювання, що дехто з її оточення може пояснити це надуманою вагітністю;

– повідомленні в пологовому будинку вигаданих відомостей про себе (прізвище, домашня адреса тощо);

– використанні вагітною жінкою допомоги батьків (найчастіше матері породіллі), а також подруг. Зазвичай така допомога полягає в наданні приміщення для проведення пологів, допомоги під час пологів, психологічній підтримці;

– підшуканні місця, де майбутня матір планує залишити дитину (немовля або труп).

Основним способом виконання злочинного задуму при позбавленні життя малолітньої дитини є асфіксія, що здійснюється зазвичай закриттям рота й носа дитини долонею руки або яким-небудь м'яким предметом (подушкою або рушником). Досить рідко матері вчиняють удушення дитини шляхом здавлювання шиї руками або петлею-зашморгом, а також шляхом занурення голови у воду. Нечасто дитині заподіюється механічна травма тупим предметом або іншим знаряддям [2, с. 173]. Досить часто породілля залишає дитину на відкритій місцевості в холодну погоду або на підлозі в неопалюваному приміщенні, розраховуючи на настання смерті від переохолодження тіла. Для прикладу наведемо такий випадок. Так, 21 березня 2010 р. приблизно о 00^{05} ОСОБА_1, перебуваючи за місцем свого проживання, одразу після одноплідних пологів, народивши живу доношену дитину, маючи намір вбити її, поклала до поліетиленового пакета, який о 05^{00} 21 березня 2010 р. віднесла до холодного підсобного приміщення, де залишила без догляду, що призвело до смерті новонародженої дитини внаслідок загального переохолодження організму (згідно з висновком судово-медичної експертизи) [3].

Після вчинення вбивства матері зазвичай вчиняють дії з приховання слідів злочину. В містах досить часто немовлят викидають до найближчого сміттєвого контейнера. За сприятливого для злочинця збігу обставин, труп дитини

опиняється на сміттєвому звалищі, далеко від того місця, де було вчинено вбивство.

В правоохоронній практиці трапляються й інші випадки. Трупи немовлят виявляють на територіях новобудов серед будівельних матеріалів, у руїнах будинків, що підлягають знесенню, на міських пустирях, у лісопарках, цвинтарях, каналізаційній мережі тощо. Деякі вбивці найкращим місцем приховання трупа вважають вигрібну яму громадської вбиральні. Так, 18 вересня 2012 р. близько 15^{30} ОСОБА_1 народила дитину в туалеті, розташованому в дворі будинку № 7 по вул. Броварській в м. Дніпропетровськ. Після цього, маючи умисел щодо вбивства своєї новонародженої дитини, жінка перерізала пуповину манікюрними ножицями, внаслідок чого новонароджена дитина (дівчинка) впала до ями туалету у фекальні маси. В результаті умисних дій ОСОБИ_1, смерть новонародженої дитини настала від аспірації чужорідними масами рослинного та тваринного походження (фекальні маси), що призвело до механічної асфіксії [4].

Трупи дітей матері також спеціально залишають за межами населених пунктів (у лісі, яру, полі, водоймі). Необхідно згадати про випадки поховання тіла немовляти в землі, маскування його травою, сіном, соломою, листям, гілками.

Список використаних джерел

1. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину і сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Зав'ялов Сергій Михайлович. – Київ, 2005. – 21 с.

2. Селиванов Н. А. Расследование убийств / Н. А. Селиванов, Л. А. Соя-Серко. – М. : Манускрипт, 1994. – 224 с.

3. Вирок Перечинського районного суду Закарпатської області [Електронний ресурс] : Справа № 1-79/2010. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51142798. – Назва з екрана.

4. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська [Електронний ресурс] : Справа № 0417/17537/2012. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31088014. – Назва з екрана.

Расюк Е. В. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ОЦІНКА КОРУПЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сьогодення готує для нас все нові й нові виклики, до яких українське суспільство не готове. Корупція є одним із чинників, який заважає політичному, економічному, правовому, моральному, культурному розвитку нашої нації. Так, у Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV зазначено, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві у сфері державної безпеки є поширення корупції, хабарництва в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності [1]. Безумовно, проблема корупції є явищем, яке властиве будь-якій державі та суспільству. Як свідчить історія, корупція має давні джерела, традиції і фактично супроводжує державу із самого початку її існування.

Масштаби корупції у нашій країні не зменшуються, попри заходи, які проводять державні органи та громадські організації: Президент України, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Рада Національної безпеки і оборони, Національне антикорупційне бюро, Національне агентство з питань запобігання корупції, Прокуратура, Служба безпеки, Міністерство внутрішніх справ, Державна фіскальна служба, суди тощо. Свідченням цього є індекс сприйняття корупції (за даними провідного всесвітнього громадського руху з протидії корупції – Transparency International). Так, у 2016 р. Україна отримала 29 балів зі 100 можливих (131 місце серед 176 проаналізованих країн світу), що на 2 бали більше, ніж минулого року. Україна з ганебним антикорупційним індексом у 29 балів розділила своє місце з такими країнами, як Казахстан, Росія, Непал та Іран. Трійкою лідерів у найвідомішому світовому антикорупційному рейтингу CPI 2016 р. є Данія, Фінляндія та Швеція із 91, 90 і 89 балами відповідно, а найкорумпованішими країнами світу є Північна Корея та Сомалі із 8 балами [4].

Сьогодні українське суспільство виявляє нетерпимість до корупції та керується досвідом Польщі щодо протидії корупції, яка

отримала у 2016 р. від Transparency International 62 бали та посіла у світовому антикорупційному рейтингу CPI 29 сходинку [4]. Свідченням позитивних змін українського суспільства є чинна Антикорупційна стратегія України на 2014–2017 роки, де зазначено, що корупція є однією з причин, що призвела до масових протестів в Україні наприкінці 2013 р. – на початку 2014 р., оскільки вона була найбільшою проблемою населення і викликала особливе занепокоєння у 47 % громадян країни [2]. Зараз українці усвідомлюють, що їхня держава є однією з найбільш корумпованих у Європі. Це наслідок того, що дотепер не з'ясовувались всі соціальні передумови корупції, комплексно не здійснювалася діяльність щодо її обмеження та нейтралізації. До поширення корупції призводить гальмування демократичних і економічних реформ. Діяльність щодо протидії корупції здійснюється без визначеної системи і належного ставлення, достатнього інформаційного забезпечення, дотримання принципу розподілу функцій і відповідальності.

Важливим кроком у напрямі зменшення корупції в Україні стало те, що наша держава ратифікувала законами України Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції (від 18 жовтня 2006 р. № 251-V), Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією (від 18 жовтня 2006 р. № 252-V), Цивільну конвенцію про боротьбу з корупцією (від 16 березня 2005 р. № 2476-IV), а також долучилася до Стамбульського плану дій антикорупційної мережі ОЕСР (Організації економічного співробітництва й розвитку). Ратифікувавши ці конвенції та долучившись до вищезгаданого плану Україна взяла на себе цілу низку зобов'язань, зокрема: розробити й здійснювати ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і відображає принципи правопорядку; належно керувати державними справами й державним майном; чесно й непідкупно, прозоро й відповідально здійснювати запобігання корупції та створити спеціальні органи для цього; розширювати та поширювати знання з питань запобігання корупції; поглиблювати міжнародне співробітництво у боротьбі з корупцією; захищати права та інтереси потерпілих внаслідок корупційних правопорушень, включаючи можливість отримання компенсації за завдану шкоду. Наша держава вперше логічно вірно і послідовно вибудувала антикорупційне законодавство, яке є

системою нормативно-правових актів, що містять запобіжні антикорупційні норми. Так, 14 жовтня 2014 р. у пакеті були прийняті закони України: «Про очищення влади» (№ 1682-VII), «Про Національне антикорупційне бюро України» (№ 1698-VII), «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» (№ 1699-VII), «Про запобігання корупції» (№ 1700-VII), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» (№ 1701-VII). Зовсім нещодавно ухвалення та впровадження антикорупційної політики стало обов'язковим для більшості країн світу, тому наша держава прийняла антикорупційну стратегію та вибудовує системну державну антикорупційну політику. Якщо говорити про сам Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», то загалом він вибудований логічно вірно і послідовно, однак наявні й недоліки, зокрема не визначено дефініцію «державна антикорупційна політика». У закон можна внести певні зміни і визначати державну антикорупційну політику як постійно здійснювану, систематичну, цілеспрямовану діяльність держави у тісній співпраці з інститутами громадянського суспільства, що полягає в розробленні, удосконаленні та реалізації стратегічних засад і тактичних заходів, спрямованих на усунення або блокування причин та умов корупції, удосконалення юридичної відповідальності за корупційні правопорушення та формування антикорупційної культури.

Оцінкою корупції в державі потрібно не покладаючись на міжнародні дослідження, тому Державну програму щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки [3] варто доповнити тим, що різні суб'єкти (державні та недержавні, національні і міжнародні) повинні долучатися до виміру корупції та оцінки антикорупційної діяльності в Україні. У цій програмі потрібно визначити і розкрити способи оцінки масштабів корупції, зокрема зарахувати до них безпосередні (спосіб сприйняття, спосіб досвіду, спосіб довіри і цінностей, спосіб оцінки послуг і сектору, спосіб показників керування, спосіб порівняння соціальних явищ) та додаткові (оцінка ризику,

контрольні переліки, аналіз застосування антикорупційних заходів, офіційна статистична звітність і статистичні дані, внутрішні індикатори корупції, аудит, моніторинг засобів масової інформації, телевізійного і радіо простору України та наявних науково-дослідних робіт відносно корупції).

Необхідно зазначити, що реальна оцінка рівня корумпованості влади, поширеності корупції, характеру корупційних проявів дає змогу правильно оцінити ситуацію щодо стану корупції, її структури, прогнозувати її розвиток і наслідки, визначити сфери діяльності органів влади, які мають певний ризик неналежного виконання завдань і функцій, передбачених положеннями про ці органи, сфери найбільш вразливих корупцією посад в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, а також розробити ефективні заходи протидії корупційним діянням.

Список використаних джерел

1. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15. – Назва з екрана.

2. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1699-VII. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18. – Назва з екрана.

3. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 26. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/265-2015. – Назва з екрана.

4. Індекс сприйняття корупції у світі (CPI) за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2016. – Назва з екрана.

Сокиран Ф. М. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики і судової медицини Національної академії внутрішніх справ

УПРАВЛІННЯ СЛІДЧИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ

Сучасні реформи в Україні позначилися майже всіх сферах економічного, суспільно-політичного і соціально-правового життя суспільства. В умовах вдосконалення української державності значущості набуває формування правової держави і громадянського суспільства. Практика засвідчує, що вдосконалення системи державного управління в правоохоронній сфері повинно базуватися на правовому механізмі регулювання діяльності, що охоплює як правове забезпечення, так і формування організаційних структур управління в системі органів охорони правопорядку і протидії злочинності.

Особливості реалізації функцій слідчих підрозділів МВС України формують специфіку управління цим державним органом. Слідчий апарат МВС України є невід'ємною частиною правоохоронної системи, діяльність якого активно впливає на соціально-політичний і соціально-психологічний клімат в сучасному українському суспільстві.

Досягнутий рівень розвитку теорії управління у сфері правоохоронної діяльності дає змогу виділити проблему соціального наповнення правоохоронної діяльності. Їй завжди приділяли увагу дослідники, проте підходи до її вивчення ще невичерпані. Кожен етап розвитку суспільства розвиває нові сторони дійсності, відносно яких питання індивідуального, групового, громадського характеру взаємодіють і породжують нові проблеми.

За понад сімдесятирічну історію розвитку вітчизняної юридичної психології було накопичено величезний масив теоретичних і емпіричних даних про генезис і структуру функціонування правоохоронної системи. Зібрано величезний масив матеріалів, присвячений проблемам вдосконалення професійної діяльності фахівців правоохоронних органів та інших державних структур. Також проаналізовано психолого-педагогічні аспекти роботи слідчого, оперуповноваженого,

дільничного інспектора, співробітників Державтоінспекції, особового складу підрозділів поліції особливого призначення.

Однак за межами наукових досліджень залишається спектр проблем, вивчення яких могло б позитивно позначитися на вирішенні низки практичних завдань в сфері підвищення ефективності та на якості слідчої практики.

На сучасному етапі теорія управління у сфері правоохоронної діяльності, в предметі якої можна виділити такий компонент, як комунікативна компетентність, набуває більш ґрунтовного розроблення.

Метою вивчення управління в слідчих підрозділах є цілеспрямована підготовка професіоналів, залучених до управління цією структурою. Нині управлінська діяльність в правоохоронних органах заснована лише на досвіді та інтуїції керівників, тому не може гарантувати досягнення успіхів у службовій діяльності як їх самих, так і підлеглих ним виконавців.

Виявлено нагальну потребу в підготовці керівників, які відповідають вимогам сучасного суспільства. Особливу роль відіграє рівень сформованості тих професійно-значущих якостей, що впливають на успішність професійної управлінської діяльності. Майбутні керівники обов'язково повинні своєчасно набувати необхідний обсяг сучасних управлінських знань, умінь і навичок, а ті, хто обіймає керівні посади, постійно підвищувати рівень теоретичних знань й удосконалювати наявні уміння і навички в сфері соціальної та юридичної психології.

Вивчення основ управління має сприяти тому, щоб у керівників виникло усвідомлене розуміння і стійка внутрішня потреба в: постійному самостійному набутті управлінських знань, умінь і навичок; раціоналізації функцій управління в межах компетенції; аналізі практики управління; вивченні та поширенні провідного досвіду.

Управлінська й навчально-виховна практика сьогодні потребують використання нових високоефективних технологій і рекомендацій щодо роботи з кадрами. Вивчення цих проблем і впровадження їх в практику надасть змогу перетворити виховну роботу та морально-психологічне забезпечення на високотехнологічний процес, спрямований на якісне виконання слідчими підрозділами завдань, а також підвищення рівня професійної діяльності.

Правоохоронна діяльність належить до такого виду, в якому без організованого, цілеспрямованого і ефективного спілкування співробітника слідчих органів вирішення поставлених завдань є неможливим.

Значну частину часу в діяльності керівника слідчим органом відведено на вирішення організаційно-управлінських питань, від чого залежить ефективність його праці загалом.

Завдання управління в такому юридичному органі полягає в тому, щоб створити організаційні соціально-психологічні умови, які чинитимуть мобілізуючий, стимулюючий і організуючий вплив на персонал загалом і на кожного співробітника окремо.

Діяльність, здійснювана керівниками слідчих підрозділів, полягає в здійсненні тих або інших управлінських дій і виражена в адекватних їм формах. Це здійснення дій адміністративного характеру, що спрямовані на виконання законів, удосконалення слідчої практики, а також проведення організаційних заходів. Такий підхід дає змогу бачити переважно зовнішні аспекти управління, регулювати його правовими актами, проводити безліч організаційних заходів. Проте він не розкриває соціальної та психологічної суті управління, його специфічного місця і ролі в службовій діяльності особового складу. Управлінський вплив завжди має точну мету і напрями руху до неї. Окрема людина може керувати власною соціальною активністю. Однак для того, щоб група ефективно функціонувала, необхідно колективно визначити загальні цілі та способи їх реалізації, а також підпорядкування спільно наміченій поведінці кожним членом групи. Це означає, що управлінський вплив, повинен містити в собі організаційний момент для правильного практичного здійснення взаємодії людей. Процес управління також розвиває психоаналітичні процеси: самовизначення – самовираження – самоствердження – самореалізації – саморегуляції.

Ефективна управлінська діяльність припускає наявність мотиваційних і контролюючих дій, спрямованих на підвищення надійності виконання поставлених завдань. Як у процесі, так і після закінчення будь-яких видів робіт, керівник повинен дати адекватну оцінку фактично виконаному, виявити несприятливі відхилення від мети і пов’язані з цим негативні наслідки, виявити нові, раніше невраховані можливості та резерви.

Виконуючи повсякденні обов'язки керівник звертається до посадовців різних категорій, начальників різного рангу, співробітників. До того ж, у керівників слідчих управлінь мають виконувати безліч зовнішніх функцій, зокрема взаємодіяти з іншими службами, правоохоронними органами, фондами, громадськими організаціями, державними і політичними діячами. Аналіз показує, що ці дії характеризуються високою різноманітністю, супроводжуються безліччю ділових і міжособових контактів з людьми як з, так і поза організаційною системою, а також швидкою зміною подій, різноманіттям виконуваних дій. Це зумовлює необхідність наявності у керівника розвинених комунікативних здібностей і знань основ ефективного спілкування.

Комунікативна компетентність – знання і можливості особи встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, зокрема з підлеглими. Найяскравіше вони виявляються під час вирішення службових питань, міжособистісних конфліктів, в інших значущих моментах спілкування. Невдачі в процесі комунікації формують негативний досвід, який породжує прагнення уникати подібних ситуацій в майбутньому. Проте специфіка діяльності керівника слідчого органу полягає в тому, що вона постійно передбачає виникнення подібних стресових та конфліктних ситуацій.

Управлінська діяльність досить багатогранна, адже це і люди з їх волею та інтелектом, і знання, і інформація, і технічні засоби. Ефективна управлінська діяльність – комплексне соціально-психологічне явище. Можна отримувати великий обсяг інформації, однак не вміти її обробляти через брак знань і технічних засобів. Лише зважене та збалансоване введення в дію усіх елементів управлінської діяльності здатне надавати їй раціональність і ефективність.

Акцент на психологічні аспекти управлінської діяльності дає змогу розуміти управління як складний механізм психологічної взаємодії між людьми. Таким чином, сформувалися різні концепції людських відносин, облік яких є важливим у процесі управлінської діяльності. Лише знання і облік в службовій діяльності особливостей психології спілкування, індивідуально-психологічних характеристик співробітників, психотехніки і прийомів створюють умови для раціонального і ефективного управління.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90–91. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. – Назва з екрана.
2. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Репринтное издание 1908 года / Г. Гросс; под науч. ред. В. В. Крылов. – М. : Лекс Эст, 2002. – 1088 с.
3. Коновалова В. О. Юридична психологія: підручник / В. О. Коновалова, Ю. В. Шепітько. – Київ : Ін Юре, 2004. – 424 с.

Стрільців О. М.– кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

АЛЬТЕРНАТИВИ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗА ВЧИНЕННЯ НАРКОЗЛОЧИНІВ

Значна вартість утримання засуджених у місцях позбавлення волі, неефективність і обмежений вплив цієї санкції, а також можливість вилікуватись від немедичного вживання наркотиків визначають необхідність зміни ставлення до вживання наркотиків, як до злочину, на ставлення, як до проблеми охорони здоров'я. Це передбачає перехід від покарання до лікування наркозалежних осіб. Застосування такого підходу сприятиме зменшенню числа засуджених і розробленню альтернативних механізмів для затриманих наркоспоживачів. Розглянемо деякі з них.

Перегляд законодавства про наркотики. Національне антинаркотичне законодавство необхідно переглянути так, щоб покарання призначалося залежно від тяжкості злочину та можливого впливу на наркозалежну особу. До того ж, з метою зниження кількості засуджених у місцях позбавлення волі

необхідно не призначати покарання у вигляді позбавлення волі за вчинення злочинів невеликої тяжкості.

Депеналізація і декриміналізація. У минулому десятилітті низка країн, зокрема Португалія, Мексика, Аргентина і Чехія, перейняли стратегію декриміналізації вживання наркотиків для протидії наркозлочинності. Декриміналізація зазвичай належить до правопорушень, пов'язаних з вживанням наркотиків, і охоплює введення адміністративних санкцій або відмову від кримінальних санкцій у протидії дрібним правопорушенням, пов'язаним з обігом наркотиків. На сьогодні такі стратегії продемонстрували ефективність з точки зору зниження кількості засуджених у місцях позбавлення волі та навантаження кримінальної системи. Їх використання не привело до поширеності незаконного обігу наркотиків.

Інші країни застосовують депеналізацію – процес, що знижує суворість покарання за правопорушення, пов'язані з обігом наркотиків. Це допускає вибірковість під час призначення санкції у вигляді позбавлення волі. Цікавим є приклад Великої Британії, де депеналізація діє стосовно осіб, затриманих за зберігання марихуани.

Заміна кримінальної відповідальності для наркозалежних осіб на альтернативні види виправного впливу. Такий механізм використовують для мінімізації традиційних підходів кримінального правосуддя, створення можливості надання необхідних послуг наркоспоживачам та з метою уникнення перевантаженості кримінальної системи справами за вчинення злочинів невеликої тяжкості.

Наприклад, закон Португалії про декриміналізацію, прийнятий в 2001 р., декларує перенаправлення затриманих осіб за вчинення наркозлочинів до Комісій з перевиховання наркозалежних осіб. У разі затримання людини за зберігання наркотиків, поліція направляє порушника до регіональної комісії з трьох осіб. Членами такої комісії можуть бути соціальні працівники, юристи-консультанти і медичні фахівці, які працюють за підтримки команди технічних експертів. Метою діяльності комісії є за допомогою цільових програм переконати осіб, які лише розпочали немедичне вживання наркотиків, а також допомогти наркозалежним особам, пройти курс лікування. Вони можуть вводити санкції, які охоплюють громадські роботи, штрафи, тимчасове зупинення діяльності

професійних ліцензій і заборону на відвідування певних місць, а також рекомендувати лікувальні або освітні програми. З моменту прийняття цієї системи частина порушників законів про наркотики, засуджених до позбавлення волі, в 2005 р. знизилася до 28 % порівняно з піковим значенням в 1999 р. – 44 %.

Майже аналогічна схема перенаправлення правопорушників діє у Великій Британії, хоча вона і не є альтернативою позбавлення волі. Тут стратегія заснована на ідеї, що лікування надасть можливість знизити рівень або взагалі припинити вживання заборонених наркотиків, відмовитися від пов'язаних з ним порушень кримінального законодавства.

Заміна кримінальної відповідальності на альтернативні види виправного впливу при винесенні вироку. Проблема перенасиченості ув'язненими місць позбавлення волі як результат систематичного застосування санкції позбавлення волі за злочини, пов'язані з обігом наркотиків, може бути вирішена за допомогою застосування ініціатив щодо заміни кримінальної відповідальності альтернативними видами виправного впливу в суді. Деякі уряди зарубіжних країн вже розробили і ефективно застосовують подібні механізми.

Уряд Австралії прийняв стратегію, що підтримує баланс правоохоронних заходів і лікувальних програм для осіб, які порушили законодавство про наркотики. Покаранням за вирощування і зберігання марихуани є адміністративні санкції, охоплюючи штрафи або попередження. Такий підхід позитивно вплинув на зменшення чисельності засуджених: в 2005 р. лише 10 % контингенту в місцях позбавлення волі було засуджено за наркозлочини.

У США реалізується система наркосудів, у межах якої судді наділені повноваженнями контролю за процесом лікування затриманих споживачів наркотиків, що здійснюється в терапевтичних закладах або за місцем проживання наркозалежної особи і є альтернативним видом ув'язнення. Ідея наркосудів полягає в тому, що надання лікування деяким обвинуваченим може сприяти поліпшенню їхнього економічного становища і ресоціалізації їх у громадах. На відміну від стандартних судових процедур, наркосуди задумані як механізм колективної взаємодії, коли судді, прокурори, соціальні працівники та захисники спільно

приймають рішення. Діяльність наркосудів полягає в направленні правопорушників на лікування перед винесенням вироку або винесення вироку щодо позбавлення волі з відстрочкою виконання покарання за умови виконання вимог лікувальних програм.

Отже, перераховані ініціативи сприяли зменшенню чисельності засуджених за нетяжкі наркозлочини в окремих країнах світу. Вважаємо, що законодавство, пов'язане з обігом наркотиків, а також покараннями за наркозлочини, має бути переглянуто з метою чіткої диференціації між учасниками обігу наркотиків і визначення ролі кожного з них у діяльності наркоринку.

Необхідно продовжувати заходи щодо впровадження механізмів заміни покарання, пов'язаного з позбавленням волі за вчинення нетяжких наркозлочинів наркозалежними особами, на інші адекватні заходи впливу: адміністративне покарання; направлення на лікування. Будь-які кримінальні процедури, що збільшують навантаження на установи виконання покарань, повинні містити обов'язкове мінімальне покарання або процедури затримання до суду, і використовуватись лише до людей, які вчинили тяжкі злочини.

Список використаних джерел

1. Руководство по наркополитике / Международный консорциум по наркополитике. – Вып. № 1 (март). – Литва : Ex Arte, 2010. – 114 с.

Сюравчик В. Г. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

РОЛЬ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ В УЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ І КРИМІНОГЕННІЙ СИТУАЦІЇ

Проблеми злочинної поведінки в науковому та практичному контексті важливі для осмислення злочинності та її причин, а отже і для протидії їй. Злочинна поведінка знаходить своє вираження у свідомо мотивованих діях, спрямованих на досягнення певної мети, незалежно від того,

збігається вона чи ні з настанням суспільно небезпечних наслідків.

Так, К. Бартол у своїй монографії зазначає, що відмінність протиправної поведінки від законослухняної полягає в системі ціннісних орієнтацій, поглядів, соціальних установок. Самі по собі злочини не можна розглядати з точки зору їх зовнішньої характеристики як особливі діяння, що вимагають необхідних фізичних і психічних можливостей індивіда. Загальновідомо, що саме у площині ціннісно-нормативної системи особистості та соціального середовища, їх взаємодії потрібно шукати безпосередні причини злочинної поведінки. Йдеться не стільки про декларовані, бажані морально-правові ідеали та вчинки, скільки про безпосередні життєві уявлення, закріплені суспільною практикою у свідомості та діяльності людини. До того ж, систему цінностей суспільства і особистості розглядають не лише як початкову (вихідну) сторона соціальної взаємодії, але і як її результат, що впливає на подальшу взаємодію. Таким чином, під час дослідження виникає потреба комплексної оцінки взаємозв'язку різноманітних характеристик середовища та особистості [1, с. 56–57].

Злочинна поведінка, будучи за своїм змістом антигромадською з точки зору її будови, відповідає всім ознакам вольової діяльності. З суб'єктивної сторони злочинна поведінка характеризується волею, вмотивованістю і цілеспрямованістю, а з об'єктивної – фізичними діями або утриманням від них.

Таким чином, психіка особи завжди включена у злочинну діяльність. Вона постає центральною сполучною ланкою окремих дій конкретної особи. Через неї досягається єдність у регуляції цих дій і поведінки особи загалом.

На думку В. Ф. Пирожкова, багато злочинів особи вчиняють імпульсивно, в результаті підсвідомих спонукань і загальної особистісної спрямованості. У таких злочинах мотив збігається з метою. Імпульсивність поведінки характерна для психопатичних особистостей, які схильні до миттєвих реакцій. Імпульсивну злочинну поведінку особи може бути викликано низкою причин (нестійкість індивіда, алкогольне або наркотичне сп'яніння, психопатичні аномалії особистості, переважання емоцій в ситуаціях, що склалася) [2, с. 25].

Негативні особистісні властивості людини, що сформувалися під впливом несприятливих умов морального формування, призводять до вчинення злочинів за наявності певних обставин, що сприяють подібному результату і утворюють *ситуацію вчинення злочину – криміногенну ситуацію.*

Ситуація злочину – це особливий рівень взаємодії особистості з соціальним середовищем. На цьому рівні здатність особи вчинити злочин, зумовлена несприятливими умовами морального формування, під впливом ситуації реалізується в дійсність.

Ситуація може поширюватися на більш-менш значну територію (наприклад, неврожай в країні) або концентруватися на обмеженому просторі (квартирний конфлікт). Вона може мати тривалий характер (розлад в сім'ї) або короткочасний, разовий (сварка в черзі). За обсягом своєї дії ситуація може бути локальною – стосуватися лише даної особи або вузького кола осіб (хвороба, сварка, втрата особистої зброї), а може багатьох (стихійне лихо, нездорова атмосфера в колективі).

Своєрідність індивідуальної злочинної поведінки полягає в тому, що поряд з факторами зовнішнього середовища, а саме причинами та умовами, її зумовлюють і внутрішні чинники, зокрема форма вини, мотиви і цілі.

Вина, мотив і мета завжди входять в структуру злочинної дії особи. Структура злочинної поведінки – це внутрішня (психологічна) будова форм злочинної поведінки і взаємозв'язок їх складових. Провину, мотив і мету нерідко розглядають як самостійні явища, поза структурою злочинної поведінки, елементами якого вони є.

Визначальним становищем під час характеристики названих психологічних фактів є їх розгляд як структурних елементів злочинної поведінки. Подібний підхід дає змогу аналізувати їх як елементи діяльності особи, з'ясувати місце провини, мотиву та мети в структурі різних форм злочинної поведінки і функції, які здійснюються ними в період підготовки (мотивації) та вчинення злочину.

Якщо у вчиненому злочині воля особи не виражена через внутрішні причини (розлад свідомості, психічна хвороба тощо), то особа не підлягає кримінальній відповідальності. Якщо ж у злочині воля особи знайшла вираження через зовнішні причини

(примус, насильство тощо), то це є обставиною, що пом'якшує кримінальну відповідальність.

Вчинення злочину може виступати окремою дією як самостійний автономний акт поведінки або бути частиною злочинної діяльності.

Злочинна діяльність як структурна форма злочинної поведінки – це комплекс дій, об'єднаних єдністю мотивів і цілей. У злочинній діяльності виявляється характерна для людини здатність до далекої мотивації та цілеспрямованості.

Під час аналізу злочинної діяльності потрібно розрізняти мотиви і цілі окремої дії та злочинної діяльності загалом. Зазначені види мотивів і цілей не можуть замінюватися один іншим: мотиви окремих дій, що входять в діяльність, нерівнозначні мотиви діяльності загалом, і навпаки.

За своїм змістом мотиви і цілі дії та діяльності можуть збігатися. Лише за цієї умови можна говорити про єдину злочинну діяльність особи. Однак мотиви та цілі дії та діяльності за своїм змістом можуть і не збігатися. У цьому випадку єдиної злочинної діяльності не буде, оскільки порушується смислова єдність діяльності та дії, через що дія випадає зі структури цієї діяльності і стає самостійним актом поведінки.

Результат кожної дії злочинців відносно кінцевої мети злочинної діяльності постає засобом її досягнення і водночас є метою конкретної дії. Загальна мета визначає спрямованість, хід і побудову всієї злочинної діяльності та підпорядковує собі цілі окремих дій, які входять до неї. Відповідно до мети злочинної діяльності відбувається прогнозування особою кінцевих результатів злочину і кожної дії окремо.

Мотиви окремих дій також перебувають у підпорядкуванні залежно від загального мотиву злочинної діяльності. Відносно окремої дії загальний мотив постає силою, яка детермінує їх на здійснення кінцевої мети діяльності.

Досить складною є також взаємодія біологічного та соціального фактора на вищій підструктурі спрямованості, яка виявляється, передусім, в особистісних якостях і поведінці людини, в характері її соціальної активності. У формуванні цих якостей головне місце відведено соціальним, прижиттєвим чинникам: вихованню, навчанню, впливу середовища.

У літературі часто використовують як синонім терміни «злочинна поведінка» і «злочин» [3].

Таке слововживання є не зовсім точним, оскільки злочинна поведінка є ширшим поняттям, яке охоплює не лише сам злочин як суспільно небезпечне, протиправне діяння (дія або бездіяння), але і його джерела; виникнення мотивів, постановку цілей, вибір засобів, прийняття суб'єктом майбутнього злочину різних рішень.

Аналізуючи з психологічної сторони злочинну поведінку потрібно помічати не лише сам злочин, але і його зв'язки з зовнішніми факторами, а також «внутрішні, психічні процеси і стани, які спрямовують і контролюють його виконання».

Злочинна поведінка – це процес, який розгортається у часі і просторі. Він містить не лише самі дії, які змінюють зовнішнє середовище, а й психологічні явища, які їм передували, та процеси, які визначають генезис протиправного вчинку.

У процесі формування мотиву ми бачимо своєрідний трикутник: потреба – особистісний зміст – ситуація.

Ситуативно зумовлений розвиток мотивації характерний і для злочинної поведінки. Цю ситуацію називають *криміногенною*. Такою її можуть зробити різні обставини: невизначеність, непередбачливість розвитку події, поведінка різних осіб, екстремальність, швидкоплинність подій, що відбуваються; конфліктний характер відносин сторін з наявністю провокаційних елементів; безконтрольність, відсутність певного порядку, дисципліни.

Так, І. П. Рущенко вважає, що аналізуючи механізм злочинної поведінки не можна також ігнорувати такі важливі чинники, які визначають поведінку суб'єкта, як особливості, властивості його особистості (спрямованість, світогляд, ціннісні орієнтації, соціальні установки, рівень правосвідомості, індивідуально-психологічні особливості, характер) та вплив соціального середовища на формування його особистості і поведінку до виникнення криміногенної ситуації та під час неї [4, с. 38].

Варто розглянути психологічні особливості злочинної поведінки, основним змістом якої є так звані безмотивні злочини. Така назва досить умовна і не відображає повної відсутності мотиву в діях винуватого (йдеться про свідому діяльність психічно здорової людини).

Першу групу так званих безмотивних, навмисних злочинів становлять злочини, які зовнішньо відрізняються своєю беззмістовністю, яка незрозуміла з першого погляду надмірною жорстокістю відносно до жертви. Прихована від поверхового погляду вмотивованість таких дій часто викликає сумніви стосовно психічного здоров'я підозрюваного.

Злочинна діяльність є полімотивованою і пояснювати дії винуватця лише одним мотивом рівнозначно небажанню бачити всю багатогранність психічних явищ і станів, які переживає суб'єкт. Поглиблене дослідження всієї мотиваційної сфери особистості, яка охоплює не лише окремі потреби, інтереси, але приховані в глибинах індивіда його психічні стани, емоції, дає можливість визначити справжні мотиви злочинної поведінки.

Складними є випадки, коли злочини вчиняють люди, що мають психічні відхилення від норми, серйозні труднощі в процесі соціальної адаптації в нових умовах життя, в екстремальних умовах діяльності.

До «безмотивних» злочинів також належать злочини насильницького характеру, які виникають за механізмом «зміщення» агресивності в стані фрустрації. Вказані дії можуть навіть мати характер аутоагресії. Тоді слідчому доводиться мати справу з суїцидальною поведінкою [5].

Завдяки «зміщенню» дій, які спрямовано на цілком інший, сторонній об'єкт (що і викликає в першу чергу сумніви стосовно «безмотивованості» таких дій), у суб'єкта послаблюється надмірна напруга психіки, що виникла в результаті незадоволення певної особистісно-значущої для нього потреби, створюється своєрідна ілюзія реагування на конкретні несприятливі фактори, з якими суб'єкт не зміг у свій час впоратись. Той негативний досвід, який він набув, переноситься на цілком інших осіб, які інколи не мають жодного відношення до тих переживань, які йому довелось пережити.

Розглянутий вище механізм злочинної поведінки характерний щодо вчинення необережних злочинів. Поведінка людини перед вчиненням необережного злочину характеризується тим, що суб'єкт часто є під впливом суперечностей між вимогами ситуації, що зобов'язує його

поводитись певним чином, і його намірами, які частково або цілком не співпадають з цими вимогами, його легковажним прагненням будь-що досягати поставленої мети.

Серед психологічних факторів, які впливають на поведінку осіб, що необережно вчинили злочин, особливе місце належить психологічній установці у вигляді легковажно-безвідповідального ставлення до дотримання правил запобігання, соціальних цінностей і своїх обов'язків відносно їх.

Особливу увагу варто звернути на процеси мотивації та цілепокладання. Якщо в навмисних злочинах мотив і ціль безпосередньо пов'язані з результатом, що настав, то в необережних злочинах можливим є розрив між мотивом і ціллю протиправної поведінки суб'єкта, з одного боку, і результатом, що настав – з іншого. Цей розрив заповнюється мотивом і ціллю допущених суб'єктом порушень певних правил поведінки, які об'єктивно спрямовані на недопущення важких наслідків, які в уяві суб'єкта можуть настати, або ні. В цьому виявляється вольовий характер протиправної поведінки суб'єкта і окремих його дій, що пов'язані з недотриманням ним тих чи інших приписів обов'язкового характеру.

Отже, мотив є в будь-якій вольовій, а отже і злочинній поведінці незалежно від форми провини. Якщо за необережної форми провини наслідки, які настали, не охоплюються бажанням винуватого, то слід розрізняти «мотиви навмисних злочинів мотиви поведінки, які об'єктивно призвели до суспільно небезпечних наслідків у необережних злочинах».

Таким чином, злочинна поведінка є різновидом людської поведінки загалом. Поведінка – це не лише рухова активність живих істот, вона охоплює й моменти нерухомості, які можуть бути навіть більш інформативними та інтенсивними ніж дії. Поведінка являє собою вищий рівень взаємодії цілісного організму з навколишнім середовищем. У злочинній поведінці можна виявити всі явища і процеси, характерні для поведінки особистості загалом. Отже, поняття злочинної поведінки, його внутрішні рушійні механізми можна усвідомити лише в разі максимального використання всього того, що відомо про поведінку в науці психології.

Злочинна поведінка – інше поняття, ніж злочин, що визначається в кримінальному законі як суспільно небезпечне діяння. Кримінологію не цікавить, які саме ознаки «роблять» дію (бездіяльність) кримінально караною – це обов'язок кримінального права. Кримінологія злочинним сприймає не все, що порушує кримінальний закон, для неї найважливіше те, що викликало, породило злочинну поведінку, які обставини їй сприяли, які її мотиви і цілі, механізм прийняття рішення тощо. Таким чином, кримінологія досліджує формування особистості злочинця, зокрема мотиви злочину, послідовність розвитку злочинних вчинків, взаємодія людини і конкретної життєвої ситуації до, під час і після вчинення злочину.

Жодні причини та інші умови, що впливають на злочинну поведінку, зовнішні, об'єктивні чи внутрішні, суб'єктивні не здатні приводити до такої поведінки, якщо вони не переломлюються в психології індивіда. Саме вона є місцем, де відбувається «обробка» зазначених обставин, а отже жодне з них не діє безпосередньо, викликаючи певний вчинок.

Злочинна умисна поведінка передбачає наявність мотивації, підготовки (зокрема, планування) та вчинення власне злочинного діяння, причому особистість завжди взаємодіє із зовнішнім середовищем – конкретною життєвою ситуацією.

Список використаних джерел

1. Бартол К. Психология криминального поведения : монография / К. Бартол. – СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – 352 с.

2. Пирожков В. Ф. Криминальная психология : монография / В. Пирожков. – М. : Ось-89, 2001. – 704 с.

3. Игошев К. Є. Психология преступных проявлений среди молодежи / К. Є. Игошев. – М., 1971. – С. 21.

4. Рущенко І. П. Соціологія злочинності : монографія / І. П. Рущенко. – Харків : Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – 370 с.

5. Спринська З. В. Співвідношення агресивної поведінки та ціннісних орієнтації особистості : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.01 / Спринська Зоряна Валентинівна. – Одеса, 2008. – 20 с.

Тичина Д. М. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ДЕТЕРМІНІЗМУ В КРИМІНОЛОГІЇ

Питання про причинність у кримінології не є відособленим чи локальним. Воно сягає проблеми більш високого порядку – загальнонаукової, філософської проблеми причини і наслідку. Очевидно, що лише після ознайомлення із загальними закономірностями, можна екстраполювати їх на окремі, більш вузькі сфери. З огляду на це, дослідники-кримінологи намагаються пов'язати свої уявлення про причиновий зв'язок з тими положеннями, які вони черпають з філософських джерел. Причому зрозуміло, що представники правових наук прагнуть звести до мінімуму філософську базу власних розробок. Це призводить до того, що за межами аналізу залишається та обставина, що у філософії єдності думок немає практично з жодної проблеми, зокрема щодо питань причинового зв'язку. Це особливо помітно зараз, в умовах вільної від ідеологічного тиску філософії. Багатоплановість проблем причинності у кримінальному праві та їх зв'язок з філософією породжує розмаїття поглядів, позицій, теорій, на які багата кримінально-правова наука, але які, на жаль, не завжди допомагають у вирішенні конкретних життєвих проблем [1, с. 19].

На думку Н. Ф. Кузнєцової, кримінологічна детермінація – це вид соціальної детермінації, яку можна розглядати в межах більш загальної системи – детермінації подій і явищ природи й суспільства. Ця детермінація є різновидом універсального зв'язку явищ [2].

У зв'язку з тим, що термін «детермінація» походить від латинського *determinate*, що означає – визначати, відокремлювати, відмежовувати, В. М. Кудрявцев зауважує, що поняття «детермінувати» має значення – визначити. Тобто це поняття ширше, ніж причина або умова, тому що охоплює те й інше [3, с. 49].

Так, Н. М. Ярмиш зазначає, детермінізм – це категорія, яка виражає будь-яку зумовленість явищ, предметів, процесів та

усі види зв'язків між ними. Причинність – це категорія, призначена для висловлювання винятково причиново-наслідкових відносин, тобто має вужче значення [1, с. 35].

Зокрема В. В. Лунєєв вважає, що у ході розвитку сучасної науки розкривається все більше форм зв'язку між явищами, що виражається у вигляді співвідношень, які не мають явного і безпосереднього причинового характеру [4, с. 473–474].

Причинність в кримінології ніколи не реалізується в «чистому» вигляді, вільному від інших форм зв'язку, і лише абстрактно може бути відділена від них. Така абстракція може бути плідною і ефективною, оскільки допомагає розкрити причинність кримінальних явищ як основи, на якій ґрунтується вся система соціальних явищ. Після того як причиновий зв'язок розкрито ми повинні знову повернутися до цілісної картини криміногенності, тобто впровадити вивчення причин у складну мережу взаємозалежностей. Усі форми причинового і функціонального зв'язку охоплюються одним поняттям детермінації. Детермінація – це вчення про об'єктивний закономірний взаємозв'язок та причинову зумовленість усіх явищ. Вона протистоїть індетермінізму, який заперечує загальний характер причинності.

Процес детермінації злочинності є складною взаємодією різних форм зв'язків: не лише причинових, а й також функціональних, статистичних, зв'язків стану тощо. Під час вивчення детермінації злочинності важливим є облік специфіки соціального детермінізму. Головна його особливість полягає в тому, що в суспільстві всі зв'язки постають у формі відносин між людьми – цілеспрямованих зв'язків. Перетворення можливості в дійсність у суспільстві завжди відбувається за активної участі людей.

Поняття детермінації, як вважає А. П. Закалюк, відображає діалектичну суттєву властивість реального буття – загальний зв'язок, залежність та взаємозумовленість предметів, явищ, процесів. Таким чином, детермінація злочинності – це комплекс явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона пов'язана та якими зумовлена. Завданням сучасної кримінології є не лише визначення і подання теоретичних положень процесу детермінації злочинів і злочинності, а й оптимальне розкриття застосування цих положень у практичній діяльності (насамперед

у діяльності щодо аналізу злочинності та організації запобігання її проявам) [5, с. 187].

Детермінація – це найбільш загальна категорія, що характеризує залежність одних явищ, процесів і станів від інших, а також свідчить про зв'язок між речами та явищами. Саме це значення поняття «детермінація» використовують у науковій літературі. У кримінології воно є об'єднує терміни «причини» та «умови».

Так, М. П. Клеймьонов висловлює думку, що злочинність як складне соціальне явище зумовлене системою детермінант. У цій системі виділяють детермінанти, безпосередньо (генетично) пов'язані зі злочинністю. Комплекси таких детермінант (причин) закономірно породжують наслідок – злочинність. Цей процес називають причинністю. Йому властива взаємодія між: а) окремими детермінантами; б) причинами і наслідком; в) причинами та умовами. Умови можуть сприяти вчиненню злочинів, перешкоджати реалізації злочинних намірів або бути нейтральними стосовно кримінальної поведінки [6, с. 64–65].

Діалектичний детермінізм висловлює зв'язок підстави і похідного, причини і наслідку, умов і зумовленого, зв'язок опосередкування. Детермінізм − це зв'язок, який залежить від речей (властивостей речей і відношень між ними, подій, процесів, станів), що може бути причиновим, кореляційним, функціональним; зв'язком станів; системно-структурним тощо. У філософській літературі зазначено, що існує 32 види детермінації, однак розкрито менше третини. Розрізняють причинові та непричинові детермінації. До останньої групи належить статистична кореляція, зв'язок станів, системно-структурна детермінація тощо. Типологія детермінації за формами заснована на ступені (силі) залежності: 1) жорстка детермінація (однозначний зв'язок); 2) кореляційні зв'язки; 3) імовірнісні зв'язки; 4) розпливчасті зв'язки. За часом розрізняють детермінацію минулого, сьогодення і майбутнього, за способами – детермінацію динамічну (однозначну) і статистичну (багатозначну, імовірнісну), інформаційну та фізичну, а за природою матеріальну й ідеальну (цільову) [7, с. 23].

Таким чином, кримінологічна детермінація є різновидом соціальної детермінації. До процесу детермінації належать причини, умови та корелянти. Детермінація охоплює різні

зв'язки: причиново-наслідкові, кореляційні, функціональні, зв'язки стану, структурно-системні тощо. Система охоплює усі три види детермінації у часі та є різновидом соціальної, статистичної (ймовірної), ідеально-цільової детермінації.

Детермінація – це зв'язок, що містить різні функції та залежності: спричинення, опосередкування і зумовлення. Серед детермінант важливішими щодо впливу є причини (спричинення) та умови (обумовлення). Корелянти відтворюють кореляційний зв'язок, який згодом, у міру визначення його природи, може конкретизуватися в інший вид зв'язку (зумовлення, опосередкування тощо). Системно-структурна детермінація відображає лише системні та структурні зв'язки. Види детермінант і детермінації у наведеному значенні повинні використовуватися і подібним чином визначатися та класифікуватися у теорії детермінації злочинності.

У кожній ланці причинового ланцюга (окрім самої причини) наявні й інші, пов'язані з нею детермінанти. Наприклад, це обов'язково умови формування причини цієї ланки та умови, які сприяють настанню наслідку дії зазначеної причини. У цій ланці можуть бути наявні й інші різновиди детермінант, зокрема корелянти. Всі детермінанти цієї ланки становлять її *детермінуючий комплекс.*

Список використаних джерел

1. Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ) : монография / Н. Н. Ярмыш. – Харьков : Право, 2003. – 512 с.

2. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации / под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 208 с.

3. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии (О структуре индивидуального преступного поведения) : монография / В. Н. Кудрявцев. – М. : ТК Велби, 2007. – 176 с.

4. Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии : учебник : в 2-х т. / В. В. Лунеев. – М. : Юрайт, 2011. – Т. 1 : Общая часть. – 1003 с.

5. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – Київ : Ін Юре,

2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

6. Клейменов М. П. Криминология : учебник / М. П. Клейменов. – М. : Норма, 2008. – 448 с.

7. Нежурбіда С. І. Кримінологічне вчення про причинність злочинності / дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Нежурбіда Сергій Ігорович. – Київ, 2015. – 605 с.

Турлова Ю. А. – кандидат юридичних наук, начальник відділу науково-методичного забезпечення прокурорської діяльності поза сферою кримінальної юстиції управління науково-методичного забезпечення прокурорської діяльності Національної академії прокуратури України

ВІДНОСНА ПОШИРЕНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЯГАНЬ

Одним із напрямів кримінально-правового впливу на екологічну злочинність є проблема криміналізації екологічних посягань, від чого залежать межі кримінально-правової охорони та її ефективність. Варто зауважити, що кримінально-правові норми, які встановлюють відповідальність за екологічні злочини, будуть досконалими та стануть реальним інструментом впливу на поведінку потенціальних порушників екологічного законодавства з метою утримання їх від вчинення злочинів цієї категорії лише за умов дотримання науково обґрунтованих принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Серед чинників, що слугують підставами встановлення кримінально-правової заборони, виділяють передумови, які забезпечують соціальну адекватність криміналізації, її припустимість у контексті основних характеристик соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню, характеру суспільної свідомості та стану громадської думки. Однією з таких підстав криміналізації є передумова відносної поширеності діяння.

Сутність відносної поширеності діяння (як другої передумови криміналізації) полягає у тому, що діяння, яке криміналізується, має бути, з одного боку, досить поширеним,

тобто мати певні загальносоціальні закономірності, а з іншого – не повинно бути надзвичайно поширеним. Розглядаючи таку передумову криміналізації, у науковій літературі виокремлюють верхню та нижню межі криміналізації. Значення нижньої межі криміналізації передбачає, що такі діяння повинні бути відносно поширеними [1, с. 218].

З огляду на те, що завданням кримінального права є коригувальний вплив на окремі типи суспільних відносин і формулювання загальних правил, які розраховані на неодноразове застосування, екологічні посягання, що вимагають криміналізації, мають бути не поодиноким явищем, а поведінкою, яка є певним видом діяльності та має ймовірність повторення у майбутньому.

Однак зазначене правило має виняток стосовно криміналізації особливо небезпечних посягань. У контексті екологічних посягань таким винятком є екоцид (ст. 441 Кримінального кодексу (КК) України), наслідками якого є масове знищення об'єктів рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів на певній території, завдання такої шкоди навколишньому природному середовищу, що може призвести до екологічної катастрофи. Попри те, що жодного випадку притягнення до кримінальної відповідальності за цією статтею не відбулось з моменту криміналізації зазначеного виду діяння, з огляду на небезпечність його наслідків, створення таким діянням надзвичайно високої загрози для природного середовища як основи для існування людства, визнання такого діяння злочинним є необхідним. У такому разі має місце превентивна криміналізація, яку застосовують ще до того як зазначені небезпечні діяння отримають реальне розповсюдження.

До того ж, криміналізація екоциду як міжнародного злочину зумовлена необхідністю виконання обов'язків держави за міжнародно-правовими угодами, основним з яких є Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18 травня 1977 р. [2].

Після прийняття зазначеної Конвенції екоцид почали розглядати як злочин, що загрожує безпеці існування людства загалом. Необхідність криміналізації та зарахування екоциду до цієї категорії міжнародних злочинів полягає в тому, що така протиправна поведінка може призвести до міжнародних

конфліктів і створити ситуацію загрози міжнародному миру та безпеці. Екологічна катастрофа як наслідок екоциду завжди пов'язана з глобальним негативним впливом на навколишнє середовище як сферу існування людини в будь-якому регіоні Землі чи на планеті загалом [3, с. 136].

Поширеність екологічних посягань є очевидною, тому із впевненістю можна стверджувати, що така форма антисуспільної поведінки не є випадковою чи одноразовою.

Більш складним є процес оцінки відповідності екологічних посягань верхній межі криміналізації. Варто зазначити, що протягом останніх років кількість облікованих фактів екологічних злочинів становила в Україні щороку 2000–3000 випадків. Кількість аналогічних адміністративних деліктів залежно від їх видової належності перевищує зазначені показники у десятки й сотні разів. Зважаючи на величезну латентність зазначених посягань, можна дійти висновку про те, що екологічні правопорушення належать до категорії найбільш поширених деліктів.

Кримінологічна наука стверджує, що марно криміналізувати те, що стало масовою повсякденністю [4, с. 16]. На думку П. Л. Фріса, криміналізація з «запитом» підриває одразу три принципи кримінально-правової політики:

– принцип врахування (відповідності) кримінально-правової політики соціально-правовій психології, оскільки такий закон не сприймають як відповідний і доцільний;

– принцип економії кримінальної репресії, адже до відповідальності притягують невиправдано надто багато громадян;

– принцип невідворотності відповідальності, оскільки найчастіше такий закон на практиці перестають застосовувати [5, с. 20–21].

Тому за умов, коли певні види екологічних посягань в Україні стали повсякденним явищем для значної частини населення України, визначення такої поведінки як злочинної призвело б, по-перше, до дискредитації кримінального законодавства, адже органи кримінальної юстиції не мали б реальної можливості забезпечити його виконання, по-друге, до розмивання меж між злочинною і незлочинною поведінкою, оскільки значна частина членів суспільства була б визнана злочинцями.

Список використаних джерел

1. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / под ред. В. Н. Кудрявцева и А. М. Яковлева. – М. : Наука, 1982. – 304 с.
2. Указ Президии Верховного Совета СССР «О ратификации Конвенции о запрещении военного или любого иного враждебного использования средств воздействия на природную среду» от 16 мая 1978 г. №7538-IX // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1978. – № 21. – Ст. 328.
3. Мохончук С. Екоцид: об'єктно-суб'єктна оцінка складу злочину / С. Мохончук // Публічне право. – 2012. – № 2. – С. 132–138.
4. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции / В. В. Лунеев ; предисл. В. Н. Кудрявцева. – М. : НОРМА, 1997. – 525 с.
5. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія / П. Л. Фріс. – Київ : Атіка, 2005. – 332 с.

Фаренюк С. Я. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Невідповідність бажаного і наявного в діяльності кримінально-виконавчої системи України, її складових елементів, а також забезпечення цієї системи законодавчою та підзаконною нормативною базою, об'єктивно породжує наявність проблеми, що відображає ті потреби й інтереси, які випливають з сучасного її сприйняття. Тому правильне формулювання проблеми вже передбачає наближення до її вирішення.

Нині наука і практика опинились перед вибором: в якому руслі буде розвиватись система виконання кримінальних покарань? Прийнятий в 2003 р. і чинний з 1 січня 2004 р. Кримінально-виконавчий кодекс (КВК)України вирішив певну

кількість проблем правового регулювання кримінально-виконавчої діяльності, але не завершив процес змін гуманістичного характеру, які б істотно вплинули на її сутність.

Серед стратегічних напрямів реформування системи та її законодавчого забезпечення, визначення мети, її завдань, функцій, подальшого розвитку і вдосконалення правової бази, організаційної структури, соціального-правового захисту засуджених та ув'язнених тощо, є багато конструктивних рішень, які мають бути реалізованими у найближчий період.

На жаль, прогресивний рух до кращих зразків законодавства і практики виконання покарань не завжди здійснюється швидко і радикально, адже його гальмують численні соціально-економічні, політичні, правові та інші чинники.

Подальший розвиток і вдосконалення правової бази передбачає охоплення правовим регулюванням усіх суспільних відносин, пов'язаних з функціями органів і установ виконання покарань, що відповідало б їх природі, призначенню і новим реаліям суспільного розвитку. Варто зазначити, що аналізуючи чинне кримінально-виконавче законодавство (передусім КВК України), можна поставити запитання до деяких його положень. Наприклад:

ст. 26 КВК України визначає, що засуджений зобов'язаний сплатити штраф у місячний строк після набрання вироком законної сили і повідомити про це кримінально-виконавчій інспекції за місцем проживання шляхом пред'явлення відповідного документа про сплату штрафу. Разом із тим, ст. 11, 13 КВК України такого органу виконання покарань вже не містить.

ст. 11 КВК України визначає, що органами виконання покарань є: центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. До того ж, ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та ст. 86, 89, 100, 147 КВК України містять іншу його назву.

Не розглядаючи детально негативний досвід минулих років, можна дійти висновку стосовно того, що не варто захоплюватися делегуванням прав органам виконавчої влади, які не є властивими для них відповідно до їх природи і соціального призначення.

Кримінальне покарання як засіб охоронного характеру від злочинних посягань має бути доцільним і не повинно містити зайвих необґрунтованих страждань.

Покарання буде більш ефективнім тоді, коли воно сприятиме удосконаленню особи винного через зближення його з соціальним середовищем, засвоєння його норм і цінностей [1].

Проблема кримінально-виконавчого права як інструмента соціального управління, регулятора суспільних відносин, з одного боку, полягає в тому, що воно є визначальним для цієї сфери правовідносин, з іншого – постає об'єктом цілеспрямованого правового впливу.

Тому цілі норм правообмежувального характеру та критерії оцінки їх ефективності потрібно розглядати на різних рівнях, тобто як:

1) вищу конституційну мету держави;

2) цілі правової системи, які є головними орієнтирами для кримінально-виконавчої правотворчості та для дії права;

3) галузеву систему цілей (завдань), що формується на основі попередньо названих цілях.

Процес розмежування правових цілей різних рівнів має важливе значення для визначення ефективності конкретних правових систем.

Погоджуємося з концепцією Ф. Ліста в тому, що «саме покарання не є єдиним і навіть не є найдосконалішим засобом протидії злочинності: на передньому плані повинно стояти не покарання, а заходи впливу на соціальне середовище, на політико-суспільний лад» [2]. «І щоб, як висловлювався Г. Гегель, діалектика державної волі не була б такою, коли гіпертрофоване прагнення до порядку призводило б до перетворення право у неправо» [3].

З огляду на те, що визначення конкретного виду установи несе в собі елементи кари, які реалізуються в режимі покарання, на нашу думку, необхідно визначити чіткий перелік критеріїв, за якими можна було б класифікувати засуджених на відповідні групи, які б однозначно відповідали, в якій конкретній установі конкретна особа повинна відбувати покарання.

Доцільно привести положення чинного КВК України у відповідність з Конституцією України щодо виконання повноважень визначення виду кримінально-виконавчої установи. Ці дії має виконувати не центральний орган

виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, а суд. Йдеться тут саме про правовідносини, що виникають між державою і особою, зокрема про правовий статус цієї особи. Лише юрисдикція судів поширюється на усі правовідносини, що виникають у державі, зокрема відносно тих, що передбачають значні правообмеження для їх суб'єктів. Зазначене питання належить до функції правосуддя, а делегування та привласнення цих функцій іншим органом чи посадовим особам не повинно допускатись [4].

Якщо немає заперечень стосовно зміни умов тримання засуджених в межах однієї колонії (на одному рівні безпеки), то зміна виду виправної колонії (рівня безпеки), на нашу думку, повинна здійснюватися лише за рішенням суду. Тут ідеться про перегляд категорії засуджених, їх правових статусів, які не можуть змінюватися представниками виконавчої влади за командним принципом.

Чинний КВК України не визначає як поняття дисциплінарного правопорушення (його різновидів), так і адекватної диференційованої відповідальності засуджених за ті чи інші порушення, а також порядку виконання цих стягнень (що сприяє прояву суб'єктивізму адміністрації).

Тому вважаємо доцільним диференційований перелік цих правопорушень та відповідальність за них визначити в КВК України за спеціальним розділом. Таким чином, конкретизація правопорушень і відповідальності за їх вчинення не дали б змоги маніпулювати застосуванням дисциплінарних стягнень, особливо таких, що передбачають радикальні зміни правового статусу засуджених (необґрунтованого переведення засуджених до дільниці посиленого контролю, а також і до виправних колоній максимального рівня безпеки без відповідного рішення суду).

Для цього, на нашу думку, доцільно передбачити механізми застосування, крім імперативного (примусового) методу впливу, методи певного захисту засуджених (на принципах змагальності) за допомогою захисників (юристів) щодо їх законних прав і можливості оскаржити і скасувати незаконні і несправедливі рішення.

З огляду на це, можна зазначити, що кримінально-виконавчі (тобто заходи безпеки) і пенітенціарні заходи

(ресоціалізації) мають певні особливості, хоча й діють об'єктивно в єдиному просторі. Наприклад, кримінально-виконавчі заходи кореспондують цілі та вимоги кримінального права і не стосуються механізму процесу ресоціалізації. Пенітенціарні ж заходи не можуть обмежуватися лише досягненням цілей «безпеки». Вони можуть і повинні надавати можливість (починаючи з «входження злочинця в пенітенціарну систему») для ресоціалізації засудженого, а після каяття за вчинений злочин виходити на більш високі моральні рівні, ніж «законослухняність».

Співвідношення кримінально-виконавчих і пенітенціарних заходів мало б на засадах змагальності, конкуренції та залежно від поведінки засудженого впливати на зміну його динамічного соціально-правового статусу.

Доцільно запропонувати основні пріоритетні напрями наукових досліджень, зокрема вивчення:

а) проблематики виконання покарань, пов'язаних із позбавленням волі, а також діяльністю слідчих ізоляторів;

б) проблем правового регулювання і діяльності установ відкритого типу та виконання інших видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;

в) проблем кримінологічних досліджень та запобігання злочинам у кримінально-виконавчій системі.

Список використаних джерел

1. Ратинов А. Р. Социально-психологические аспекты юридической теории и практики / А. Р. Ратинов // Прикладные проблемы социальной психологии : сб. – М., 1983. – С. 228–230.

2. Франц фон Лист. Задачи уголовной политики. Преступление как социально-паталогическое явление / Франц фон Лист. – М. : ИНФРА-М, 2004. – С. 5.

3. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. – М., 1990. – С. 137–153.

4. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/. – Назва з екрана.

Шаповалов О. О. – кандидат юридичних наук, докторант Національної академії внутрішніх справ

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЯК ТАКТИЧНИЙ ПРИЙОМ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ

Оперативний пошук ознак злочинної діяльності полягає не лише в отриманні первинних даних, що становлять оперативний інтерес, а також в аналізі вже отриманих даних, які необхідно оцінити з точки зору наявності у зафіксованих обставинах фактів злочинної діяльності (злочину на стадії підготовки або вчинення, вже вчиненого злочину). Одними з найбільш ефективних тактичних прийомів оперативного пошуку під час виявлення латентних злочинів у сфері господарської діяльності є економічний та економіко-правовий аналіз.

Економічний аналіз – це спеціальний метод аналізу господарської діяльності підприємств, установ, організацій, здійснений оперативними підрозділами. Його здійснюють шляхом цілеспрямованої вибірки таких техніко-економічних показників, аналіз і порівняння яких може вказати на можливі невідповідності у взаємозалежних економічних характеристиках, що допоможе визначити їх як типові дії, що сприяють господарським злочинам, так і ймовірні ознаки правопорушень вчинених або ті, які вчиняються. Здійснені дослідження дозволяють не лише розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо усунення криміногенних факторів і ситуацій, а й експериментально відпрацьовані прийоми економічного аналізу, які можуть бути рекомендовані для практичного застосування оперативними підрозділами як типові методики з виявлення ознак злочинів. Аналіз суттєво підвищує можливості виявлення, попередження та розкриття господарських і посадових злочинів, дає змогу доцільно організувати оперативну роботу підрозділів, ефективно використовувати допомогу сил ОРД щодо протидії злочинності. Економічний аналіз не замінює та не знижує ролі оперативно-розшукових заходів у процесі попередження та розкриття злочинів. Він є частиною комплексного аналізу, який застосовують оперативні підрозділи для оцінки оперативної обстановки. Економічний аналіз можна використовувати для визначення першочерговості оперативного втручання та обслуговування об’єктів економіки, виявлення ознак вчинення

правопорушень, документування епізодів злочинних дій, отримання додаткових доказів за кримінальним провадженням, а також для внесення аргументованих усунень обставин, що сприяють вчиненню злочинів.

Економіко-правовий аналіз – це порівняльна характеристика господарської діяльності певного суб'єкта господарювання. Особливістю застосування цього методу є те, що він передбачає аналіз на стику економіки та права. Він передбачає проведення документальної ревізії, що охоплює методи перевірки документального оформлення операцій: взаємний контроль документів, зустрічна, арифметична, нормативна, логічна перевірка і формальна перевірка. Методи документальної ревізії використовують, якщо було виявлено: суперечності між реквізитами окремого документа, між змістом декількох документів, що відображають взаємозалежні операції; відхилення від звичайного порядку руху товарно-матеріальних цінностей. Документальну ревізію проводять за кожним кримінальним провадженням, за фактом вчинення господарського злочину. Головним джерелом вихідних даних для ревізії слугують бухгалтерські документи, де відображено конкретні фінансові операції. Завданням оперативних працівників є виявлення ознак злочину, що неможливо здійснити без попередніх економічно-правових досліджень (адже саме порушення правил ведення господарської діяльності є тими ознаками господарського злочину, факт якого встановлюється лише в процесі документальної ревізії). З іншого боку, неможливо призначити документальну ревізію до початку кримінального провадження. Для виявлення ознак злочинів оперативні працівники повинні володіти певними методами: перевірки окремих документів (із застосуванням прийомів формальної, логічної, рахункової та нормативної перевірок); перевірки декількох документів, що відображають одну операцію або є взаємозалежними (зустрічна перевірка і взаємний контроль документів), зіставлення бухгалтерських документів з документами, отриманими в результаті оперативно-розшукової діяльності; перевірки документів, які відображають рух однорідних цінностей та коштів (відновлення руху товарно-матеріальних цінностей і коштів, порівняльний аналіз документів, що відображають однотипні операції). Метою фахівця (експерта) є вивчення матеріалів та формування на цій основі фактів, а метою оперативного працівника – виявлення ознак

злочину, встановлення місцезнаходження та забезпечення використання спеціалістом зазначених матеріалів. На практиці зазначені методи поєднуються в економічно-правовий аналіз, який оперативні працівники застосовують як під час виявлення первинної інформації про факти злочину, так і під час проведення аналітичного пошуку. Фактично застосування методу полягає в порівнянні показників господарської діяльності з положеннями нормативних актів, що її регулюють.

В процесі застосування цього тактичного прийому використовують такі види аналізу документів:

– *традиційний аналіз* – тлумачення документа, його всебічна інтерпретація шляхом з'ясування основних думок та ідей конкретного тексту, відтворення логічних зв'язків і суперечностей між ними. Цей вид аналізу допомагає оперативному працівникові збагнути суть досліджуваного документа, оцінити його зміст згідно з політичними, моральними або естетичними критеріями. Традиційний аналіз застосовують для всіх типів документів, зокрема вербальних, іконографічних або фонетичних джерел;

– *зовнішній аналіз* – вивчення «історичного контексту» документа, тобто аналіз його змісту, а також всіх обставин, що супроводжували його появу. Метою зовнішнього аналізу є встановлення виду документа, його форми, часу і місця появи, автора та ініціатора, мети, з якою було створено документ, його надійності та вірогідності, а також контексту;

– *внутрішній аналіз* – це дослідження змісту документа. У такому разі увага оперативного працівника спрямована на виявлення відмінності між фактичним і літературним (безпосередньо наведеним) змістом, установлення рівня компетентності його автора у справах, про які він висловлюється, з'ясування його особистого ставлення до описаних в документі фактів.

До спеціальних методів традиційного аналізу належать методи, які використовують в різних галузях знань або наукових сферах. Це – соціологічний, історичний, психологічний, юридичний, лінгвістичний аналіз. Вони є головним інструментарієм інших наукових дисциплін, однак іноді їх можуть використовувати і під час здійснення тематичних аналітичних досліджень оперативними працівниками.

Шепетько С. А. – кандидат юридичних наук, заступник керівника Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Аналіз основних тенденцій та проявів організованої злочинності свідчить про те, що з 2015 р. вбачається тенденція до збільшення кількості виявлених злочинів, учинених у складі організованих груп і злочинних організацій, на 0,52 %. Зокрема, упродовж 12 місяців 2015 р. було виявлено 1324 кримінальних правопорушення, вчинених організованими групами і злочинними організаціями, а за аналогічний період 2016 р. – 1331 [1]. До того ж, у 2016 р. наявною є тенденція до збільшення кількості виявлених організованих груп і злочинних організацій на 0,7 %. Так, за статистичними даними Генеральної прокуратури України, упродовж 12 місяців 2015 р. виявлено 135 організованих груп і злочинних організацій, а за аналогічний період 2016 р. – 136 організованих злочинних формувань [2; 3].

Попри те, що вбачається тенденція до зменшення кількості виявлених злочинів, учинених у складі організованих груп і злочинних організацій, що діють у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів на 81,2 %. Зокрема, упродовж 12 місяців 2015 р. було виявлено 288 кримінальних правопорушень, учинених організованими групами і злочинними організаціями, а за аналогічний період 2016 р. – 54. Доцільно охарактеризувати основні тенденції цього виду злочинності в Україні.

Варто зауважити, що нелегальний ринок продовжує наповнюватися наркотиками (переважно азійського походження опійної групи), а з території країн ЄС Союзу до України ввозять синтетичні наркотики (екстазі, ЛСД, метадон). Переміщення наркотичних засобів через територію України значно залежить від ефективності діяльності поліції країн ЄС щодо ліквідації значних організованих злочинних угруповань, які спеціалізуються на незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, а також блокування каналів постачання наркотиків: героїну, гашишу, марихуани – з Афганістану,

Марокко і країн Південно-західної Азії; кокаїну – з країн Південної Америки через країни Центральної та Західної Африки, які використовуються для його зберігання і транзиту.

Під час переміщення наркотиків з країн Латинської Америки до Європи, зокрема до України, зростає кількість випадків використання громадян України як наркокур'єрів, які транспортують заборонені речовини під час здійснення пасажирських авіаційних перельотів. Правоохоронні органи України викрили численні спроби латиноамериканських наркодилерів налагодити нові канали транзиту кокаїну територією України з метою продажу окремих партій на місцевому ринку або для реекспорту в країни Західної Європи та колишнього СРСР.

На сучасному етапі наркоугруповання розпочали збут наркотичних засобів через Інтернет. Для цього вони закриті ресурси, доступ до яких надається лише через спеціальну комп'ютерну програму. Збут наркотиків може також відбуватися під виглядом продажу чаїв та харчових добавок через онлайн-магазини, кур'єрська доставка здійснюється офіційними поштовими перевізниками («Укрпошта», «Новапошта», «DHL» та «TNT»), а розрахунок – за допомогою електронної валюти або шляхом нарахування на банківську карту з фіктивними іменами.

Відзначається активізація з боку балканських злочинних угруповань, які завозять синтетичні наркотики на територію України через порти в м. Одеса. Збільшення обсягів транспортування наркотиків з країн Латинської Америки змушує наркоугруповання використовувати новітні методи та засоби для забезпечення наркотрафіку, зокрема чартерні авіаперевезення, маломірні морські судна, невеликі підводні човни. До того ж, організовані злочинні угруповання постійно удосконалюють способи камуфлювання нелегального переправлення наркотиків. З метою їх контрабандного переміщення у транзитних потягах та автомобілях, які прямують через Україну в Європу або Росію, створюють тайники (у колесах, бензобаках, салонах тощо). Також використовуються особливості конструкції вантажних транспортних засобів (тягачів) та спеціально обладнані сховища у багажних відсіках автомобіля або причепа.

З огляду на вищевикладене, з метою удосконалення нормативно-правової бази у сфері боротьби з організованою злочинністю доцільно на законодавчому рівні:

– прийняти Закон України «Про внесення змін до ст. 182 Кримінального процесуального кодексу України (щодо підтвердження легальності походження коштів, унесених у якості застави)» задля удосконалення механізму застосування запобіжного заходу в кримінальному провадженні у справах про злочини, вчинені у складі організованих злочинних угруповань, у вигляді застави, зокрема щодо підтвердження законності джерел походження внесених коштів;

– унести зміни до ст. 91 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» з метою збільшення строків ведення оперативно-розшукових справ щодо осіб, якщо наявні відомості про їх участь у підготовці до вчинення злочину, – до встановлення та фіксації фактичних даних про протиправні діяння, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до 12 місяців, продовження строку передбачити до 18 місяців, а подальше продовження строку – до 24 місяців;

– з метою реалізації положення п. 2 ст. 16 та п. 2 ст. 22 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (ратифіковано Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII) розробити та внести на розгляд до Верховної Ради України проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для “злодіїв у законі” та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями)»;

– Національній поліції України: 1) створити Єдиний інформаційно-аналітичний центр для збирання, узагальнення, аналізу інформації щодо загроз, ризиків стану, тенденцій проявів організованої злочинності; 2) забезпечити функціонування бази даних автоматизованої інформаційно-пошукової системи «Скорпіон» в оперативно-службовій діяльності правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю, що надасть можливість покращити ефективність заходів, що реалізуються в зазначеному контексті.

Список використаних джерел

1. Звіт про результати роботи підрозділів Національної поліції України за 12 місяців 2016 р. (форма № 1-АВ). – Розділ X // Відомості про виявлені організовані групи та злочинні організації і вчинені ними кримінальні правопорушення.

2. Звіт про результати роботи підрозділів органів внутрішніх справ за 12 місяців 2015 р. – Розділ X // Відомості про виявлені організовані групи та злочинні організації і вчинені ними кримінальні правопорушення.

3. Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями за січень–грудень 2015 р., січень–грудень 2016 р. // Форма № 1-ОЗ (місячна), затверджена наказом ГПУ від 23 жовт. 2012 р. № 103 за погодженням з Держстатом України.

Яковець І. С. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України;
Василюк І. М. – адвокат Волинської колегії адвокатів

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

Вивчення наукової літератури показало, що низка науковців небезпідставно пропонує доповнити Кримінально-виконавчий кодекс (КВК) України гл. 191 «Запобігання вчиненню нових злочинів засудженими». В ній має бути визначено: а) категорії засуджених, які потрібно брати на профілактичний облік; б) правові наслідки такої діяльності персоналу колоній; в) види і межі правообмежень для зазначеної категорії осіб; г) принципи профілактики тощо [1, с. 108]. Такі пропозиції аргументовано тим, що визначення у кримінально-виконавчому законодавстві України зазначеного інституту права зумовлено: наявністю аналогічних механізмів реалізації його завдань щодо основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених (гл. 16 «Режим у колоніях та засоби їх забезпечення», гл. 18 «Праця засуджених до позбавлення волі», гл. 19 «Виховний вплив на засуджених до позбавлення волі» КВК України тощо); приведенням наявної практики профілактики злочинів в УВП у чітку відповідність до вимог ст. 19, 63 Конституції України, згідно

з якими правообмеження щодо засуджених мають вводитись лише на підставі закону та вироку суду, а не відомчих нормативно-правових актів України [1, с. 108].

Варто зазначити, що запропоновані видозміни КВК України було б викласти логічно у Загальній частині цього Кодексу, шляхом доповнення її, зокрема гл. 41 «Діяльність органів та установ виконання покарань по запобіганню злочинам», адже реалізація запобіжної функції у сфері виконання покарань передбачає профілактичний вплив на всі категорії засуджених (як щодо покарань, пов'язаних із позбавленням волі, так і стосовно тих, які реалізуються у вигляді ізоляції їх від суспільства). На жаль, законодавець обрав (і ця тенденція продовжується й сьогодні) інший шляхом. Так, розширюючи права засуджених (що, звісно, варто підтримати, зважаючи на міжнародно-правові вимоги та зобов'язання України у цій сфері [2]), автори законопроектів водночас звужують повноваження персоналу органів та установ виконання покарань, що стосуються діяльності у сфері запобігання злочинам і правопорушенням. Показовою у цьому контексті є ч. 5 ст. 8 КВК України «Основні права засуджених», у якій зазначено, що заборонено переривати сон засуджених для здійснення перевірки їх наявності. Однак саме відсутність останніх на спальних місцях, зокрема у нічний час, зазвичай пов'язана з учиненням засудженими різноманітних злочинів (підготовка до втечі з місць позбавлення волі; вживання алкогольних напоїв або наркотичних засобів; організація злочинного угрупування тощо) [3, с. 183–241]. Звісно, і в такій ситуації необхідно погодитись із законодавцем. Зазначені перевірки потрібно проводити за наявності достатніх підстав не лише щодо окремих осіб, які перебувають на профілактичному обліку.

Таким чином, потрібно визнати, що без закріплення на законодавчому рівні правових механізмів реалізації завдання щодо запобігання злочинам з боку засуджених, а також визначення ефективних правових гарантій діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України з цих питань, ефективність останніх буде низькою та затратною через відсутність належних ресурсів, засобів і можливостей правового характеру.

Список використаних джерел

1. Сучасна кримінально-виконавча політика України : монографія / О. Г. Колб, В. П. Захаров, В. В. Кондратішина та ін. ; за

заг. ред. О. Г. Колба. – Вид. 2-ге виправ. і переробл. – Луцьк : Іванюк В. П., 2008. – 210 с.

2. Статут Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_001. – Назва з екрана.

3. Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі : навч. посіб. / В. Л. Ортинський, О. Г. Колб, В. П. Захаров та ін. ; за заг. ред. В. Л. Ортинського та О. Г. Колба. – Вид. 2-ге, допов. і виправ. – Луцьк : Іванюк В. П., 2010. – 244 с.

Мінченко С. І. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНИХ КОНЦЕПЦІЙ ПРИЧИН ЗЛОЧИННОСТІ

Намагання з'ясувати причини вчинення злочинів спостерігаємо ще в найдавніших джерелах, зокрема в працях Аристотеля, Платона, Марка Аврелія, а в період Середньовіччя – католицьких мислителів.

У поглядах мислителів Стародавності й Середньовіччя щодо причин злочинності (хоча вони часто різнилися, з огляду на рівень економічного й культурного розвитку тієї верстви суспільства, з якої походив автор), можна виявити певні загальні риси, що відповідають тогочасним явищам суспільного життя. Передусім ідеться про апелювання вчених і законодавців до божих авторитетів та права людини бути вільною, тому злочинний прояв вони трактували як порушення релігійних заповідей і правових норм, що є наслідком вільної, але злочинної свободи людини. Схоластичні догмати про одержимість людини дияволом (демологічні концепції) перешкоджали дослідженням генезису злочинної поведінки людини. Тогочасна людська думка була далекою від потреби осягнути суспільні чи інші причини людської поведінки.

Другою загальною рисою давніх поглядів є розмежування способів людської поведінки за класовою приналежністю. Це набувало втілення в більш поблажливому трактуванні діянь злочинців, які походили з панівного класу, та навіть визнання

дій таких осіб як цілком моральних і відповідних до законодавства (наприклад, убивство раба його господарем).

Проте вже в прадавні часи існували спроби з'ясувати зв'язок фізичної структури людини з її розумовим та етичним рівнями й обґрунтувати генезис деяких злочинів певними матеріальними умовами.

Більш повне обґрунтування суспільних та біологічних чинників, що впливають на людську поведінку, відбулося лише в епоху Відродження і Просвітництва – актуалізація процесу дослідження була пов'язана з розвитком суспільних та економічних відносин, а також з розвитком суспільних і природничих наук.

Англійський гуманіст і політичний діяч Т. Мор (1478-1535) намагався довести, що злочинність у державах спричинена недосконалістю суспільних відносин, а забезпечення всім громадянам гідних умов життя звільнило би країну від майнових злочинів [1]. Погляди Т. Мора мали значний вплив на концепції італійського філософа, публіциста і політичного діяча Т. Кампанелли (1558-1639) і французьких утопістів XVIII ст. У Польщі Анджей Фрич Моджевський (1503-1572) також досліджував зв'язок між злочинністю та суспільно-економічними умовами [2].

Наступним важливим етапом, що вплинув на розвиток кримінології як науки про злочинність, слід вважати період Просвітництва. Французький юрист і політичний діяч Шарль-Луї де Монтеск'є (1689-1755) у праці «Про дух законів» висунув теорію про те, що система покарання побудована на бездумній жорстокості й замість страху викликає запеклу лють суспільства.

Італійський юрист і публіцист Ч. Беккаріа (1738-1794) зробив вагомий внесок у розвиток кримінологічної думки. Його праця «Про злочини і покарання», спочатку опублікована анонімно, невдовзі була перекладена на багато мов і набула надзвичайної популярності, завдячуючи передусім революційному на ті часи трактуванню змісту покарання. Ч. Беккаріа рішуче виступав проти всілякої жорстокості під час виконання покарань, розкривав першопричини злочинності, закликав сформулювати права людини, зрозумілі всім, а для потенційних злочинців мала бути зрозумілою відповідальність за вчинення того чи іншого злочину[3]. Однак деякі тези, розвинуті Ч. Беккаріа, частково були сформульовані раніше (Шарль-Луї де Монтеск'є), утім, зважаючи на високу популярність цієї праці, слід віддати належне внеску

мислителя в історію кримінології та визнати його одним із фундаторів кримінологічної науки.

Зрештою XVIII століття ознаменувалося широкою популяризацією тези про те, що матеріальні злочини є наслідком несправедливого управління, злиднів та відсутності освіти. Те саме, хоча в різній формі, проголошували Вольтер (Wolter), Мореллі (Morelli), Маблі (Mabły), Мельє (Meslier), Бентам (Bentcham), Дудвін (Doodwin).

Такі підходи отримали відображення і в польській науковій думці, зокрема, в працях Теодора Островського, Себастьяна Чохрона, Тадеуша Чацького і Станіслава Сташіца.

Історик і правознавець Т. Островський (1750-1802) визначив засоби й програму боротьби зі злочинністю таким чином:
1) досконаліть влади; 2) виправлення звичаїв; 3) удосконалення публічної освіти; 4) протекціювання наукам; 5) викорінення жебрацтва; 6) діяльність поліції; 7) функціонування публічних шпиталів [4].

Правознавець С. Чохрон (1749-1813), виступаючи проти смертної кари, акцентував на виховному і профілактичному значенні покарання у вигляді громадських робіт; вимагав удосконалення освіти й викорінення неробства [5].

Польський вчений і громадський діяч Т. Чацький (1765-1813) аналізував злочинність на підставі документів і статистичних даних; спостерігаючи за кількісними трансформаціями різних видів злочинів; виступав проти винесення сурових вироків, вимагав «поширення світла та пом'якшення звичаїв» [6].

Характерними є зауваження польського політичного діяча, натураліста і філософа С. Сташіца (1755-1826) про злочини, вчинені людьми різних соціальних верств:
«У найнижчих соціальних верствах, верствах аграріїв, підданих є значно менше зіпсованої моральності, менше нелюдськості, менше деморалізації, ніж у вищих верствах». На цій підставі дослідник стверджує, що: «у такому укладі суспільства насамперед слід намагатися змінити їх ненатуральну і неправдиву засаду зв'язку» [7].

Можна прослідкувати зв'язок багатьох сучасних етіологічно-кримінологічних теорій з поглядами мислителів XVIII і XIX ст.ст. Класифікація цих доктрин за основними напрямками, за якими почала розвиватися кримінологічна думка, є надзвичайно складною.

Найчастіше розглядають два напрями, а саме: біопсихологічний та соціологічний - причому автори багатьох концепцій рівнозначно надають перевагу як суспільним чинникам, так і особистісним. У науковому середовищі переважає підхід, за якого «особа є істотою біо-психо-суспільною, а елементи біологічні, психологічні й суспільні переплітаються в ній, утворюючи динамічну цілісність. Тому це є (…) процедурою складною, а водночас штучною і довільною, для чіткого розмежування чинників біологічних, психологічних і суспільних».

Піддавши аналізу значну кількість теорій причин злочинності, можна переконатися в тому, що на увагу заслуговує класифікація кримінологічних напрямів досліджень чинників злочинності, запропонована польським вченим Р. Гассіном (R. Gassin) [8], складовими якої є «початкові школи» та «сучасні школи».

Серед «початкових шкіл» дослідник наводить:

1) антропологічну школу Ч. Ломброзо (C. Lombrosa);

2) школи соціологічного спрямування:

а) картографічна школа А. Кетле (A. Quetela) і А. М. Геррі (A. M. Guerry);

б) соціалістична школа, пов'язана з К. Марксом і Ф. Енгельсом;

в) школа громадського середовища А. Лакассань (A. Lucassagne);

г) інтерпсихологічна школа Дж. Трейда (G. Trade);

д) соціологічна школа Е. Дюркгайма (E. Durkheim);

3) школи багатофакторного синтезу:

а) школа Е. Феррі (E. Ferri);

б) австро-німецька школа Франца фон Ліста (F. von Liszt).

Перелік шкіл, визначених автором як «сучасні», представлено таким чином:

1) сучасні етіологічні школи:

а) біо-психологічного напряму (Е. Дюпре (E. Dupré), біотипологія Н. Пенді (N. Pendy), Е. Кречмера (E. Kretshemer) і У. Шелдона (W. Sheldon), школа в Грац А. Ленза (A. Lenz), О. Кінберда (O. Kinberd), Б. Ді Тулліо (B. Di Tulio), П. Грапіна (P. Grapin), Ж. Леута (J. Léauté), Г. Лаборі (H. Laborit), соціобіологія Е. О.Уілсона (E. O. Wilson);

б) психо-суспільного напряму (марксизм-ленінізм, екологічна теорія Кл. Шоу (Cl. Shaw) і Г. М. Кея (H. Me Kaya), Е. Сатерленда (E. Sutherland); теорія суспільного вчення

Р. Л. Акерса (R. L. Akers); теорія груп віднесення Р. Кларка (R. Clark), Р. К. Мертона (R. K. Merton); теорія конфлікту Т. Селліна (Th. Sellin); теорія злочинних субкультур А. К. Когера (A. K. Coher), У. Б. Міллера (W. B. Miller), а також Р. А. Кловарда (R. A. Cloward) і Л. Е. Охліна (L.E. Ohlin); теорія диференційованої культурної інтеграції Д. Шабо (D. Szabo); теорія суспільних чинників, що зумовлюють шанування закону Г. С. Бекера (H.S. Becker) і Т. Хірша (T. Hirschie), теорія нейтралізації Г. М. Сайкса (G.M. Sykes) і Д. Матсена (D. Matzy);

в) психо-морального напряму (різні психоаналітичні концепції, теорія фрустрації-агресії Дж. Долларда (J. Dollard); теорія злочинної особистості Е. де Гріффа (E. de Greeff), В. Геснадра (A. Hesnadr), Н. Мейллокса (N. Mailloux); теорія злочинної особистості Дж. Пенатела (J. Penatel), Р. Масечеллі (R. Mucehielli);

г) синтезного спрямування (У. Хилі (W. Healy), Е. і Sh. Glueck; теорія суспільного відчуження К. Р. Джеффрі (C.R. Jeffery); теорія субкультури насилля М. Волфганга (M. Wolfgang) і Ф. Ферракуті (F. Ferracuti);

2) школи динамічної кримінології злочинного вчинку – діяли вони в 1940-1960 роках і нині відроджуються;

Динамічні теорії автор розокремлює на такі, що доповнюють етіологічні теорії та натуральні теорії:

а) додаткові динамічні теорії (загальна модель А. К. Коена (A. K. Cohen), моделі з акцентуацією на особистість: об'єктивні – О. Кінберга (O.Kinberg) і Дж.Рінатела (J. Pinatel); суб'єктивні – І. ді Гріффа (E. de Greeff) і Д. Матсена (D. Matza); моделі з акцентуацією на ситуації – Ж. Йойера (G. Heuyer); моделі етапів переходу до вчинку – І. ді Гріффа (E. de Greeff) і Г. С. Беккера (H. S. Becker);

б) натуральні динамічні теорії (теорії бар'єр – *containment (політика стримування)* У. С. Реклесса (W. C. Reckless); теорія економічного аналізу Г. С. Беккера (H. S. Becker); стратегічна теорія М. Касона (M. Cusson); теорія стандартної поведінки жертви);

3) школи суспільної реакції – виникли у 60-х роках XX ст., а в наступному десятиріччі вже справляли значний вплив на розвиток кримінологічних доктрин. У межах шкіл суспільної реакції Р. Гассін (R. Gassin) виділяє три течії:

а) інтеракціоністичний напрямок (теорія призначення Е. М. Лемерта, Г. Беккера);

б) організаційна кримінологія - займається дослідженнями застосування і творенням кримінального права та функціонуванням інституції, пов'язаних з кримінальним правом, таких як: поліція, судівництво, карні і виправні заклади,

в) радикальна кримінологія - виникла yfghbrsyws 60-х рр. XX ст. з ультра-лівих політичних рухів та неомарксизму (французька школа Грамші (Gramsci), Альтюссера (Althusser), Маркузе (Marcuse).

г) віктимологічна кримінологія - розвинулася у 1975-1980 роках і присвячена суспільній реакції на проблеми жертв.

У літературі кримінологічного спрямування зазначено, що значною помилкою є розокремлення аналізу давніх теорій та віктимізації. Останніми роками з'явилося багато праць, що містять лише огляд і оцінювання кримінологічних теорій. Але попри те, ще складно створити єдину теорію злочинності та девіації, яка б розкрила зміст взаємозв'язок між ними, такі спроби все ж існують.

Список використаних джерел

1. Por. T. Morus, Prawdziwie zlota ksiazeczka o najlepszym urzadzeniu rzeczypospolitej i o nowej wyspie Utopii (wyd. lac. 1516, wyd. polskie 1947, wyd. II, Utopia, 1954).
2. A. Frycz-Modrzewski, Orationes, Warszawa 1954; O poprawie Rzeczypospolitej, Warszawa 1953.
3. C. Beccaria, O przestepstwach i karach, 1764 (ostanie polskie wydanie – Warszawa 1959).
4. T. Ostrowski, Prawo kryminalne angielskie przez Wilhelma Blakstona zebrane, Warszawa 1786 – cyt. wg H. Grajewskiego, Poglady na przyczyny przestepczosci w pismiennictwie dawnej Polski, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Lodzkiego – Nauki Humanistyczno-Spoleczne, seria I, z . 14, Lodz1959.
5. S. Czochron, Dysertacja o prawodawstwie kryminalnym, Krakow 1788.
6. T. Czacki, O litewskich i polskich prawach, Warszawa 1801- cyt. wg H. Grajewskiego, Poglady…
7. S. Staszic, Pisma filozoficzne i spoleczne, Krakow 1954, t. II, s. 231 i n.
8. R. Gassin, Les ecoles en criminologie, Revue de Science Criminelle et de Droit Penal Compare 1988, vol. 2, s. 201 i n.

Князєв С. М. – здобувач Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

РОЗВІДУВАЛЬНА АНАЛІТИКА: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ

Сучасний розвиток цифрових технологій та суспільства в умовах невпинного технічного прогресу трансформує усе навколо нас. Злочинність, її прояви та механізми реалізації теж активно вдосконалюються. Саме тому правоохоронними органами на сьогоднішній день ефективно використовуються підрозділи розвідувальної аналітики. Вони є надзвичайно затребуваними та водночас важливими у контексті як розуміння кримінального середовища вцілому, так і відносно визначення методів протидії злочинним угрупованням зокрема.

Розвідувальна аналітика являє собою процес, що передбачає планування та спрямування, збір, оцінку, зіставлення, аналіз, розповсюдження та повторне оцінювання інформації про підозрюваних, злочинців та/або організації. Вона надає знання, які створюють можливість обрання правоохоронними органами проактивного підходу до реагування на дії правопорушників, тобто спроможність виявляти й розуміти наміри злочинних груп, які діють у межах їхньої юрисдикції. Адже саме після виявлення злочинних груп та ознайомлення з відповідними алгоритмами й принципами їхньої діяльності правоохоронні органи можуть розпочинати оцінювання поточних тенденцій у злочинному середовищі, прогнозувати їх розвиток і за певних умов запобігати майбутнім злочинам. Окрім того розвідувальна аналітика також надає знання, на яких базуються прийняті рішення й обираються відповідні цілі (суб'єкти, злочинні групи або підприємства) для ініціації розслідувань. Незважаючи на те, що розвідувальна аналітика може бути використана для забезпечення відповідної підтримки процесу розслідування, операцій зі здійснення нагляду та судового розгляду кримінальних проваджень, її цінність полягає також у забезпеченні раціонального управління та розподілу ресурсів правоохоронних структур, наповнення бюджету й виконання

ними своїх обов'язків щодо прогнозування загроз для суспільства з метою запобігання злочинним проявам.

Важливо також розуміти, що розвідувальна інформація відрізняється від звичайної оскільки насамперед являється цільовою. Це не відомості загалом, а інформація, що слугує достатньою підставою для прийняття цілком конкретних, в тому числі управлінських рішень [1].

Розвідувальна аналітика відіграє важливу роль у правоохоронній діяльності, оскільки вона є надійним інструментом виявлення незаконної діяльності в межах громади і дає можливість висунути обґрунтовані гіпотези в процесі прогнозування потенційних злочинних проявів. Повсякчас відбувається ускладнення структури злочинних організацій та ОЗГ. Завдання правоохоронних органів полягає в тому, щоб бути готовими до такої «еволюції» та мінімізувати вплив злочинної діяльності на громаду або (як більш глобальна мета) запобігти вчиненню подальших злочинів [2].

У досягненні зазначеного правоохоронні органи потребуватимуть досить жорстких і комплексних стратегій для протидії загрозам з боку організованих злочинних груп. Своєю чергою, розвідувальна аналітика, за умови отримання правильних завдань та ефективного використання її потенціалу, є головною зброєю в арсеналі правоохоронних органів. Збір, аналіз та розповсюдження оперативних даних забезпечують набуття правоохоронними органами знань, необхідних для нейтралізації або запобігання злочинності.

Загалом розрізняють два основних підходи до використання розвідувальної аналітики: тактичний і стратегічний. Кожен з них може передбачати використання одних і тих же вихідних даних, і вони загалом є взаємодоповнюючими і однаково важливими. Тактична розвідка є основою для формування стратегічних оперативних даних, побудова стратегічних цілей стимулює отримання тактичних оперативних даних.

Тактична інформація зазвичай представлена фактичними даними, зібраними під час розслідування кримінальних проваджень та оперативно-розшукової діяльності. Інформація може виступати в якості «сліду», представляти простий перелік асоціацій суб'єкта, надавати інформацію про місця проведення зустрічей, перелік бізнес-

партнерів або описувати кримінальні тенденції. Ця інформація надає правоохоронним органам базове розуміння злочинців та їх діяльності. Тактичні оперативні дані використовуються для розробки методів протидії поточним загрозам і, як правило, використовуються для розкриття специфічного злочину чи протидії окремій групі. Це може бути реакція на інцидент або метод запобігання злочину.

Тактичні оперативні дані включають перераховану вище інформацію, подану після аналізу та структурування у відповідному форматі: імена, адреси, ідентифікатори, спільники та пов'язані зі злочином особи та ін. Тактичні оперативні дані можуть бути представлені у різних формах, але, перш за все, є сукупністю фактів, що використовується для складення матеріалів про певного суб'єкта з метою розслідування або переслідування. Тактична розвідка проводиться на постійній основі і повинна бути доступною (як ефективний і цінний ресурс для слідчих, які працюють над кримінальними справами). Нарешті, тактична розвідка може бути джерелом відповідних елементів даних, які братимуться за основу аналітиками під час проведення стратегічного аналізу.

Список використаних джерел:

1. Воронов Ю.П. Принципы конкурентной разведки. URL: http://ci-razvedka.narod.ru/Principles_of_CI_Voronov.html

2. Criminal Intelligence for the 21st: A Guide For Intelligence Professionals / Century Association of Law Enforcement Intelligence Units (LEIU) & International Association of Law Enforcement Intelligence Analysts (IALEIA)/ 2017. 475 p. (Кримінальна розвідка у XXI сторіччі: посібник для фахівців розвідувальних структур / Об'єднання розвідувальних підрозділів правоохоронних структур (LEIU) та Міжнародна асоціацією аналітиків правоохоронних органів (IALEIA). Всі права належать LEIU та IALEIA. 2017. 475 с.).

Бєліков К. А. – здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України

ПРОЯВИ ВУЛИЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Вуличну злочинність слід розглядати як масове деструктивне явище, різновид протиправної соціальної практики, що проявляється у вчиненні відносно однорідних суспільно-небезпечних кримінально караних діянь на відкритій та вільній для доступу населення частині території населеного пункту поза межами житлових приміщень, території підприємств, установ, організацій та приватних володінь.

Які ж види однорідних суспільно-небезпечних кримінально караних діянь слід віднести до проявів вуличної злочинності? Окремі вчені виокремлюють крадіжки, грабежі та хуліганство як найбільш розповсюджені види вуличних злочинів [1, с. 12]. За данимим О.Г. Кулика до злочинів, учинених у громадських місцях (вулицях), відносяться крадіжка, грабіж, хуліганство, незаконне заволодіння транспортним засобом, розбій, порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, умисні тяжкі тілесні ушкодження, умисні вбивства [2, с. 33]. В.В. Василевич до видів вуличних злочинів відносить терористичні акти, масові заворушення, умисні вбивства, тілесні ушкодження, зґвалтування, хуліганство, крадіжки, грабежі, розбійні та бандитські напади тощо [3]. Наведений вченим перелік вуличних злочинів не повною мірою відповідає концепції «умов вулиці». Будь-який злочин може вчинятись на вулиці, в тому числі отримання неправомірної вигоди, зловживання владою, вимагання тощо. Однак, за філософією, яка об’єднує осіб, які вчинюють вуличні злочини, їх навряд чи можна віднести до цієї категорії. У зв’язку із цим, масові заворушення, бандитські напади не слід відносити до видів вуличної злочинності. Саме у цьому контексті слід вести мову про «кримінологічну однорідність» вуличних злочинів, яка «свідчить про відносну самостійність та масовість вуличної злочинності» [4, с. 30].

До вуличних злочинів слід віднести: умисне вбивство (ст. 115 КК

України), тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості, побої та мордування (ст.ст. 121, 122, 125, 126 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), крадіжку (ст. 185 КК України), грабіж (ст. 186 КК України), розбій (ст. 187 КК України), шахрайство (ст. 190 КК України), порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України), незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України), хуліганство (ст. 296 КК України), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311 КК України), незаконне публічне вживання наркотичних засобів (ст. 316 КК України).

Аналізом кримінальної статистики [5], проведеними науковими дослідженнями встановлено наступну структуру вуличних злочинів [6, с. 301]: крадіжки (50%), грабежі (20,4%), незаконні заволодіння транспортними засобами (5,3%), порушення правил безпеки дорожнього руху (4,4%), хуліганства (2,9%), тілесні ушкодження, побої та мордування (2,5%), злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів (2,3%), розбої (2%), шахрайства (1,2%), вбивства (0,4%), зґвалтування (0,05%).

Незважаючи на те, що вбивства та зґвалтування посідають невелику частку у структурі вуличної злочинності (разом 0,45%), їх включено до структури вуличної злочинності через те, що порівнюючи із загальною кількістю цих злочинів, що вчиняються в Україні, 5,8% вбивств та 21,3% зґвалтувань вчиняється на вулицях.

Список використаних джерел

1. Заремба Е.С. Криминологическая характеристика уличной преступности (по материалам Тюменской области). Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Тюмень: Тюменский юридический

институт Министерства внутренних дел Российской Федерации, 2011. 202 с.

2. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку XXI століття. Монографія. К. : Юрінком Інтер, 2013. 272 с.

3. Василевич В.В. Вулична злочинність. Енциклопедія сучасної України. http://esu.com.ua/search_articles.php?id=30103

4. Півень А. В. Кримінологічна характеристика та профілактика вуличної насильницької злочинності. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2013. 253 с.

5. Статистична інформація Генеральної прокуратури України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html

6. Тітуніна К.В., Кириленко Ф.О. Аналіз злочинів, скоєних у громадських місцях. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 2. С. 300-309.

Купрієнко В. М. **–** здобувач кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління»

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЗЛОЧИННИХ ГРУП ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень показує, що суб'єктів вчинення злочинів у сфері банківського кредитування можна умовно поділити на три групи:

І. Працівники банківських установ: 1) керівна ланка банку (особи, які приймають управлінські рішення та розпорядчі рішення); 2) працівники, які займаються оформленням та поданням кредитних заявок; 3) інші категорії працівників. До цієї групи належать відповідальні службові особи банку, які займають керівні посади, добре орієнтуються у технологічній обстановці та специфіці кредитних

відносин. Особи з числа керівників банківських установ нерідко в імперативному порядку вирішують питання розподілу банківських кредитних ресурсів, мають широкі ділові та особисті стосунки з клієнтурою та банківським персоналом, володіють важливою банківською інформацією, у тому числі й таємною.

ІІ. Сторонні особи: 1) позичальники (фізичні особи, підприємці та юридичні особи); 2) колишні працівники.

Злочини, що вчинюються цією групою осіб, носять характер шахрайських зазіхань на кредитні ресурси банків з метою їх подальшого розкрадання або нецільового використання. Серед осіб цієї класифікаційної групи порівняно високий рівень освіченості та спеціальної професійної підготовки. Дані про соціальний статус притягнутих до кримінальної відповідальності свідчать про те, що більшість осіб займають високе службове становище і мають великі доходи.

Розкрадання коштів, що вчиняється представниками цих груп або при їх співучасті, розрізняються між собою за характером способу вчинення і приховування злочину.

Керівна ланка банку зазвичай має високу професійну підготовку та досвід роботи в банківській (бухгалтерської) сферах, одне або декілька вищих освіт (як правило, економічну або юридичну), добре орієнтуються в економічних і юридичних питаннях і знають вразливі сторони чинного законодавства, при цьому наділені правами управління людьми і розпорядження коштами. Для них характерна ретельна підготовка до вчинення злочину і використання спеціальних знань, що призводить до створення найвитонченіших способів здійснення релігійної і приховування злочинів [1, с. 142-144].

Працівники, які займаються оформленням і поданням кредитних заявок та інші категорії службовців банку, які беруть безпосередню у проведенні банківських операцій зазвичай мають вищу, незакінчену вищу або середньо-спеціальну освіту, добре розбираються в господарсько-фінансових операціях, детально знають технологію банківських розрахунків. Спосіб вчинення представників даної групи визначається службовим становищем, тобто видом здійснюваної операції, рівнем доступу до матеріальних цінностей. Так, працівники розрахункових служб банку в значній мірі обмежені у можливості

вибору своїх дій та розкрадання, як правило, здійснюють у процесі перерахування кредитних коштів. Відмінною особливістю злочинців-програмістів та операторів комп'ютерів є досить високий рівень спеціальних знань й практичних навичок у галузі програмного забезпечення комп'ютерів і електронного документообігу. Найчастіше зазначені особи можуть також користуватися паролями та ключами банківських програм, застосовувати свої знання для фальсифікації програм шляхом зміни спочатку правильних вихідних даних.

Типові представники другої групи мають високий освітній рівень: більше 65% злочинів здійснювали особи з вищою і середньою спеціальною освітою. Більшість з них безпосередньо брало участь у фінансово-комерційній діяльності на різних функціональних ролях (керівники, провідні фахівці комерційних структур, банків). Серед них, як правило, є особи, які володіють інформацією про діяльність кредитно-фінансових структур, які знають нормативну базу та окремі вади в їх діяльності. Злочинці володіють досить високим інтелектуальним рівнем, мають хорошу професійну підготовку, досконало знають сферу банківської діяльності, знайомі з системою документообігу, прийнятого в ній, знають недоліки контролю над здійсненням кредитних операцій. Поведінка їх динамічна, вони люблять підтримувати контакти з людьми, володіють даром переконання, добре адаптуються до соціальних умов [2, с. 58].

III. В окремих випадках у вчиненні злочинів на окремих етапах злочинної діяльності беруть участь «підставні» особи. На роль таких виконавців організатори злочинів підбирають громадян, які переважно не мають постійної роботи та певного місця проживання, ведуть аморальний спосіб життя, психічно хворих, раніше засуджених тощо [2, с. 59; 3, с. 87].

Опитування працівників правоохоронних органів підтвердило (89% опитаних), що злочини у сфері банківського кредитування носять груповий характер (71% кримінальних проваджень). Найчастіше (у 69%) *злочинні групи* являли собою добровільні тимчасові об'єднання на період вчинення конкретного злочину (серії злочинів) чисельністю 2-4 особи, створені на підставі досягнення спільного злочинного результату. Ролі у таких групах поділені із урахуванням службового становища (або функціональних можливостей) та злочинного досвіду

їх членів.

Результати узагальнення анкетних даних вивчення кримінальних проваджень свідчать, що з усієї кількості осіб, які притягнуті до відповідальності, 79% – особа чоловічої статі, жінок значно менша, однак 65,4% серед працівників банківських установ; 81% мали вищу освіту (економічну – 61%; технічну – 36%; юридичну – 3%), а 18% – середню спеціальну освіту. З усієї кількості, керівники суб'єктів підприємницької діяльності брали участь у вчиненні злочину у 81% випадків (директори – у 66%; головні бухгалтери – у 30%; засновники та власники – у 14%); інші посадові особи – у 7% випадків; технічні працівники (економісти, операціоністи, оператори ЕОМ) – у 4%; колишні працівники – у 4%.

Мотивом вчинення незаконного заволодіння грошовими коштами у сфері банківського кредитування у переважній більшості випадків є користь, прагнення до придбання матеріальних цінностей, ведення забезпеченого способу життя (69,9%). Рідше такі злочини вчиняються за мотивами придбання або збереження певного статусу за будь-яку ціну (24,5%), з асоціальних мотивів (4,1%), з прагнення випробувати гострі відчуття, схильності до ризику (1,5%).

Знання типових особливостей особи злочинця, які вчиняють злочини даної категорії, зіставлення їх з наявними у цих кримінальних провадженнях відомостями про особу злочинців допомагають швидкому розслідуванню злочину та затриманню злочинців. Таким чином, поведінка злочинця стає системоутворюючим фактором і є визначальним елементом діяльності по виявлення та розслідуванню злочинів конкретної категорії кримінальних проваджень – «від поведінки злочинця до основних напрямів, засобів та методів його встановлення» [1, с. 189].

Список використаних джерел

1. Антонян Ю. М., Эминов В. Е. Личность преступника. Криминолого-психологическое исследование: монография. М.: Норма; Инфора-М, 2015. 368 с.

2. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження): навч. посіб. / за заг.ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 264 с.

3. Сатуев Р. С., Шраер Д. А., Яськова Н. Ю. Экономическая преступность в финансово-кредитной системе: монография. Москва, 2008. 272 с.

Демиденко Н.В., – професор кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат.юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВА БАТЬКІВ НА ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

Сім'я є головною у вихованні дитини. Саме тут закладаються основи для розвитку фізично та духовно здорової людини. Саме тому одним із основних прав дитини є її право жити та виховуватися в сім'ї, а для розвитку психологічно зрілої особистості роль батьків у вихованні дитини набуває особливого значення.

Виховання підростаючого покоління – одна із важливих задач будь-якої держави. Україна не виняток серед країн, що бажають кращого майбутнього для своїх дітей. Тому приєднуючись до міжнародних конвенцій, укладаючи міжнародні договори про співробітництво, беручи участь у розробці загальнонаціональних та міжнародних програм діяльності, поступово втілює в життя основні загальнолюдські цінності.

Базовим документом, спрямованим на захист дітей є Конвенція ООН про права дитини, яка була прийнята та відкрита для підписання та приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року. Конвенція ООН про права дитини набула чинності в Україні з 27 вересня 1991 року і з цього часу є частиною національного законодавства. Конвенція визнає право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку, а також встановлює, що батьки несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини, найкращі інтереси якої повинні бути предметом основного піклування батьків.

Сьогодні тема батьківських прав не є новою в наукових колах і серед науковців ці питання викликають інтерес та стають предметом наукових дискусій. Так, окремі правові аспекти щодо поняття, ознак, видів батьківських прав, підстав їх виникнення та припинення в своїх працях розглядали В.І. Борисова, К.М. Глиняна, Н.М. Гресь, М. Громоздіна, І.В. Жилінкова, О.М. Калітенко, С. Клім, Л.В. Красицька, Н.М. Крестовська, Б.К. Левківський, Л.В. Ольховик, Г.О. Резнік, З.В. Ромовська та інші. Проте особливості батьківського права на виховання досі залишаються предметом наукових дискусій, що лише актуалізує обрану тему.

Необхідно розмежувати поняття «виховання дитини» та «право на виховання дитини». Перше поняття є категорією педагогіки.

Виховання – це планомірний та цілеспрямований вплив на свідомість та поведінку людини з метою формування певних установок, понять, принципів і ціннісних орієнтацій, які забезпечують необхідні умови для її розвитку, підготовки до життя та праці [1, с. 50].

Виховання як соціальне поняття можна вживати у двох значеннях – морально-психологічному та правовому. У морально-психологічному, як впровадження певного світогляду, моралі і правил людського співіснування, розвиток особистісних якостей, фізичних властивостей дитини. У поняття «виховання» входить збереження і розвиток фізично і психічно здорової дитини, передача їй власного життєвого досвіду, звичок, створення нормальних побутових умов її життя. У процесі впливу на вихованця відносини по вихованню виступають вже як правові [2, с. 104].

Якщо говорити про право на виховання, то слід відмітити його складну природу, оскільки воно включає в себе сукупність заходів як морального, так і правового характеру, що полягає в турботі про здоров’я дітей, їх психічний та інтелектуальний розвиток.

В ст. 151 СК України закріплено принцип переважного права батьків на виховання своїх дітей перед усіма іншими особами. Здійснюючи право на особисте виховання своїх дітей, батьки вже тим самим виконують обов’язки щодо виховання дітей та забезпечують реалізацію їхнього права на одержання належного сімейного виховання. Таким чином, право на виховання дитини є особистим немайновим правом батьків.

Батьки реалізують своє право на виховання дитини через комплекс інших особистих немайнових прав, до яких можна віднести такі:

– право на безперешкодне спілкування з дитиною (ст. 153, 157, 168 СК України);

– право на визначення місця проживання дитини (ст. 160, 163 СК України);

– право вимагати відібрання малолітньої дитини в будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду (ст. 163 СК України).

Батьківські права тісно пов'язані з батьківськими обов'язками. Так, стаття 150 СК України містить перелік тих дій, які батьки зобов'язані вчиняти щодо дитини з метою забезпечення її права на належне виховання та розвиток. До них належать:

– піклування про здоров'я дитини;

– піклування про фізичний та духовний розвиток дитини;

– забезпечення здобуття дитиною повної середньої освіти;

– підготовка дитини до самостійного життя;

– повага до дитини.

Крім того, стаття містить також і перелік тих дій, від яких батьки зобов'язані утримуватися під час здійснення виховання дитини. Вони зобов'язані утримуватися від:

– будь-яких видів експлуатації дитини;

– неповаги до дитини;

– фізичних покарань;

– таких видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Отже, зазначені права можна назвати складовими змісту права батьків на виховання дитини.

Батьківське право на виховання дитини можна визначити як особисте немайнове право батьків відносно дітей, що визначено законодавством із метою здійснення виховання, розвитку та захисту прав та інтересів дитини.

Список використаних джерел

1. Дьяченко М. И., Кандыбович Л.А. Краткий психологический словарь. Личность, образование, самообразование, профессия. – Минск

: Хэлтон, 1998. – 130 с.

2. Д'ячкова Н. А. Поняття права на виховання // Проблеми законності. – 2003. – № 3. – С. 104-109.

3. Сімейний кодекс України: Закон від 10 січня 2002 р. № 2947-III. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14.

4. Конвенція ООН про права дитини, прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1997. – № 5. – С. 35-53.

Сокиран Ф. М., – професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ

Конституція України (ст. 3) проголошує, що людина, її життя, здоров'я, честь та гідність, недоторканість і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю [4]. Гарантія захисту проголошених цінностей відбувається через норми кримінального законодавства, які встановлюють відповідальність за посягання на волю, свободу та недоторканність особи.

Одним із таких протиправних діянь, що посягає на честь, волю та гідність особи, є насильницьке зникнення людини, яке, нажаль, має місце в сучасних українських реаліях, але досі не знайшло свого відображення в кримінальному законодавстві України.

Термін «насильницьке зникнення» (ісп. – «desaparición forzada») з'явився у 60-70-х роках XX століття, коли такі зникнення стали звичним явищем в державах Латинської Америки. Запропонована конструкція охоплювала грубе порушення прав людини та злочин, вчинений прямо чи опосередковано та за підтримки органів державної влади з метою усунення неугодних осіб [6, с. 6]. Першими державами,

в яких насильницьке зникнення неугодних осіб було частиною державної політики, стали Гватемала та Аргентина (у цій країні насильницькі зникнення були найбільш поширені і мали систематичний характер) [2, с. 49–50].

Насильницьке зникнення принципово відрізняється від подібних злочинів тим, що держава бере участь у його плануванні й виконанні. В якості типового «злочину держави», насильницьке зникнення може бути здійснено тільки державними чиновниками або з їх дозволу та за їх підтримки [5, с. 74].

Явище насильницьких зникнень викликало занепокоєння ООН, яка починаючи з 70-х років XX століття вжила низку заходів для протидії йому. Перша резолюція з питань насильницьких зникнень була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1978 році. У своїй резолюції 1978 року Генасамблея ООН звернулась до держав–членів із закликом співробітництва зі спеціалізованими організаціями ООН у справі розшуку та встановлення місцезнаходження осіб, що зникли безвісти. У 1980 році Комісія з прав людини вирішила створити робочу групу з насильницьких або недобровільних зникнень. Ця група склала перелік заходів превентивного характеру та заходів протидії, які мали вживатися державами для того, щоб викорінити практику насильницьких зникнень [1].

Згідно з Декларацією про захист усіх осіб від насильницького зникнення, що була проголошена Генеральною Асамблеєю в резолюції 47/133 від 18 грудня 1992 року, випадки насильницьких зникнень мають місце, коли «особи піддаються арешту, затримуються, або викрадаються проти їхньої волі або в будь-який інший спосіб позбавляються волі посадовими особами різноманітних ланок чи рівнів уряду, організованими групами або приватними особами, що діють від імені уряду, за його прямої чи непрямої підтримки, з його дозволу або згоди, за подальшої відмови повідомити про долю чи місцезнаходження таких осіб або визнати позбавлення їх волі, що робить цих осіб поза захистом закону» [3]. Будь-який акт насильницького зникнення є образою людської гідності. Він засуджується як заперечення цілей Статуту Організації Об'єднаних Націй і як серйозне і кричуще порушення прав людини і основних свобод, проголошених у Загальній декларації прав людини (1950 р.) та

підтверджених і розвинених у міжнародних документах, які стосуються цієї сфери захисту. Будь-який акт насильницького зникнення ставить осіб, які зазнали тиких дій, поза захистом закону, а також спричиняє тяжкі страждання їм та їхнім сім'ям. Він є порушенням норм міжнародного права, яке гарантує, зокрема, право на визнання правосуб'єктності особистості, право на свободу і безпеку особистості і право не зазнавати катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання. Він є також порушенням права на життя чи є серйозною загрозою для цього права.

Держави зобов'язані вживати ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів з метою запобігання і припинення актів насильницького зникнення, зокрема, передбачити у кримінальному законодавстві, що такі акти складають тривалий злочин, і встановити громадянську відповідальність.

Всесвітня конференція з прав людини, що відбулася у Відні 14–25 червня 1993 року, привітала прийняття Генеральною Асамблеєю Декларації і закликала усі держави «вжити ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів з метою запобігання, припинення і покарання актів насильницьких зникнень». З 1993 року Комісія з прав людини регулярно приймає резолюції, в яких вона з посиланням на Декларацію закликає усі уряди вживати відповідних законодавчих та інших заходів для запобігання і покарання актів насильницьких зникнень і вживати з цією метою заходів на національному і регіональному рівнях і у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй.

У Міжнародній конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р. зазначено, що жодні виключні обставини, якими б вони не були, чи то стан війни або загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи інший надзвичайний стан, не можуть слугувати виправданням насильницького зникнення. Для цілей цієї Конвенції насильницьким зникненням уважається арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи,

унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону. Кожна держава-учасниця вживає відповідних заходів для розслідування дій, визначених у ст. 2, що скоюються особами чи групами осіб, які діють без дозволу, підтримки чи згоди держави, і для віддання правосуддю відповідальних за це осіб.

Окремо варто зауважити, що стаття 4 Конвенції зобов'язує держав-учасниць вживати необхідних заходів для того, щоб насильницьке зникнення кваліфікувалося як правопорушення в її кримінальному праві.

Незважаючи на це, на сьогоднішній день в У країні досі відсутнє належне регулювання правового статусу осіб, зниклих безвісти, що є прогалиною чинного законодавства України, необхідність усунення якої загострилася у зв'язку зі збройним конфліктом на Сході України та окупації Автономної Республіки Крим.

То ж, на нашу думку доцільність криміналізації насильницького зникнення сьогодні вже не є дискусійною. В тому числі з огляду на приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, що висуває перед Україною відповідні зобов'язання, зокрема необхідність вжиття заходів для того, щоб «насильницьке зникнення кваліфікувалося як правопорушення в її кримінальному праві» (ст. 4 Конвенції).

Список використаних джерел

1. Андреу-Гусман Ф. Рабочая группа ООН по борьбе с насильственными исчезновениями. *Международный журнал Красного Креста*: *Пропавшие без вести*. 2002. № 848. С. 101.

2. Галарза П. М. Борьба с насильственными исчезновениями в рамках межамериканской системы защиты прав человека: дисс. … канд. юрид. наук: 12.00.10. Москва, 2016. 198 с.

3. Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення: Резолюція 47/33 Генеральної Асамблеї ООН від 18 груд. 1992 р.. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_225

4. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254 %D0 %BA/96-
%D0 %B2 %D1 %80

5. Старостенко Л. В. Співвідношення понять «насильницьке зникнення» та «викрадення людини» в міжнародному праві. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 3. С. 73–76.

6. Ott L. Enforced Disappearance in International Law. Cambridge: Intersentia, 2011. P. 6.

Моргун Н. С., – *завідувач кафедри досудового розслідування ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук*

ПРОВЕДЕННЯ НИЗКИ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

Незаконне заволодіння транспортним засобом в основному вчиняється таємно, причому злочинці майже не залишають слідів, що мають значення для слідства, а можливість фіксування події злочину значно ускладнена. Тому, в більшості випадків виявлення та розслідування таких злочинів відбувається шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД).

У ч. 1 ст. 246 КПК України визначено, що НСРД – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Ми підтримуємо думку М. Л. Грібова, що криміналістичне забезпечення НСРД – це система заходів з одержання максимальної ефективності цих дій для виконання завдань кримінального провадження [1, с. 39].

Загальний порядок взаємодії слідчих та співробітників оперативних підрозділів (ініціаторів та допоміжних) під час організації та проведення НСРД передбачає такі спільні заходи:

1) складання слідчим клопотання про надання дозволу на проведення НСРД та погодження його з прокурором;

2) подання клопотання про надання дозволу на проведення

НСРД слідчому судді, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування;

3) розгляд клопотання слідчим суддею протягом шести годин із моменту отримання такого звернення за участі слідчого або прокурора, постановлення ухвали про дозвіл на проведення НСРД;

4) складання слідчим у двох примірниках доручення на проведення НСРД на офіційному бланку органу досудового розслідування та надання його разом з ухвалою слідчого судді керівнику органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення й у складі якого знаходяться орган розслідування та/або оперативні підрозділи, уповноважені на її проведення. Залежно від злочину, що розслідується, та статусу особи, стосовно якої проводяться НСРД, інших чинників, слідчий, за погодженням з керівником органу досудового розслідування відповідного рівня, може доручати її проведення керівнику іншого правоохоронного органу, у тому числі того, під юрисдикцією якого не перебуває місце вчинення кримінального правопорушення, з обґрунтуванням такої необхідності (п. 3.3.1 Інструкції). У разі, якщо матеріали оперативно-розшукової діяльності було використано як приводи та підстави для початку досудового розслідування, доручення на проведення НСРД, як правило, надається оперативному підрозділу, що виявив злочин, але враховуються його повноваження (п. 3.3.2 Інструкції) [2];

5) визначення керівником органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення й у складі якого знаходяться орган розслідування та/або оперативні підрозділи, виконавця доручення слідчого;

7) з урахуванням установленого в ухвалі слідчого судді строку безпосереднє проведення НСРД підрозділом-ініціатором у взаємодії з підрозділом, який залучений;

8) виготовлення додатків до протоколу, упакування їх з метою надійного збереження, а також засвідчення підписами осіб, які виконували НСРД;

9) ужиття співробітниками оперативних підрозділів-ініціаторів НСРД необхідних заходів щодо забезпечення збереження й цілісності одержаних матеріалів (захист від несанкціонованого втручання,

деформації, розмагнічування, знебарвлення, стирання тощо) у період до передачі їх прокурору;

10) складання уповноваженим працівником підрозділу-ініціатора протоколу за результатами проведення НСРД, підготовка рапорту начальнику уповноваженого оперативного підрозділу та надання прокурору, зазначеному в дорученні, протоколу з додатками не пізніше 24 годин після його складання.

Після завершення проведення НСРД прокурор складає постанову про прийняття рішення щодо розсекречення їх матеріалів. Постанова прокурора, який здійснює повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва, погоджується з керівником відповідного органу прокуратури. Керівник органу прокуратури надсилає керівнику органу, яким засекречено матеріали, клопотання, в якому зазначаються підстави для скасування грифа секретності, обліковий номер та назва матеріалів.

Керівник органу, де здійснено засекречування матеріалів, після одержання клопотання в максимально стислий строк, але не більше 10 діб, створює експертну комісію з питань таємниць, яка вирішує питання розсекречення матеріалів [3, с. 134].

У разі встановлення осіб, щодо яких можливо зробити припущення, що вони причетні до вчиненого кримінального правопорушення, слідчий прокуратури звертається до слідчого судді апеляційного суду з клопотанням, погодженим з прокурором, про дозвіл на проведення відносно них НСРД, а саме:

1) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);

2) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України).

Під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом, працівники підрозділів ОТЗ також залучаються при проведенні низки НСРД.

Аудіо-, відеоконтроль особи проводиться, якщо є достатні підстави вважати, що розмови певної особи або інші звуки, рухи, дії, пов’язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Аудіо-, і відеоконтроль місця проводиться шляхом встановлення

спеціальних технічних засобів у публічно доступних місцях за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, мають значення для кримінального провадження.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем надає можливість з'ясувати місце знаходження підозрюваного, коло його злочинних зв'язків, виявлення нових епізодів злочинної діяльності. Така НСРД може здійснюватися шляхом отримання інформації, що оброблялася, зберігається або зберігалася на персональному комп'ютері чи декількох персональних комп'ютерах, об'єднаних у локальну мережу, або ж зовнішніх накопичувачах інформації, що приєднувалися до електронних інформаційних систем.

Контроль за вчиненням незаконного заволодіння транспортним засобом (оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину) може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться у формах, визначених ч. 1 ст. 271 КПК України.

Обстеження публічно не доступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК) полягає в таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у приміщення та інше володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження [4].

Таким чином, ефективність виявлення та розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом залежить від застосування НСРД під час розслідування таких злочинів, зокрема, ефективної взаємодії слідчих з оперативними підрозділами, надійного захисту інформації, одержаної під час проведення НСРД, допустимого її використання у доказуванні.

Список використаних джерел

1. Грібов М. Л. Зміст криміналістичного забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 1. С. 35–41.

2. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Інструкція, затв. спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерством фінансів України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1681/51. Верховна Рада України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12

3. Денисенко М., Стрелюк Я. Окремі аспекти організації контролю за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій. Национальний юридический журнал: теория и практика. 2015. С. 130–135.

4. Практикум з негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: навч.-метод. посіб.. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. 200 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2016/NMP_164.pdf

ЗМІСТ

Чернєй В. В.
ВСТУПНЕ СЛОВО 3

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Шакун В. І.
НЕПОТИЗМ ЯК УКРАЇНСЬКА РЕАЛЬНІСТЬ..... 5

Костенко О. М.
НЕ КАРОЮ ЄДИНОЮ! КОНЦЕПЦІЯ
«АНТИКРИМІНАЛЬНИХ ЛЕЩАТ» 10

Джужа О. М.
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
РІВНІВ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 13

Головкін Б. М.
СЦЕНАРІЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ 15

Бараш Є. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ
ЗАСУДЖЕНИХ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ 18

Тогочинський О. М., Денисова Т. А.
НАГАЛЬНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА І ВІДПОВІДІ КРИМІНОЛОГІВ 22

Топчій В. В.
ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ЗЛОЧИННОСТІ 26

Кваша О. О.
УТІЛЕННЯ ІДЕЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В СУЧАСНІЙ
КРИМІНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ 28

Користін О. Є.
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА
ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ОРГАНІЗОВАНОЇ
ЗЛОЧИННОСТІ 33

Богатирьов І. Г.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ 36
Книженко О. О.
ПРОТИДІЯ КІБЕРЗЛОЧИНАМ: ПРОБЛЕМИ НОРМОТВОРЧОСТІ 40
Бусол О. Ю.
ФІЛОСОФСЬКЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ 44
Нежурбіда С. І.
ЕТІОЛОГІЯ ЗЛОЧИНУ: РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ 48
Осадчий В. І.
РЕФОРМУВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ, ЯК ДІЄВИХ ЗАСОБІВ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ 52
Горбачевський В. Я.
ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ 56
Конопельський В. Я.
ПРОБЛЕМИ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ 60
Колб О. Г.
АСПЕКТИ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ УКРАЇНИ 64
Савченко А. В., Клименко О. А.
ПРИЧИНИ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВ У СФЕРІ НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ 68
Василевич В. В.
НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ЗАПОБІЖНОЇ ФУНКЦІЇ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ 72

Філіппов С. О.
МУЛЬТИМЕДІЙНІ ЗАСОБИ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ 76
Ліховицький Я. О.
ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО АНАЛІЗУ МОТИВІВ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 80
Воробей П. А., Новосад Ю. О.
ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗМІСТОМ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ 83
Женунтій В. І., Тичина О. М.
ГІДНИЙ ВКЛАД ПРОФЕСОРА В. Г. ЛИХОЛОБА В ПІДГОТОВКУ Й АТЕСТАЦІЮ ЮРИДИЧНИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ 86
Новіков О. В.
АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО КОМПЛАЄНСУ В ПРИВАТНІЙ СФЕРІ 90

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Алєксєєва Н. Ю.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ РОЗГОЛОШЕННЮ ДАНИХ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ Й ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 94
Баліна С. Н.
РОЛЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД 97
Батиргареєва В. С.
ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕМПІРИЧНОЇ БАЗИ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 101

Білоус Р. В.
ЗАХИСТ ОСІБ, ЯКІ НАДАЮТЬ ДОПОМОГУ
В ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ЗБАГАЧЕННЮ 104
Бова А. А.
ІСТОРІЯ КАРТОГРАФУВАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ 107
Буртовой М. О.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ
ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ 111
Вавриш А. В.
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНІВ
У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА 114
Вартилецька І. А.
СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР І ПРАКТИКА
ЗАСТОСУВАННЯ 118
Воробей О. В.
СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ
ІЗ ДІЯЛЬНІСТЮ КОНВЕРТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ 122
Вязмікін С. А.
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ
У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ 124
Давидова Т. О.
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЯК ФУНДАМЕНТ КРИМІНОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ 125
Джужа А. О.
ВІКТИМОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА
ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО 128
Дідківська Г. В.
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДСТВА 131

Дручек О. В.
ПРОФІЛАКТИКА ОЗБРОЄНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ:
ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ 133
Жерж Н. А., Жерж Л. А., Мельниченко А. О.
ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ
У СФЕРІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ 137
Журавська З. В., Ремега В. В.
ЗМІСТОВНІ ЕЛЕМЕНТИ СУЧАСНОЇ
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ
ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ 142
Іващенко В. О.
МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНУ
НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ НА МОРІ 145
Кирилюк А. В.
ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО СТРУКТУРИЗАЦІЇ
ПРЕДМЕТА КРИМІНОЛОГІЇ 148
Кирилюк В. А.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ
ДО СУСПІЛЬНО КОРИСНОЇ ПРАЦІ В УСТАНОВАХ
ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ 153
Кісілюк Е. М.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ
ПСИХОЛОГІЧНОМУ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї 158
Колб І. О.
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ
ДО ЗАСУДЖЕНИХ, ПОЗБАВЛЕНИХ
ВОЛІ, В УКРАЇНІ 161
Колб С. О.
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НА ЗАКОНОДАВЧОМУ
РІВНІ ЗАВДАНЬ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ
В УКРАЇНІ 164
Колодяжний М. Г.
ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ 166

Косенко С. С.
НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї:
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ 170
Крижна Л. В.
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ,
ЯКІ ВЧИНИЛИ НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ
У СФЕРІ СІМЕЙНО-ПОБУТОВИХ ВІДНОСИН 172
Кулакова Н. В.
ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ..... 175
Купранець І. М., Василинчук В. І.
КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ
В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ПРОФІЛАКТИЦІ
ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ..... 180
Куц В. М.
ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА КРИМІНОЛОГІЇ 183
Левченко Ю. О.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ
АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ..... 186
Лисодєд О. В.
НЕДОЛІКИ НОРМОТВОРЧОСТІ У КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ 189
Литвинов О. М., Усов Д. С.
СУМІСНИЦТВО ТА ПРИХОВУВАННЯ КОРУПЦІЇ 193
Макаренко Н. К.
ПРОФЕСІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ НА ТЕРИТОРІЇ
УКРАЇНИ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ
РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (1917–1921 рр.)..... 197
Мартиненко В. О.
ОСОБА ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ,
ЩО ЗЛОВЖИВАЄ ВЛАДОЮ
АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ:
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ..... 201

Мельничук В. М.
СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ФАЛЬСИФІКАЦІЮ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ
ЧИ ОБІГ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ
ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ 205
Микитчик А. В.
ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ
КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ 208
Миронюк Т. В.
СВІДОМІСТЬ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ
НА ПОВЕДІНКУ ЛЮДИНИ 212
Мозоль А. П.
ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНІХ ПЕРЕМІЩЕНЬ
І ВПЛИВ МІГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 214
Олійник Д. О.
СФЕРА ЗДІЙСНЕННЯ МИТНИХ ПРОЦЕДУР
ЯК ОБ'ЄКТ УЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ 218
Орловська Н. А.
ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ
ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ 221
Пакриш О. Є.
МЕТОДИКА ЗЛОМУ ПОБУТОВИХ
МЕРЕЖ WI-FI ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ 224
Палій М. В.
ЗНАЧЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ХРИСТИЯНСТВА
В УКРАЇНІ ДЛЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ
ТА ПРАКТИКИ 227
Пєнязькова О. О.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ
БЕЗГОСПОДАРСЬКОМУ ВИКОРИСТАННЮ
ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК 231
Піщенко Г. І.
КРИМІНОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОШИРЕННЯ
НАРКОМАНІЇ В УКРАЇНІ 234

Поліщук Г. С.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАПОБІГАННЯ
КРАДІЖКАМ З ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО,
ІНШЕ ПРИМІЩЕННЯ ЧИ СХОВИЩЕ 237
Ponomarenko V.
ABOUT THE PROBLEM OF DEFINITION
THE NOTION «THE PUBLIC ORDER»
IN CRIMINAL-LAW SCIENCE IN UKRAINE 240
Пясковський В. В.
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ ВБИВСТВА
МАТІР'Ю СВОЄЇ ДИТИНИ 243
Расюк Е. В.
ОЦІНКА КОРУПЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ
СУСПІЛЬСТВІ 246
Сокиран Ф. М.
УПРАВЛІННЯ СЛІДЧИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ 250
Стрільців О. М.
АЛЬТЕРНАТИВИ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
ЗА ВЧИНЕННЯ НАРКОЗЛОЧИНІВ 254
Сюравчик В. Г.
РОЛЬ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ
В УЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ
І КРИМІНОГЕННІЙ СИТУАЦІЇ 257
Тичина Д. М.
ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ДЕТЕРМІНІЗМУ
В КРИМІНОЛОГІЇ 265
Турлова Ю. А.
ВІДНОСНА ПОШИРЕНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА
КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЯГАНЬ 269
Фаренюк С. Я.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ
СИСТЕМИ УКРАЇНИ 272

Шаповалов О. О.
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЯК ТАКТИЧНИЙ ПРИЙОМ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ.....277
Шепетько С. А.
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ 280
Яковець І. С., Василюк І. М.
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ 283
Мінченко С. І.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНИХ КОНЦЕПЦІЙ ПРИЧИН ЗЛОЧИННОСТІ……..285
Князєв С. М.
РОЗВІДУВАЛЬНА АНАЛІТИКА: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ……..290
Бєліков К. А.
ПРОЯВИ ВУЛИЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ……...….…294
Купрієнко В. М.
ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЗЛОЧИННИХ ГРУП ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ……..296
Демиденко Н. В.
ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВА БАТЬКІВ НА ВИХОВАННЯ ДИТИНИ…….300
Сокиран Ф. М.
ЩОДО СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ……..303

Моргун Н. С.
ПРОВЕДЕННЯ НИЗКИ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ……..307

Наукове видання

КРИМІНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Матеріали
міжвузівської науково-практичної конференції
(Київ, 24 березня 2017 року)

Частина 1

Комп'ютерна верстка *В. В. Корольчук*

Підписано до друку 22.02.2017. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 18,75. Ум. друк. арк. 17,44.
Тираж 100 прим.